माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः
(पूर्वविंशतिः)

युधिष्ठिरमीमांसकेन
संपादितः

माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः

(पूर्वविंशतिः)

युधिष्ठिरमीमांसकेन
सम्पादितः

राष्ट्रिय-वेद-विद्याप्रतिष्ठानेन
दिल्लीस्थ-मोतीलाल-बनारसीदास-पब्लिशर्स्-प्राईवेट-लिमिटेड्-इत्येतेषां
सहयोगेन प्राकाश्यं नीतः

प्रथमसंस्करणम्: १९९३

नवदेहल्यां—११०००२ २१०—दीनदयाल-उपाध्यायमार्गस्थ-राजेन्द्रभवनस्य तृतीयसौधस्थितराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानार्थं सदस्यसचिवेन प्रकाशितम्।

सहयोगिनः
मोतीलाल-बनारसीदास-पब्लिशर्स्-प्राइवेट्-लिमिटेड्-इत्याख्याः
बंगलो रोड, जवाहरनगम्, देहली—११०००७

शाखाः :
चौक, वाराणसी—२२१००१
अशोक-राजपथः, पटना—८००००४
२४ रेसकोर्स रोड, बैंगलोर—५६०००१
१२० रॉयपेट्टा हाई रोड, माइलापुर, मद्रास—६००००४

मुद्रकः श्री जैनेन्द्र प्रेस, नरायणा, नवदेहली (भारतम्)

नैवेद्यम्

को न जानीते वेद-वेदाङ्ग-पापरदृश्वानं पण्डितप्रवरमाचार्ययुधिष्ठिरमीमांसकम् । अस्य जीवनमेव समस्तं वेद-वेदाङ्गमयम् । अनेनैव विद्वद्वरेण्येन कृतभूरिपरिश्रमेण विद्या-महादीपस्तम्भभूतेन नवा आलोकिता: पन्थानोऽनेके निरस्ताश्च प्रवादान्धकारा भूयांसो वेदावेदाङ्गविषया इति नाविदितं विदितवेदितव्यानाम् ।

अस्यैव वेदज्ञशिरोमणे: चिररात्राय चीयमाना उत्तरोत्तरं समेधमानाश्च कल्पना माध्यन्दिन-शाखाक्रमपाठप्रकाशनविषयिण्य इदानीं प्रस्तूयमाने ग्रन्थरत्नाकरे मूर्तिमत्य: फलेग्रहय: समाह्लादयन्ति मानसं समेषां वेदस्वाध्यायपरायणानाम् ।

सत्यमेवोक्तं स्वभूमिकायां मीमांसकवरेण 'सर्वशाखाध्येतृणां प्रतिष्ठास्थानमपि वाजस-नेयचरणमित्युच्यत' इति। समस्तेऽप्युत्तरभारते वाजसनेयमाध्यन्दिनशाखैव प्राथम्यं लभत इत्यपि सुविदितं न:। यथा संहितापाठ: प्रकृति: पदपाठस्य तथैव क्रमपाठोऽपि प्रकृति: सर्वेषां विकृतिपाठानामित्यपि सुविज्ञातं सम्प्रदायविदाम्। इत्येवं द्वयोरपि

प्रतिष्ठास्थानयोः (वाजसनेयचरणप्रमुखाया माध्यन्दिनसंहितायाः समस्तविकृतिपाठ-प्रकृतिभूताया माध्यन्दिन-क्रमपाठपरम्परायाश्च) पण्डितमीमांसकप्रवरेण, ग्रन्थेऽस्मिन्नेकत्र सन्निवेशं विधाय, वेदस्वाध्यायपरम्परा-संरक्षणविधेरनुत्तमं निदर्शनं प्रास्तावीति मोमुदीति नश्चेतः।

निखिलमपि राष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानकुलमनुगृहीतं श्रीयुधिष्ठिरमीमांसकस्य संपादक-शिरोमणेरनेन परमोपयोगिना प्रकाशनेन।

आशासे प्रकाशनमिदमभिनन्दिष्यन्ति वेदस्वाध्यायपरायणा वेदविद्याव्रताश्च सुधिय इति।

किरीटो जोशी

माध्यन्दिन-संहितायाः क्रमपाठः

महाभाष्यकारेण भगवता पतञ्जलिना शब्दप्रयोगविषयं निदर्शयता पस्पशाह्निक उक्तम्—

"चत्वारो वेदाः साङ्गाः सरहस्या बहुधा भिन्नाः । एकशतमध्वर्युशाखाः, सहस्रवर्त्मा सामवेदः, एकविंशतिधा बाह्वृच्यम्, नवधाऽऽथर्वणो वेदः।"

तदेवम् अध्वर्युसम्बन्धिनो यजुर्वेदस्य एकशतम् अर्थाद् एकोत्तरशतं शाखाः सन्ति। सहस्रमार्गी सामवेदः, सहस्रशाखीय इत्येके मन्यन्ते, अपरे तु सामवेदस्य त्रयोदशैव शाखाः, सामगानं तु सहस्रमार्गीयमित्याहुः। बह्वृचानामाम्नायस्य ऋग्वेदस्य एकविंशतिः शाखाः, अथर्ववेदस्य नव शाखाः।

सामवेदस्य सहस्रं शाखाः स्वीक्रियन्ते चेच्चतुर्णामपि वेदानामाहत्य ११३१ शाखाः सम्पद्यन्ते। तत्रैकेऽस्यां संख्यायां चतुर्णां वेदानां मूलभूताश्चतस्रः संहिता अपि सङ्कलिताः सन्ति, ता न्यूनीकृत्य ११२७ चतुर्णां वेदानां शाखा मन्वते।

तत्र यजुर्वेदः शुक्लकृष्णभेदेन द्विधा भिन्नः। शुक्लयजुर्वेदस्य पञ्चदश शाखाः, कृष्णयजुर्वेदस्य षडशीतिरिति चरणव्यूहादिषु परिगण्यन्ते।

शुक्लकृष्णनाम्नोर्विषये विप्रवदन्ते वैदिकाः। अस्मन्मते तु तत्र भगवता कृष्णद्वैपायनेन स्वशिष्याय वैशम्पायनाय या

यजु:संहिता प्रोक्ता, सा प्रवक्तुः 'कृष्ण'-नामसंबन्धात् कृष्णयजुरिति व्यपदेशमलभत। अनन्तरं वैशम्पायनेन 'चरक' इत्यपरनामधेयेन या संहिता प्रोक्ता, सा तच्छिष्यैः प्रशिष्यैश्च प्रवचन-भेदेन बहुधा भिन्ना । एवं सर्वा अपि षडशीतिः शाखाः कृष्णयजुर्नाम्ना प्रसिद्धिं गताः। वैशम्पायनस्य 'चरक' नामसंयोगात् सर्वासां कृष्णयजुः-शाखानामध्येतारश्चर-काश्चरकाध्वर्यवाश्च अभिधीयन्ते।

वाजसनीपुत्रो याज्ञवल्क्यः प्रथमं वैशम्पायनस्य शिष्योऽ-भूत्। अनन्तरं कस्मिंश्चिद् विषये विग्रहे समुत्पन्ने स वैश-म्पायनस्य शिष्यत्वमपहाय आदित्यायनानां कस्माच्चिद् गुरोः सकाशाद् यजुर्वेदमधिजगौ। तदधीता यजु:संहिता कृष्णप्रतिपक्षीभूतेन शुक्लनाम्ना प्रसिद्धिं गता। कृष्णयजुषि मन्त्रब्राह्मणयोः संमिश्रीभावत्वमपेक्ष्य शुक्लयजुषि मन्त्र-ब्राह्मणभागयोः पार्थक्यात् शुद्धत्वात् शुक्लनाम्ना प्रसिद्धिं गता इत्येके मन्यन्ते। भगवता याज्ञवल्क्येन स्वयं शतपथान्ते स्व-प्रोक्तायाः संहितायाः शुक्लविशेषणेन निर्देशः कृतः। तथाहि— "आदित्यानीमानि शुक्लानि यंजूषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्ये-नाख्यायन्ते ।"

तत्र भगवता याज्ञवल्क्येन स्वगुरोः सकाशाद् अधीता शुक्लयजु:संहिता जाबालप्रभृतिभ्यः पञ्चदशशिष्येभ्योऽ-ध्यापिता। तैश्च पुनरपरेभ्यः स्वशिष्येभ्यः प्रवचनमकारि। एवं च प्रवचन-भेदेनैकैव शुक्लजयु:संहिता पञ्चदशभेदमवाप्ता। एताः पञ्चदश शाखाः स्वस्वप्रवक्तृनाम्ना[१] प्रसिद्धिं गताः। आसां सर्वासां शाखानां मूलभूता वाजसनेयसंहिताऽभूद्

१. आख्या प्रवचनात् । मीमांसा १।१।३० ॥

इत्यत एताः सर्वा वाजसनेयसंहितानाम्नाऽपि स्मर्यन्ते। सर्वशाखाध्येतॄणां प्रतिष्ठास्थानमपि वाजसनेयचरणमित्युच्यते।

चरणव्यूहेषु, प्रतिज्ञापरिशिष्टे, वायुब्रह्माण्डपुराणयोः, काण्वशाखायाः सायणभाष्योपोद्घाते एषां ग्रन्थानां हस्तलेखेषु च पञ्चदशशाखानां विविधानि नामान्युपलभ्यन्ते। आहत्य सर्वनामानि चतुर्विंशतिसंख्याकानि भवन्ति[१]। सत्येवं शुक्लयजुषां पञ्चदशैव शाखा इति सर्वजनीया प्रसिद्धिः। कात्यायननाम्ना प्रसिद्धेषु अष्टादशपरिशिष्टेषु स्तो द्वे चरणव्यूहप्रतिज्ञापरिशिष्टाख्ये[१] परिशिष्टे। अनयोर्यानि पञ्चदशनामानि स्मर्यन्ते तानीमानि—

१.जाबालाः,[२] २. बौधेयाः, ३. काण्वाः, ४. माध्यन्दिनाः (माध्यन्दिनीयाः), ५. शापेयाः, ६. तापायनीयाः, ७. कपोलाः (कापोताः), ८. पौण्ड्रवत्साः, ९. आवटिकाः १०. परमावटिकाः, ११. पाराशराः (पाराशर्याः), १२. वैनधेयाः, १३. गालवाः, १४. कात्यायनाः (कात्यायनीयाः), १५. वैजवापाः (वैजवापनीयाः)।

१. द्र०–पं० भगवद्दत्तविरचितस्य "वैदिक वाङ्मय का इतिहास" नाम्नो ग्रन्थस्य "वेद की शाखाएँ" नाम्नि प्रथमे भागे पृष्ठ २१०-२२२ (नवम्बर १९७८)।

१. प्रतिज्ञापरिशिष्टनामनी द्वे परिशिष्टे कात्यायननाम्ना प्रसिद्धे। तत्रैकं प्रातिशाख्यस्य परिशिष्टम्। इह स्मृतं तु श्रौतसूत्रस्य परिशिष्टात्मकेष्वष्टादशपरिशिष्टेष्वन्यतमं ज्ञेयम्।

२. इमानि नामानि न शाखाग्रन्थानाम्, अपि तु "छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि" (अष्टा० ४।२।६६) नियमेन तत्तच्छा-

एषु चतुर्थैकादश-चतुर्दश-पञ्चदशसंख्याकेषु नामसु प्रत्ययभेदमात्रं भेदः। सप्तमे नाम्नि यो भेदः स लेखकप्रमादरूपः सम्भवति। अत्र "कपोताः" इत्येव शुद्धं नाम स्यात्।

शुक्लयजुषः पञ्चदशशाखासु सम्प्रति द्वे एव शाखे उपलभ्येते। एका माध्यन्दिनी, अपरा काण्वी। कात्यायनी-शाखायाः केवलं शतपथब्राह्मणस्य एको हस्तलेखः चतुर्थ-काण्डात्मको होशियारपुरस्थे पुस्तकालये वर्तते। कात्या-यनीयं प्रातिशाख्यं तु "पदप्रकृतीनि सर्वचरणानां पार्षदानि" (निरुक्त १।१७) इति वचनाद् वाजसनेयचरणान्तर्गतानां सर्वासां पञ्चदशशाखानां समानम्। श्रौतगृह्ये अपि सर्व-शाखासम्बन्धिनी इति वैदिकैः स्वीक्रियते।

खाध्येतॄणां वाचकानि। जाबालेन प्रोक्तां शाखामधीयते, ते जाबालाः। एवं सर्वत्र ज्ञेयम्।

तत्रोत्तरभारते माध्यन्दिनशाखाया एव एकच्छत्रं साम्राज्यं वर्तते। गुर्जरमहाराष्ट्रयोरपि प्रदेशयोरियं शाखा पठ्यते। काण्वशाखायास्तु उत्कलेषु दक्षिणे भारते एव च सम्प्रति प्रचारो वर्तते।

पञ्चदशशाखासु माध्यन्दिनी मुख्या मूलरूपा सर्व-साधारणी च

मद्रासराजकीयहस्तलेखपुस्तकालये अस्त्येको हस्तलेख आद्यन्तभाग-विहीनोऽनिर्ज्ञातनामा। हस्तलेखानां सूची-पत्रनिर्मात्रा वास्तविकनाम्नोऽविज्ञातत्वात् "माध्यन्दिन-शाखाविषयः" इति सांकेतिकनाम्नाऽयं निर्दिष्टः (द्र.-सूचीपत्र, भाग ३, पृष्ठ ३४२६)। अस्य सम्पूर्णस्य हस्तलेखस्य आद्यन्तयोर्यः पाठो निर्दिष्टः, तत्रेत्थं पाठ उपलभ्यते—

अथ पञ्चदशशाखासु माध्यन्दिनशाखा मुख्येति वेदितव्या । ... तथा च होलीरभाष्यम्[1]—

यजुर्वेदस्य मूलं हि भेदो माध्यन्दिनीयकः ।
सर्वानुक्रमणी तस्याः कात्यायनकृता तु सा ॥

तस्मान्माध्यन्दिनीयशाखा एव पञ्चदशसु वाजसनेयशाखासु मुख्या सर्वसाधारणी च। अतएव वसिष्ठेनोक्तम्—

माध्यन्दिनी तु या शाखा सर्वसाधारणी तु सा।

इति वशिष्ठस्योक्तवचनं प्रतिज्ञासूत्र-परिशिष्टस्य[2] भाष्यकृता अनन्तदेवेनापि १।३ सूत्रभाष्य इत्थं निर्दिष्टम्—

१. होलीरभाष्यं याजुषसर्वानुक्रमण्या वर्तते ।

२. इदं प्रतिज्ञापरिशिष्टं शुक्लयजुःप्रातिशाख्ये वर्तते । बहोः कालात् प्राक् काश्यां मुद्रितस्य सभाष्यप्रातिशाख्यस्यान्ते मुद्रितमभूत् । सम्प्रति नोपलभ्यते ।

अत एवोक्तं वसिष्ठेन—माध्यन्दिनी तु या शाखा सर्वसाधारणी हि सा।

मुख्या—माध्यन्दिनशाखाया मुख्यत्वं तु पञ्चदशशाखास्वस्यैव सम्पूर्णे उत्तरभारते व्याप्तत्वान् निर्विवादम् ।

यजुर्वेदस्य मूलभूतता सर्वसाधारणता च

अस्ति माध्यन्दिनशाखाया नवमेऽध्याये चत्वारिंशत्तम एको मन्त्रः—"एष वोऽमी राजा" (राजसूये राजपुरोहितः प्रजा उद्दिश्य ब्रवीति—हे अमी प्रजाः। एष कृताभिषेको राजाऽस्ति। अत्र प्रजायाः सम्बोधनार्थम् "अमी" इति सामान्यं पदं निर्दिष्टमस्ति। तत्र पञ्चदशसु शाखासु याऽपरा शाखोपलभ्यते, तत्रायं पाठः—

एष वः कुरवो राजैष वः पञ्चाला राजा।

—काण्व सं. ११।१ ॥

काण्वशाखायाः कुरुदेशे पञ्चालदेशे च प्रचार आसीत्। अतस्तयोर्देशयोः प्रजाया "हे कुरवः प्रजाः, हे पञ्चालाः प्रजा व एष राजा" इति विशेषेण कुरवः पञ्चालाश्च पठिताः। एतेन माध्यन्दिन-शाखायाः सर्वसाधारणता मूलता च हस्तामलकवत् स्पष्टा । कृष्णयजुःशाखास्वपि विशिष्टदेशीयाः प्रजास्तत्तन्नाम्ना स्मर्यन्ते। तथाहि—

तैत्तिरीयसंहितायाम्—एष वो भरता राजा। १।८।९० ॥

मैत्रायणीसंहितायाम्—एष ते जनते राजा। २।६।९४ ॥

काठकसंहितायाम्—एष ते जनते राजा १५। ७ ॥

तैत्तिरीयसंहिताया भरतानां देशे प्रचाराद् भरता राजा इत्युक्तम्। मैत्रायणीसंहितायाः कठसंहितायाश्च यत्र प्रचार आसीत् तत्र जनतन्त्रत्वाज्जनता एव प्रत्यक्षं सम्बोधिता।

माध्यन्दिनशाखाया मूलत्वेऽपरं कारणम्

माध्यन्दिनसंहितायां पुनरुक्तमन्त्राणां द्विधा पाठो दृश्यते। केचन पुनरुक्तमन्त्राः सकलपाठेन पठ्यन्ते, अपरे प्रतीक-निर्देशेन। अस्य द्विरूपपाठस्य किं कारणमिति विचारे कृते विज्ञायते—ये पुनरुक्ता मन्त्राः सकल-पाठेन पठ्यन्ते ते शुक्लयजुषोऽङ्गभूताः सन्ति, ये च प्रतीकेन कर्मविशेषे विनियोगार्थं पुनः पठ्यन्ते ते प्रतीकरूपेण स्मर्यन्ते । सत्येवम् इदं शक्यते वक्तुम् अस्याः शाखायाः प्रवक्त्रा कर्मविशेषे स्मरणाय येषां मन्त्राणाम् आवश्यकताऽनुभूता ते स्वगुरुणा याज्ञवल्क्येन प्रोक्तायां संहितायां प्रतीकरूपेण निर्दिष्टाः। अनेन प्रयत्नेन माध्यन्दिनिना स्वगुरुणा याज्ञवल्क्ये-नोपदिष्टा यजुःसंहिता अप्यक्षुण्णरक्षिता, कार्यकाले चापे-क्ष्यमाणानां मन्त्राणां तत्तत्स्थाने स्मरणाय प्रतीकरूपेण

निदर्शिता । सम्भवत इदमेव कारणं स्याद् येन होलीरभाष्ये माध्यन्दिनशाखाया मूलत्वमुक्तम्।

मन्त्रपाठस्य संरक्षणाय विशिष्टा उपायाः

अस्मत्पूर्वजैर्मन्त्रपाठस्य यथावत् संरक्षणाय विविधा उपाया विहिताः। ते च याजुषचरणव्यूहे इत्थं निर्दिष्टाः—

मन्त्रः पदः क्रमश्चैव चतुर्थं स्याज्जटा तथा ।
क्रम-माला-शिखा-रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥
अष्टौ विकृतयः प्रोक्ता क्रमपूर्वा मनीषिभिः।—द्वितीयखण्डे

अत्र मन्त्रः "परः सन्निकर्षः संहिता" (अष्टा. १।४।१०९) इत्येवं संहितया पठनीयो भवति। पदपाठे प्रतिपदं संहिता विच्छिद्य पठ्यते। परन्तु पदकारैरर्थावबोधनार्थं प्रगृह्यावग्रहादयो विशेषा अपि पदपाठे निदर्शिताः। पदपाठस्य प्रकृतिः संहितापाठः, तत्प्रसूत्वात् पदपाठस्य। क्रमपाठे पदपाठानुसारं द्वे द्वे पदे यथाक्रमं संयुज्य पठ्यन्ते। यथा—

इषेत्वा। त्वोर्जे। ऊर्जेत्वा। त्वावायवः। वायवस्थ इत्येवमादि।

एवं च क्रमपाठस्य प्रकृतिः पदपाठः। जटाद्या घनान्ता या विकृतयः तासां क्रमपाठः प्रकृतिः। एवं च त्रय आद्याः पाठाः प्रकृतिरूपा जटाद्याश्च विकृतयः। जटादीनामष्टानां विकृतीनां लक्षणानि व्याडिप्रभृतिभिराचार्यै-र्विकृतिवल्ल्यादिषु निर्दिष्टानि।

ये वैदिकाः संहितां, पदपाठं, क्रमपाठं च गुरुपरम्परयाऽधीयते ते वैदिकेषु "त्रिपाठी" इत्यास्पदभागिनो भवन्ति। ये विकृतीरप्यधीयते ते "घनान्तपाठिनः" इत्येवं स्मर्यन्ते।

माध्यन्दिनसंहिता वैदिकानां पाठानुसारं यथायथं केषुचिदेव स्थानेषु मुद्रिता। आधिक्येन अस्याः संहिताया मुद्रण-

मर्धजरतीयन्यायमनुसरति। नैव तासां 'परः सन्निकर्षः संहिता'-रूपो न च पदच्छेदरूपः। न चासु यथालक्षणं व्यञ्जनानां द्वित्वमुपलभ्यते, न चानुस्वारस्य परसावर्ण्यं दृश्यते। एतादृशो विकृतः पाठः प्रथमं पाश्चात्त्यैः प्रवर्तितः। गतानुगतिकतया परम्परानभिज्ञैर्बाहुल्येनानुसर्यते।

पदपाठः—अस्याः संहितायाः पदपाठः पुरा काश्यां मुम्बय्यां च मुद्रितमभूत्। उभे अपि संस्करणे बहोः कालादनुपलब्धे आस्ताम्। २०१८ वैक्रमाब्दे अजयमेरु (अजमेर) मण्डलान्तर्गत-केकड़ीनगरनिवासिना वेदमूर्तिना श्रीमदनमोहनव्यासविदुषा एकं १४७१ वैक्रमाब्दे लिखितमतिपुरातनं पदपुस्तकमानीय मह्यं प्रदत्तम्। एनमतिदुर्लभं हस्तलेखं प्राप्य मया अस्य प्रकाशनस्य निश्चयो व्यधायि। अनेकनगरेभ्यो हस्तलेखानां संकलनं निधाय सम्पादनं कृत्वा २०२८ वैक्रमाब्देऽस्य सुन्दरं शुद्धं च संस्करणं प्रकाशितम्।

पदपाठे यानि पदानि मन्त्रा वा पुनरायान्ति ते लुप्यन्ते अर्थान्न तानि पुनः पठ्यन्ते। अतएव बहुत्र संहितायाः कण्डिकासंख्यया सह पदपाठस्य कण्डिकासंख्या भिद्यते।

क्रमपाठः—यतः क्रमपाठस्य प्रकृतिः पदपाठः, अतएव पदपाठे यानि पदानि लुप्यन्ते तानि क्रमपाठेऽपि न पठ्यन्ते। पदपाठे यथानिर्दिष्टे द्वे द्वे पदे संयोज्य पठ्यन्ते। अनुवाकान्ते यदन्तिममेकाकिपदमवशिष्यते तस्यैव द्विपाठः क्रियते। यथा—पशून् पाहि। पाहीति पाहि। हव्यं रक्ष। रक्षेतिरक्ष। अनुवाकान्तर्गतानां कण्डिकानामन्तिमं पदम् उत्तरकण्डिकाया आद्येन पदेन संयुज्यते। यथा—ह्वार्षीच्छतधारम्। अधुक्षः सा।

क्रमपाठस्योपगिता—क्रमपाठ एव उत्तरासां विकृतीनां प्रकृतिः। अतः क्रमपाठमेवाधारीकृत्य जटाद्या विकृतयः प्रवर्तन्ते। अपि च क्रमपाठान्नान्यत् पदं क्वचित् प्रक्षेप्तुं शक्यते पदान्तरं वा क्वचित् कल्पयितुं शक्यते।

क्रमपाठस्य कः प्रवक्ता—माध्यन्दिनक्रमपाठस्य कः प्रवक्तेति न कथमपि ज्ञायते, क्रमपाठान्ते कस्यापि नाम्नोऽदर्शनात्। ऋग्वेदस्य क्रमपाठस्य प्रवक्ता बाभ्रव्यः पाञ्चालो गालव आसीदिति महाभारताद् विज्ञायते। तथाहि—

पाञ्चालेन क्रमः प्राप्तस्तस्माद् भूतात् सनातनात्।
बाभ्रव्यगोत्रः स बभूव प्रथमं क्रमपारगः॥
नारायणाद् वरं लब्ध्वा प्राप्य योगमनुत्तमम्।
क्रमं प्रणीय शिक्षां च प्रयणयित्वा स गालवः॥

—शान्ति. ३४२।१०३, १०४

ऋक्प्रातिशाख्ये(११।६५)ऽपि गालवः प्रथमः क्रमप्रवक्ता बभूव इत्युक्तम् —"इति प्र बाभ्रव्य उवाच च क्रमं क्रमप्रवक्ता प्रथमं शशंस च।"

आभ्यां प्रमाणाभ्यां विज्ञायते यत् पञ्चालदेशीयेन बाभ्रव्यगोत्रेण गालवेन ऋग्वेदस्य प्रथमं क्रमपाठस्य प्रवचनमकारीति।

पदक्रमयोरध्ययनव्यवस्थाया आरम्भो भगवतः पाणिनेः प्रागेव बभूव। एतएव पाणिनिना क्रमादिभ्यो वुन् (अष्टा. ४।२।६१) सूत्रेण पदमधीते वेद वा पदकः[१], क्रममधीते वेद

१. क्रमादिगणे "पद" शब्दोऽपि पठ्यते। क्रमापेक्षया पदपाठस्य अध्ययनं प्रथमं क्रियते, ततः क्रमपाठस्य। भगवता पाणिनिना "पदादिभ्यो वुन्" इत्यनुक्त्वा "क्रमादिभ्यो वुन्" इति सूत्रं प्रणीतम्, तस्य रहस्यं तु देवा ज्ञातुमर्हन्ति।

वा क्रमकः इति पदे अन्वाख्याते। अपि च "अध्ययनतोऽपिप्रकृष्टाख्यानाम्" (अष्टा. २।४।५) सूत्रेण ययोरध्ययनेऽव्यवधानं भवति तेषां द्वन्द्व एकवद् भवतीत्युक्तम। अस्य सूत्रस्य काशिकायां "पदकक्रमकं" इत्युदाहरणं निर्दिष्टम्।[1]

क्रमपाठस्य द्वैविध्यम्—क्रमपाठस्यापि पदपाठस्येव द्विविधः पाठः । प्रथमे पाठे यथालक्षणं पदान्तर्गतं व्यञ्जनं द्विः पठ्यते, अपरे पाठे निमित्तविशेषे एव क्वचिद् व्यञ्जनस्य द्विः पाठः। अस्माभिः पदपाठे उभे अपि पाठे मुद्रिते। इत्थमेव क्रमपाठेऽपि द्वैविध्यं ज्ञेयम्।

क्रमपाठस्य प्रकाशनस्याभिलाषः— पदपाठस्य प्रकाशनानन्तरं क्रमपाठस्य प्रकाशने ममेच्छा समुत्पन्ना।

१. इदानीन्तने दयानन्दसरस्वतीस्वामिनाऽपि संस्कारविधौ पठनपाठनव्यवस्थायां पदक्रमसहितं वेदानामध्ययनमुक्तम्।

अतः क्रमपाठस्य हस्तलेखप्राप्त्यर्थं नासिकक्षेत्रादीनि स्थानानि गत्वा प्रयत्नोऽकारि, परन्तु पण्डितानां क्षुद्रवृत्त्या तत्र साफल्यं न प्राप्तम्। अनन्तरं 'केकड़ी'-निवासिना पण्डितप्रवरेण मदनमोहनव्यासेन अन्विष्य क्रमपाठस्य पूर्वार्धस्यैको हस्तलेखः प्रेषितः। मया पण्डितमहाभागाः सूचिता यावत् कृत्स्नस्य क्रमपाठस्य हस्तलेखो न प्राप्यते, प्रकाशनं न सम्भवति। वर्षद्वयानन्तरं समग्रस्य क्रमपाठस्य हस्तलेखोऽन्विष्य सम्प्रेषितः। एतस्मिन् काले मम स्वास्थ्यं नितरां नष्टम्, मम सहधर्मचारिणी अपि दिवंगता, द्रव्यप्राप्तिमार्गोऽपि विच्छिन्नः। अतो विगतेषु चतुःपञ्चेषु वर्षेषु क्रमपाठस्य प्रकाशने समर्थो नाभवम्। गच्छति कालेऽकस्माद् देहलीस्थराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानस्य अध्यक्षैस्तत्रभवद्भिः किरीटजोशिमहाभागैः सह सम्पर्कः समभवत्। वेदविद्या-

रक्षणतत्परैर्जोशिमहाभागैरस्य प्रकाशने रुचिः प्रदर्शिता। वैदिकग्रन्थानां सस्वरप्रकाशनस्य व्यवस्थाया अभावाद् हस्तलेखस्यैव प्रतिच्छायारूपेण प्रकाशनस्य निश्चयःकृतः।

यावत्यो वेदसंहिता उपलभ्यन्ते तासु द्वित्रिवर्जमन्यासां पदपाठानां तु मुद्रणं समभूत्, परन्तु क्रमपाठस्यैकस्याप्यद्य यावन् मुद्रणं नाभूत्। एतन्महत्कार्यसिद्धये महता परिश्रमेण क्रमपाठस्य हस्तलेखप्रदातृणां वेदमूर्त्तीनां श्रीमदनमोहन-व्यासमहाभागानां शुभाशंसनं करोमि, तथैव वेदविद्याप्रचाराय प्रयतमानानां जोशिमहाभागानामपि धन्यवादं विदधामि।

प्रकाश्यमानोऽयं क्रमपाठस्य हस्तलेखो वैदिककुला-दुपलब्धः पठनपाठने व्यवहृतत्वात् प्रायेण शुद्धो वर्तते। अयं हस्तलेखः पूर्वार्धोत्तरार्धयोर्द्वयोर्भागयोर्विभक्तो वर्तते। उभयो-रपि भागयोर्लेखकौ भिन्नौ स्तः।

पूर्वार्धस्यान्तेऽयं पाठ उपलभ्यते—"इति वाजसनेय-संहितायां क्रम विंशतितमोऽध्याय ॥ २० ॥ इमम्मे ॥ शके १७९२॥ साधारणनामसंवत्सरे ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे सप्तंयाम् गुरुवासरे ॥ तद्दिने समाप्तम् ॥ शुभं भवतु ॥ श्री ॥"

उत्तरार्धान्ते—"शके १७२४ दुन्दुभिनामाऽब्दे उदगयने ग्रीष्मर्त्तौ ज्येष्ठे मासे कृष्णपक्षे अष्टम्यां सौम्यवासरे तद्दिने भृगुपुरस्थे त्र्यम्बकात्मज सदाशिवदेव ब्राह्मण गुरु सान्निध्ये लिखितं समाप्तं ॥६॥"

यत उपलब्धे हस्तलेखे यथालक्षणं व्यञ्जनानां द्वित्वं नोपलभ्यते, अतो वैदिकानां यो मुख्यो व्यञ्जनद्वित्वरूपः तस्य प्रदर्शनाय तथाविधपाठस्य द्वे पृष्ठे मुद्र्येते।

विदुषां वशंवदो
युधिष्ठिरो मीमांसकः

ओ३म्

यजुःक्रमपाठसंहिता

प्रथमोऽध्यायः

॥ ओ३म् ॥ इषेत्त्वा । त्वोर्ज्जे । ऊर्ज्जेत्त्वा । त्वावायवः । व्वायवस्त्थ । स्त्थदेवः । देवोवः । वःसविता । सविताप्प्र । प्रार्प्पयतु । अर्प्पयतुश्श्रेष्ठतमाय । श्रेष्ठतमायकर्म्मणे । श्रेष्ठतमायेतिश्रेष्ठ तमाय । कर्म्मणऽआ । आप्प्यायद्ध्वम् । प्प्यायद्ध्वमघ्न्याः । अघ्न्याऽइन्द्राय । इन्द्रायभागम् । भागम्प्रजावतीः । प्रजावतीरनमीवाः । प्रजावतीरितिप्रजा व्वतीः । अनमीवाऽअयक्ष्माः । अयक्ष्मामा । मावः । वस्तेनः । स्तेनऽईशत । ईशतमा । माघशंसः । अघशंसोद्ध्रुवाः । अघशंसऽइत्त्यघ शंसः । ध्रुवाऽअस्मिन् । अस्मिन्न्गोपतौ । गोपतौस्यात । गोपताविति गोपतौ । स्यातबह्वीः । बह्वीर्य्यजमानस्य । यजमानस्यपशून् । पशून्पाहि । पाहीतिपाहि ॥१॥

व्वसोः÷पवित्रम् । पवित्रमसि । असिद्यौः । द्यौःपृथिवी । पृथिवीमातरिश्वनः । मातरिश्वनोघर्म्मः ।
घर्म्मोविश्वधाः÷ । विश्वधाः÷परमेण । विश्वधाऽइतिविश्व धाः÷ । परमेणधाम्म्ना । धाम्म्ना-
दृꣳहस्व । दृꣳहस्वमा । माह्वाः÷ । ह्वाम्मा । माते । तेयज्ञपतिः । यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् । यज्ञपतिरितियज्ञ
पतिः । ह्वार्षीच्छतधारम् ॥२॥ शतधारꣳसहस्रधारम् । शतधारमितिशत धारम् । सहस्रधारन्देवः ।
सहस्रधारमितिसहस्र धारम् । देवस्त्वा । त्वासविता । सवितापुनातु । पुनातुव्वसोः÷ । व्वसोः÷पवित्रेण ।
पवित्रेणशतधारेण । शतधारेणसुप्प्वा । शतधारेणेतिशत धारेण । सुप्प्वाकाम् । सुप्प्वेतिसु प्वा । काम-
धुक्षः । अधुक्षस्सा ॥३॥ साविश्वायुः÷ । विश्वायुर्विश्वकर्म्मा । विश्वायुरितिविश्व आयुः ।
विश्वकर्म्माविश्वधायाः । विश्वकर्म्मेतिविश्व कर्म्मा । विश्वधायाऽइन्द्रस्य । विश्वधायाऽइतिविश्व
धायाः । इन्द्रस्यत्त्वा । त्वाभागम् । भागꣳसोमेन । सोमेनातनच्मि । आतनच्मि । तनच्मिविष्णो ।
विष्णोहव्व्यम् । विष्णोऽइतिविष्णो । हव्व्यꣳरक्ष । रक्षेतिरक्ष ॥४॥

माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः

(पूर्वविंशतिः)

एकाक्षरवकारस्य निपातस्थो यदा भवेत् । संहितायां लघुर्जात प
दकाले गुरुर्भवेत् ॥१॥ इति माध्यंदिनी शिक्षायां ॥

ऊर्ज्जे
ॐ ॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः ॐ॥ इषेत्वा। त्वोर्ज्जेत्वा। त्वावायवः। वा
॥१॥ यवस्थ। स्थदेवः। देवोवः। वः सविता। सविताप्र। प्रार्प्पयतु। अर्प्पयतु
श्रेष्ठतमाय। श्रेष्ठतमायकर्म्मणे। श्रेष्ठतमायेतिश्रेष्ठ। तमाय। कर्म्म
णऽआप्यायध्वम्। आप्यायध्वम्। प्यायध्वमघ्न्याः। अघ्न्याऽइन्द्रा
य। इन्द्रायभागम्। भागम्प्रजावतीः। प्रजावतीरनमीवाः। प्रजा
वतीरितिप्रजा। वतीः। अनमीवाऽअयक्ष्माः। अयक्ष्मामा। मावस्
तेनः। स्तेनऽईशत। ईशतमा। माघशंसः। अघशंसोध्रुवाः। अघ ॥१॥
घशंसऽइत्यघ। शंसः। ध्रुवाऽअस्मिन्। अस्मिन्गोपतौ। गो

ज्रै

पतौ स्यात । गोपतावि तिगोऽपतौ । स्यात बह्वीः । बह्वीर्यजमानस्य । य
जमानस्य पशून् । पशून्पाहि । पाहि निपाहि ॥ १ ॥ वसोः पवित्रम् । प
वित्रमसि । असि द्यौः । द्यौः पृथिवी । पृथिवी मातरिश्वनः । मातरि
श्वनो घर्मः । घर्मो विश्वधाः । विश्वधाः परमेण । विश्वधा इति वि
श्वधाः । परमेण धाम्ना । धाम्ना दृंहस्व । दृंहस्व मा । मा ह्वाः ।
ह्वार्मा । मा ते । ते यज्ञपतिः । यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् । यज्ञपतिरिति य
ज्ञपतिः । ह्वार्षीच्छतधारम् ॥ २ ॥ शतधारं सहस्रधारम् । शत
धारमिति शतधारम् । सहस्रधारं देवः । सहस्रधारमिति सह

ऋ० स्रधारम् । देवस्त्वा । त्वा सविता । सविता पुनातु । पुनातु वसोः । वसोः
।।२।। पवित्रेण । पवित्रेण शतधारेण । शतधारेण सुप्वा । शतधारेणेति शत
ऽ धारेण । सुप्वा काम् । सुप्वेति सु ऽ प्वा । काम् अधुक्षः । अधुक्षः सा ।। ३ ।। सा म ३
विश्वायुः । विश्वायुर्विश्वकर्मा । विश्वायुरिति विश्व ऽ आयुः । विश्व
कर्मा विश्वधायाः । विश्वकर्मेति विश्व ऽ कर्मा । विश्वधाया इन्द्र
स्य । विश्वधाया इति विश्व ऽ धायाः । इन्द्रस्य त्वा । त्वा भागम् । भाग
ं सोमेन । सोमेनातनच्मि । आ तनच्मि । तनच्मि विष्णो । वि ।।२।।
ष्णो हव्यम् । विष्णो इति विष्णो । हव्यं रक्ष । रक्षेति रक्ष ।। ७ ।। अग्ने

व्रतपते। व्रतपते व्रतम्। व्रतपत इति व्रतऽपते। व्रतञ्चरिष्यामि। च
रिष्यामि तत्। तच्छकेयम्। शकेयन्तत्। तन्मे। मे राध्यताम्। राध्यतामिद
म्। इदमहम्। अहमनृतात्। अनृतात्सत्यम्। सत्यमुपैमि। उपैमीत्युपऽएमि। ५
मि॥ कः॥५॥ कस्त्वा। त्वा युनक्ति। युनक्ति सः। स कस्मै। कस्मै तस्मै। तस्मै। न
तस्मै कर्मणे। कर्मणे वाम्। वाम्वेषाय। वेषाय वाम्। वाम्प्रत्युष्टम्। ६। प्रत्यु
ष्टं रक्षः। प्रत्युष्टमिति प्रतिऽउष्टम्। रक्षः प्रत्युष्टाः। प्रत्युष्टा अरातयः।
प्रत्युष्टा इति प्रतिऽउष्टाः। अरातयो निष्टप्तम्। निष्टप्तं रक्षः। निस्त
प्तमिति निःऽतप्तम्। रक्षो निष्टप्ताः। निष्टप्ता अरातयः। निस्तप्ता इति

ऋ० तिविः॥ तं सा॥ अरातय उरु। उर्वन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमनु। अन्वेमि। एमि॥
॥२॥ धूः॥७॥ धूरसि। असि धूर्व। धूर्व धूर्वन्तम्। धूर्वन्तं धूर्व। धूर्व तम्। तं यः। यो
ऽस्मान्। अस्मान्धूर्वति। धूर्वतीति धूर्वति। तन्धूर्व। धूर्व यम्। यं वयम्। व
यन्धूर्वामः। धूर्वामो देवानाम्। देवानामसि। असि वह्नितमम्। वह्नितमं स
स्नितमम्। वह्नितममिति वह्नि।तमम्। सस्नितमं पप्रितमम्। सस्नि
तममिति सस्नि।तमम्। पप्रितमं जुष्टतमम्। पप्रितममिति पप्रि।
तमम्। जुष्टतमं देवहूतमम्। जुष्टतममिति जुष्ट।तमम्। देवहूतममह्रुतम् ॥३॥
तमम्। देवहूतममिति देव।हूतमम्॥८॥ अह्रुतमसि। असि हविर्धानम्।

हुविर्द्धानम्विष्णोः। हुविर्द्धानुमितिहुविः। धानम्। विष्णुस्त्वा। त्वाक्रम
ताम्। क्रमतामुरु। उरुवाताय। वातायापहतम्। अपहतंरक्षः। अ
पहतुमित्यप। हुतम्। रक्षोयच्छन्ताम्। यच्छन्तापञ्च। पञ्चेतिपञ्च॥ ९॥
देवस्यत्वा। त्वासवितुः। सवितुःप्रसवे। प्रसवेश्विनोः। प्रसवइतिप्र
सवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। बाहुभ्याम्पूष्णः। बाहुभ्यामितिबाहु
भ्याम्। पूष्णोहस्ताभ्याम्। हस्ताभ्यामग्नये। अग्नयेजुष्टम्। जुष्टंग
ह्णामि। गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्याम्। अग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टम्। जुष्टंगृह्णा
मि। गृह्णामीतिगृह्णामि॥ १०॥ भूतायत्वा। त्वानारातये। नारातये। अरातयेस्वः।

श्रीः

॥४॥ स्वरभिविख्येषम्।अभिविख्येषन्दृꣳहन्ताम्।अभिविख्येषमित्यभि।
विख्येषम्।दृꣳहन्तान्दुर्याः।दुर्याः पृथिव्याम्।पृथिव्यामुरु।उर्व
न्तरिक्षम्।अन्तरिक्षमनु।अन्वेमि।एमि पृथिव्याः।पृथिव्यास्त्वा।
त्वा नाभौ।नाभौ सादयामि।सादयाम्यदितेः।अदितेरु
पस्थे।उपस्थेऽग्ने।उपस्थऽइत्युपऽस्थे।अग्ने हव्यम्।हव्यꣳरक्ष।र
क्षेति रक्ष॥११॥पवित्रे स्थः।पवित्रेऽइति पवित्रे।स्थो वैष्णव्यौ।वै
ष्णव्यौ सवितुः।सवितुर्वः।वः प्रसवे।प्रसवऽउत्।प्रसवऽइति
प्रऽसवे।उत्पुनामि।पुनाम्यच्छिद्रेण।अच्छिद्रेण पवित्रेण।पवित्रै ॥५॥

णस्तनूः। सूर्यस्य र श्मिभिः। रश्मिभिर्देवीः। रश्मिभिरिति
रश्मि-भिः। देवीरापः। आपोऽग्रेगुवः। अग्रेगुवोऽग्रेपुवः।
अग्रेगुव इत्यग्रे-गुवः। अग्रेपुवोऽग्ने। अग्रेपुव इत्यग्रे-पुवः। अग्ने
ऽइमम्। इममद्य। अद्य यज्ञम्। यज्ञं नयत। नयताग्ने। अग्ने यज्ञप
तिम्। यज्ञपतिꣳ सुधातुम्। यज्ञपतिमिति यज्ञ-पतिम्। सुधातुं यज्ञ मे
पतिम्। सुधातुमिति सु-धातुम्। यज्ञपतिं देवयुवम्। यज्ञपतिमि
ति यज्ञ-पतिम्। देवयुवं युष्माः। देवयुवमिति देव-युवम्॥ ३२॥ यु
ष्माऽइन्द्रः। इन्द्रोऽवृणीत। अवृणीत वृत्रतूर्य्ये। वृत्रतूर्य्ये यूयम्। वृ

क॰

॥५॥ त्रतूर्य्ये इति वृत्र-तूर्य्ये। यूयमिन्द्रम्। इन्द्रमवृणीध्वम्। अवृणीध्वं वृ-
त्रतूर्य्ये। वृत्रतूर्य्ये प्रोक्षिताः। वृत्रतूर्य्य इति वृत्र-तूर्य्ये। प्रोक्षिता
स्थ। प्रोक्षिता इति प्र-उक्षिताः। स्थाग्नये। अग्नये त्वा। त्वा जुष्टम्।
जुष्टम्प्रो। प्रोक्षामि। उक्षाम्यग्नीषोमाभ्याम्। अग्नीषोमाभ्यान्दैव्या
य। दैव्याय कर्म्मणे। कर्म्मणे शुन्धध्वम्। शुन्धध्वन्देवयज्यायै। देवय
ये ज्यायै। देवयज्याया इति देव-यज्यायै। यद्वो। वो शुद्धाः। अशुद्धाः पराज
घ्नुः। पराजघ्नुरिदम्। पराजघ्नुरिति परा-जघ्नुः। इदं वः। वस्तत्। तच्छ
न्धामि। शुन्धामीति शुन्धामि॥ १३॥ शर्म्मासि। अस्यवधूतम्। अवधू ॥५॥

नुः रक्षेम अवधूतमित्यवे। धूतम्। रक्षोवधूताः। अवधूताऽअरीनयः।
अवधूताऽइत्यवे। धूताः। अरीनयोर्दिस्साः। अर्दिस्यास्यकू। त्वर्गसि।
असिप्रतिः प्रति त्वा। त्वार्दितिः। अर्दितिर्वैचतु। वैतर्द्धिम अर्द्धिरसि। अ
सिद्यानस्पृताः। द्यानस्पृमो गवा। ग्नावोसि। असि हथुर्वुध्रः। हथुर्वुध्रु
प्रति। हथुर्वुध्रुऽइति हथुर्वुध्रुम प्रति त्वा। त्वार्दिसाः। अर्दिस्यास्याकू।
त्वर्गैचतु। वैतर्यनेः॥३४॥ अग्नेस्तनूः। तनूरसि। असिवाचः। वाचोवि
सर्जनम्। विसर्जनिदेववीतये। विसर्जनमिति वि। सर्जनम्। देव
वीतये त्वा। देववीतयुऽइतिदेव। वीतये। त्वा। गृह्णामि। गृह्णामिहृदि गृह्णौ

हः१

श्री॰

॥१६॥ वा। बृहद्ग्रावासि। बृहद्ग्रावेति बृहत्ऽग्रावा। असि वानस्पत्यः। वानस्पत्यः

सः। सः इदम्। इदं देवेभ्यः। देवेभ्यो हविः। हविः शमीष्व। शमीष्व सु

शमि। शमिषेति शमिष। सुशमि शमीष्व। सुशमीति सुऽशमि। शमीष्व ह

विष्कृत्। शमिष्वेति शमिष्व। हविष्कृदेहि। हविष्कृदिति हविःऽकृत्। एहि

इहि कुक्कुटः॥१५॥ कुक्कुटोऽसि। असि मधुजिह्वः। मधुजिह्वऽइषम्।

मधुजिह्वऽइति मधुऽजिह्वः। इषमूर्जम्। ऊर्जमावद। आवद त्व

या। त्वया वयम्। वयं संघातंसंघातम्। संघातंसंघातं जेष्म। संघा

तंसंघातमिति संघातम्ऽसंघातम्। जेष्म वर्षवृद्धम्। वर्षवृद्धमसि। ॥१६॥

वृषवृद्धमिति वृष। वृद्धम्। असि प्रति। प्रति त्वा। त्वा वृषवृद्धम्। वृषवृद्ध
म्वेत्तु। वृषवृद्धमिति वृष। वृद्धम्। वेत्तु परापूतम्। परापूतं रक्षः। परा
पूतमिति परा। पूतम्। रक्षः परापूताः। परापूता अरातयः। परापूता
इति परा। पूताः। अरातयोऽपहतम्। अपहतं रक्षः। अपहतमित्यप।
हतम्। रक्षो वायुः। वायुर्वः। वो वि। वि विनक्तु। विनक्तु देवः। देवो वः।
वः सविता। सविता हिरण्यपाणिः। हिरण्यपाणिः प्रति। हिरण्यपाणिरि
ति हिरण्य। पाणिः। प्रति गृभ्णातु। गृभ्णात्वच्छिद्रेण। अच्छिद्रेण पाणिना। १६
पाणिनेति पाणिना॥ १६॥ धृष्टिरसि। असि अप। अपाग्ने। अग्नेऽग्निमा

क्र०

॥७॥ ग्निमामादम्। आमादं जहि। आमादमिति आम। अदम्। जहि निः। नि
ष्क्रव्यादम्। क्रव्यादं सेध। क्रव्यादमिति क्रव्य। अदम्। सेधा देवय
आ देवयजम्। जम्। देवयजं वह। देवयजमिति देव। यजम्। वह ध्रुवम्। ध्रुवमसि।
असि पृथिवीम्। पृथिवीं दृंह। दृंह ब्रह्मवनि। ब्रह्मवनि त्वा। ब्र
ह्मवनीति ब्रह्म। वनि। त्वा क्षत्रवनि। क्षत्रवनि सजातवनि। क्षत्रव
नीति क्षत्र। वनि। सजातवन्युप। सजातवनीति सजात। वनि। उप द २
धामि। दधामि भ्रातृव्यस्य। भ्रातृव्यस्य वधाय। वधायाग्ने॥३७॥ अ
ग्ने ब्रह्मणे। ब्रह्मणे गृह्णामि। गृह्णामि धरुणम्। धरुणमन्तरिक्षम्। अ ॥७॥

न्तरिक्षन्दृꣳहम्। दृꣳहँ दिवम्। दिवन्दृꣳह विश्वाभ्यः। विश्वाभ्य स्त्वा। त्वाशा
भ्यः। आशाभ्य ऽउप। उपदधामि। दधामि चितः। चितस्थ। स्थोर्द्ध्वचि
तः। ऊर्द्ध्वचितो भृगूणाम्। ऊर्द्ध्वचित ऽइत्यूर्द्ध्व। चितः। भृगूणामङ्गिर
साम्। अङ्गिरसान्तपसा। तपसा तप्यद्ध्वम्। तप्यद्ध्वमिति तप्यद्ध्वम्
॥१८॥ धिषणोसि। असि पर्वती। पर्वती प्रति। प्रति त्वा। त्वादित्याः।
आदित्यास्त्वक्। त्वग्वेत्तु। वेत्तु दिवः। दिवस्कम्भनीः। स्कम्भनीरसि।
असि धिषणो। धिषणासि। असि पार्वतेयी। पार्वतेयी प्रति। प्र
ति त्वा। त्वा पर्वती। पर्वती वेत्तु। वेत्तु धान्न्यम्॥१९॥ धान्न्यमसि। अ

क्र०
॥८॥

सिधिनुहि । धिनुहि देवान् । देवान्प्राणाय । प्राणाय त्वा । त्वोदानाय । उ
दानाय व्यानाय । उदानायेत्युत् - आनाय । व्यानाय । व्यानाय दीर्घाम् । व्यानाये
ति वि - आनाय । दीर्घामनु । अनु प्रसितिम् । प्रसितिमायुषे । प्रसितिमि
ति प्र - सितिम् । आयुषे धाम् । धाञ्चक्षुषे । चक्षुषे त्वा । त्वा मह्रीनाम् ।
ना मह्रीनाम्पयः । पयोऽसि । असीत्यसि ॥ २० ॥ सम्वपामि । वपाम्प्पापः । आपु
ओषधीभिः । ओषधीभिरोषधयः । ओषधयो रसेन । रसेन रेवतीः । रे
वतीर्ज्जगतीभिः । जगतीभिः पृच्यन्ताम् । पृच्यन्ताम्मधुमतीः । म
धुमतीर्म्मधुमतीभिः । मधुमतीरिति मधु - मतीः । मधुमतीभिः ॥८॥

२ म ती पृच्यन्ताम्।मधुँमिरितिमधुऽम तीभिः।पृच्युन्ताऽजनेयस्यै।।२७।।ज
नेयस्यैत्वा।त्वासम्।संयौमि।यौमि।इदम्।इदमग्नेः।अग्नेरिदम्।इदम
ग्नीषोमयोः।अग्नीषोमयोरिषे।इषेत्वा।त्वाघर्म्मः।घर्म्मोसि।असि
विश्वायुं।अविश्वायुरुरुप्रथाः।विश्वायुरितिविश्वऽआयुः।उरुप्रथाऽ
उरु।उरुप्रथाऽइत्युरु।प्रथाः।उरुप्रथस्व।प्रथस्वोरु।उरुते।तेयज्ञ
पतिः।यज्ञपतिःप्रथताम्।यज्ञपतिरितियज्ञ।पतिः।प्रथतामग्निः।अ
ग्निष्टे।तेत्वचम्।त्वचम्मा।माहिंसीत्।हिंसीद्देवः।देवस्त्वा।त्वासवि
ता।सविताश्रपयतु।श्रपयतुवर्षिष्ठे।वर्षिष्ठेधि।अधिनाके।नाकेऽ

क्रा० ऽतिनाकैः॥२२॥ मा भेः। भेर्मा। मा सम्। सं विक्थाः। विक्था अतमेरुः। अ
॥ ६ ॥ तमेरुर्यज्ञः। यज्ञोऽतमेरुः। अतमेरुर्यजमानस्य। यजमानस्य प्रजा। प्रजा
भूयात्। प्रजेति प्रऽजा। भूयात् त्रिताय। त्रिताय त्वा। त्वा द्विताय। द्वितायै
कताय। एकतायेत्यैकताय॥२३॥ आ ददे। ददेऽध्वरकृतम्। अध्वर
कृतं देवेभ्यः। अध्वरकृतमित्यध्वरऽकृतम्। देवेभ्यऽइन्द्रस्य। इन्द्र
स्य बाहुः। बाहुरसि। असि दक्षिणः। दक्षिणः सहस्रभृष्टिः। सह
स्रभृष्टिः शततेजाः। सहस्रभृष्टिरिति सहस्रऽभृष्टिः। शततेजा
वायुः। शततेजाऽइति शतऽतेजाः। वायुरसि। असि तिग्मतेजाः। ति ॥ ६ ॥

ग्मतेजाद्विषतः।तिग्मतेजाऽइतितिग्म।तेजाः।द्विषतोवधः।वधःपृथि

वि॥२४॥पृथिविदेवयजनि।देवयजंन्योषध्याः।देवयजनीतिदेव।

यजनि।ओषध्यास्ते।तेमूलम्।मूलम्मा।माहिꣳसिषम्।हिꣳसिषं

व्रजम्।व्रजङ्गच्छ।गच्छगोष्ठानम्।गोष्ठानम्वर्षतु।गोस्थानमितिगो।

स्थानम्।वर्षतुते।तेद्यौः।द्यौर्बधान।बधानदेव।देवसवितः।सवि

तः परमस्याम्।सवितरितिसवितः।परमस्याम्पृथिव्याम्।पृथिव्याꣳ

शतेन।शतेनपाशैः।पाशैर्यः।योस्मान्।अस्मान्द्वेष्टि।द्वेष्टियम्।य

ञ्च।चवयम्।वयन्द्विष्मः।द्विष्मस्तम्।तमतः।अतोमा।मामौक्।मौ

क्र०

॥३०॥ गयै॥२५॥ अपारुरुम्। अररुम्पृथिव्यै। पृथिव्यै देवयजनात्। देवय
जनाद्वध्यासम्। देवयजनादिति देवयजनात्। वध्यासमररुम्। अर २२
रुन्दिवम्। अररो इत्यररो। दिवम्मा। मा पप्तः। पप्तो द्रप्सः। द्रप्सस्ते।
ते द्याम्। द्याम्मा। मा स्कन्। स्कन्गायत्रेण॥२६॥ गायत्रेण त्वा। त्वा
छन्दसा। छन्दसा परि। परि गृह्णामि। गृह्णामि त्रैष्टुभेन। त्रैष्टुभेन जा
गतेन। त्रैष्टुभेनेति त्रैष्टुभेन। जागतेन सु   क्ष्मा। सुक्ष्मा च। चासि
असि शिवा। शिवा च। चासि। असि स्योना। स्योना सुषदा। सु
षदोर्जस्वती। सुसदेति सु सदा। ऊर्जस्वती पयस्वती। पयस्व ॥३०॥

तीति पर्यस्य ती ॥२७॥ पुराक्रूरस्य । क्रूरस्य विसृपः । विसृपो विर
प्शिन्न् । विसृप इति वि ऽ सृपः । विरप्शिन्नुदादाय । विरप्शिन्निति
वि ऽ रप्शिन्न् । उदादाय पृथिवीम् । उदादायेत्युत् ऽ आदाय । पृथिवी
जीवदानुम् । जीवदानुमिति जीव ऽ दानुम् । यामैरयन्न् । ऐरयंश्चन्द्रम
सि । चन्द्रमसि स्वधाभिः । स्वधाभिस्ताम् । तामु धीरासः । उ ऽ इत्यू । धी
रासो ऽ अनुदिश्य । अनुदिश्य यजन्ते । अनुदिश्येत्यनु ऽ दिश्य । य
जन्त ऽ इति यजन्ते । प्रोक्षणीरासादय । प्रोक्षणीरिति प्र ऽ उक्षणीः । आ
सादय । सादय द्विषतः । द्विषतो वधः । वधोसि । असीत्यसि ॥२८॥ अ

क्रा०

॥३३॥ निहितोसि। अनिहित ऽइत्यनिःहितः। असि सपत्नक्षित्। सपत्नक्षि
द्वाजिनम्। सपत्नक्षिदिति सपत्नऽक्षित्। वाजिनन्त्वा। त्वा वाजेध्या
यै। वाजेध्यायै सम्। वाजेध्याया ऽइति वाजऽइध्यायै। सम्मार्ज्मि।
मार्ज्मि निहिता। अनिहितासि। अनिहितेत्यनिऽहिता। असि स
पत्नक्षित्। सपत्नक्षिद्वाजीनीम्। सपत्नक्षिदिति सपत्नऽक्षित्।
वाजिनी त्वा। त्वा वाजेध्यायै। वाजेध्यायै सम्। वाजेध्याया ऽइति
वाजऽइध्यायै। सम्मार्ज्मि। मा ज्म दिये।२९। अदित्यै रास्ना। रास्ना
सि। असि विष्णोः। विष्णोर्वेष्पः। वेष्पोसि। अस्यूर्ज्जे। ऊर्ज्जे त्वा। ॥३३॥

त्वादृक्षेन। अदृक्षेन त्वा। त्वा चक्षुषा। चक्षुषावे। अवेपश्यामि। पश्या
म्यग्नेः। अग्नेर्जिह्वा। जिह्वासि। असिसुहूः। सुहूर्देवेभ्यः। सुहूरि
तिसुहूः। देवेभ्यो धाम्ने धाम्ने। धाम्ने धाम्ने मे। धाम्ने धाम्नऽइ
ति धाम्ने। धाम्ने। मे भव। भव यजुषे यजुषे। यजुषे यजुषे सवितुः। मा
जुषे यजुषऽइति यजुषे। यजुषे।।३०।। सवितुस्त्वा। त्वा तेजः। तेजोसि।
असि शुक्रम्। शुक्रममृतम्। अमृतं धाम। धाम नाम। नाम प्रियम्। प्रिय
न्देवानाम्। देवानामनाधृष्टम्। अनाधृष्टन्देवयजनम्। देवयजनमसि।
देवयजनमिति देव। यजनम्। असीत्यसि।।३१।। ।।इति वाजसनेयित्रिपद

क्र०
॥१२॥ क्रमसंहितायांप्रथमोध्यायः॥१॥ ॥कृष्णोसि।अस्याखरेष्ठः।आ
खरेष्ठोग्नये।आखरेस्थऽइत्याखरे।स्थः।अग्नयेत्वा।त्वाजुष्टम्।जुष्ट
म्प्र।प्रोक्षामि।उक्षामि।वेदिः।वेदिरसि।असिबर्हिषे।बर्हिषेत्वा।त्वाजुष्ट
म्।जुष्टम्प्र।प्रोक्षामि।उक्षामि।बर्हिः।बर्हिरसि।असिस्रुग्भ्यः।स्रुग्भ्य
स्त्वा।स्रुग्भ्यऽइतिस्रुक्।भ्यः।त्वाजुष्टम्।जुष्टम्प्र।प्रोक्षामि।उक्षाम्य
दित्यै॥१॥अदित्यैव्युंदनम्।व्युन्दनमसि।व्युन्दनमितिवि।उन्दनम्।अ
सिविष्णोः।विष्णोस्तुपः।स्तुपोसि।असूर्णम्रदसम्।ऊर्णम्रदस ॥३२॥
न्त्वा।ऊर्णम्रदसमित्यूर्ण।म्रदसम्।त्वास्तृणामि।स्तृणामिस्वासस्था

भूः। स्वाहासस्स्वाहांदेवेभ्यःभस्वाहा स्वाहामितिसु। आऽस्वाहाम्। देवेभ्योभुवप स

तये। भुवपतयेस्वाहा। भुवपतयऽइतिभुव। पतये। स्वाहाभुवनपत

ये। भुवनपतयेभूतानाम्। भुवनपतयऽइतिभुवन। पतये। भूतानांप

तये। पतयेगन्धर्वः। २। गन्धर्वस्त्वा। त्वाविश्वावसुः। विश्वावसुः परि।

विश्ववसुरितिविश्व। वसुः। परिदधातु। दधातुविश्वस्य। विश्वस्या

रिष्ट्यै। अरिष्ट्यैयजमानस्य। यजमानस्यपरिधिः। परिधिरसि।

परिधिरितिपरि। धिः। अस्यग्निः। अग्निरिडः। इडऽई   डितः।

ईडितऽइन्द्रस्य। इन्द्रस्यबाहुः। बाहुरसि। असिदक्षिणः। दक्षिणोवि

क्र०२

॥१३॥ त्रावरुणौ। मित्रावरुणौ त्वा। त्वोत्तरतः। उत्तरतः परि। परि धत्ताम्। ध्रु

त्ताम् ध्रुवेण। ध्रुवेण धर्म्मणा। धर्म्मणेति धर्म्मणा॥ ३॥ वीतिहोत्रन्त्वा।

वीतिहोत्रमिति वीति होत्रम्। होत्रम् त्वा। त्वा कवे। कवे द्युमन्तम्। द्युमन्तꣳ स

म्। द्युमन्तमिति द्यु मन्तम्। सम् इधीमहि। इधीमहीति धीमहि। अ

ग्ने बृहन्तम्। बृहन्तमध्वरे। अध्वरऽइत्यध्वरे॥ ४॥ समिदसि। समि

दिति सम् इत्। असि सूर्यः। सूर्यस्त्वा। त्वा पुरस्तात्। पुरस्तात्पा

तु। पातु कस्याः। कस्याश्चित्। चिदभिशस्त्यै। अभिशस्त्यै सवि ॥१३॥

तुः। अभिशस्त्याऽइत्यभि। शस्त्यै। सवितुर्बाहू। बाहू स्थः। बाहूऽइ

मि बाहू। स्तृ ऊर्णम्रदसम्। ऊर्णम्रदसन्त्वा। ऊर्णम्रदसमित्यूर्ण।
म्रदसम्। त्वास्तृणामि। स्तृणामि स्वासस्थम्। स्वासस्थन्देवेभ्यः।
स्वासस्थमितिसु। आसस्थम्। देवेभ्यः॥ आ त्वा। त्वा वसवः। व आ २
सवो रुद्राः। रुद्राः॥ आदित्याः। आदित्याः सदन्तु। सदन्त्विति सद
न्तु॥५॥ घृताच्यसि। असि जुहूः। जुहूर्नाम्ना। नाम्ना सा। से
दम्। इदम्प्रियेण। प्रियेण धाम्ना। धाम्ना प्रियम्। प्रियꣳ सदः। सदः
सदऽआसीद। आसीद। सीदोपभृत्। उपभृद्ध्रुवा। उपभृदित्युप।
भृत्। ध्रुवा ध्रुवा। ध्रुवाऽअसदन्। असदन्नृतस्य। ऋतस्य यो

क०२ ॥३४॥ नौ। यो नो नोता। ना विश्वतो। विश्वतो पाहि। विश्वतो ऽइति विश्वतो। पाहि पाहि।
पाहि यज्ञम्। यज्ञम्पाहि। पाहि यज्ञपतिम्। यज्ञपतिम्पाहि। यज्ञपतिमिति
यज्ञऽपतिम्। पाहि माम्। मां यज्ञन्यम्। यज्ञन्यमिति यज्ञ। न्यम्॥६॥
अग्ने वाजजित्। वाजजिद्वाजम्। वाजजिदिति वाज। जित्। वाजन्त्वा।
त्वा सरिष्यन्तम्। सरिष्यन्तं वाजजितम्। वाजजितं सम्। वाजजितमिति वा
जऽजितम्। सम्मार्ज्मि। मार्ज्मि नमः। नमो देवेभ्यः।
देवेभ्यः स्वधा। स्वधा पितृभ्यः। पितृभ्यः सुयमे। पितृभ्य ऽइति पितृ।
भ्यः। सुयमे मे। सुयमे ऽइति सु। यमे। मे भूयास्तम्। भूयास्तमरंकेन ॥१४॥

मा॥७॥ अस्कंनमुष्टा॥ अु स्वदेवे स्फैन देवेव्फ ऽआ ज्ञेम॥ आज्ञ ई॰ सम॥
सन्निया सम॥ नियासमज्झिणा॥ अ ज्झिणा॥ विस्तो॥ विह्नो मा॥ चि
क्तो ऽइति विस्मो॥ मात्वो॥ त्वावा॥ अवक्र मिषम॥ क्रमिषम्व सुमतीम
वसुमतीमग्ने॥ वसुमतीमि ति वसुमती म॥ अग्नेते॥ ते घायम॥
घा पामुप॥ उपस्थेषम॥ स्थेषमिंब्वि स्मोः॥ विस्तो स्थाने म॥ स्थाने म
सि॥ असीतः॥ इतऽ इन्द्रः॥ इन्द्रो ब्रुर्णम॥ वुर्णं महूणो तू॥ अ हु
णो ॥ ईः॥ उद्भो दूरः॥ अहूर ऽआ स्थोतू॥ आस्था तू॥ अस्था दिसे
स्मा तू॥ ॥ अमेवे॥ वेर्हो भ म॥ होत्रमचैः॥ वे हुसमा दुयमवेना

क्रं०२ ॥१५॥ मू।अवैनांत्वामू।त्वान्द्यावापृथिवी।द्यावापृथिवी ऽ अव।द्यावापृ
थिवी ऽ इति द्यावापृथिवी।अव त्वम्।त्वन्द्यावापृथिवी।द्यावा
पृथिवी स्विष्टकृत्।द्यावापृथिवी ऽ इति द्यावापृथिवी॥स्विष्ट
कृद्देवेभ्यः॥स्विष्टकृदिति स्विष्ट।कृत्।देवेभ्य ऽ इन्द्रः॥इन्द्र आ
ज्येन।आज्येनहविषा।हविषाभूत्।भूत्स्वाहा।स्वाहा सम्।स
ञ्ज्योतिषा।ज्योतिषा ज्योतिः।ज्योतिरिति ज्योतिः॥८॥मयीदम्
इदमिन्द्रः॥इन्द्र ऽ इ. न्द्रियम्।इन्द्रियन्दधातु।दधात्वस्मान्।अ
स्मान्रायः॥रायो मघवानः।मघवानः सचन्ताम्।मघवान ऽ इ॥१५॥

त्विमुषा।षानः।सचन्तामस्माकम्।अस्माकेऽइ।सन्तु।सन्त्वाशिषः
आशिषस्सत्याः।आशिषऽइत्याशिषः।सत्या॥आशिषःसत्यानः।नःसन्तु।सन्त्वाशि
षःआशिषऽउपहूता।आशिषऽइत्याशिषः।उपहूतापृथिवी।उपहू
तेत्युपऽहूता।पृथिवीमाता।मातोप।उपमाम्।मांपृथिवी।पृथिवीमा
ता।माताह्वयताम्।ह्वयतामग्निः।अग्निराग्नीध्रात्।आग्नीध्रात्स्वा
हा।स्वाहेतिस्वाहा॥१०॥उपहूतोद्यौः।उपहूतऽइत्युपऽहूतः।द्यौष्पिता।
पितोप।उपमाम्।मांद्यौः।द्यौष्पिता।पिताह्वयताम्।ह्वयतामग्निः।अग्नि ५८
राग्नीध्रात्।आग्नीध्रात्स्वाहा।स्वाहेतिस्वाहा॥प्रतिगृह्णामि।गृह्णाम्यु

ऋः२ ग्ने॥ अग्ने त्वां॥ त्वां सुतेन॥ आ सुतेन गा॥ गाय्श्वामि॥ अग्नात्स्वेनम्॥३॥ ए
॥३७॥ तन्नो तिदेवादेवसवितः॥ सवितर्वृणमा॥ वृज्ञमा गाद्रुम आदु वृहस्प ऋः२
तेयो वृहस्पतेयेब्रुस्मणे॥ ब्रुस्म णेनेना॥ तेनेसुत्तमम्॥ सुत्रमेवा॥ अव
तेनो॥ तेनेसुद्गपंतिम्॥ सुद्गपंतिन्तेनो॥ सुद्गपतिमिति यज्ञ॥ पतिम्॥ ते
नुमामा॥ मामेवा॥ अवेत्यव॥३॥ यामनोजुतिः॥ जुतिर्जुष नाम्॥ जुष
ताम॥ आज्यस्य॥ आज्यस्य वृहस्पतिः॥ वृहस्पति सुतमम्॥ सुत्तमिमम्॥
इमन्तनोत्वरिष्टम्॥ अरिष्टं सुत्तमम्॥ सुत्त ८॥ समम्॥ समिमम्॥ इ
मन्दधातुदधात्विति दधातु॥ विश्वेदेवासः॥ देवास इह॥ हा इह मादे ॥१७॥

यन्नामा। मादुयुन्नामो ३ मृ। अं३सा। पनिष्ठा। निष्ठेनिति ष्ठा॥३॥ आप्या
नै। नेः अग्ने। अग्नेसमिनूः। समिन्तयां। समिदितिसमू। इनूः। नपा वृष्णि
स्या। वर्द्धस्वच। चावे। आचे। तुप्यायस्व। प्यायस्वेति प्यायस्व। वृष्णि
षीमहिच। चुवुयमः। वुयमाच। आवा। चुप्यासिषीमहि। प्यासिषीमहि
ति प्यासिषीमहि। सस्त्वा ५ सम्वा। जुजितमः। सुस्त्वा ५। सुमितिस
स्त्वा। घा ५ समू। ह्वाजजितमितिवाज। जितंमः॥३४॥ अग्निषोमेयोरुज्जि
तिमू। उज्जितिमनु। उज्जितिमिसुतूः। जितिमः। अनूतू। उज्जेषमः। ज्र
षुम्वाजस्या। घाजेस्यमा। माप्रसुवेन। प्रसवेनमा। प्रसुवेनेतिप्र। सवे

ऋ० २

॥१८॥ नो। सो हो मि त्रु हाम्न्यग्नी षोमौ। अग्नीषोमो नम। नम पं। अपं नुद ना
मृ। नु दु नाम्बा जेस्य। बा जेस्ये न मृ। ए नम्प्र सु वे न। प्र सु वे नाप। प्रस
वे ने नि म्प्रा। सुवे न। अपं हो हा मि त्रु हा मी न्द्राग्न्योः। इन्द्राग्न्यो रिन्द्राग्नी।
इन्द्राग्नी व सु भ्यः। इन्द्राग्नी ऽ इती न्द्राग्नी॥१५॥ वसु भ्य स्त्वा। वसु भ्य
ऽ इति वसु। भ्यः। त्वा रु द्रेभ्यः रु द्रेभ्य आ दि त्येभ्यः आ दि त्येभ्यः स त्ये ५
मृ। स ञ्जी ना थाम। जा ना थां द्यावा पृथिवी। द्यावा पृथिवी मित्राव
रुणौ। द्यावा पृथिवी ऽ इति द्यावा पृथिवी। मित्रा वरुणौ त्वा। त्वा वृष्ट्या।
वृष्ट्याव नाम। अ व ना म्ब्य न्तु। व्यन्तु व यं। वयो क्तम। अक्तं रि ॥१६॥

हाणाः।रिहाणामरु तांम।मरुतांपृषतीः।पृषतीर्गच्छ।गच्छवशा।वशा
पृश्निम पृश्निर्भूत्वा।भूत्वा दिवंम।दिवंगच्छ।गच्छततः।ततोनः।नो
ह वृष्टिम।वृष्टिमावह।आवह।वहेतिवह।चक्षुष्पाऽअग्ने।चक्षुःपा
ऽइतिचक्षुःपाः।अग्नेऽसि।असिचक्षुः।चक्षुर्मे।मेपाहि।पाहीति
पाहि॥१६॥यंपरिधिम।परिधिंपर्यधत्थाः।परिधिमितिपरि।
धिम।पर्यधत्थाऽअग्ने।पर्यधत्थाऽइतिपरि।अधत्थाः।अग्नेदे
वदेवपणिभिः।पणिभिर्गुह्यमानः।पणिभिरितिपणि।भिः।गुह्य
र मानऽइतिगुह्यमानः।तंतेतु।ऽएतम।एतमनु।अनुजोषम।जोषंभ

ऋ०२ ॥१८॥ रमि। मुरामुणेषुः। एषनाने नू। इत्वन्नु। त्वं देपचेतुनयांते। अपचेतयाना
ऽअग्नेः। अपचेतयाताऽइ   संप। चेतुनयांते। अग्नेः। प्रियम्। प्रिय
म्पाथेः। पाथोपि। अजीनम्। इतुमितीनम्। ७। सुऽस्त्वभागाः। स्वा
सुऽस्त्वभागाऽइति सुऽस्त्वभागाः। स्त्रैषा। इपा। बृहन्तेः। बृहन्तेः
प्रस्तरेष्ठोः। प्रस्तरेष्ठाः। परिधेयाः। प्रस्तरेस्थाऽइति प्रस्तरे। स्थाः।
परिधेया। अस्या। परिधेयाऽइति परिधेयाः। च। देवाः। देवाऽइति देवाः।
इमाम्। वाचम्। वाचम्। अभि। अभि। विश्वे। विश्वे। गृणन्तः। गृणन्तऽआस
द्य। आसद्य। अस्मिन्। आसद्येत्याऽसद्य। अस्मिन्। बर्हिषि। बर्हिषि। मादय ॥१८॥

यज्ञम्। मा। मादयध्वं। स्वाहा। स्वाहा। घाट्। घाडिति वाट्॥ ८८॥ घृता

ची स्थः। घृताची ऽइति घृताची। स्थो धुर्यौ। धुर्यौ पातम्। पातं।

सुम्ने। सुम्ने स्थः। सुम्ने ऽइति सुम्ने। स्थः सुम्ने। सुम्ने मा। मा ध

त्तम्। धत्तमिति धत्तम्। यज्ञ नमः। नमश्च। च ते। ते ऽउप। उप च।

च यज्ञस्य। यज्ञस्य शिवे। शिवे सम्। सं तिष्ठस्व। तिष्ठस्व स्विष्टे। स्वि

ष्टे मे। स्विष्ट ऽइति सुऽइष्टे। मे सम्। सन्तिष्ठस्व। तिष्ठस्वेति तिष्ठस्व॥ ८९॥ ति

अग्ने ऽदब्धायो। अदब्धायो ऽशीतम। अदब्धायो ऽइत्यदब्ध। आयो।

अशीतम पाहि। अशीतमेत्यशीतम। पाहि मा। मा दिद्योः। दिद्योः प्र

क०२

॥३९॥ सितै। प्रसितैदुरिष्ट्यै। प्रसितास्याऽइतिप्र। सितै। दुरिष्ट्यैदुरस्मन्यै।
दुरिष्ट्याऽइतिदुः। इष्ट्यै। दुरस्मन्याऽअविषन्न। दुरस्मन्याऽइतिदुः।
अस्मन्यै। अविषन्नःपितुम्। पितुङ्कृणु। कृणुसुषदा। सुषदायो
नौ। सुषदेतिसु। सदा। योनौस्वाहा। स्वाहावाट्। वाडग्नये। अग्नये
संवेशपतये। संवेशपतयेस्वाहा। संवेशपतयऽइतिसं वेशप
तये। स्वाहासरस्वत्यै। सरस्वत्यैयशोभगिन्यै। यशोभगिन्यैस्वाहा।
यशोभगिन्याऽइतियशः। भगिन्यै। स्वाहेतिस्वाहा॥२०॥ वेदोसि। ॥४०॥
असियेन। येनत्वम्। त्वन्देव। देववेद। वेददेवेभ्यः। देवेभ्योवेदः। वेदो

दोभ्ये वः। अवेभ्यैस्तेन। तेनम स्थामाम त्वम्विदः। विदोभ्यैयाः। भ्यैया
ऽइति भ्यैयाः। देवागातुविदः। गातुविदोगातुम्। गातुविदऽइति
गातु। विदः। गातुम्वित्वा। वित्त्वागातुम्। गातुमित। इतेतीत। म
नसस्पते। पतऽइमम्। इमन्देवा। देवयज्ञम्। यज्ञꣳ स्वाहा। स्वा
हा वाते। वाते धाः। धाऽइति धाः॥ २१॥ सम्बर्हिः। बर्हिरक्ताम्। २५
अक्ताꣳ हविषा। हविषा घृतेन। घृतेनादित्यैः। आदित्यैर्वसु
भिः। वसुभिर्म्मरुद्भिः। वसुभिरिति वसु। भिः। मरुद्भिरिन्द्रः। मरु
द्भिरिति मरुत्। भिः। इन्द्रो विश्वेदेवेभिः। विश्वेदेवेभिरक्ताम्।

ऋ०२

॥२०॥ विश्वदेवेभिरिति विश्वदेवेभिः। अक्रान्दिव्यमादिव्यान्त्सभेः। नभोगच्छ
तु। गच्छतु भनू। स्वत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२१॥ कस्त्वा। त्वावि। विमु
ञ्चति। मुञ्चति सः। सकस्मै। कस्मैन स्मै। तस्मैपोषाय। पोषायरक्ष
सामू। रक्षसाम्भागः। भागोसि। असीसस्मि॥२२॥ सम्वर्चसा। व
र्चसापयसा। पयसासमू। सन्तनूभिः। तनूभिरगन्महि। अगन्म
हिमनसा। मनसासमू। सं शिवेन। शिवेनेति शिवेन। त्वष्टासुद
त्रः। सुदत्रोवि। सुदत्रऽइति सुऽदत्रः। विदधातु। दधातुरायः। रायो
नु। अनुमार्ष्टु। मार्ष्टुतन्वः। तन्वोयत्। यद्विलिष्टम्। विलिष्टमिति॥२०॥

वि॥ लिङ्गमृ॥ २४॥ दिविविक्षुः। विक्षुर्दिवि। व्योमः सत्त। अजः सत्त
जागते न। जागेतेन तु छन्दसा। छन्दसा नतः। नतो निर्वृत्तः। निर्वृ
त्तोन्तरिक्षे। निर्वृत्तऽइतिनिःभक्तः। अन्तरिक्षे त्रैष्टुभेन। त्रै
ष्टुभेन पृथिव्याम्। त्रैष्टुभेनेति त्रैष्टुभेन। पृथिव्या गायत्रेण। गा
यत्रेणास्मात्। अस्मादन्नात्। अन्नादस्यै। अस्यै प्रतिष्ठायाः।
प्रतिष्ठायाऽअगन्म। प्रतिष्ठायाऽइतिप्रतिस्थायाः। अगन्म
स्वः स्वः सम्। स्वरितिस्वः। सञ्ज्योतिषा। ज्योतिषाभूम। अभूमेतर्स
भूम॥ २५॥ स्वयम्भूरसि। स्वयम्भूरितिस्वयम्भूः। असि श्रेष्ठः श्रे

क्र०२
॥२७॥

श्मिरस्मि । रश्मिर्वर्च्चोदाः । वर्च्चोदाऽअसि । वर्च्चोदाऽइति वर्च्चःऽदाः । अ
सि वर्च्चः । वर्च्चो मे । मे देहि । देहीति देहि । सूर्य्यस्य । आवृतम् । आवृ त मनु ।
आवृतमित्याऽवृतम् । अन्वावर्त्ते । आवर्त्ते । वृत्ते मे ॥२६॥ अग्ने ग
हपते । गृहपते सुगृहपतिः । गृहपतऽइति गृह पते । सुगृहपतिस्त्व
या । सुगृहपतिरिति सुऽगृहपतिः । त्वयाग्ने । अग्नेऽहम् । अहङ्गृहप
तिना । गृहपतिना भूयासम् । गृहपतिनेति गृहऽपतिना । भूयास ँ ऽ
सुगृहपतिः । सुगृहपतिस्त्वम् । सुगृहपतिरिति सुऽगृहपतिः । त्वम्म
या । मयाग्ने । अग्ने गृहपतिना । गृहपतिना भूयाः । गृह पतिनेति गृ ॥२७॥

हपतिना। नृयाऽ इति नृयाः। अस्थूरि णौ। णौ गार्हपत्यानि।
। गार्हपत्यानि सन्तु। गार्हपत्यानीति गार्हपत्यानि। सन्तु शतम्।
शतꣳ हिमाः। हिमाऽ अचारिषम्। अचारिषन्तत्। तदशकम्। अशकुं १२
कन्तत्। तन्मे। मेराधि। अराधीदम्। इदमहम्। अहंयः। यऽएव। एवा
वास्मि। अस्मि सः। सोऽस्मि। अस्मीति सोऽस्मि। ॥२८॥ अग्नये कव्यवा
हनाय। कव्यवाहनाय स्वाहा। कव्य वाहनायेति कव्यवाह
२य नाय। स्वाहा सोमाय। सोमाय पितृमते। पितृमते स्वाहा। पितृमत
।ए ऽइति पितृमते। स्वाहेति स्वाहा। अपहताऽअसुराः। अपहताऽइ

क॰२

॥२५॥ सपाहताः। असुरारक्षाꣳसि। रक्षाꣳसि वेदिषदः। वेदिषदो ये।
वेदिसदऽइति वेदि। सदः। २८। ये रूपाणि। रूपाणि प्रतिमुञ्चमा
नाः। प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराः। प्रतिमुञ्चमानाऽइति प्रति। मु
ञ्चमानाः। असुराः सन्तः। सन्तः स्वधया। स्वधया चरन्ति। च
रन्तीति चरन्ति। परापुरो निपुरः। परापुरऽइति परा। पुरः। निपुरो ये।
निपुरऽइति नि। पुरः। ये भरन्ति। भरन्त्यग्निः। अग्निष्टान्। ताँल्लो
कात्। लोकात्प्र। प्रणुदाति। नुदात्यस्मात्। अस्मादित्यस्मात्।
॥२९॥ अत्र पितरः। पितरो मादयध्वम्। मादयध्वं यथाभागम्। ॥२५॥

यथाभागमावृषायध्वम् । यथाभागमिति यथाऽभागम् । आवृषाय
ध्वम् । वृषायध्वमिति वृषायध्वम् । अमीमदन्त पितरः । पितरो यथा
भागम् । यथाभागमावृषायिषत । यथाभागमिति यथाऽभागम् ।
आवृषायिषत । आवृषायिषतेत्याऽवृषायिषत ॥ ३१ ॥ नमो वः । वः
पितरः । पितरो रसाय । रसाय शोषाय । शोषाय जीवाय । जीवाय
स्वधायै । स्वधायै घोराय । घोराय मन्यवे । मन्यवे नमः । नमो वः । वः
पितरः । पितरः पितरः । पितरो नमः । नमो वः । वो गृहान् । गृहान्नः ।
नः पितरः । पितरो दत्त । दत्त सतः । सतो वः । वः पितरः । पितरो देष्म

क्र०२
॥२३॥ देष्मैतन्नूऽएतद्वस्मवृः।पितरः।पितरोवासेमवासऽआधत्त॥३३॥
आधत्ताधत्तपितरः।पितरोगर्भम्।गर्भङ्कुमारम्।कुमारम्पुष्कर
स्रजम्।पुष्करस्रजमितिपुष्करऽस्रजम्।यथेहा।इहपुरुषः।पुरुषो
सत्।असदितिसत्॥३४॥ऊर्जम्वहन्तीः।वहन्तीरमृतम्।अमृ
तङ्घृतम्।घृतम्पयः।पयःकीलालम्।कीलालम्परिस्रुतम्।
परिस्रुतमितिपरिऽस्रुतम्।स्वधास्थ।स्थतर्पयत।तर्पयतमे।
मेपितॄन्।पितॄनितिपितॄन्॥३५॥ ॥इतिवाजसनेयक्रमसंहि
तायांद्वितीयोध्यायः॥२॥समिधाग्निम्।समिधेतिसम्ऽइधा।अ ॥२४॥

ग्निन्दुवस्यत । दुवस्यत घृतैः । घृतैर्बोधयत । बोधयतातिथिम् । अ
तिथिमित्यतिथिम् । आस्मिन् । अस्मिन्हव्या । हव्या जुहोतन । जुहोतनेति जुहोतन
॥४॥ सुसमिद्धाय शोचिषे । सुसमिद्धायेति सुसमिद्धाय ।
शोचिषे घृतम् । घृतन्तीव्रम् । तीव्रञ्जुहोतन । जुहोतनेति जुहोतन ।
अग्नये जातवेदसे । जातवेदस इति जातवेदसे ॥५॥ तन्त्वा । त्वा समि
२ द्भिः समिद्भिरङ्गिरः । समिद्भिरिति समित्ऽभिः । अङ्गिरो घृतेन । घृतेन
वर्द्धयामसि । वर्द्धयामसीति वर्द्धयामसि । बृहच्छोच । शोच यविष्ठ्य ।
यविष्ठ्येति यविष्ठ्य ॥६॥ उप त्वा । त्वाग्ने । अग्ने हविष्मतीः । हविष्मती

क्रं० ३।
॥२३॥ घृताचीः। घृताचीर्यन्तु। यन्तु हर्यत। हर्यतेति हर्यत। जुषस्व समिधः।
समिधो मम। समिध इति सम्ऽइधः। ममेति मम॥४॥ भूर्भुवः। भुवः
स्वः। स्वर्द्यौरिव। द्यौरिव भूम्ना। द्यौरिवेति द्यौःऽइव। भूम्ना पृथिवी
व। पृथिवीव वरिम्णा। पृथिवीवेति पृथिवीऽइव। वरिम्णेति वरि
म्णा। तस्यास्ते। ते पृथिवि। पृथिवि देवयजनि। देवयजनि पृष्ठे।
देवयजनीति देवऽयजनि। पृष्ठेऽग्निम्। अग्निमन्नादम्। अन्नाद
मन्नाद्याय। अन्नादमित्यन्नऽअदम्। अन्नाद्यायादधे। अन्नाद्या
येत्यन्नऽअद्याय। आदधे। दधऽइति दधे॥५॥ आयम्। अयङ्गौः। गौः॥ २४॥

ह पृश्निः पृश्निरक्रमीत्। अक्रमीदसदत्। असदन्मातरम्। मातरं पुरः।
पुर इति पुरः। पितरं च। च प्रयन्। प्रयन्त्स्वः। प्रयन्निति प्रऽयन्। स्वरिति
स्वः॥६॥ अन्तश्चरति। अन्तरित्यन्तः। चरति रोचना। रोचनास्य। अ
स्य प्राणात्। प्राणादपानती। अपानती सेप। अनती। व्यख्यन्। अख्य
न्महिषः। महिषो दिवम्। दिवमिति दिवम्॥७॥ त्रिंशद्धाम। धाम वि
वि राजति। राजति वाक्। वाक्पतंगाय। पतंगाय धीयते। धीयत इ
ति धीयते। प्रति वस्तोः। वस्तोरह। अह द्युभिः। द्युभिरिति द्युऽभिः॥८॥
अग्निर्ज्योतिः। ज्योतिर्ज्योतिः। ज्योतिरग्निः। अग्निः स्वाहा। स्वाहा

ऋ०३

॥२५॥ सूर्य्यम सूर्य्यो ज्योतिम ज्योति ज्योतिम ज्योतिः सूर्य्यम सूर्य्यः स्वाहा। स्वा
हेति स्वाहा। अग्निर्वर्च्चम। वर्च्चो ज्योतिम ज्योतिर्वर्च्चम वर्च्चः स्वाहा। स्वा
हा सूर्य्यम सूर्य्यो वर्च्चम वर्च्चो ज्योतिः। ज्योति वर्च्चम वर्च्चः स्वाहा। स्वा
हेति स्वाहा। ज्योतिः सूर्य्यम सूर्य्यः सूर्य्यम सूर्य्यो ज्योति ज्योतिः स्वाहा। स्वा
हेति स्वाहा॥१॥ सजूर्देवेन। सजूरितिंसा। जूः। देवेन सवित्रा। सवित्रा
सजूः। सजूरात्र्या। सजूरितिसाजूः। रात्र्येन्द्रवसा। इन्द्रवसेतीन्द्र। वसा।
जुषाणोऽअग्निः। अग्निर्वेतु। वेतु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा। उषसा सूर्य्यम
सूर्य्यऽइति सूर्य्यः॥१०॥ उप प्रयन्तोऽअध्वरम्। उप प्रयन्तऽइ पुपाप्र ॥२५॥

यन्त॥ अद्भुरस्य त्वम्। मत्त्वन्नो चेमम्। द्यो चेमाग्नये। अग्नय इत्यग्नये। आ
रे। अस्मे। अस्मे च। अस्मे इत्यस्मे। च शृण्वते। शृण्वत इति शृण्वते।
॥३३॥ अग्निर्मूर्द्धा। मूर्द्धा दिवः। दिवः ककुत्। ककुत्पतिः। पतिः पृथिव्याः।
पृथिव्या अयम्। अयमपाम्। अपां रेतांसि। रेतांसि जिन्व
ति। जिन्वतीति जिन्वति॥३४॥ उभा वाम्। वामिन्द्राग्नी। इन्द्राग्नी आ
ध्यै हुवध्यै। इन्द्राग्नी इतीन्द्राग्नी। आहुवध्या उभा। आहुवध्या इत्याहु
वध्यै। उभा राधसः। राधसः सह। सह मादयध्यै। मादयध्या इति मा
दयध्यै। उभा दातारौ। दातारा विषाम्। इषां रयीणाम्। रयीणामुभा।

क्र०३

॥२५॥ उभा वाजस्य। वाजस्य सातये। सातये हुवे। हुवे वाम्। वामिति वाम्।
॥१३॥ अयन्ते। ते योनिः। योनिर्ऋत्वियः। ऋत्वियो यतः। यतो जातः।
जातोऽअरोचथाः। अरोचथाऽइत्यरोचथाः। तं जानन्। जानन्न
ग्ने। अग्नऽआरोह। आरोहारोहाथ। अथा नः। नो वर्द्धय। वर्द्धया
रयिम्। रयिमिति रयिम्॥१४॥ अयमिह। इह प्रथमः। प्रथमो धा
यि। धायि धातृभिः। धातृभिर्होता। धातृभिरिति धातृऽभिः। हो
ता यजिष्ठः। यजिष्ठोऽअध्वरेषु। अध्वरेष्वीड्यः। ईड्यऽइतीड्यः। यम
प्नवानः। अप्नवानो भृगवः। भृगवो विरुरुचुः। विरुरुचुर्वने ॥२५॥

भु। विरुरुचुरिति वि। रुरुचुः। वनेषु चित्रम्। चित्रं विभ्वम्। विभ्वं विशेविशे। विशेविश

शे विशे। विभ्वमिति विभ्वम्। विशे विशे। विशे विशऽइति विशेऽविशे॥१५॥

अस्य प्रत्नाम्। प्रत्नामनु। अनु द्युतम्। द्युतं शुक्रम्। शुक्रं दुदुह्रे। दुदुह्रे।

दुदुह्रेऽअह्रयः। अह्रयः। अह्रयऽइत्यह्रयः। पयः सहस्रसाम्। सहस्रसा

मृषिम्। सहस्रसामिति सहस्र। साम्। ऋषिमित्यृषिम्॥१६॥ तनू

नूपाऽअग्ने। तनूपाऽइति तनू। पाः। अग्नेऽसि। असि तन्वम्। तन्व

म्मे। मे पाहि। पाह्यायुर्दाः। आयुर्दाऽअग्ने। आयुर्दाऽइत्यायुः।

दाः। अग्नेऽसि। अस्यायुः। आयुर्मे। मे देहि। देहि वर्चोदाः। वर्चोदाऽ

क०३
॥२७॥

दाऽअग्ने। वर्च्चोदाऽइति वर्च्चःऽदाः। अग्नेऽसि। असि वर्च्चोदाः। वर्च्चो मे। मे दे
हि। देहीति देहि। अग्ने यत्। यन्मे। मे तन्वाः। तन्वाऽऊनम्। ऊनं तत्। तन्
न्मे। मेऽआपृण। आ पृण। पृणेति पृण। ॥२७॥ इन्धानास्त्वा। त्वा शत
म्। शतं हिमाः। हिमा द्युमन्तम्। द्युमन्तं सम्। द्युमन्तमिति द्युमन्तम्।
समिधीमहि। इधीमहीतीधीमहि। वयस्वन्तो वयस्कृतम्। वयस्कृतम्
सहस्वन्तः। वयःकृतमिति वयःऽकृतम्। सहस्वन्तः सहस्कृतम्। सहस्कृतम्। स
हःकृतमिति सहःऽकृतम्। अग्ने सपत्नदम्भनम्। सपत्नदम्भनमदब्धा
सः। सपत्नदम्भनमिति सपत्नऽदम्भनम्। अदब्धासोऽअदाभ्यम्। अ ॥२८॥

दाभ्यमित्यदाभ्यम्। चित्रावसो स्वस्ति। चित्रावसोऽइति चित्रऽवसो। स्वस्ति ते। ते पारम्। पारमशीय। अशीयेत्यशीय॥१८॥ सन्त्वम्। त्वमग्ने। अग्ने सूर्य्यस्य। सूर्य्यस्य वर्चसा। वर्चसागथाः। अगथाऽऋषीणाम्। ऋषीणाꣳ स्तुतेन। स्तुतेनेति स्तुतेन। प्रियेण धाम्ना। धाम्नाहम्। अहमायुषा। आयुषा वर्चसा। वर्चसा प्रजया। प्रजया रायः। प्रजयेति प्रऽजया। रायस्पोषेण। पोषेणग्मिषीय। ग्मिषीयेति ग्मिषीय॥१९॥ अन्धः स्थ। स्थान्धः। अन्धो वः। वो भक्षीय। भक्षीय महः। महः स्थ। स्थ महः। महो वः। वो भक्षीय। भक्षीयोर्ज्जः। ऊर्ज्जः स्थ। स्थोर्ज्जम्। ऊर्ज्जम्वः। वो भक्षीय।

ऋ०३

॥२८॥ भक्षीयरायः। रायस्पोषेणपोषेस्थ। स्थराय। रायस्पोषम्। पोषेम्वां ह्वो भक्षी
य। भक्षीयेतिभक्षीय॥२०॥ रेवतीरमध्वम्। रमध्वमस्मिन्। अस्मिन्यो
नौ। योनौगोष्ठे। गोष्ठेलोके। गोस्थ ऽइतिगो। स्थे। लोकेक्षये। क्षयऽइति
क्षये। इहेव। एवस्त। स्तमा। मापे। अपगात। गातेतिगात॥२१॥ संहितासि
ल सि। संहितेतिसम्ऽहिता। असिविश्वरूपी। विश्वरूपीरूर्ज्जा। विश्वरूपी
तिविश्वऽरूपी। ऊर्ज्जामा। माविश। आविश। विशगोपत्येन। गोपत्येने
तिगोऽपत्येन। उपत्वा। त्वाग्ने। अग्नेदिवेदिवे। दिवेदिवेदोषावस्तः। दिवे
दिवऽइतिदिवे। दिवे। दोषावस्तर्धिया। दोषावस्तरितिदोषा। वस्तः। धि ॥२२॥

पा त्व्यम्। त्व्यमिति त्व्यम्। नमो भरन्तः। भरन्त ऽ एमसि। ऽ एमसीतीमसि।
॥ २२॥ राजन्तमध्वराणाम्। अध्वराणां गोपाम्। गोपामृतस्य। ऋतस्य दी
दिविम्। दीदिविमिति दीदिविम्। वर्धमानं स्वे। स्वे दमे। दम ऽ इति दमे॥ २३॥ ८२
स नः पितेव। पितेव सूनवे। पितेवेति पिता ऽ इव। सूनवेऽग्ने। अग्ने सू
पायनः। सूपायनो भव। सूपायन ऽ इति सु ऽ उपायनः। भवेति भव। सच
स्वा नः। न स्वस्तये। स्वस्तय ऽ इति स्वस्तये॥ २४॥ अग्ने त्वम्। त्वन्नः। नो
अन्तमः। अन्तम ऽ उत। उत त्राता। त्राता शिवः। शिवो भव। भवा व
रूथ्यः। वरूथ्य ऽ इति वरूथ्यः॥ वसुरग्निः। अग्निर्वसुश्रवाः। वसुश्रवा

ऋ०२

॥२९॥ ऽअच्छा। वसुश्रवाःऽइति वसुऽश्रवाः। अच्छा नक्षि। नक्षि द्युमन्तम्। द्युम
न्तमऽरयिम्। द्युमन्तमिति द्युमन्। तं मम्रा रयिन्दाः। दाऽइति दाः॥२५॥ न
२ दी:^ न्त्वा। त्वा शोचिष्ठ। शोचिष्ठ दिवः। दीदिवः सुम्नाय। दीदिवऽइति दी
दिवः। सुम्नाय नु। नम्। नून मीमहे। ईमहे सखिभ्यः। सखिभ्यऽइति
सखिऽभ्यः। सनः। नो बोधि। बोधि श्रुधि। श्रुधी हवम्। हवमुरुष्या। उ
रुष्याणः। णोऽअघायतः। अघायतः समस्मात्। अघयुतऽइ स
घायतः। समस्मादिति समस्मात्॥२६॥ इडऽएहि। एहीडु तदिते।
अदितऽएहि। एहि इह। कामम्याः। काम्याऽएत। एत इन्द्रेणैतीताम यि ॥२९॥

वः । त्वः । कामम् धरणम् । कामम् धरणम् यात् । कामम् धरणमिति कामम् । धर
णम् । नूयादिति नूयात् ॥ २७ ॥ सोमानं स्वरणम् । स्वरणं कृणुहि ।
कृणुहि ब्रह्मणः । ब्रह्मणस्पते । पत इति पते । कक्षीवन्तं यः । य
शि ४ ऽऔशिजः । औशिज इत्यौशिजः ॥ २८ ॥ यो रेवान् । रेवान्यो । योऽअ
मीवहा । अमीवहा वसुवित् । अमीवहेत्यमीवहा । वसुवित्पुष्टिवर्द्ध
नः । वसुविदिति वसुवित् । पुष्टिवर्द्धनऽइति पुष्टि । वर्द्धनः । स नः । नः सि
षक्तु । सिषक्तु यः । सि षक्त्विति सिसक्तु । यस्तुरः । तुरऽइति
तुरः ॥ २९ ॥ मा नः । नः शंसः । शंसोऽअररुषः । अररुषो धूर्त्तिः । धू

॥३०॥ र्तिः प्रणक्। प्रणङ्मर्त्यस्य। मर्त्यस्येति मर्त्यस्य। रक्षाणः। नो ब्रह्मणः।
ब्रह्मणस्पते। पत ऽइति पते॥ ३०॥ महि त्रीणाम्। त्रीणामवः। अवो
ऽस्तु। अस्तु द्युक्षम्। द्युक्षम्मित्रस्य। मित्रस्यार्यम्णः। अर्यम्ण ऽइत्य
र्यम्णः। दुराधर्षं वरुणस्य। दुराधर्षमिति दुः। आ धर्षम्। वरुण
स्येति वरुणस्य॥ ३१॥ नहि तेषाम्। तेषाममा। अमा चन। चन न। ना
ध्वसु। अध्वसु वारणेषु। अध्वस्विति सऽध्वसु। वारणेष्विति वारणेषु।
ईशे रिपुः। रिपुरघशंसः। अघशंस ऽइत्यघऽशंसः॥ ३२॥ ते हि। हि पुत्रा
सः। पुत्रासो ऽअदितेः। अदितेः प्र। प्र जीवसे। जीवसे मर्त्याय। मर्त्याये ॥३०॥

तिमर्सर्य। ज्योतिर्यच्छन्ति। यच्छन्त्यजस्रम्। अजस्रमित्यजस्रम्॥२३॥
कदा चन। चन स्तरीः। स्तरीरसि। असि न। नेन्द्र। इन्द्र सश्चसि। सश्चसि
दाशुषे। दाशुष इति दाशुषे। उपोपेत्। उपोपेत्युप। उप। इन्नु। नु मघवन्
५४ मघवन्भूयः। मघवन्निति मघ। वन्। भूय इत्। इन्नु। नु ते। ते दानम्। दानं
देवस्य। देवस्य पृच्यते। पृच्यत इति पृच्यते॥२४॥ तत्सवितुः। सवि-
तुर्वरेण्यम्। वरेण्यं भर्गः। भर्गो देवस्य। देवस्य धीमहि। धीमहीति धी-
महि। धियो यः। यो नः। नः प्रचोदयात्। प्रचोदयादिति प्र। चोदयात्।
॥२५॥ परि ते। ते दूडभः। दूडभो र थः। दूडभ इति दुः। दभः। रथो

ऋ०२

॥३३॥ स्मान्नाऽअस्मान्ऽ अग्नेनुऽअग्नेनु विश्वतः। विश्वत ऽइति विश्व तः। अग्ने
नु रक्षांसि। रक्षांसि दुष्टुषं। दुष्टुष ऽइति दुः स्तुषं॥ ऋ८॥ स्वं न सुप्रजाः। सु
रिति स्वः। सुप्रजाः प्रजाभिः। सुप्रजा ऽइति सु प्रजाः। प्रजाभिः स्याम।
प्रजाभिरिति प्र जाभिः। स्याम सुवीरं। सुवीरं वीरैः। सुवीर ऽइति सु
वीरः। वीरैः सुपोषं। सुपोषं पोषैः। सुपोष ऽइति सु पोषं। पोषैरि
ति पोषैः॥ नर्य प्रजाम्। प्रजां मे। प्रजामिति प्र जाम्। मे पाहि। पाहि श
ंस्य। शंस्य पशून्। पशून् नर्य। नर्य। अथर्य पितुम्। पितुमिति पितुम्।
॥८६॥ आगन्म। अगन्म विश्ववेदसम्। विश्ववेदसम् अस्मभ्यम्। ॥३४॥

विश्ववेदसमिति विश्व । वेदसम् । अस्मभ्यं वसुवित्तमम् । वसुवित्तममि
ति वसुवित् । तमम् । अग्ने सम्राट् । सम्राडभि । सम्राडिति सम् । राट् ।
अभि द्युम्नम् । द्युम्नमभि । अभि सह । सह आयच्छस्व । आयच्छस्व । य
च्छस्वेति यच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निः । अग्निर्गृहपतिः । गृहपतिर्गार्हपत्यः ।
गृहपतिरिति गृह । पतिः । गार्हपत्यः प्रजायाः । गार्हपत्य ऽइति गार्ह । पत्यः ।
प्रजाया वसुवित्तमः । प्रजाया ऽइति प्र । जायाः । वसुवित्तम ऽइति वसु
वित् । तमः । अग्ने गृहपते । गृहपते पुरीष्य । गृहपत ऽइति गृह । पते । पुरी
ष्यो रयिमान् । रयिमान् पुष्टिवर्द्धनः । रयिमानिति रयि । मान् । पुष्टिवर्द्ध

का० ७
॥३२॥

नऽइति पुष्टिऽवर्द्धनः। अग्ने पुरीष्य। पुरीष्येति पुरीष्य॥ ३१॥ गृहाः। मा। मा। बि
भीत। बिभीत। मा। वेपध्वम्। वेपध्वम्। ऊर्ज्जम्। ऊर्ज्जम्। बिभ्रतः। बिभ्रतः। आ। इ
मसि। एमसि। इमसि। ते नसि। ऊर्ज्जम्। बिभ्रत्। बिभ्रद्वः। सुमनाः। सुमनाः।
सुमेधाः। सुमनाऽइति सुऽमनाः। सुमेधाः। गृहान्। सुमेधाऽइति सुऽमेधाः।
गृहान्। ऐमि। ऐमि। एमि। मनसा। मनसा। मोदमानः। मोदमानऽइति मोदमानः।
॥६०॥ येषाम्। अध्येति। अध्येति। प्रवसन्। अध्येतीत्यधिऽएति। प्रवसन्। येषु।
प्रवसन्निति प्रऽवसन्। येषु। सौमनसः। सौमनसः। बहुः। बहुरिति बहुः। गृहा
नुप। उप। ह्वयामहे। ह्वयामहे। ते। ते। नः। नः। जानन्तु। जानन्तु। जानतः। जानतः॥ ३२॥

ऽइतिजानन्तः॥४१॥उपहूताऽइह।उपहूताऽइत्युपऽहूताः।इहगावः।गावऽउ
उपहूताः।उपहूताऽअजावयः।उपहूताऽइत्युपऽहूताः।अजावयऽइत्यजाऽ
अवयः।अथोऽअन्नस्य।अथोऽइत्यथो।अन्नस्यकीलालः।कीलालऽउप
हूतः।उपहूतोगृहेषु।उपहूतऽइत्युपऽहूतः।गृहेषुनः।नऽइतिनः।क्षेमा
यवः।वःशान्त्यै।शान्त्यैप्र।प्रपद्ये।प्रपद्येशिवम्।शिवꣳशग्मम्।शग्मꣳशं
योः।शंयोःशंयोः।शंयोरितिशम्।योः।शंयोरितिशम्।योः॥४२॥
प्रघासिनोहवामहे।प्रघासिनऽइतिप्र।घासिनः।हवामहेमरुतः।मरुतश्च
मरुतश्च।चरिशादसः।रिशादसऽइतिरिशाऽअदसः।करम्भेणसजोष

ऋ०२
॥३३॥ सः। सजोषसः इतिस। जोषसः॥ ४३॥ पत्न्या मे। ग्ना मे रं रेयं। अरं रेये सुभा यां

मू। सुभा यामिन्द्रियेण। इन्द्रिय इतीन्द्रियेण। एनेष्यक्षमः। चक्षमाधुषम। वयमिद

मूः इदन्त नूः। न दवो। अर्वे पजामहे। यजामहे स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ४४॥

ति मो। वूर्णेम मो। ईमो। सुनेम। न ईंदनु। इन्द्रात्रे। अत्रेहु। स्यतु। हस्तु देवैः। इन्द्रियं

हु नू। सु। देवैरस्ति। अस्ति हि। हिष्मा। स्मा ते। तेशुष्मिन्नू। शुष्मिन्न वयाः। अवु

याः इसे वा। याः। महष्मिन्नाचिदघस्य। घस्य मीढुषः। मीढुषो युध्मा। युध्मा हु

विष्मतः। हविष्मतो मुरुतः। मरुतो वन्दते। वन्दते गीः। गीरिति गीः॥ ४५॥ अ

कृत्कर्मा। कर्मकर्मकृतः। कर्मकृतः सह। कर्मकृत इति कर्मकृतः।

सघ्वाचा। घ्वाचा मयोभुवौ। मयोभुवेति मयःऽभुवौ। देवेभ्यः कर्म्म। कर्म्म कृत्वा।
कृत्वास्तम्। अस्तम्प्र। प्रेत। इत सचाभुवः। सचाभुवऽइति सचा। भुवः॥४६॥
अवभृथ निचुम्पुण। अवभृथेत्यव। भृथ। निचुम्पुण निचेरुः। निचुम्पुणेति
नि। चुम्पुण। निचेरुरसि। निचेरुरिति नि। चेरुः। असि निचुम्पुणः। निचुम्पुण
ऽइति नि। चुम्पुणः। अव देवैः। देवैर्देवकृतम्। देवकृतमेनः। देवकृतमिति
देव। कृतम्। एनोयासिषम्। अयासिषमव। अव मर्त्यैः। मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। मर्
र्त्यकृतम्पुरुराव्णः। मर्त्यकृतमिति मर्त्य। कृतम्। पुरुराव्णो देव। पुरुराव्णऽ
इति पुरु। राव्णः। देव रिषः। रिषस्पाहि। पाहीति पाहि॥४७॥ पूर्ण्णा दर्व्वि। दर्व्वि

कां० ३

॥३७॥ पत॥ परा॑पत। पुन॑स्सुपूर्णा। सुपूर्णा पुन॑। सुपूर्णेति सु। पूर्णा। पुनरापत। आ
पत। पतेति पत। वस्नेव विवि। वस्नेवे वि। वस्ना। इव। विक्रीणावै। क्रीणावै
हा॥ इषमूः। इष मूर्ज्जम्। मुर्ज्जं॰ शतक्रतो। शतक्रतोऽ इति शत। क्रतो
॥७८॥ देहि मे। मे दद्मि। दद्मि ते। ते नि। नि मे। मे धेहि। धेहि नि। नि ते। ते
दधे। दधऽइति दधे। निहारम्। निहारमिति नि। हारम्। च हरासि। हरासि
मे। मेनि। हारम्। निहारन्नि। निहारमिति नि। हारम्। नि हराणि। हराणि ते।
ते स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७९॥ अक्षन्न मीमदन्त। अमीमदन्त हि। हि
वै। अव प्रियाः। प्रियाऽअधूषत। अधूषतेत्य सं। धूषत। अस्तोषत स्वभा ॥३७॥

४ मघवन्वन्दिषीमहि।

नवः। स्वभानवो विप्राः। स्वभानवऽइति स्वऽभानवः। विप्रा नविष्ठया।
नविष्ठया मती। मती योजा। योज नु। न्विन्द्र। इन्द्र ते। ते हरी। हरीऽइति ह
नै री॥५०॥ सुसन्दृशं त्वा। सुसन्दृशमिति सुऽसन्दृशम्। त्वा वयम्। वयम्मघ
वन्। मघवन्निति मघऽवन्। मघवन्वन्दिषीमहि। वन्दिषीमहीति वन्दिषीमहि। प्र नूनम्। नू
नम्पूर्णवन्धुरः। पूर्णवन्धुरः स्तुतः। पूर्णवन्धुरऽइति पूर्णऽवन्धुरः। स्तु
तो यासि। यासि वशान्। वशाँऽअनु। अन्विसहतु॥५१॥ मनो नु। न्वाह्वामहे।
आ ह्वामहे। ह्वामहे नाराशंसेन। नाराशंसेन स्तोमेन। स्तोमेनेति स्तोमेन।
नापितृणाम् च। च मन्मभिः। मन्मभिरिति मन्मऽभिः॥५२॥ आ नः। नऽएतु।

का०३

॥३५॥ एतुमनेःमनः पुनेःपुनः क्रत्वे।पुनरितिपुनेः क्रत्वेदक्षाय।दक्षायजीवसे।
जीवसऽइतिजीवसे।ज्योक्च।चसूर्यम्।सूर्यन्दृशे।दृशेऽइतिदृशे॥५३॥पु
नर्नः।नः पितरः।पितरोमनेः।मनोददातु।ददातु दैव्यः।दैव्योजनेः।ज
नऽइति जनेः।जीवम्व्रातम्।व्रातंसचेमहि।सचेमहीतिसचेमहि॥५४॥
वयंसोम।सोमव्रते।व्रतेतव।तवमनेः।मनेस्तनूषु।तनूषुबिभ्रतेः।बि
स भ्रतऽइतिबिभ्रतेः।प्रजावन्तः सचेमहि।प्रजावन्तऽइतिप्रजा।वन्तः।स
चेमहीतिसचेमहि॥५५॥एषते।तेरुद्र।रुद्रभागः।भागःसह।सहस्वस्रा।
स्वस्राम्बिकया॥अम्बिकयातम्।तञ्जुषस्व।जुषस्वस्वाहा।स्वाहाऽउ। ॥३५॥

आप्रसुस्तौ। त्रेपृश्ं। पृप्रसुरिति प्रसुः॥५६॥ अवे रुद्रम्। रुद्रमदीमहि। अदीमह्य

वे। अव देवम्। देवं त्र्यम्बकम्। त्र्यम्बकमिति त्रि। अम्बकम्। यथा नः। नो व

स्यसः। वस्यसस्करत्। करच्छ्रेयसः। श्रेयसो व्यवसाययात्। व्यवसायया

दितिवि। अवसाययात्॥५७॥ भेषजमसि। असि भेषजम्। भेषजङ्गवे। ग

वेऽश्वाय। अश्वाय पुरुषाय। पुरुषाय भेषजम्। भेषजमिति भेषजम्। सुमे

मेषाय। सुमेषमिति सु। मेषम्। मेषाय मेष्यै। मेष्या ऽ इति मेष्यै॥५८॥ त्र्यम्बक

ञ्यजामहे। त्र्यम्बकमिति त्रि। अम्बकम्। यजामहे सुगन्धिम्। सुगन्धिम्पु

ष्टिवर्द्धनम्। सुगन्धिमिति सु। गन्धिम्। पुष्टिवर्द्धनमिति पुष्टि। वर्द्धनम्। उ

क्र०३

॥६१॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्।उर्वारुकमिवेत्युर्वारुकम्।इव।बन्धनान्मृत्योः।
मृत्योर्मुक्षीय।मुक्षीय मा।मामृतात्।अमृतादिति सम्।तात्।पतिवेदन
मितः।पतिवेदनमिति पति।वेदनम्।इतो मुक्षीय।मुक्षीय मा।मामुतः।
अमुत इत्यमुतः॥६१॥ एतत्ते।ते रुद्र।रुद्रावसम्।अवसं तेन।तेन प-
रः।परो मूजवतः।मूजवतोऽतीहि।मूजवत इति मूज।वतः।अतीहि।इही
तीहि।अवततधन्वा पिनाकावसः।अवततधन्वेत्यवतत।धन्वा।धन्वा पि
नाकावसः कृत्तिवासाः।पिनाकावस इति पिनाक।अवसः।कृत्तिवा
साऽअहिंसन्।कृत्तिवासा इति कृत्ति।वासाः।अहिंसन्नः।नः शिवः॥६२॥

शिवो इति। अतीहि। इहीतीहि॥ ६०॥ त्र्यायुषं जमदग्नेः। त्र्यायुषमिति त्रि। आ
युषम्। जमदग्नेः कश्यपस्य। जमदग्नेरिति जमत्। अग्नेः। कश्यपस्य त्र्यायु
षम्। त्र्यायुषमिति त्रि। आयुषम्। यद्देवेषु। देवेषु त्र्यायुषम्। त्र्यायुषन्तन्नः।
त्र्यायुषमिति त्रि। आयुषम्। तन्नः। नो अस्तु। अस्तु त्र्यायुषम्। त्र्यायुष
मिति त्रि। आयुषम्॥ ६१॥ शिवो नाम। नामासि। असि स्वधितिः। स्वधिति
स्ते। स्वधितिरिति स्व। धितिः। ते पिता। पिता नमः। नमस्ते। ते अस्तु। अस्तु
मा। मा मा। मा हिꣳसीः। हिꣳसीरिति हिꣳसीः। नि वर्त्तयामि। वर्त्तयाम्यायु
षे। आयुषेऽन्नाद्याय। अन्नाद्याय प्रजननाय। अन्नाद्यायेत्यन्न। अद्याय।

क्र० ३

॥ ३७ ॥ प्रजननाय रायः । प्रजननायेति प्र जननाय । रायस्पोषाय । पोषाय सुप्र
जास्त्वाय । सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय । सुप्रजास्त्वायेति सुप्रजाः त्वाय । सु
वीर्यायेति सु वीर्याय ॥ ६२ ॥ ॥ इति पदक्रमसंहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥
॥ ३ ॥ इदमागन्म । इदमगन्म । अगन्म देवयजनम् । देवयजनं पृथिव्याः । देवय
५ य जनमिति देव यजनम् । पृथिव्या यत्र । यत्र देवासः । देवासो अजुषन्त । अ ध्रि५
जुषन्त विश्वे । विश्व इति विश्वे । ऋक्सामाभ्यां सन्तरन्तः । ऋक्सामा
भ्यामिति ऋक्साम भ्याम् । सन्तरन्तो यजुर्भिः । सन्तरन्त इति सम् तर
न्तः । यजुर्भी रायः । यजुर्भिरिति यजुः भिः । रायस्पोषेण । पोषेण समिषा । समिषा ॥ ३७ ॥

षा। दुषाम देमा। मदेमेति मदेम। इमा ऽ आपः। आपः शम्। शमुं मे। मुं मे ऽ उ। सँमे
सन्तु। सन्तु देवीः। देवीरोषधे। ओषधे त्रायस्व। त्रायस्व स्वधिते। स्वधिते
मा। स्वधित ऽ इति स्व। धिते। मैनम्। एनं हिं। हिंसीः॥ हिंसीरिति हिंसीः
॥१॥ आपो ऽ अस्मान्। अस्मान्मातरः। मातरः शुन्धयन्तु। शुन्धयन्तु
घृतेन। घृतेन नः। नो घृतप्वः। घृतप्वः पुनन्तु। पुनन्तु। घृतप्व ऽ इति घृत।
प्वः। पुनन्त्विति पुनन्तु। विश्वं हि। हि रिप्रम्। रिप्रं प्रवहन्ति। प्र वहन्ति
देवीः। प्र वहन्तीति प्र। वहन्ति। देवीरुत्। उदिन्नु। इदाभ्यः। आभ्यः शुचिः।
शुचिरापूतः। आपूतः। पूत ऽ एमि। एमीसेमि। दीक्षा तपसोस्तनूः। तनूर

क०४

॥३८॥ सि।असि नाम।नाम त्वा।त्वा नि।नि वाम।नि वामऽगृम्णाम।गृम्णाम परि।परि
दधे।दधे भद्रम्।भद्रं वर्णम्।वर्णं पुष्यन्।पुष्यन्निति पुष्यन्॥२॥
वृत्रस्यासि।असि कनीनकः।कनीनकश्चक्षुर्दाः।चक्षुर्दा असि।
चक्षुर्दा इति चक्षुःऽदाः।असि चक्षुः।चक्षुर्मे।मे देहि।देहीति देहि
॥३॥चित्पतिर्मा।चित्पतिरिति चित्ऽपतिः।मा पुनातु।पुनातु वा
क्पतिः।वाक्पतिर्देवः।वाक्पतिरिति वाक्ऽपतिः।देवः सविता।
सवितेति सविता।तस्य ते।ते पवित्रपते।पवित्रपते पवित्रपूतस्य।
पवित्रपत इति पवित्रऽपते।पवित्रेपूतस्य यत्कामः।पवित्रपू ॥३८॥

नस्येति पवित्रे। पूतस्य। यत्कामः पुनः। यत्कामऽइति यत्। कामः। पु
नेतत्। तच्छकेयम्। शकेयमिति शकेयम्॥४॥ आ वः वो देवासः।
देवासऽईमहे। ईमहे वामम्। वामम्प्रयति। प्रयत्यध्वरे। प्रयतीति
प्रऽयति। अध्वरऽइत्यध्वरे। आ वः वो देवासः। देवासऽआशि
षम् आशिषो यज्ञियासः। आशिषऽइत्याशिषः। यज्ञियासो हवा
महे। हवामहऽइति हवामहे॥५॥ स्वाहा यज्ञम्। यज्ञम्मनसः। म
नसऽ उरोः। उरोरन्तरिक्षात्। अन्तरिक्षा द्यावापृथिवीभ्याम्।
द्यावापृथिवीभ्याम्वातात्। वातादारभे। आरभेरभे स्वाहा।

कां० ४
॥३९॥ स्वाहेति स्वाहा ॥६॥ आकूत्यै प्रयुजे । आकूत्या ऽइत्या । कूत्यै । प्रयुजेऽग्नये ।
प्रयुज ऽइति प्र । युजे । अग्नये स्वाहा । स्वाहा मेधायै । मेधायै मनसे । मन
से दीक्षायै । दीक्षायै तपसे । तपसे सरस्वत्यै । सरस्वत्यै पूष्णे । पूष्णेऽग्नये ।
अग्नये स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा । आपो देवीः । देवीर्बृहतीः । बृहतीर्वि
श्वशम्भुवः । विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी । विश्वशम्भुव ऽइति विश्व ऽशम्भुवः । द्या
द्यावापृथिवी ऽउरो । द्यावापृथिवी ऽइति द्यावापृथिवी । उरो ऽअन्तरि
क्ष । उरो ऽइत्युरो । अन्तरिक्ष सन्तरिक्ष । बृहस्पतये हविषा । हविषा वि
धेम । विधेम स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥७॥ विश्वो देवस्य । देवस्य नेतुः ॥३९॥

नेतुर्मनैः॥ मनैर्व्वुरीन। व्वुरीनुसक्ख्यम्। सक्ख्यमितिसक्ख्यम्। बिम्बो

राये। रायऽइपुष्याति। इपुष्यतिद्युम्नम्। द्युम्नम्वृणीन। वृणीनुपुष्य

सै। पुष्यसेस्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥ ९॥ ऋक्सामयोः शिल्पे। ऋक्सा

मयोरित्यृक्। सामयोः॥ शिल्पेस्थः। शिल्पेऽइतिशिल्पे। स्थस्ते। तेवा

म्। तेऽइतिते। वामारभे। आरभे। रभेते। तेमा। तेऽइतिते। मापातम्।

पातमास्य। आस्य। अस्ययज्ञस्य। यज्ञस्योदृचः। उदृचऽइत्युत्ऽऋचः। शर्म

शर्मासि। असिशर्म। शर्ममे। मेयच्छ। यच्छेतियच्छ॥ १०॥ ऊर्गसि। असिआ

ङ्गिरसी। आङ्गिरस्यूर्णम्रदाः। ऊर्णम्रदाऊर्जम्। ऊर्णम्रदाऽइत्यूर्णम्ऽम्रदाः। ॥

कं॰ ४

॥४०॥ न्मदाः। ऊर्ज्जम्मयि। मयि धेहि। धेहीति धेहि। सोमस्य नीविः। नीविरसि। अ
सि विष्णोः। विष्णोः शर्म्म। शर्म्मासि। असि शर्म्म। शर्म्म यजमानस्य। यज
मानस्येन्द्रस्य। इन्द्रस्य योनिः। योनिरसि। असि सुसस्याः। सुसस्याः कृ
षीः। सुसस्याऽइति सु सस्याः। कृषीस्कृधि। कृधीति कृधि। उच्छ्रयस्वाऽउच्छ्र
यस्व वनस्पते। वनस्पत ऊर्द्ध्वः। ऊर्द्ध्वो मा। मा पाहि। पाह्यंहसः। अंह
सऽइत्यंहसः॥४०॥ व्रतं कृणुत। कृणुत व्रतम्। व्रतं कृणुत। कृणुताग्निः।
अग्निर्ब्रह्म। ब्रह्माग्निः। अग्निर्यज्ञः। यज्ञो वनस्पतिः। वनस्पतिर्यज्ञि
यः। यज्ञियऽइति यज्ञियः। दैवीं धियम्। धियं मनामहे। मनामहे सुमृ ॥४१॥

डीकाम्। सुमृडीकामभिष्टये। सुमृडीकामितिसुमृडीकाम्। अभिष्टयेव
र्चोधाम्। वर्चोधांयज्ञवाहसम्। वर्चोधामितिवर्चःऽधाम्। यज्ञवा
ता २ हसꣳसुतीर्था। यज्ञवाहसमितियज्ञऽवाहसम्। सुतीर्थानः। सुतीर्थेतिसु
तीर्था। नोऽअसत्। असद्वशे। वशऽइतिवशे। देवाः। देवामनोजा
ताः। मनोजातामनोयुजः। मनोजाताऽइतिमनःऽजाताः। मनोयुजो
दक्षक्रतवः। मनोयुजऽइतिमनःऽयुजः। दक्षक्रतवस्ते। दक्षक्रतव
ऽइतिदक्षऽक्रतवः। तेनः। नोऽवन्तु। अवन्तुते। तेनः। नःपान्तु। पान्तुते
भ्यः। तेभ्यःस्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥ ३३॥ स्वात्राःपीताः। पीताभवत। भव

रू०४

॥४२॥ तयुयम्। युयमापः। आपो ऽअस्माकम्। अस्माकन्तः। अन्तरुदरे।
उदरेसुशेवाः। सुशेवा ऽइति सु। शेवाः। ता ऽअस्मभ्यम्। अस्मभ्यमय
क्ष्माः। अयक्ष्मा ऽअ। न। मीवाः। अनमीवा ऽअनागसः। अनागसः
स्वदन्तु। स्वदन्तु देवीः। देवीरमृताः। अमृता ऽऋतावृधः। ऋतावृ
धः ऽइति ऋत। वृधः। २। यन्तेः। तेयज्ञियाः। यज्ञिया तनूः। तनूरपः। अ
पोमुञ्चामि। मुञ्चामि न। न प्रजाम्। प्रजामिति प्र। जाम्। अंहोमुचम्
स्वाहाकृताः। अंहोमुच ऽइत्यंहः। मुचम्। स्वाहाकृताः। पृथिवीम्।
स्वाहाकृता ऽइति स्वाहा। कृताः। पृथिवीमाविशत। आविशतान्वि ॥४३॥

क॰४

॥४८॥ आगन्। आ गन्। अगन्नित्सगन्। द्वेष्टानुरोऽअदब्ध्यः। अब्ध्यैदेस्तनूपाः

नु तनूपाऽअग्निः। तनूपाऽइति तनू। पाः। अग्निर्नोनः। पातु। पातु दुरिता

त्। दुरितादवद्यात्। दुरितादिति दुः। इतात्। अवद्यादित्यवद्यात्॥३५॥

त्वमग्ने। अग्ने व्रतपाः। व्रतपाऽअसि। व्रतपाऽइति व्रत। पाः। असि

देवः। देवऽआमर्त्येषु। आमर्त्येषु। मर्त्येष्वा। एसा। त्वं यज्ञेषु। यज्ञेष्वीड्यः॥

ईड्यऽइती। ड्यः। रास्वेयत्। इयत्सोम। सोमा नूयः। आ नूयः। नूयोभर।

भर देवः। देवो नः। नः सविता। सविता वसोः। वसोर्दाता। दाता

व वसुदावन्। अवदिति दावन्॥३६॥ एषा ते। ते शुक्र। शुक्र तनूः। तनूरे ॥४८॥

तातु पृथिव्या। पृथिव्या सम्। सम् भव। भुवेति भव॥१४॥ अग्ने त्वम्। त्वं सु।
सु जागृहि। जागृहि वयम्। वयं सु। सु मन्दिषीमहि। मन्दिषीमहीति मन्दि
षीमहि। रक्षाणः। नोऽअप्रयुच्छन्। अप्रयुच्छन् प्रबुधे। अप्रयुच्छन्निति स
प्रयुच्छन्। प्रबुधे नः। प्रबुध इति प्रऽबुधे। नः पुनः। पुनस्कृधि। पुन
रिति पुनः। कृधीति कृधि॥१५॥ पुनर्मनः। मनः पुनः। पुनरायुः। आयु
र्मे। मऽआगन्। आगन्। अगन् पुनः। पुनः प्राणः। पुनरिति पुनः। प्राणः
पुनः। पुनरात्मा। आत्मा मे। मऽआगन्। आगन्। अगन् पुनः। पुनश्चक्षुः।
पुनरिति पुनः। चक्षुः पुनः। पुनः श्रोत्रम्। पुनरिति पुनः। श्रोत्रं मे। मऽ

तत्।एतद्दर्श्चेम वर्क्हुस्त यो।नपुंसक।सर्व्वं वा।भुवु भ्मा।जेमू।भ्मा।जंगम्।गु
वेत्तिगम्भस्नूरस्सि।अस्सि घ्नना।घ्ननामनस्सा।मनस्सा।जुह्वा।जुह्वाविस्स
वे।विस्सवुऽइति विस्सवे।१७।तस्यास्त्ता।तेसुस्सस्वसः।सुसस्सवसः
स भसु वे।सुसस्सवःऽइति सुस।सवसः।भुस वेतुल्वां।भुस वःऽइति भासु
वेतुल्वो।भुवन्नमू।भुवन्नम।श्रीया।अश्रीभस्वा स्रो।स्वादेति स्वा।स्रो।भ्रुकुंभ
सि।असिचु द्म।चु द्मभुम्द नमू।अम्द सम्वेश्व देवम्।वेश्वदेव मिति
वेश्वादेवम्।१८।चिन्मुना।मुनाधीः।धीर्दक्षिणा।दक्षिणाक्षत्रिया।
क्षत्रियो।भूक्षिया।भूक्षियादितिः।अदितिरुभयतः।श्री स्रो।उभयतः।श्री

क्र०४

॥४३॥ क्लीसुमनपनतः। क्लौ क्ली। सानुमनुः सुप्राची। सुप्राची सुप्रतीची। सुप्राची
ति सुप्राची। सुप्रतीच्येधि। सुप्रतीचीति सु प्रतीची। एधि मित्रः। मित्र
स्त्वा। त्वा पदि। पदि बध्नीताम्। बध्नीतां पूषा। पूषाध्वनः। अध्वन
स्पातु। पात्विन्द्राय। इन्द्रायाध्यक्षाय। अध्यक्षायेत्यधि। अक्षा
य॥ १९॥ अनुत्वा। त्वा माता। माता मन्यताम्। मन्यतामनु। अनु पिता। पि
तानु। भ्राता। भ्राता सगर्भ्यः। सगर्भ्योनु सखा। सगर्भ्य इति स। गर्भ्यः।
सखा सयूथ्यः। सयूथ्य इति स। यूथ्यः। सा देवि। देवि देवम्। देव
मच्छ। अच्छेहि। इहीन्द्राय। इन्द्राय सोमम्। सोमं रुद्रः। रुद्रस्त्वा। त्वा ॥४३॥
म

वर्त्तयन्तु।आवर्त्तयन्तु।वर्त्तयन्तुस्वस्ति।स्वस्तिसोमसखा।सोमसखापुनः॥
सोमसखेतिसोम।सखा।पुनरेहि।एहि।इहीतीहि॥२०॥वस्व्यसि।अ
स्यदितिः।अदितिरादित्सा।आदित्सारुद्रा।रुद्राचन्द्रा।चन्द्रेतिचन्द्रा।
बृहस्पतिष्ट्वा।त्वासुम्ने।सुम्नेरम्णातु।रम्णातुरुद्रः।रुद्रोवसुभिः।
वसुभिराचके।वसुभिरितिवसु।भिः।आचके।चकऽइतिचके॥२१॥
आदित्यास्त्वा।त्वामूर्द्धन्।मूर्द्धन्नाजिघर्म्मि।आजिघर्म्मि।जिघर्म्मिदेवय
घ जने।देवयजनेपृथिव्याः।देवयजनऽइतिदेवऽयजने।पृथिव्याऽइडा
याः।इडायाःपदम्।पदमसि।असिघृतवत्।घृतवत्स्वाहा।घृतव

क्रं॰ ४

॥४४॥ दिति हुत। हुत स्वाहेति स्वाहा। अस्मे रमस्व। अस्मे ऽइत्यस्मे। रमस्वा
स्मे। अस्मे ते। अस्मे ऽइत्यस्मे। ते बन्धुः। बन्धुस्त्वे। त्वे रायः। त्वे ऽइति त्वे।
रायो मे। मे रायः। मे ऽइति मे। रायो मा। मा वयम्। वयꣳ रायः। रायस्पो
षेण। पोषेण वि। वि योष्म। योष्मु तोतः। तोतो रायः। रायः ऽइति रायः।
॥२२॥ समख्ये। अख्ये देव्या। देव्या धिया। धिया सम्। सं दक्षिणया।
दक्षिणयोरुचक्षसा। उरुचक्षसेत्युरु। चक्षसा। मा मे। मे ऽआयुः
आयुः प्र। प्र मोषीः। मोषीर्मो। मो ऽअहम्। मो ऽइति मो। अहं तव।
तव वीरम्। वीरं विदेय। विदेय तव। तव देवि। देवि सन्दृशि। सन्दृशीति ॥२४॥

ति सम॒ह दि॒वि ॥ २४ ॥ एष नै । तेगा पुत्रः । गापुत्रो भागः । भाग ऽ इति । इत्ये
म । मे सोमाय । सोमाय भ्रूनात् । भ्रूनात् त्रैष्टुभः । त्रैष्टुभो जागतः । त्रैस्तुभ
ऽ इति त्रैस्तुभः । जागत मछन्दो नाम नाम ऋ छन्दो नाम नाम । सामको
ज्यम् । छन्दो नाम नाना मिति छन्दः । नाम नाम ऋ साम्को ज्यऊ ॥ साम्को
ज्य मिति साम् । रोज्यम् । गछ्या स्याकः । आस्याको सि । असि सुकः ।
ग्र६ सुकस्ते । तेग्र हंः । लौ विचि तं म । विचि त स्वा । विचितु ऽ इति वि । चि
तः । स्वा वि । विचिन्वन्तु । चिन्वन्त्विति चिन्वन्तु ॥ २७ ॥ अभिसम॒
स्य देव मद देव ६ सविता र म । सविता रं मो एष्यो म ओ एषोः कविक्रु
॥

कं॰ ४

॥४५॥ तुम्। कविक्रतुमर्च्चामि। कविक्रतुमिति कवि। क्रतुम्। अर्च्चामि स

त्यसवम्। सत्यसवं रत्नधाम्। सत्यसवमिति सत्य। सवम्। रत्न

मु धामभि। रत्नधामिति रत्न। धाम्। अभि प्रियम्। प्रियम्मतिम्। मतिङ्क

विम्। कविमिति कविम्। ऊर्ध्वा यस्य। यस्यामतिः। अमतिर्भाः। भा

ऽअदिद्युतत्। अदिद्युतत्सवीमनि। सवीमनि हिरण्यपाणिः। हि

रण्यपाणिरमिमीत। हिरण्यपाणिरिति हिरण्य। पाणिः। अमि

मीत सुक्रतुः। सुक्रतुः कृपा। सुक्रतुरिति सु। क्रतुः। कृपा स्वः। स्वः

स्वरिति स्वः। प्रजाभ्यः स्त्वा। प्रजाभ्य ऽइति प्र। जाभ्यः। त्वा प्रजाः॥ ॥४५॥

प्रजास्स्थ। प्रजा इति प्र। जाः। त्वानु प्राणन्तु। अनु प्राणन्तु प्रजाः।
अनु प्राणन्त्विसं नु। प्राणन्तु। प्रजास्त्वम्। प्रजा इति प्र। जाः। त्व
मनु प्राणिहि। अनु प्राणिहि। सं नु प्राणिहि॥ २५॥ स्रुक्त्वा। त्वा स्रु
केण। स्रुकेण क्रीणामि। क्रीणामि चन्द्रम्। चन्द्रं शुक्रेण। शुक्रेणा
मृतम्। अमृतममृतेन। अमृतेन सम्मतेन। सम्मते। तेगोः। गोर
स्मे। अस्मे ते। अस्मे इत्यस्मे। ते चन्द्राणि। चन्द्राणि तपसः। तपसस्त स
नूः। तनूरसि। असि प्रजापतेः। प्रजापतेर्वर्णः। प्रजापतेरिति
प्रजा। पतेः। वर्णः परमेण। परमेण पशुना। पशुना क्रीयसे। क्री

क०४

॥५६॥ पुषे सहस्रपोषम् । सहस्रपोषं पुषेयम् । सहस्रपोषमिति सहस्रपो-
षम् । पुषेयमिति पुषेयम् ॥ २६ ॥ मित्रो नः । न ऽ एहि । एहि सुमित्रधाः ।
सुमित्रधा इन्द्रस्य । सुमित्रधा इति सु-मित्रधाः । इन्द्रस्योरुम् । उरुमा न ३
विश । आ विश । विश दक्षिणम् । दक्षिणमुशन् । उशन्नुशन्तम् । उशन्त-
न्तं स्योनः । स्योनः स्योनम् । स्योनमिति स्योनम् । स्वान भ्राज । भ्रा-
जाङ्घारे । अङ्घारे बम्भारे । बम्भारे हस्त । हस्त सुहस्त । सुहस्त कृशा-
नो । सुहस्तेति सु-हस्त । कृशानवेते । कृशानो ऽ इति कृशानो । एते
क वः । वः सोमक्रयणाः । सोमक्रयणास्तान् । सोमक्रयणा ऽ इति सो- ॥५६॥

मा । ऋक्षपणाः । नाक्लं क्षद्धमः । र क्षद्धुमा । मा के । वो दस्मनूः । दस्मन्निति दस्म
नूः ॥ २७ ॥ परि मा । मा अग्ने । अग्ने दुश्चरितात् । दुश्चरिताद्बाधस्व । दुश्च
रितादिति दुः । चरितात् । बाधस्व मा । आ मा । मा सुचरिते । सुच
५४ रिते भज । सुचरित इति सु । चरिते । भज इति भज । उदायुषा । आयुषा
स्वायुषा । स्वायुषोत् । स्वायुषेति सु । आयुषा । उदस्थाम् । अस्थाममृता
नू । अमृतान् ॥ २॥८ अनु । अन्विति सनु ॥ २९ ॥ प्रति स्पशः । प स्पशः । प स्म ५
हि । अप स्म हि । स्वस्तिगाम् । स्वस्तिगामनेहसम् । स्वस्तिगामिति
स्वस्ति । गाम् । अनेहसमित्यनेहसम् । येन विश्वाः । विश्वाः परि । परि

क्र०४

॥४७॥ द्विषंमद्विषो वृणाक्ति। वृणाक्ति विदन्ते। विदन्ते वसु। स्वस्ति वसु॥२९॥ अ

दिस्यास्तक्। स्तगासि। अ स्पर्दीसे। अरींसेसदंस सदुः आसीदांसी आसीदा२

देति सीदा। अस्तभ्नाद्याम्। द्यामसुरः। असुरोऽअन्तरिक्षम्। अन्त

रिक्षममिमीत। अमिमीत वरिमाणम्। वरिमाणं पृथिव्याः। पृथि

व्याऽइति पृथिव्याः। आसीदत्। असीदद्विश्वा। विश्वा भुवनानि। भुव

नानि सम्राट्। सम्राड्विश्वा। सम्राडिति सम्ऽराट्। विश्वेत्। इत्तानि।

तानि वरुणस्य। वरुणस्य व्रतानि। व्रतानीति व्रतानि॥३०॥ एवेन्

वि। भुवनान्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमन्तनान। नुतानुवाजम्। वाजमवं ॥४७॥

त्सु । अर्वत्सु पयः । अर्वत्स्वित्यर्वत्ऽसु । पय उस्रियासु । उस्रियासु हृत्सु । उस्रियास्वित्युस्रि
यासु । हृत्सु क्रतुम् । हृत्स्विति हृत्ऽसु । क्रतुं वरुणः । वरुणो विक्षु । विक्ष्व ६२
ग्निम् । अग्निं दिवि । दिवि सूर्यम् । सूर्यमदधात् । अदधात्सोमम् । सो
ममद्रौ । अद्राविति अद्रौ ॥२॥ सूर्यस्य चक्षुः । चक्षुरारोह । आरोहाग्नेः ।
अग्नेरक्ष्णः । अक्ष्णः कनीनकम् । कनीनकमिति कनीनकम् । यत्रै
तशेभिः । एतशेभिरीयसे । ईयसे भ्राजमानः । भ्राजमानो विपश्चिता ।
विपश्चितेति विपःऽचिता ॥३॥ उस्रावेतम् । एतम् । उत धूर्षाहौ । धू
र्षाहौ युज्येथाम् । धूःसहाविति धूःऽसहौ । युज्येथामनश्रू । अनश्रूऽअ

का० ४

॥४६॥ वीरहणो। अनुस्यू ऽ इत्येनस्य। अवीरणो ब्रह्मचोदनो। अवीरहन्ना विसर्वी
रहणो। ब्रह्मचोदनाविनि ब्रह्मा। चोदनो। स्वस्ति यजमानस्य। यजे
मानस्य गृहान् गृहानां छुत्रमू। गच्छतमित्ति गच्छतमू। ऽऽ मुञ्चे मे।
मेसि। असि मम। ममस्वेवे। ध्रुवस्य ध्रुवं। ध्रुवस्य ते। प्रते विश्वानि।
विश्वानुभि। अभिधामानि। धामानीति धामानि। मा त्वा। त्वा परि
परिणः। परिपरिणो वृक्ष। परिपरिणऽ इति परि। परिणं। विद्युत्परिप
श्विनं। परिपश्विनो वृकाः। परिपश्विनऽ इति परि। प्रश्विनः। वृको
ऽअघायवे। अघायवऽ इत्सघायवे। स्येनो भूत्वा। भूत्वा परा। परा ॥४६॥

पन । प्रनु यजमानस्य । यजमानस्य गृहान् । गृहान्नो । श्रुग श्रुनतू । तन्नो ।
नो संस्कृतनमः । संस्कृतमिति सं स्कृतनमः ॥ २४ ॥ नमो मित्रस्य । मित्रस्य
वरुणस्य । वरुणस्य चक्षसे । चक्षसे महः । महो देवाय । देवाय तत् । तत्
ऋतम् । ऋतं सपर्यत । सपर्यतेति सपर्यत । दूरेदृशे देवजाताय ।
दूरेदृश इति दूरे दृशे । देवजाताय केतवे । देवजातायेति देव जा
ताय । केतवे दिवः । दिवस्पुत्राय । पुत्राय सूर्याय । सूर्याय शंसत ।
शंसतेति शंसत ॥ २५ ॥ वरुणस्योत नमेन मः । उत नमेन मसि । असि
सि स्त्रुक प्रसर्जनी । स्त्रुक प्रसर्जनी स्थ । स्त्रुक प्रसर्जनी इति स्त्रुक

क्रं० ४

॥७१॥ त्रासर्ज्जनी॥ स्थुऽऋतुसदनी। ऋतुसदं न्त नुासदनम्। ऋतुसदुनी
स्तुतासदनी। ऋतुसदनुमासीद। ऋतुसदनुमितिऋतुासदनम्।
आसीदासीदेतिसीद॥ ३६॥ यातो ते धामानि। धामानि हुविषा
हुविषायजैयन्ति। यजन्तिन्ता। ताते। तेविश्वा। विश्वापरिभूः। परिभूर्
रस्तु। परिभूरितिपरिभूः। अस्तुयज्ञम्। यज्ञमितियज्ञम्। गयस्फा
नःप्रतरणः। गयस्फानुऽइतिगयऽस्फानः। प्रतरणःसुवीरः। प्र
तरणुऽइतिप्रऽतरणः। सुवीरोवीरहा। सुवीरुऽइतिसुऽवीरः। अ
वीरहाप्र। अवीरहेत्यवीरऽहा। प्रचर। चरसोम। सोमदुर्यान्। दुर्यान् ॥७१॥

नितिदुर्मनू॥ ३७॥ इति पदक्रमे चतुर्थोध्यायः॥ ४॥ अग्नेस्तनूः। तनूर
सि। असि विष्णवे। विष्णवे त्वा। त्वा सोमस्य। सोमस्यातिथेः। अतिथे
रातिथ्यम्। आतिथ्यं श्येनाय। श्येनाय सोमभृते। सोमभृतेग्नौ। सो ये
मभृत ऽइति सोम ऽभृते। अग्नये रायस्पोषदे। रायस्पोषद ऽइति रा
यस्पोषदे॥ ३॥ अग्नेर्जनित्रम्। जनित्रमसि। असि वृषणौ। वृषणौ
र्व स्थः। स्थ ऽ उर्वशी। उर्वश्यस्यायुः। आयुः पुरूरवाः। पुरूरवा मन्थामि।
मन्थामीति मन्थामि॥ ५॥ भवतन्नः। नः समनसौ। समनसौ सचे
तसौ। समनसाविति समनसौ। सचेतसावरेपसौ। सचेत

क्रं॰५

॥५०॥ साविति त्वा चेतसो । अरेपसा विसंरेपसौ । मा भुत्रमू । भुत्रइः हिइः
श्चि ह न । हिइः नि छम्मा । मा भुत्र पतिमू । भुत्रपति जातवेदसो । भुत्रा
पति मितिभुत्र । पतिमू । जातवेदसो नि वो । जातवेद सा विति
जात । वेदसो । श्चि वो मं वत्तमू । मवुतमय । अघ नेमनु ऽ इति नः ।
॥३॥ अग्ना वग्निः । अग्नि ष्यरति । चरति प्र विष्टः । प्रविष्ट ऽ ऋषे
णामू । प्रविष्ट ऽ इति प्र । हि विष्टः । ऋषीणा मपु त्रः । पुत्रो ऽ अभिशू
रे नु स्ति पावा । अभिशस्ति पा वे स अभिशस्ति पा वो । स नैः । न स्योनः ।
स्योनः सुयजा । सुयजा यजा । सुयज इति सु । जां य । यजेरा उरु हर्दे ॥५०॥

वेश्यां दे वेश्योऽहुत्यम् । हुत्यमिः सदम् । सदमग्ने युक्ष्वन् । अग्ने युक्ष्वस्त्वा
हो । अग्ने युक्ष्वन्ति सग्ने । युक्ष्वन् । स्वाहेति स्वाहा ॥ ॥ आपन्नयेवा ।
आपन्नयऽइस्या । पन्नये । त्वा परिपन्नये । परिप न्नये गन्स्कामि । परि
पन्नयऽइति परि । पन्नये । गन्स्कामि । नन्तुनम्ने । नन्तुनम्ने रुक्कुराय ।
नन्तुनम्नऽइति नन्तु । नम्ने । रुक्कराय ऊरायकेन । रकेनऽओजिष्ठा
य । ओजिष्ठायेसोजिष्ठाय । अनाधृष्टमसि । अस्यनाधृष्यम् ।
अनाधृष्यन्देवानाम् । देवानामोजः । ओजोनभिशस्ति । अन
भिशस्त्यभिशस्तिपाः । अनभिशस्तीसनभि । शस्ति । अभिशस्ति

सू १

का॰ ५

॥५३॥ पाः। अनभिशस्तेन्यम्। अभिशस्तिपा इत्यभिशस्तिऽपाः। अनभि
शस्तेन्यमञ्जसा। अनभिशस्तेन्यमित्यनभिशस्तेन्यम्। अञ्जसा सत्यम्। सू २
सत्यमुप। उपगेषम्। गेषं स्विते। स्विते मा। स्वित इति सुऽइते। मा
धाः। धा इति धाः॥५॥ अग्ने व्रतपाः। व्रतपास्त्वे। व्रतपा इति व्रत। म २
पाः। त्वे व्रतपाः। त्वे इति त्वे। व्रतपा या। व्रतपा इति व्रत। पाः।
या तव। तव तनूः। तनूरियम्। इयं सा। सा मयि। मयि यो। यो मम।
यो इति यो। मम तनूः। तनूरेषा। एषा सा। सा त्वयि। त्वयीति त्वयि।
सह नौ। नौ व्रतपते। व्रतपते व्रतानि। व्रतपत इति व्रतऽपते। ॥५४॥

न्यतामनु। अनुमे। मेदीक्षाम्। दीक्षान्दीक्षापतिः। दीक्षापतिर्मन्य
ताम्। दीक्षापतिरिति दीक्षा-पतिः। मन्यतामनु। अनु तपः। तपस्तप
स्पतिः। तपस्पतिरिति तपः-पतिः॥ २॥ अꣳशुरꣳशुष्टे। अꣳ
शुरꣳशुरित्यꣳशुः-अꣳशुः। अꣳशुः। ते देव। देव सोम। सोमाप्यायता
म्। आप्यायताम्। प्यायतामिन्द्राय। इन्द्रायैकधनविदे। एक
धनविद इत्येकधनविदे। आतुभ्यम्। तुभ्यमिन्द्रः। इन्द्रः प्या
यताम्। प्यायतामा। आत्वम्। त्वमिन्द्राय। इन्द्राय प्यायस्व।
प्यायस्वेति प्यायस्व। आप्यायय। प्याययास्मान्। अस्मान्सखी

क्र०५

॥५२॥

नः। सखीन्त्सुम्ना। सुम्नामेधपो। मेधपाः स्वस्ति। स्वस्ति नः। नो देवादे

वु सोमः। सोमसुसामः। सुसामेत्रीय। अनुरीयेसंरीमाए ष्ट्वारायस

एष्ट्वाऽइत्सा। इ ष्ट्वाः। रायस्पे। पेषे। इषे भगाय। भगायऽऋत

मृ। ऋतमृतवादिभ्यः। ऋतवादिभ्यो नमः। ऋतवादिभ्यऽइ

त्येन वादिभ्यः नमो द्यावापृथिवीभ्याम्। द्यावापृथिवीभ्यामिति

द्यावापृथिवीभ्याम्॥७॥ यात्ते। तेऽअग्ने। अग्ने पः। नूया। अयः

नूयातनूः। अयः नूयेसय। नूया। तनू वर्षिष्ठा। वर्षिष्ठा ग

ह्वरेष्ठा। गह्वरेस्थेति गह्वरेस्था। उग्रं वचः। वचोऽअप। अप ॥५२॥

वधीत्। अवधीत्वेषम्। त्वेषं वचः। वचोऽअप। अप

वधीत्। अवधीत्स्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥ रज्जुः शुप्याऽहरि शुप्या। रज्जुः
शुप्येति रज्जुः। शुप्या। हरिःशुप्येति हरिऽशुप्या॥ ८॥ तत्पायनी मे। तत्पा
पुनीति तत्ऽपा। अपायनी। मे असि। असि वित्तापायनी। वित्तापायनी मे। वित्ता
पायनीति वित्तऽपा। अपायनी। मे असि। अस्य वर्तनात्। अवर्तनात्मा।
मानाथितात्। नाथितादवर्तनात्। अवर्तनात्मा। माभ्युथितात्।
ब्युथितादिति ब्युथितात्॥ विद्वेदग्निः। अग्निर्नभोऽनन भो ना
म। नामाग्नेः। अग्ने ऽअङ्गिरः। अङ्गिरुऽआयुना। आयुनानाना
म्ना। नाम्नेहि। एहि। इहि भः। यो स्या मृ। अस्यामृष्टि वि आम॥ ९

क्र० ५

॥५३॥ थिव्यामसि । असि यत् । यत्ते । तेऽनाधृष्टम् । अनाधृष्टन्नाम । नाम
यज्ञियम् । यज्ञियन्तेन । तेन त्वा । त्वा दधे । आ दधे । दधे द्वितीयस्या
म् । द्वितीयस्यान्तृतीयस्याम् । तृतीयस्यामिति तृतीयस्याम् । आ
नु त्वा । त्वा देववीतये । देववीतये सिंहीः । देववीतय इति देव । वी
तये ॥ ९ ॥ सिंहीरसि । असि सपत्नसाही । सपत्नसाही देवेभ्यः
सपत्नसाहीति सपत्न । साही । देवेभ्यः कल्पस्व । कल्पस्व शु
न्धस्व । शुन्धस्व शुम्भस्व । शुम्भस्वेति शुम्भस्व ॥ १० ॥ इन्द्रघोषस्त्वा ।
इन्द्रघोष इतीन्द्र । घोषः । त्वा वसुभिः । वसुभिः पुरस्तात् । व ॥५३॥

सुभिरितिवसु॒ऽभिः। पुरस्तात्। पातु। प्रचेताः। प्रचेतारुद्रैः। प्रचे
ताऽइतिप्रऽचेताः। रुद्रैः। पश्चात्। पश्चान्मनोजवाः। मनोजवाः।
पितृभिः। मनोजवाऽइतिमनःऽजवाः। पितृभिर्दक्षिणतः। पितृ
भिरितिपितृऽभिः। दक्षिणतः। विश्वकर्म्मा। विश्वकर्म्मादित्यैः।
विश्वकर्म्मेतिविश्वऽकर्म्मा। आदित्यैरुत्तरतः। उत्तरतऽइदम्।
इदमहम्। अहन्तप्तम्। तप्तंवाः। वार्बहिर्द्धा। बहिर्द्धायज्ञात्। बहि
र्द्धेतिबहिःऽधा। यज्ञान्निः। निःसृजामि। सृजामीतिसृजामि॥११॥
सिंह्यसि। असिस्वाहा। स्वाहादित्यवनिः। आदित्यवनिर्ब्रह्मव

क्र०५

॥५७॥ निः॥ आदि सुवनिरिसीदि स। वनिः॥ ब्रह्मवनिः॥ क्षत्रवनिः॥ ब्रह्म
वनिरिति ब्रह्म। वनिः॥ क्षत्रवनिः॥ सुप्रजावनिः॥ क्षत्रवनिरिति
क्षत्र। वनिः॥ सुप्रजावनी रायस्पोषवनिः॥ सुप्रजावनिरिति सु
प्रजा। वनिः॥ रायस्पोषवनिरा वह। रायस्पोषवनिरिति रायस्पो पु४
षु। वनिः॥ आ वह। वह देवान्। देवान्य जमानाय। यजमाना
य स्वाहा। स्वाहा भूतेभ्यः॥ भूतेभ्यः स्वाहा॥ त्वेति त्वा॥ ३॥ ध्रुवासि।
असि पृथिवीम्। पृथिवीं दृंह। दृंह ध्रुवक्षित्। ध्रुवक्षिदन्तरि
क्षम्। ध्रुवक्षिदिति ध्रुव। क्षित्। अन्तरिक्षमच्युतक्षित्। अच्यु ॥५७॥

न्तरिक्षि द्दिवं मूः। अच्युतक्षिदित्यच्युत॥क्षित्। दिवं मुग्ने॥ अग्ने॑ पुरी
षम्॥ पुरीषमसि। असी त्वेसि॥३३॥ युञ्जते मनः। मन उत। उत
युञ्जते। युञ्जते धियः॥ धियो विप्राः। विप्रा विप्रस्य। विप्रस्य बृह
तः। बृहतो विपश्चितः॥ विपश्चित इति विपः चितः। वि होत्राः।
होत्रा दधे। दधे वयुनावित्। वयुनाविदेकः॥ वयुनविदिति वयुना दि ५
वित्। एक इत्। इन्मही। मही देवस्य। देवस्य सवितुः। सवि
तुः परिष्टुतिः। परिष्टुतिः स्वाहा। परिष्टुतिरिति परि। स्तुतिः। स्वा
हेति स्वाहा॥३४॥ इदं वि। विष्णुः॥ विष्णुर्वि। वि चक्रमे। चक्रमे त्रेधा। त्रे
हो १

क्र०५

॥५५॥ धानि। निदधे। दधे पदम्। पदमिति पदम्। समूढमस्य। समूढमिति सम्
मूढम्। अस्य पांसुरे। पांसुरे स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ३५॥
इरावती धेनुमती। इरावतीऽइतीरा। वती। धेनुमती हि। धेनुमतीऽ
इति धेनु। मती। हि भूतम्। भूतꣳ सूयवसिनी। सूयवसिनी मनवे।
सूयवसिनीऽइति सु। यवसिनी। मनवे दशस्या। दशस्येति दशस्या।
व्यस्कभ्नाः। अस्कभ्ना रोदसी। रोदसी विष्णो। रोदसीऽइति रोदे
सी। विष्णवेते। विष्णोऽइति विष्णो। एते दाधर्थ। एतेऽइत्येते। दाध
र्थ पृथिवीम्। पृथिवीमभितः। अभितो मयूखैः। मयूखैः स्वाहा। ॥५५॥

स्वाहेति स्वाहा ॥ ३६ ॥ देवश्रुतौ देवेषु । देवश्रुतावितिदेवश्रुतौ । दे
वेष्वा घोषतम् । आ घोषतम् । घोषतम्प्राची । प्राचीप्र । प्राचीऽ
इति प्र ची । प्रेतम् । इतमध्वरम् । अध्वरङ्कल्पयन्ती । कल्पय
न्ती ऊर्ध्वम् । कल्पयन्तीऽइति कल्पयन्ती । ऊर्ध्वं यज्ञम् । यज्ञन्न
यतम् । नयतम्मा । मा जिह्वरतम् । जिह्वरतमिति जिह्वर
तम् । स्वङ्गोष्ठम् । गोष्ठमा वदतम् । गोष्ठमिति गो । स्थम् । आ
वदतम् । वदतन्देवी । देवी दुर्य्ये । देवीऽइति देवी । दुर्य्येऽआयुः
दुर्य्येऽइति दुर्य्ये । आयुर्म्मा । मा निः । निर्वादिष्टम् । वादिष्टम्प्रजा

क०५
॥५६॥ मृ। जौँप्रम्मा। प्रजामिति प्रि। जामृ। मा नि॥ निर्वी दि हम। ब्रा दि हम
त्रो। अत्रे रमे धामृ। रमे धुं ब्र धर्मन्। ब्रुण्यर्मन्त्र धिमा॥ इ धिब्बा ऽ
इ नित्र धिव्याः॥३७॥ वि ह्लोन्नु। नुकमृ। कुंबी र्याणि। बी र्याणि
प्र। प्र वोच मृ। वोचं यः। यः पार्थिवानि। पार्थिवानि विमृमे। वि
मृमे रजा ऽसि। विमृम ऽ इति वि। मृमे। रजा ऽसीति रजा ऽसि।
यो ऽ अस्कभायत्। अस्कभायदुत्तरमृ। उत्तर ऽ सधस्थमृ।
उत्तरमित्युत्। तरमृ। सधस्थं विचक्रमाणः। सधस्थमिति सध
। स्थमृ। विचक्रमाणस्त्रेधा। विचक्रमाण ऽ इति वि। चक्रमा ॥५६॥

णः। त्रेधोरुगायः। उरुगायोविष्णवे। उरुगायऽइत्युरुऽगायः। विष्णवे
त्वा। त्वेतित्वा॥१८॥ दिवोवा। वाविष्णो। विष्णऽउत। विष्णोऽइति
विष्णो। उतवा। वापृथिव्याः। पृथिव्यामहः। महोवा। वाविष्णो।
विष्णऽउरोः। विष्णोऽइतिविष्णो। उरोरन्तरिक्षात्। अन्तरिक्षा
दित्यन्तरिक्षात्। उभाहि। हिहस्ता। हस्तावसुना। वसुनापृण
स्व। पृणस्वाप्र। आप्र। प्रयच्छ। यच्छदक्षिणात्। दक्षिणादोत।
ओत। उतसव्यात्। सव्याद्विष्णवे। विष्णवेत्वा। त्वेतित्वा॥१९॥ प्र
तत्। तद्विष्णुः। विष्णुस्तवते। स्तवतेवीर्येण। वीर्येणमृगः। मृगो

ऋ॰५

॥५७॥ नानक्षीमः। क्षीमः कुंचुरः। कुचरो गिरिष्ठः। गिरिस्था ऽ इति गिरि

स्थाः। वस्तोः रुषु। उरुषु त्रिषु। त्रिषु त्रिक्रमणेषु। त्रिक्रमणेष्वधि

क्षियन्तो। त्रिक्रमणेष्विति त्रिक्रमणेषु। अधिक्षियन्ति भुवना

नि। अधिक्षियन्तीसंधि। क्षियन्ति। भुवनानि विश्वा। विश्वेति वि

श्वा॥२०॥ विष्णोरराटम्। रराटमसि। असि श्नप्त्रे। श्नप्त्रे स्थः।

श्नप्त्रे ऽ इति श्नप्त्रे। स्थः स्यूः। स्यूर्ध्रुवः। ध्रुवो वैष्णवम्। वैष्णवं वि

ष्णवे। विष्णवे त्वा। त्वेति त्वा॥२१॥ नार्मे। सि। असीदम्। इदम

हम्। अहं रक्षसाम्। रक्षसां ग्रीवाः। ग्रीवा ऽ अपि। अपिकृ ॥५८॥

न्त्वामि। हन्त्वामीति हन्त्वामि। बृहन्नसि। असि बृहद्रवाः। बृहद्रवा ब
हतीम्। बृहद्रवा इति बृहत्ऽरवाः। बृहतीमिन्द्राय। इन्द्राय वाचम्।
वाचं वद। वदेति वद॥२२॥ रक्षोहणं वलगहनम्। रक्षोहणमिति
रक्षःऽहनम्। वलगहनं वैष्णवीम्। वलगहनमिति वलगऽहनम्।
वैष्णवीमिदम्। इदमहम्। अहन्तम्। तं वलगम्। वलगमुत्। उत्कि
रामि। किरामि यम्। यम्मे। मे निष्ट्यः। निष्ट्यो यम्। यममात्यः। अमा
त्यो निचखान। निचखान समानः। निचखानेति निऽचखान। स
मानो ऽसमानः। असमानः सबन्धुः। सबन्धुरसबन्धुः। सबन्धुरिति

का०५
॥५८॥ सा। बन्धुः। असि बन्धुः सजातः। असि बन्धुरित्यसि। बन्धुः। सजातोसजा
तः। सजातऽइतिस। जातः। असिजातऽउनू। उत्कृसामू। कृसाक्किरा
मि। क्किरामीति क्किरामि॥२६॥ स्वराऽसि। स्वराडिति स्व। राट्। असि
सपत्नहा। सपत्नहा सत्रराट्। सपत्नहेति सपत्नऽहा। सत्रराऽभि
मातिहा। सत्रराडिति सत्र। राट्। अभिमातिहा जनराट्। अभिमा
तिहेत्यभिमाति। हा। जनराड्रक्षोहा। जनराडिति जन। राट्। रक्षो
हा सर्वराट्। रक्षोहेति रक्षः। हा। सर्वराडमित्रहा। सर्वराडिति सर्व।
राट्। अमित्रहेत्यमित्र। हा॥२७॥ रक्षोहणो वः। रक्षोहणऽइति रक्षः। ॥५९॥

हनैम ग्रीवो बलगहनः॥ बलगहनः प्र॥ बलगहन ऽइति बलऽगहनः॥ प्रो
क्षामि। उक्षामि वैष्णवान्। वैष्णवान् वः। अव नयामि। नयाम्यव।
अव स्तृणामि। स्तृणामि रक्षोहणौ। रक्षोहणौ वाम्। रक्षोहनावि
ति रक्षःऽहनौ। वां बलगहनौ। बलगहनावुप। बलगहनाविति
बलगऽहनौ। उप दधामि। दधामि वैष्णवी। वैष्णवी परि। वैष्णवी
ऽइति वैष्णवी। पर्यूहामि। ऊहामि वैष्णवी। वैष्णवी वैष्णवम्। वै
ष्णवीऽइति वैष्णवी। वैष्णवमसि। असि वैष्णवाः। वैष्णवा स्थ।
स्थेति स्थ॥२५॥ ध्रुवोऽसि। असि पृथय। पृथयास्मन्। अस्मद्द्वेषमदे

॥५६॥ षो युवयं । युवयारातीः । अरातीर्दिवे । दिवे त्वा । त्वान्तरिक्षाय । अन्त
रिक्षाय पृथिव्यै । पृथिव्यै शुन्धन्ताम् । शुन्धन्ताँल्लोकाः । लोकाः पितृ
षदनाः । पितृषदनाः पितृषदनम् । पितृसदनाऽइति पितृऽसदनाः ।
२७ पितृषदनमसि । पितृसदनमिति पितृऽसदनम् । असीत्यसि ॥ २६ ॥
उद्दिवम् । दिवं स्तभान । स्तभानान्तरिक्षम् । आन्तरिक्षम् । अन्त
रिक्षं पृण । पृण दृंह । दृंहस्व । दृंहस्व पृथिव्याम् । पृथिव्यां द्युतानः ।
द्युतानस्त्वा । त्वा मारुतः । मारुतो मिनोतु । मिनोतु मित्रावरुणौ । मि
त्रावरुणौ ध्रुवेण । ध्रुवेण धर्मणा । धर्मणेति धर्मणा । ब्रह्मवनि ॥५७॥

त्वा। ब्रह्मवनीतिं ब्रह्म्मऽवनिं। त्वा क्षत्रवनिं। क्षत्रवनि रायस्पोषु
वनिं। क्षत्रवनीति क्षत्रऽवनिं। रायस्पोषवनि परि। रायस्पोषवनी
ति रायस्पोषऽवनिं। परि ऊहामि। ऊहामी ऊं हामि। ब्रह्म दृंहः। दृंहः
ते२ क्षत्रम्। क्षत्रं मा आयुः। आयुः प्रजाम्। प्रजामिति प्रऽजाम्॥२७॥ ध्रु
वासि। असि ध्रुवः। ध्रुवो यम्। अयं यजमानः। यजमानोस्मि
न्। अस्मिन्नायतने। आयतने प्रजया। आयतन इत्याऽयतने।
प्रजया पशुभिः। प्रजयेति प्रऽजया। पशुभिर्भूयात्। पशुभिरि ति२
पशुऽभिः। भूयात् घृतेने। घृतेन द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी पू

का॰ ५ श्री॰

॥ ६ ॥ भ्याम् । द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी । पुर्वेथामिन्द्रस्य । इन्द्रस्य छदिः ।
छदिरसि । असि विश्वजनस्य । विश्वजनस्य च्छाया । विश्वजनस्ये
ति विश्वऽजनस्य । छायेति छाया ॥ २८ ॥ परि त्वा । त्वा गिर्वणः । गिर्वणो
गिरः । गिरऽइमाः । इमा भवन्तु । भवन्तु विश्वतः । विश्वतऽइति वि
श्वतः । वृद्धायुमनु । वृद्धायुमिति वृद्धऽआयुम् । अनु वृद्धयः । वृद्ध
यो जुष्टाः । जुष्टा भवन्तु । भवन्तु जुष्टयः । जुष्टयऽइति जुष्टयः ॥ २९ ॥
इन्द्रस्य स्यूः । स्यूरसि । असि ध्रुवः । ध्रुवऽऐन्द्रम् । ऐन्द्रम्वैश्वदेवम् ।
वैश्वदेवमिति वैश्वऽदेवम् ॥ ३० ॥ विभूरसि । विभूरिति विऽभूः । ॥ ६० ॥

अग्निप्रवाहणः । प्रवाहणो वह्निः । प्रवाहणऽ इति प्रऽवाहनः । वह्निर्ह
व्यवाहनः । हव्यवाहनः श्वात्रः । हव्यवाहनऽ इति हव्यऽवाहनः ।
श्वात्रः प्रचेताः । प्रचेतास्तुथः । प्रचेताऽ इति प्रऽचेताः । तुथो विश्व
द्वि॰ ४ वेदाः । विश्ववेदाऽउशिक् । विश्ववेदाऽ इति विश्वऽवेदाः ॥ ३ ॥ उ
शिक्कविः । कविरङ्घारिः । अङ्घारिर्बम्भारिः । बम्भारिरवस्यूः । अव २५
स्युर्दुवस्वान् । दुवस्वाञ्छुन्ध्यूः । शुन्ध्यूर्मार्जालीयः । मार्जालीयः
सम्राट् । सम्राट्कृशानुः । कृशानुः परिषद्यः ।
परिषद्यः पवमानः । परिषद्यऽ इति परिऽसद्यः । पवमानो नभः ।

ऋ० ५
॥ ६३ ॥

नभ्रंशप्रुतनक्का। प्रुतनक्का। प्रुत्वः। प्रुतनक्केति प्रुतनक्का। प्रुत्वो हव्यसूद
नः। हव्यसूदनः। ऋतधामा। हव्यसूदन इति हव्य। सूदनः। ऋत
न धामा। स्वर्ज्योतिः। ऋतधामेत्यृत। धामा। स्वर्ज्योतिः। समुद्रः।
स्वर्ज्योतिरिति स्वः ज्योतिः। ॥ २२॥ समुद्रो विश्वव्यचाः। विश्वव्यचा अज
अजः। विश्वव्यचा इति विश्व। व्यचाः। अज एकपात्। एक
पादहिः। एकपादित्येक। पात्। अहिर्बुध्न्यः। बुध्न्यो वाक्। वागिन्द्रम्।
ऐन्द्रं इ सहैमसदुः। ऋतस्य। ऋतस्य द्वारो। द्वारो मा। माम्। मासम्
सन्नाम। नाम। नाम मध्वे नामा। अध्वे नाम मध्वपते। अध्वपते मा। अ ॥ ६३॥

स्वपतु ऽइ सध्वा। पने। प्रमा। मा तिर। तिर स्वस्ति। स्वस्ति मे। मेस्मि

न्। अस्मिन्पथि। पथि देवयाने। देवयाने भूयात्। देवयान ऽइ

ति देव ऽयाने। भूयान्मित्रस्यौ। मित्रस्य मा। मा चक्षुषा। चक्षुषेक्ष ॥३३॥

ध्वम्। ईक्षध्वमग्नयः। अग्नयः सगराः। सगराः सगराः। सगरास्थ।

स्थ सगरेण। सगरेण नाम्ना। नाम्ना रौद्रेण। रौद्रेणानीकेन। अ

नीकेन पात। पात मा। मा ग्नयः। अग्नयः पिपृत। पिपृत गोपा

यत। गोपायत नमः। नमो वः। वो स्तु। अस्तु मा। मा मा। मा हिं

सिष्ट। हिंसिष्टेति हिंसिष्ट। ॥३४॥ ज्योतिरसि। असि विश्वरू

क्रि०५

॥६२॥

पम्।विश्वरूपम्विश्वेषाम्।विश्वरूपमितिविश्वऽरूपम्।विश्वे
षान्देवानाम्।देवानाᳪसमित्।समिदितिसम्ऽइत्।त्वᳪसो
मासोमतनूकृद्भ्यः।तनूकृद्भ्योद्वेषोभ्यः।तनूकृद्भ्यऽइतितनू
नूकृत्ऽभ्यः।द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यः।द्वेषोभ्यऽइतिद्वेषःऽभ्यः।अ
न्यकृतेभ्यऽउरु।अन्यकृतेभ्यऽइत्यन्यऽकृतेभ्यः।उरुयन्ता।
यन्तासि।असिवरूथम्।वरूथᳪस्वाहा।स्वाहाजुषाणः।जु
षाणोऽअप्तुः।अप्तुराज्यस्य।आज्यस्यवेतु।वेतुस्वाहा।स्वा
हेतिस्वाहा॥३५॥अग्नेनय।नयसुपथा।सुपथाराये।सुपथे ॥६२॥

नि सुपथा। रायेऽअस्मान्। अस्मान्विश्वानि। विश्वानि देव।
नोः देव वयुनानि। वयुनानि विद्वान्। विद्वानिति विऽद्वान्। युयोध्यस्म
ण३ न्। अस्मज्जुहुराणम्। जुहुराणमेनः। एनो भूयिष्ठाम्। भूयिष्ठान्ते।
ते नमऽउक्तिम्। नमऽउक्तिं विधेम। नमऽउक्तिमिति नमःऽ
उक्तिम्। विधेमेति विधेम॥ १६॥ अयन्नोऽअग्निः। अ
ग्निर्वरिवः। वरिवस्कृणोतु। कृणोत्वयम्। अयम्मृधः। मृधः पु
रः। पुरऽएतु। एतु प्रभिन्दन्। प्रभिन्दन्निति प्रऽभिन्दन्। अयं वा ५२
जान्। वाजाञ्जयतु। जयतु वाजसातौ। वाजसातावयम्। वा

कं०५ जं०१

॥६३॥ जेसातावितिवाँसानो। अग्नई॰ अग्नेनून्यः अयन्नु। अयन्नु
जर्हैषाणः। हैंजेषाणः। स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ६०॥ उरु विष्णो।
विष्णो वि। विष्णो। ऽइति वि विष्णो। वि क्रमस्व। क्रमस्वोरु। उरु
क्षयाय। क्षयाय नः। नस्कृधि। कृधीति कृधि। घृतं घृतयोने।
घृतयोने पिब। घृतयोन ऽइति घृत योने। पिब प्रप्र। प्रप्र यज्ञ
पतिं। प्रप्रेति प्रप्र। यज्ञपतिं तिर। यज्ञपतिमिति यज्ञ
पतिम्। तिर स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ६१॥ देव सवितः। सवि
तरेष। एष ते। ते सोमः। सोमस्तं। तं रक्षस्व। रक्षस्व मा। ॥६३॥

मा त्वा । त्वा दहन् । दहन्नति । अति दहन् । एत त्वम् । त्वन्देव । देव सोम । सो

म देवः । देवो देवान् । देवाँ उप । उपागाः । अगा इदम् । इदम् अहम् ।

अहम्मनुष्यान् । मनुष्यान्त्सह । सह रायः । रायस्पोषेण । पोषेण स्वा

हा । स्वाहा निः । निर्वरुणस्य । वरुणस्य पाशान् । पाशान्मुच्ये । मुच्य इ स्तु ४

ति मुच्ये । अग्ने व्रतपाः । व्रतपाव्रतपमम् । व्रतपा व्रतपमम् अं स्त्वा । व्रतपा व्रतप इति व्रतप था ।

व्रतपम् । अमुं स्त्वे सममं स्ते ॥ ३६ ॥ अग्रन्यान् । अन्याँ उ अगा

म् । अगन्न । नान्यान् । अन्याँ उप । उपागाम् । अगाम अर्वाक् ।

अर्वाक्त्वा । त्वा परेभ्यः । परेभ्यो विदम् । अविदम्पुरः । पुरो वरेभ्यः ।

क्र॰५

॥६४॥ अवेरेभ्यः। उरुसवेरेभ्यः। तन्त्वा। त्वा जुषामहे। जुषामहे देव। देव
वनस्पते। वनस्पते देवयज्यायै। देवयज्यायै देवाः। देवयज्याया ऽ
इति देव ऽ यज्यायै। देवास्त्वा। त्वा देवयज्यायै। देवयज्यायै जुषन्ता
म्। देवयज्याया ऽ इति देव ऽ यज्यायै। जुषन्ताम्विष्णवे। विष्णवे त्वा।
त्वेति त्वा॥ ४०॥ द्याम्मा। मा लेखीः। लेखीरन्तरिक्षम्। अन्तरिक्ष
म्मा। मा हिꣳसीः। हिꣳसीः पृथिव्या। पृथिव्या सम्। सम्भव। भवेति
भव। अयꣳहि। हि त्वा। त्वा स्वधितिः। स्वधितिस्तेतिजानः। स्वधि
तिरिति स्वऽधितिः। तेतिजानः प्रणिनाय। प्रणिनाय महते। ॥६४॥

प्रतिनायेतिप्र।तिनाय।महते सौभगाय।सौभगायेतिसौभगाय।
अतस्त्वम्।त्वंदेव।देववनस्पते।वनस्पतेशतवल्शः।शत
वल्शो वि।शतवल्शऽइतिशत।वल्शः।विरोह।रोहसहस्रवल्शाः
सहस्रवल्शावि।सहस्रवल्शाऽइतिसहस्र।वल्शाः।विवयम्।
वयꣳरुहेम।रुहेमेतिरुहेम॥४३॥इतिवाजसनेयपदक्रमे पं
चमोध्यायः॥५॥ ॥अग्रेणीरसि।अग्रेणीरितिअग्रे।नीः।असि
स्वावेशः।स्वावेशऽउन्नेतृणाम्।स्वावेशऽइतिसु।आवेशः।उ
न्नेतृणामेतस्य।उन्नेतृणामितिउत्।नेतृणाम्।एतस्यवित्तात्।

ऋं६।

॥६५॥ त्विता दधि। अधित्वा। त्वा स्थास्यति। स्थास्यति देवः। देवस्त्वा। त्वा
सविता। सविता नाम ध्वा। मध्वानक्तु। अनक्तु सुपिप्पलाभ्यः। सुपि
प्पलाभ्यस्त्वा। सु पिप्पलाभ्य इति सु। पिप्पलाभ्यः। त्वौषधी
भ्यः। ओषधीभ्य इत्योषधीभ्यः। द्यामग्रेण। अग्रेणास्पृक्षः। आ
स्पृक्ष आन्तरिक्षम्। आन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षम्मध्येन। म
ध्येनाप्राः। अप्राः पृथिवीम्। पृथिवीमुपरेण। उपरेणादृंहीः।
अदृंहीरित्यदृंहीः॥४॥ या ते। ते धामानि। धामान्युश्मसि।
उश्मसि गमध्यै। गमध्यै यत्र। यत्र गावः। गावो भूरिशृङ्गाः। भूरि ॥६५॥

शृङ्गाऽ अयासः भूरिशृङ्गाऽ इति भूरि । शृङ्गाः । अयासऽ इत्ययासः ॥
अत्राह । अह तत् । तदुरुगायस्य । उरुगायस्य वृष्णः । उरुगायस्ये
त्युरु । गायस्य । वृष्णः परमम् । परमम्पदम् । पदमव । अव भाति । भा
ति भूरि । भूरीति भूरि ॥२॥ विष्णोः कर्माणि । कर्माणि पश्यत । प
श्यत यतः । यतो व्रतानि । व्रतानि पस्पशे । पस्पशऽ इति पस्प
शे । इन्द्रस्य युज्यः । युज्यः सखा । सखेति सखा ॥३॥ तद्विष्णोः । विष्णोः
परमम् । परमम्पदम् । पदं सदा । सदा पश्यन्ति । पश्यन्ति सूरयः ।
सूरयऽ इति सूरयः ॥ दिवीव चक्षुः । दिवीवेति दिवि । इव । चक्षुराततम्

क० ६६

॥६६॥ मूः। आनेतुमिसा। नेतम्॥५॥ पृथुवीरसि। पृथुवीरिति पृथु। वीः। अ-
सि परि। परि त्वा। त्वा देवीः। देवीर्विशः। विशो व्ययन्ताम्। व्ययन्ता-
म्परि। परीमम्। इमं यजमानम्। यजमानं रायः। रायो मनुष्या-
णाम्। मनुष्याणामिति मनुष्याणाम्। दिवः सूनुः। सूनुरसि। अ-
यं ते। एष ते। ते पृथिव्याम्। पृथिव्यां लोकः। लोक आरण्यः।
आरण्यस्ते। ते पशुः। पशुरिति पशुः॥५॥ उपावीरसि। उपावी-
रित्युप। अवीः। असि उप। उप देवान्। देवान्दैवीः। दैवीर्विशः। वि-
शः प्रा। प्रागुः। अगुरुशिजः। उशिजो वह्नितमान्। वह्नितमानिति ॥६६॥

त्रिवर्हि। नमानूं। देवे वषट्। तुद्धृ वसुं। वसुरमा। रमुहुस्मा। हुस्मातौ। ते
स्वदन्ताम्। स्वदन्तामितिस्वदन्ताम्॥ द्या। रेवतीरमध्वम्। रमध्वं बृह
स्पते। बृहस्पतेधारय। धारयावसूनि। वसूनीतिवसूनि। ऋतस्य
त्वा। त्वादेवहविः। देवहविःपाशेन। देवहविरितिदेव। हविः। पा
शेनप्रति। प्रतिमुञ्चामि। मुञ्चामिधर्षा। धर्षामानुषः। मानुषऽइ
तिमानुषः। अग्नीषोमाभ्याम्। जुष्टम्। जुष्टंनि। नियुनज्मि। युनज्मी
तियुनज्मि। अद्भ्यस्त्वा। अद्भ्यऽइत्यप्। भ्यः। त्वौषधीभ्यः। ओष
धीभ्यऽइत्योषधीभ्यः॥७॥ अपाम्पेरुः। पेरुरसि। अस्यापः। आ

का॰ ६

॥६७॥ पौदेवीः।देवीःस्वदन्तु।स्वदन्तुस्वात्तम्।स्वात्तञ्चित्।चित्सत्।सद्देव
हविः।देवहविरितिदेव।हविः।सन्नेते।तेप्राणः।प्राणोवातेन।वाते
नगच्छताम्।गच्छतामङ्गानि।अङ्गानियजत्रैः।यजत्रैर्यज्ञपतिः।
यज्ञपतिराशिषा।यज्ञपतिरितियज्ञ।पतिः।आशिषेत्याशिषा
॥८॥घृतेनाक्तौ।अक्तौपशुम्।पशुन्त्रायेथाम्।त्रायेथांरेव
ति।रेवतीतियजमाने।यजमानेप्रियम्।प्रियन्धाः।धाःआवि
श।आविश।विशेतिविश।उरोरन्तरिक्षात्।अन्तरिक्षात्सजूः।
सजूर्देवेन।सजूरितिस।जूः।देवेनवातेन।वातेनास्य।अ ॥६८॥

स्यहुविषंम हुविषत्कमनो। त्वमॅंग्नेज। सुजसमू। समंस्या। अस्यतन्नु
तुन्नाभव। भवेतिभव। वर्षोंवर्षीयसि। वर्षो ऽ इतिवर्षौ। वर्षीय
सियज्ञे। यज्ञेयज्ञपतिमू। यज्ञपतिन्धाः। यज्ञपतिमितियज्ञ ऽप
तिमू। धाः स्वाहा। स्वाहादेवेभ्यो देवेभ्यः देवेभ्योदेवेभ्यः देवेभ्यः स्वाहा
। स्वाहेतिस्वाहा॥९॥ माहिमर्अहिर्बुध्न्यः। भुम्मा। माटदो कुः। टदी
कुन्नमः। नमस्ते। तु ऽ आनान। आनानानर्वा। आनानेसो।ता
नो। अनर्वाप्र। प्रेहि। इहीतीहि। घृतस्य कुल्याः। कुल्या ऽ उ
प। उप ऽ ऋतस्य। ऋतस्यपथ्याः। पथ्या ऽ अनु। अन्विसतु॥१०॥

कां० ६।

॥६८॥ देवीरापः। आपः शुद्धाः। शुद्धा वोढ्वम्। वोढ्वं सुपरिविष्टाः। सुपरि
विष्टा देवेषु। सुपरिविष्टा इति सु। परिविष्टाः। देवेषु सुपरिविष्टाः। वि
सुपरिविष्टा वयम्। सुपरिविष्टा इति सु। परिविष्टाः। वयम्परि
वेष्टारः। परिवेष्टारो भूयास्म। परिवेष्टार इति परि। वेष्टारः। भू
यास्मेति भूयास्म॥३३॥ वाचन्ते। ते शुन्धामि। शुन्धामि प्राण
म्। प्राणञ्चक्षुः। चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रन्नाभिम्। नाभिम्मेढ्रम्।
मेढ्रम्पायुम्। पायुञ्चरित्रान्। चरित्रानिति चरित्रान्॥३४॥
मनस्ते। तऽआ। आप्यायताम्। आप्यायताम्। प्यायतां वाक्। ॥६८॥

वाक् प्राणः। प्राणश्चक्षुश्च चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रमिति श्रोत्रम्। य
त्तेत्ते क्रूरम्। क्रूरं यत्। यदास्थितम्। आस्थितन्तत्। तत्ते। आस्थितमिति
त्या। स्थितम्। तत्ते। तेऽआ। आप्यायताम्। आप्यायताम्। प्यायता
मिति। निष्ट्यायताम्। स्त्यायतान्तत्। तत्ते। तेशुध्यतु। शुध्यतु श
म्। शमहोभ्यः। अहोभ्य उइत्यहोभ्यः॥ ३॥ निरस्तम्। इदं रक्षः। निर
अ स्तमिति निः। स्तम्। रक्षऽइदम्। इदमहम्। अहमिदं रक्षः। रक्षो
भि। अभितिष्ठामि। तिष्ठाम्यव। अव बाधे। बाधेऽधमम्। अध
मन्तमः। तमो नयामि। नयामीति नयामि। घृतेन द्यावा पृथिवी॥

का॰ ६

॥६९॥ द्यावापृथिवीम्। द्यावापृथिवी ऽ इति द्यावापृथिवी। ओर्वायुम्
उरुर्वायुम्वायो। वायो द्यौः। वायो ऽ इति वायो। द्यौस्तोकानाम्।
स्तोकानामग्निः। अग्निराज्यस्य। आज्यस्य वेतु। वेतु स्वाहा।
स्वाहा स्वाहाकृते। स्वाहाकृते ऽ ऊर्ध्वनभसम्। स्वाहाकृत ऽ इ
ति स्वाहाऽकृते। ऊर्ध्वनभसम्मारुतम्। ऊर्ध्वनभसमित्यूर्ध्व
।नभसम्। मारुतं गच्छतम्। गच्छतमिति गच्छतम्॥३७॥ इद
मापः। आपः प्रवहत। वहतावद्यम्। अवद्यञ्च। च मल
म्। मलञ्च। च यत्। यदिति यत्। यच्च। चाभिदुद्रोह। अभिदु ॥६९॥

द्रोहानेनम्।अभिदुद्रोहेत्यभि।दुद्रोह।अनेनं यनू।यक्ष्वा।
चुकृपे।कृपेऽभीरुणम्।अभीरुणमित्यभीरुणम्।आ
पौमा।मानस्मान्।नस्मादेनसः।एनसःपवमानः।पवमा
नस्य।चेमुञ्चतु।मुञ्चत्विति।निमुञ्चतु॥३५॥सन्ते।तेमनेः।म
नोमनसा।मनसासम्।सम्प्राणः।प्राणःप्राणेन।प्राणेनग
छताम्।गछतामितिनिगछताम्।रेडसि।अस्यग्निः।अग्निष्ट्वा।
त्वाश्रीणातु।श्रीणात्वापः।आपस्त्वा।त्वासम्।समरिणन्।अ
रिणन्वातस्य।वातस्यत्वा।त्वाध्राज्यै।ध्रा।ध्राज्यैपूष्णः।पूष्णोरं

का॰ ६

॥६०॥ यैः । रं । बाऽउं प्राणं मा उं प्राणो अभिपिबनः । अभि प्रियस्त्व सुन मः । प्र
सुनन्देषम प्रसुनमिति प्र । सुनमः । द्वेषऽइति द्वेषः ॥३६॥ घृत
घृतपावानः । घृतपावानः पिबत । घृतपावानऽइति घृत
पावानः । पिबत वसां । वसां वसापावानः । वसापावा
नः पिबत । वसापावानऽइति वसा । पावानः । पिबत अन्तरि
क्षस्य । अन्तरिक्षस्य हविः । हविरसि । असि स्वाहा । स्वाहेति
स्वाहा । दिशः प्रदिशः । प्रदिश आदिशः । आदिशः प्रदिशऽइति प्र
दिशः । आदिशो विदिशः । आदिशऽइत्या । दिशः । विदिश उ ॥६०॥

दिशं म च्छि दिशु ऽ इति वि । दिशः । उद्दिशो दिग्भ्यः । उद्दिशु ऽ इत्युत् ।
दिशं म दिग्भ्यः स्वाहा । दिग्भ्य ऽ इति दिक्ऽभ्यः । स्वाहेति स्वाहा ।
॥ ४७ ॥ ऐन्द्रः प्राणः । प्राणो ऽ अङ्गे ऽ अङ्गे । अङ्गे ऽ अङ्गे नि । अङ्गे
ऽ अङ्गु ऽ इत्यङ्गे । अङ्गे । नि दीध्यत् । दीध्यदैन्द्रः । ऐन्द्र ऽ उदानः
उदानो ऽ अङ्गे ऽ अङ्गे । उदान ऽ इत्युत्ऽआनः । अङ्गे ऽ अङ्गे नि धी
तः । अङ्गे ऽ अङ्गु ऽ इत्यङ्गे । अङ्गे । नि धीत ऽ इति नि । धीतः । देव त्व
ष्टः । त्वष्टर्भूरि । भूरि ते । ते सं ऽ सम् । सं ऽ समेतु । सं ऽ समिति सम्
सम् । एतु सलक्ष्मा । सलक्ष्मा यत् । सलक्ष्मेति स ऽ लक्ष्मा । य

का॰ ६

॥७३॥ विष्णुरूपम्। विष्णुरूपमभिवानि। विष्णुरूपमिति विष्णुऽरूपम्। अभिवानी
निमवानि। देवत्राऽयन्तम्। देवत्रेति देवऽत्रा। यन्तमवसे। अवसेसख
खायः। सखायोनु। अनुत्वा। त्वामाता। मातापितरः। पितरौनेम
दन्तु। मदन्त्विति मदन्तु॥ ३८॥ समुद्रंऽ गच्छ। गच्छस्वाहा। स्वाहान्त
रिक्षम्। अन्तरिक्षन्देवम्। देवꣳसवितारम्। सवितारम्मित्रा
वरुणौ। मित्रावरुणावहोरात्रे। अहोरात्रेछन्दाꣳसि। अहोरा
त्रेऽइत्यहोरात्रे। छन्दाꣳसिद्यावापृथिवी। द्यावापृथिवीय
ज्ञम्। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। यज्ञꣳसोमम्। सोमम् ॥७४॥

न्दिव्यम् । दिव्येन नभः । नभोऽग्निम् । अग्निं वैश्वानरम् । वैश्वा
नरम्मनः । मनो मे । मे हार्दि । हार्दि यच्छ । यच्छ दिवम् । दिवन्ते । ते
धूमः । धूमो गच्छतु । गच्छतु स्वः । स्वर्ज्योतिः । ज्योतिः पृथिवी
म् । पृथिवीम्भस्मना । भस्मना पृण । आ पृण । पृण स्वाहा । स्वा
हेति स्वाहा ॥ २१ ॥ मापः । अपो मा । मौषधीः । ओषधीर्हिंसीः
। हिंसीर्धाम्नोधाम्नः । धाम्नोधाम्नो राजन् । धाम्नोधा
म्न इति धाम्नःऽधाम्नः । राजंस्ततः । ततो वरुण । वरुण नः
। नो मुञ्च । मुञ्चेति मुञ्च । यदाहुः । आहुरघ्न्याः । अघ्न्या इति ।

ऋ॰६

॥८२॥ इति वरुणा । वरुणेति । इति शपामहे । शपामहेऽइति शपामहे । सु
मित्रिया नः । सुमित्रियाऽइति सुमित्रियाः । नऽआपः । आप
ओषधयः । ओषधयः सन्तु । सन्तु दुर्मित्रियाः । दुर्मित्रियास्त
स्मै । दुर्मित्रियाऽइति दुःमित्रियाः । तस्मै सन्तु । स न्त्विति
सन्तु ॥२०॥ हविष्मतीरिमाः । इमाऽआपः । आपो हविष्मान् ।
हविष्माँऽआविवासति । आविवासति । विवासतीति वि
वासति । हविष्मान्देवः । देवोऽअध्वरः । अध्वरो हविष्मान् ।
हविष्माँऽअस्तु । अस्तु सूर्यः । सूर्यऽइति सूर्यः ॥२१॥ ॐ ॥८२॥

नेर्धिः। घोपन्नगृहस्य। अपन्नगृहस्य सदसि। अपन्नगृहस्येत्य
पंन। गृहस्य। सदसि सादयामि। सुद्वया मीढुग्मो। रुद्रग्मो। भा
गधेयीः। भागधेयीस्थ। भागधेयीरिति भाग। धेयीः। स्थमित्रा
वरुणयोः। मित्रावरुणयोर्विश्वेषाम्। विश्वेषान्देवानाम्। देवा
नामिति देवानाम्। अमूर्याः। या उ। उप। उप सूर्ये। सूर्ये या
भिः। याभिर्वा। वा सूर्यः। सूर्यः सह। सहेति सह। नानेः। नो हि
न्वतु। हिन्वन्त्वध्वरम्। अध्वरमिति सध्वरम्। ॥२२॥ हृदे त्वा। त्वा
मनसे। मनसे दिवे। दिवे सूर्याय। सूर्यायेति सूर्याय। उद्दमि

कां॰ ६

॥ ८३ ॥ सम्मादुमम्मं ध्वरम्। अन्तुरन्दिवि। दिवि वेदेषु। देवेषु होत्राः। होत्रा यच्छ

ति । युच्छेय च्छ ॥ २३ ॥ सोमेराजन्। राजन्विश्वाः। अभि विश्वास्त्वम्। त्वम्प्र

जाः। प्रजा उपावरोह। प्रजा इति प्रऽजाः। उपावरोह। विश्वाः

उपावरोहेत्युप। अवरोह। विश्वास्त्वाम्। त्वाम्प्रजाः। प्रजा उप

वरोहन्तु। प्रजा इति प्रऽजाः। उपावरोहन्त्विति। उप। अवरोह

न्तु। शृणोत्वग्निः। अग्निः समिधा। समिधा हवम्। समिधेति

समऽइधा। हवम्मे। मे शृणवन्तु। शृणवन्त्वापः। आपो धिषणाः

। धिषणाश्च। च देवीः। देवीरिति देवीः। श्रोता ग्रावाणः। ग्रावा ॥ ८३ ॥

णो विदुष्टरः। विदुष्टरो ना। नानु मुह्यम्। मुह्यᳪं श्रुणोतु। श्रुणोतु देवः।
देवः सविता। सविता हवम्। हवम्मे। मे स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा
॥२६॥ देवीरापः। आपो ऽ अपाम्। अपान्नपात्। नपाद्यः। यो वः
वः ऊर्मिः। ऊर्मिर्हविष्यः। हविष्य ऽ इन्द्रियावान्। इन्द्रियावा
न्मदिन्तमः। इन्द्रियवानितीन्द्रिय। वान्। मदिन्तम ऽ इति म
दिन्तमः। तन्देवेभ्यः। देवेभ्यो देवत्रा। देवत्रा दत्त। देवत्रेति
देवत्रा। दत्त शुक्रपेभ्यः। शुक्रपेभ्यो येषाम्। शुक्रपेभ्य ऽ इति
शुक्र। पेभ्यः। येषां भागः। भाग स्थ। स्थ स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा।

क०६

॥७४॥ ॥२५॥ कार्षिरसि। असि समुद्रस्य। समुद्रस्य त्वा। त्वाक्षित्यै। अ
क्षित्या ऽउन्नू। उन्नयामि। नयामीति नयामि। समापः। आपोऽ
अद्भिः। अद्भिरग्मत। अद्भिरित्यत्ऽभिः। अग्मत सम्। समोष
धीभिः। ओषधीभिरोषधीः। ओषधीरित्योषधीः॥२६॥ यम
ग्ने। अग्ने पृत्सु। पृत्सु मर्त्यम्। पृत्स्विति पृत्ऽसु। मर्त्यमवाः। अ
वा वाजेषु। वाजेषु यम्। यञ्जुनाः। जुना ऽइति जुनाः। स य
न्ता। यन्ता शश्वतीः। शश्वतीरिषः। इषः स्वाहा। स्वाहेति स्वा
हा॥२७॥ रावासि। असि गभीरम्। गभीरमिमम्। इममध्व ॥७४॥

रमे। अन्तरहूं:धि। हुधीन्द्राय। इन्द्राय सुषूतं मम। सुषूतं मुमिति
सुषूतं मम। उत्तमेनं पविना। उत्तमेनेत्युत्ऽतमेन। पविनोर्जस्व
न्तम्। ऊर्जस्वन्तम्मधुमन्तम्। मधुमन्तम्पयस्वन्तम्। मधुम
न्तमिति मधुऽमन्तम्। पयस्वन्तन्निग्राभ्याः। निग्राभ्याः स्थ। नि
ग्राभ्या इति निऽग्राभ्याः। स्थ देवश्रुतः। देवश्रुतस्तर्पयत।
देवश्रुत इति देवऽश्रुतः। तर्पयत मा। मा मनः॥२६॥ मनो
मे। मे तर्पयत। तर्पयत वाचम्। वाचं प्राणम्। प्राणञ्च
क्षुर्मे चक्षुः श्रोत्रम्मे। श्रोत्रमात्मानम्। आत्मानम्प्रजाम्। प्र

॥ ऋ० ६

॥ ८५॥ जामस्युष्मन्। प्रजामिति प्र। जाम न। प्रयुष्मन्न गणानां। गणानां गुणाः। गुणा
मे। मेमा। मा वि। वि लषन्। लषन्निति वि लषन्॥ २९॥ इन्द्राय त्वा।
त्वा वसुमते। वसुमते रुद्रवते। वसुमत ऽ इति वसु। मते। रु
द्र द्रवते ऽ आदित्यवते। रुद्रवत ऽ इति रुद्र। वते। आदित्य
वते ऽ भिमातिघ्ने। आदित्यवत ऽ इत्यादित्य। वते। अभिमा
तिघ्न ऽ इत्यभिमाति। घ्ने॥ ३०॥ यत्ते। ते सोम। सोम दिवि। दिवि
दिवि ज्योतिः। ज्योतिर्यत्। यत्पृथिव्याम्। पृथिव्यां यत्। यदुरौ। उरावन्तरि
क्षे। अन्तरिक्ष ऽ इत्यन्तरिक्षे। तेनास्मै। अस्मै यजमानाय। ॥ ८५॥

यजमानाय पोरु । उरु राये । राये हृधि । हृधि धि । अधि दात्रे । दा
त्रे वोचेम । वोचेमेति वोचेम ॥ ३३ ॥ श्वात्रास्थ । स्थ वृत्रतुरः ।
वृत्रतुरो राधोगूर्त्ताः । वृत्रतुर ऽ इति वृत्र तुरः । राधोगूर्त्ता
ऽ अमृतस्य । राधोगूर्त्ता ऽ इति राधः गूर्त्ताः । अमृतस्य प
त्नीः । पत्नीरिति पत्नीः । ता देवीः । देवीर्देवत्रा । देवत्रेमम् । दे
वत्रेति देवत्रा । इमं यज्ञम् । यज्ञं नयत । नयतोपहूताः । उप
हूताः सोमस्य । उपहूता ऽ इत्युपहूताः । सोमस्य पिबत । पि
बतेति पिबत ॥ ३४ ॥ ऊर्जं धत्स्व । धत्स्व धिषणे । धिषणे वी

ऋ०६

॥७६॥ द्वी॥ धिषणेऽइति धिषणे। वीड्वी सती। वीड्वीऽइति वीड्वी। सती वी
डुयेथाम्। सतीऽइति सती। वीडयेथाम्ऊर्ज्जम्। ऊर्ज्जं दधाथा
म्। दधाथामिति दधाथाम्। पाप्मा। हतः। हतः। न। सोमः।
सोमऽइति सोमः॥३१॥ प्राक्। अपाक्। अपाक्। उदक्। उदक्। अध
राक्। अधराक्। सर्वतः। सर्वतः। त्वा। दिशः। दिशःऽआ
धावन्तु। आ। धावन्तु। धावन्त्विति धावन्तु। अम्ब। निः। नि
ष्पर। सम्। अरीः। अरीः। विदाम्। विदामिति विदाम॥
॥३४॥ त्वम्॥ अग्ने। सप्तः। शिप्रः। शिप्रः। देवः। देवः ॥७६॥

ळो विश्वा। न्याविश्वमर्त्यम्। मर्त्यमिति मर्त्यम्। न त्वत्। त्वदुन्यः। अ
न्यो मघवन्। मघवन्नस्ति। मघवन्निति मघ। वन्। अस्ति मर्डि
ता। मर्डितेन्द्र। इन्द्र ब्रवीमि। ब्रवीमि ते। ते वचः। वच ऽ इति व
चः॥ ३५॥ इति क्रमसंहितायां षष्टमोध्यायः॥ ६॥ ह्वाच्वस्व
नेये। पनेयेप वस्वा। प्र वस्तु वः भं ह त्सो ऽ अईः स्यु म्यो मृ। अ
ईः स्यु म्या ऊः भं स्ति पूनः। अईः स्यु म्यामि सुईः स्यु। म्यो मृ। ग भे
स्ति पूनु ऽ इति ग भं स्ति। पूनः। दे वो देवे भ्यं भ देवे भ्यं प वस्वा।
प वस्तु बे षा मृ। येषं भाग:। भागोसि। असीससि॥ ३॥ मधुम

क ५२

॥८८॥ नीर्न्वः। मधुमतीरितिमधुऽमतीः। तुऽ इषेभ्यऽ इषंस्त्वधि। क्षुधिय
न्नाय चै। तेसोम। सोमादाभ्यम्। अदाभ्यन्नाम। नामजागृवि। जा
गृवितस्मै। तस्मैते। तेसोम। सोमसोमाय। सोमायस्वाहा। स्वा
हास्वाहेत्यग्नेः। ग्नाः। स्वाहेतिनोसि। स्वाहेत्युऽरु त्विस्वाम्। त्वमग्नेः। अ
ष्यः सिद्धिस्वै। विश्वेभ्यऽ इन्द्रियेभ्यम् इन्द्रियेभ्योदिवेभ्यम् दिवेभ्यः
पार्थिवेभ्यः। पार्थिवेभ्योमनसे मनेस्त्वा। त्वाहु। अंहुस्वाहा। स्वा
हा त्वा। त्वासुभव। सुभवसूर्याय। सुभवेतिसुऽभव। सूर्यायदेवे
भ्यम् देवेभ्यस्त्वा। त्वामरीचिपेभ्यम् मरीचिपेभ्योदेवा। मरीचिपे ॥८८॥

पऽइति मरीचिऽपेभ्यः । देवाꣳशो । अꣳशो यस्मै । अꣳशोऽइ
त्यꣳशो । यस्मै त्वा । त्वेडे । ईडे तत् । तत्सत्यम् । सत्यमुपरिप्रुता ।
उपरिप्रुता भङ्गेन । उपरिप्रुतेत्युपरिऽप्रुता । भङ्गेन हतः । हतो
ऽसौ । असौ फट् । फट् प्राणाय । प्राणाय त्वा । त्वा व्यानाय । व्याना
य त्वा । व्यानायेति विऽआनाय । त्वेति त्वा ॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोऽसि
उपयामगृहीत इत्युपयामऽगृहीतः । अस्यन्तः । अन्तर्यच्छ । य
च्छ मघवन् । मघवन्पाहि । मघवन्निति मघऽवन् । पाहि सोमम् ।
सोममिति सोमम् । उरुष्य रायः । रायऽएषः । एषो यजस्व ।

क्र०७

॥७९॥ ऊर्जस्वतेतिपयस्वते॥४॥ अन्तस्ते। अन्तरित्यन्तः। ते द्यावापृथिवी।
द्यावापृथिवी दधामि। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। दधा
म्यन्तः। अन्तर्दधामि। दधाम्युरु। उर्वन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमि
त्युन्तरिक्षम्। सजूर्देवेभिः। सजूरितिसजूः। देवेभिरवरैः। अ
वरैः परैः। परैश्च। चान्तर्यामे। अन्तर्यामे मघवन्। अन्तर्यामे
ऽइत्यन्तःयामे। मघवन्मादयस्व। मघवन्निति मघऽवन्। मा
दयस्वोदानाये। उदानायेत्त्वा। उदानायेत्सु। आनाये। त्वेति त्वा॥५॥
आ वायो। वायो भूष। वायोऽइति वायो। भूष शुचिपाः। शुचिपा॥७९॥

ऽउपं। सुचित्रपाऽइति सुचित्रपाः। उपं नः। नः सहस्रम्। सहस्रं नेता। नेतु
त्रिपुत्रंभ। त्रिपुत्रो हि ष्वधवार। त्रिपुत्रऽइति त्रि। पुत्रंभ। हि ष्वधुवारे ति वि
ष्वा। च्वार। उपैने। उपोऽइत्सुपौ। तेऽअन्धं। अन्धो मद्यम्। मद्यं मप
मि। अपामिमस्य। मस्यं देव। देवं दधिषे। दधिषे पूर्व्वपेयम्। पूर्व्वपे
यंवायपवै। पूर्व्वपेयमिति पूर्व्वपेयम्। वायवैत्वा। त्वेति त्वा॥ ३॥ इन्द्र
वायूऽइमे। इन्द्रवायूऽइति इन्द्रवायू। इमे सुताः। सुताऽउप। उप प्र
यौभिः। प्रयोभिरागतम्। प्रयोभिरिति प्रयःऽभिः। आगतम्। गतम्
मिति गतम्। इन्दवो वाम्। वामुशन्ति। उशन्ति हि। हीति हि। वाय

क्र-८

॥८१॥ वेऽइन्द्रवायुभ्याम्। इन्द्रवायुभ्यांत्वा। इन्द्रवायुभ्यामितीन्द्रवायुभ्या
म्। त्वैषः। एषते। तेयोनिः। योनिःसजोषोभ्याम्। सजोषोभ्यांत्वा।
सजोषोभ्यामितिसजोषःभ्याम्। त्वेतित्वा॥ ८॥ अयंवाम्। वाम्मि
त्रावरुणा। मित्रावरुणासुतः। सुतःसोमः। सोमऽऋतावृधा। ऋ
तावृधेत्यृत। वृधा। ममेत्। इदिह। इहश्रुतम्। श्रुतंहवम्। हव
भ्या मितिहवम्। मित्रावरुणांत्वा। त्वेतित्वा॥ ९॥ रायावयम्। वय
ꣳससवाꣳसः। ससवाꣳसोमदेम। ससवाꣳसऽइतिससु
वाꣳसः। मदेमहव्येन। हव्येनदेवाः। देवायवसेन। यवसे ॥८१॥

नुगावेभगावुऽइतिगावेऽनताधेनुम्। धेनुम्मित्रावरुणा। मि
त्रावरुणासुवम्। सुवन्तेऽनतोविश्वाहा। विश्वाहाधत्तम्। ध
त्तमनेप स्फुरन्तीम्। अनेपस्फुरन्तीमन्तामुभ्योम्। अनेप
स्फुरन्तीमित्यनेपऽस्फुरन्तीम्। ऋतामुभ्योन्त्वा। ऋतमुभ्यामि
त्रनुपु। भ्याम्। त्वेतित्वा॥८॥ यावाम्। वांकशा। कशामधुम
त्ति ती। मधुमत्यश्विना। मधुमतीमधुऽमती। अश्विनासूनृता
वती। सूनृतावतीतिसूनृताऽवती। तयायज्ञम्। यज्ञम्मिमिक्ष मि
तम्। मिमिक्षतमितिमिमिक्षतम्। अश्विभ्योन्त्वा। अश्विभ्या
क्ष

। ऋ० ६

॥ ९० ॥ मित्सम्भि । म्यो मू । त्वा माद्ध्री । म्या मू । माद्ध्री । म्या न्त्वा । ले नि त्वा ॥ ३० ॥ तम्प्र
त्नथा । प्रत्नथा पूर्वथा । प्रत्नथेति प्रत्न । था । पूर्वथा विश्वथा । पू
र्वथेति पूर्व । था । विश्वथेमथा । विश्वथेति विश्व । था । इमथा ज्ये
ष्ठतातिम् । इमथेतीम । था । ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदम् । ज्येष्ठताति
मिति ज्येष्ठ । ताति । बर्हिषदं स्वर्विदम् । बर्हिसदमिति बर्हि
स । दम् । स्वर्विदमिति स्वः । विदम् । प्रतीचीनम्वृजनम् । वृजनं दोहसे
। दोहसे धुनिम् । धुनिमाशुम् । आशुं जयन्तम् । जयन्तमनु । अनु
यासु । यासु वर्द्धसे । वर्द्धसऽइति वर्द्धसे । गाण्डायत्या । त्वाद्धीरतामू । ॥ ९० ॥

वीरनोम्याहि। प्रतत्। पेमरुष्टः। अपेमरुष्टः। शालेऽ। अपेमरुष्टऽइस
पेमरुष्टः। शालेऽ देवाः। देवास्त्वा। त्वा सुक्रपाः। सुक्रपाः। प्र। सुक्र
पाऽइति सुक्रपाः। प्रणयन्तु। नयन्त्वनोध्रुष्टा। अनोध्रुष्टासि
। असीस्यसि॥३३॥ सुवीरोवीरान्। सुवीरऽइति सु। वीरः। वी
रान्प्रजनयन्। प्रजनयन्परि। प्रजनयन्निति प्रजनयन्। परि
रीहि। इहि। अभि। अभिरायः। रायस्पोषेण। पोषेणयजमानम्
यजमानमिति यजमानम्। संजग्मानोदिवा। संजग्मान
ऽइतिसम्। जग्मानः। दिवापृथिव्या। पृथिव्यासुक्रः। सुक्रः

का॰८

॥९३॥ शुक्रशोचिषा । शुक्रशोचिषा निरस्तः । शुक्रशोचिषेति शुक्र
शोचिषा ॥ निरस्तः शारउम निरस्तऽइति निः । अस्तः । शार एऽम्श्शु
क्रस्य । शुक्रस्याधिष्ठानम् । अधिष्ठानमसि । अधिस्थानमिति अधि
स्थानम् । असीत्यसि ॥३२॥ अच्छिन्नस्य ते । ते देव । देव सो
म । सोम सुवीर्यस्य । सुवीर्यस्य रायः । सुवीर्यस्येति सु वीर्य
स्य । रायस्पोषस्य । पोषस्य ददितारः । ददितारः स्याम । स्या
मेति स्याम ॥ सा प्रथमा । प्रथमा संस्कृतिः । संस्कृतिर्विश्ववारा
। विश्ववारा सः । विश्ववारेति विश्व वारा । स प्रथमः । प्रथमो व ॥९४॥

क्र॰ ८

॥९५॥

न

द्राविष्णू स्यामितीन्द्राविष्णू स्याम्॥ २२॥ मूर्धानन्दिवः। दिवो ऽ अरति
म्। अरतिम्पृथिव्याः। पृथिव्या वैश्वानरम्। वैश्वानरमृते। ऋ
त ऽ आजातम्। आजातम्। जातमग्निम्। अग्निमित्यग्निम्।
कविꣳ सम्राजम्। सम्राजमतिथिम्। सम्राजमिति सम्।
ना राजम्। अतिथिञ्जनानाम्। जनानामासन्न्। आसन्नापात्रम्। आ
पात्रम्। पात्रञ्जनयन्त। जनयन्त देवाः। देवा ऽ इति देवाः॥ २३॥ ध्रुवो
सि। असि ध्रुवक्षितिः। ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणाम्। ध्रुवक्षितिरिति ध्रुव
क्षितिः। ध्रुवाणान्ध्रुवतमः। ध्रुवतमोऽच्युतानाम्। ध्रुवतम ऽ इति ॥९५॥

रुणः । वरुणो मित्रः । मित्रो ऽग्निः । अग्निरित्यग्निः ॥ ३ ॥ सुपं प्रथमः
। प्रथमो बृहस्पतिः । बृहस्पतिश्चिकित्वान् । चिकित्वांस्तस्मै । त
स्मा इन्द्राय । इन्द्राय सुतम् । सुतमाजुहोत । आजुहोत । जुहोत स्वाहा होर
। स्वाहेति स्वाहा । तृम्पन्तु होत्राः । होत्रा मध्वः । मध्वो याः । याः स्वि
ष्टाः । स्विष्टा याः । स्विष्टा इति सु इष्टाः । याः सुप्रीताः । सुप्रीताः सु
हुताः । सुप्रीता इति सु प्रीताः । सुहुता यत् । सुहुता इति सुहु
ताः । यत्स्वाहा । स्वाहायाट् । अयाडग्नीत् । अग्नीदित्यग्नीत् ॥ ४ ॥ ग्नीर
अयं वेनः । वेनश्चोदयत् । चोदयत्पृश्निगर्भाः । पृश्निगर्भा जो

क्रो०८

॥९२॥ तिर्ज्जरायुः। पृश्निगर्भाऽइति पृश्निऽगर्भाः। ज्योतिर्ज्जरायू रजे
सः। ज्योतिर्ज्जरायुरिति ज्योतिःऽजरायुः। रजसो विमाने। विमान॒ऽ
इति विऽमाने। इममपाम्। अपाᳲ संगमे। संगमे सूर्यस्य। संग॒
मऽइति सम्। गमे। सूर्यस्य शिशुम्। शिशुं न। न विप्राः। विप्रा मति
भिः। मतिभी रिहन्ति। मतिभिरिति मति। भिः। रिहन्ती तिहं रेन्ति
।मर्क्कीयत्ता। त्वेतित्वा॥३५॥ मनोना। नवेषु। वेषु हवे। नेषु। हवेने
षुतिग्ममू। तिग्मं विपं। चिपृक्सच्चा। सच्चा वनुषः। वनुषो द्रव
न्ता। द्रवन्तेति द्रवन्ता॥ आपः। यऽशर्म्माभिः। शर्म्माभिस्तुवि ॥९२॥

कं० ८

॥६३॥ सीहि।इत्सुमि।अग्निर्गयः।रायस्पोषेण।पोषेण।यजमानम्।यजं
मानुमित्रियजमानम्।सञ्जग्मानोदिवा।सञ्जग्मानऽइतिसम्
जग्मानः।दिवाऽपृथिव्या।पृथिव्यामन्थी।मन्थीमन्थिशोचिषा।
मन्थिशोचिषानिरस्तः।मन्थिशोचिषेतिमन्थि।शोचिषा।निरे
स्तोमर्कऽनिरस्तऽइतिनिः।अस्तः।मर्कोमन्थिनः।मन्थिनो
धिष्ठानम्।अधिष्ठानमसि।अधिस्थानमितिअधि।स्थानम्।
असीत्यसि॥३८॥येदेवासः।देवासोदिवि।दिवेकादश।एका
दशस्थास्थपृथिव्याम्।पृथिव्यामध्यि।अध्येकादश।एका ॥६३॥

देवास्स्था। स्थेति स्था। अच्यु। क्षित्तमो महिना। अच्युतक्षितऽइत्य
च्युतऽक्षितम्। महिनैका। दश्रा। एकादश्रास्स्था। स्थनेते। वौ देवसः। देवा
सो युज्ञम्। युज्ञमिमम्। इमञ्जुषध्वम्। जुषध्वमिति जुषध्वम्।
॥३६॥ आग्रायणोसि। असिस्वाग्रयणः। स्वाग्रयणऽइति सु।
आग्रयणः। पाहि युज्ञम्। युज्ञम्पाहि। पाहि यज्ञपतिम्। युज्ञपविष्णुः तिं
ष्णुः। युज्ञपतिमिति युज्ञऽपतिम्। विष्णुस्त्वाम्। त्वामिन्द्रियेण।
इन्द्रियेण पातु। पातु विष्णुम्। विष्णुन्त्वम्। त्वम्पाहि। पाहि अभि।
अभिसवनानि। सवनानि पाहि। पाहीति पाहि। ॥३७॥ सोमस्यव

का० ६
॥९४॥

ते। पवते सोमः। सोमः पवते। पवते स्मै। अस्मै ब्रह्मणे। ब्रह्मणे
क्षत्राय। क्षत्राय सुन्वते। सुन्वते यजमानाय। यजमानायेषे। इ-
षऽऊर्जे। ऊर्जे ऽद्भ्यः। अद्भ्य ऽ ओषधीभ्यः। अद्भ्य ऽ इत्यत्ऽभ्यः।
ओषधीभ्यो द्यावापृथिवीभ्याम्। द्यावापृथिवीभ्यां सुभूता-
य। सुभूताय विश्वेभ्यः। सुभूतायेति सु। भूताय। विश्वेभ्यस्त्वा।
त्वा देवेभ्यः। देवेभ्य ऽ इति देवेभ्यः॥ २०॥ इन्द्राय त्वा। त्वा बृहद्वते।
बृहद्वते वयस्वते। बृहद्वत ऽ इति बृहत्। वते। वयस्वते। वयस्वत ऽ उक्था ह२
भृतम्। उक्थाभृतं गृह्णामि। उक्थाभृतमित्युक्था। अभृतम्। गृह्णामी ॥९४॥

त्वि गृह्णामि । यत्त्रै । तुऽइन्द्र । इन्द्र बृहत् । बृहद्वयः । वपुष्मसै । नस्मै

त्वा । त्वा व्विश्वेभ्यः । व्विश्वेभ्यस्त्वा । त्वोक्थेभ्यः । उक्थेभ्यस्त्वा । त्वा देवेभ्यः

। देवेभ्यस्त्वा । त्वा देवाव्यम् । देवाव्यं यज्ञस्य । देवाव्युमिति देवाऽअ

व्युम् । यज्ञस्यायुषे । आयुषे गृह्णामि । गृह्णामि मित्रावरुणाभ्या

म् ॥ ३४ ॥ मित्रावरुणाभ्यामिन्द्राय । इन्द्रायेन्द्राग्निभ्याम् । इन्द्राग्नि

भ्यामिन्द्रावरुणाभ्याम् । इन्द्राग्निभ्यामितीन्द्राग्नि । भ्याम् । इन्द्रा

वरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्याम् । इन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्रा

विष्णुभ्याम् । इन्द्राबृहस्पतिभ्यामितीन्द्राबृहस्पति । भ्याम् । इ

नृम्णः। तुविनृम्णो ऽअस्य। तुविनृम्ण ऽइति तुवि। नृम्णः। अ
स्याक्षीणीन। अक्षीणीनादिर्घम्। आदिर्घमूर्मस्तो। आदिर्घमि
त्या। दिर्घम् ग मस्तो प्रजाः। प्रजाः पाहि। प्रजा ऽइति प्र। जाः। प्राव्
पमृत्युः। अपमृत्युं मर्कि म अपमृत्यु ऽइत्यप। मृत्युः। मर्को देवाः
। देवास्त्वा। त्वामुशिपाः। मुशिपाः प्र। मुशिपा ऽइति मशि। पाः।
प्रणयन्तु। नयन्त्वनाधृष्टा। अनाधृष्टासि। असीस्य सि॥३६॥
सुप्रजाः प्रजाः। सुप्रजा ऽइति सु। प्रजाः। प्रजाः प्रजनयन्। प्र
जा ऽइति प्रजाः। प्रजनयन्नवरि। प्रजनयन्निति प्र। जनयन्। प

ध्रुवा।मेनैः।अच्युतानामच्युतक्षित्तमः।अच्युतक्षित्तमोवैश्वान
राय।अच्युतक्षित्तमऽइ सच्युतक्षित्‌तमः।वैश्वानरायत्वा।त्वे
तित्वा।ध्रुवंध्रुवेण।ध्रुवेणमनसा।मनसावाचा।वाचासोमम्।
सोमुमवे।अवनयामि।नयामीतिनयामि।अथानः।नऽइन्द्रऽइद्
ऽदनः।इद्विशः।विशोऽसपत्नाः।असपत्नाःसमनसः।समनसस्कर
त्।समनसऽइतिसमनसः।करदितिकरत्॥२७॥यस्ते।तेद्रप्सः
द्रप्सस्कन्दति।स्कन्दतीतियः।यस्ते।तेऽअंशुः।अंशुर्ग्रावच्युतः।
ग्रावच्युतोधिषणयोः।ग्रावच्युतऽइतिग्रावऽच्युतः।धिषणयो

का॰७

॥९६॥

रुपस्थानूं । उपस्थादित्युप । स्थानूं । अद्भ्यो वीं । वापरि । परि वा ।
वायवे । वायवे प्रविशन्तूं । प्रविश्यान्त्वमूं । तन्नौ । तेजुहोमि । जुहोमि म
नसा । मनसा वषट्कृतमूं । वषट्कृतं॰ स्वाहा । वषट्कृतमिति व
षट् । कृतमूं । स्वाहा देवानामूं । देवानामुत्क्रमणमूं । उत्क्रमण
मसि । उत्क्रमणमिति त्सुनूं । क्रमणमूं । असी त्यसि ॥ २५ ॥ प्राणा
य मे । मे वर्चोदाः । वर्चोदा वर्चसे । वर्चोदा ऽइति वर्चः । दाः । व
र्चसे पवस्व । पवस्व व्यानाय । व्यानायोदानाय । व्यानायेति
वि । आनाय । उदानाय वाचे । उदानायेत्युत् । आनाय । वाचे ॥९६॥

क्रतुदक्षाभ्याम् । क्रतुदक्षाभ्यामुं श्रोत्राय । श्रोत्रायु चक्षुर्भ्यां
म् । चक्षुर्भ्याम्मे । चक्षुर्भ्यामिति चक्षुःऽभ्याम् । मे वर्चोदसौ । व
र्चोदसौ वर्चसे । वर्चोदसाविति वर्चःऽदसौ । वर्चसे पवेथा
म् । पवेथामात्मने ॥२६॥ आत्मनुऽओजसे । ओजसुऽआयु
षे । आयुषे विश्वाभ्यः । विश्वाभ्यो मे । मे प्रजाभ्यः । प्रजाभ्युऽइ
ति प्रजाऽभ्यः ॥२७॥ कोसि । असि कतमः । कतमः कस्य । क
स्य कः । को नाम । नामेति नाम । यस्य ते । ते नाम । नामामन्महि
। अमन्महि यम् । यन्त्वा । त्वा सोमेन । सोमेनातीतृपाम । अती

क्र०८

॥९८॥ त्पामेसनीत्पाम॥२८॥मधेवेत्वा।त्वामेधवाय।माधेवायस्रुक्रा
य।स्रुक्रायस्रुचेपे।स्रुचेयेनभसे।नभसेनभस्याप।नभस्यायेषे
।इषऽउर्ज्जे।उर्ज्जेसहसे।सहसेसहस्याप।सहस्यापनपसे।नपसेनपस्याप।नपस्याप७हसस्पनये।अंहःहसःप्र
तयऽउत्सेःहसःप्रतये॥२९॥इन्द्राग्नीऽआगतम्।इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी।आगतम्।गतंसुतम्।सुतंगीर्भिः।गीर्भिर्नभः।गीर्भिरितिगीःऽभिः।नभोवरेण्यम्।वरेण्यमिति।वरेण्यम्।अस्य
पातम्।पातन्धिया।धियेषिता।इषितेतीतिता।इन्द्राग्निभ्यान्त्वा॥ ॥९८॥

इन्द्राग्निभ्यामितीन्द्राग्नि।भ्याम्।त्वेतित्वा॥२॥आघ।घाये।येऽ
अग्निम्।अग्निमिंधते।इन्धते स्तृणन्ति।स्तृणन्ति बर्हिः।बर्हि
रानुषक्।आनुषगि सोनुषक्।येषामिन्द्रः।इन्द्रो युवा।युवास
खा।सखेतिसखा।अग्नीन्द्राभ्यान्त्वा।त्वेतित्वा॥३॥ओमासश्च
र्षणीधृतः।चर्षणीधृतोविश्वे।चर्षणिधृतऽइतिचर्षणि।
धृतः।विश्वेदेवासः।देवासऽआगत।आगत।गतेतिगत।
दा दाश्वांसोदाशुषः।दाशुषःसुतम्।सुतमितिसुतम्॥४॥अश्व
णुतामे।मऽइमम्।इमꣳहवम्।हवमितिहवम्।एदम्।उद

॥६६॥ बर्हिः। बर्हिर्नि। नि षीदत। सीदतेति सीदत॥ ३७॥ इन्द्र मरुत्वः।
मरुत्व इह। इह पाहि। पाहि सोमम्। सोमं यथा। यथा शा
र्याते। शार्याते अपिबः। अपिबः सुतस्य। सुतस्येति सु
तस्य। तव प्रणीती। प्रणीती तव। प्रणीतीति प्रऽनीती। तव
शूर। शूर शर्मन्। शर्मन्ना। आ विवासन्ति। आ विवासन्ति।
विवासन्ति कवयः। कवयः सुयज्ञाः। सुयज्ञा इति सु
यज्ञाः। इन्द्राय त्वा। त्वा मरुत्वते। मरुत्वते नु। नु इति मरुत्वते॥ ३८॥ ॥६६॥
मरुत्वन्तं वृषभम्। वृषभं वावृधानम्। वावृधान

मवौकैरिम्। वृद्धधानमितिवृद्धधानम्। अर्कैवारिन्द्रिव्यम्। अ
र्कैवारितिमित्यर्कैव। अरिम्। द्रिव्यऽइ·त्रासम्। त्रासमितित्रासम्। इन्द्रमि
तीन्द्रम्। विश्वासाहमवसे। विश्वसहमितिविश्वसहम्। अ
वसेनूतनाय। नूतनायोग्रम्। उग्रऽइ·सहोदाम्। सहोदामिह।
ह सहोदामितिसहःऽदाम्। इहतम्। तऽइ·हुवेम। हुवेमेतिहुवेम। सूस
तन्त्वा। त्वोजसे। ओजसऽइत्योजसे॥ ३५॥ सजोषाऽइन्द्र। सजो
षाऽइतिसऽजोषाः। इन्द्रसगणः। सगणोमरुद्भिः। सगणऽइतिस।
गणः। मरुद्भिःसोमम्। मरुद्भिरितिमरुत्ऽभिः। सोमंपिब। पिबवृ

क०

॥८१॥ वृत्रहा। वृत्रहा शूर। वृत्रहेति वृत्र-हा। शूर विद्वान्। विद्वानि
ति विद्वान्। जहि शत्रून्। शत्रूँरप। अप मृधः। मृधो नुदस्व।
नुदस्वाथ। अथाभयम्। अभयं कृणुहि। कृणुहि विश्वतः। विश्व
तो नः। न इति नः॥ मरुत्वाँ इन्द्र। इन्द्र वृषभः। वृ
षभो रणाय। रणाय पिब। पिब सोमम्। सोममनुष्वधम्।
अनुष्वधं मदाय। अनुष्वधमित्यनु-स्वधम्। मदायेति मदा
य। आ सिञ्चस्व। सिञ्चस्व जठरे। जठरे मध्वः। मध्व ऊर्मिम्।
ऊर्मिं त्वम्। त्वं राजा। राजासि। असि प्रति पत्नू। प्रति पत्सु ॥८१॥

ति

नानो मूः। प्रति पुद्दिं प्रति। पन्नूः। सुनाना नाः मिति सुनानो मूः॥ २७॥
मुहाँ सौ। इन्द्रः। इन्द्रौ। नृवत्। नृवत्। नृवद्दाचर्षणिप्राः। नृवदिति नृ।
घनौ। चर्षणिप्राऽतुना। चर्षणिप्राऽइति चर्षणि। प्राः। उत द्वि
बर्हाः। द्विबर्हाऽअमिनः। द्विबर्हाऽइति द्वि। बर्हाः। अमिनः।
सहोभिः। सहोभिरिति सहःऽभिः। अस्मद्र्यग्वावृधे। वावृ
धे वीर्याय। ववृधऽइति ववृधे। वीर्याय। उरुः। पृथुः। पृ
थुः सुकृतः। सुकृतः। कर्तृभिः। सुकृतऽइति सु। कृतः। कर्तृ
भिर्भूत्। कर्तृभिरिति कर्तृ। भिः। जन्महेन्द्रा याम महेन्द्राय त्वा॥

ॐ॰

॥९०॥ महेन्द्रायेतिमहा । इन्द्राय । त्वेतित्वा ॥३९॥ ओजसा । ओजसा
पर्जन्यः । पर्जन्यो वृष्टिमाँ । इव । वृष्टिमानिति वृष्टिऽमान् । इव ।
व । स्तोमैः । वर्धस्व । वर्धस्वेत्या । वर्धे । वर्धऽइति वर्धे ॥४१॥
उदु त्यम् । उँ । त्यम् । त्यं जातवेदसम् । जातवेदसम् । जातवेदसमिति
जातवेदसम् । देवम् । वहन्ति । वहन्ति । के
तवः । केतवऽइति केतवः । दृशे । विश्वाय । विश्वायु सूर्यम् ।
सूर्यं स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥४०॥ चित्रन्देवानाम् । देवा
नाम् । उत् । अगात् । अगात् । अनीकम् । अनीकम् । चक्षुः । चक्षुः

नस्य। मित्रस्य वरुणस्य। वरुणस्याग्नेः। अग्नेरित्यग्नेः। आप्राऽ
अप्राः द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी ऽ अन्तरिक्षम्। द्यावापृ
थिवी ऽ इति द्यावापृथिवी। अन्तरिक्षे। सूर्यः। सूर्य ऽ आ
त्मा। आत्मा जगतः। जगतस्तस्थुषः। तस्थुषश्च। च स्वाहा।
स्वाहेति स्वाहा॥४२॥ रूपेण वः। वो रूपम्। रूपमभि। अभ्या
गाम्। आगाम्। अगां तुथः। तुथो वः। वो विश्ववेदाः। विश्ववे
दा वि। विश्ववेदा ऽ इति विश्वऽवेदाः। वि भजतु। भजत्विति भ
जतु। ऋतस्य पथा। पथा प्रेत। प्रेत। इत चन्द्रदक्षिणाः। चन्द्रद

क्र० ८

।२४।। क्षिणा। वि। चन्द्रदक्षिणाऽइति चन्द्रऽदक्षिणाः। वि। स्वः। पश्य।
स्वरिति स्वः। पश्य। वि। अन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षं। यतस्व। यते
स्व सदस्यैः। सदस्यैरिति सदस्यैः॥४२॥ ब्राह्मणम्। अद्य। अद्य।
विदेयम्। विदेयम्। पितृमन्तम्। पितृमन्तम्। पैतृमत्यम्। पि
तृमन्तमिति पितृऽमन्तम्। पैतृमत्यम्। पैतृमत्यमि
ति पैतृऽमत्यम्। ऋषिम्। आर्षेयम्। आर्षेयम्। सुधातुद
क्षिणम्। सुधातुदक्षिणमिति सुधातुऽदक्षिणम्। अस्म
द्राताः देवत्रा। अस्मद्राताऽइत्यस्मत्ऽराताः। देवत्रा गच्छत॥४३॥

देवत्रेति देवत्रा । गृह्णन्प्रदातारं मा । प्रदातारमाविशन्ता ।
प्रदातारमिति प्र । दातारं मा । आविशन्ता । विशन्तेति विश
न्ता । अग्नये त्वा । त्वा मह्यं । मह्यं वरुणः । वरुणो द
दातु । ददातु सः । सोऽमृतत्वं । अमृतत्वमशीय । अमृत
त्वमित्यमृतऽत्वं । अशीयायुः । आयुर्दात्रे । दात्रऽएधि ।
एधि मयः । मयो मह्यं । मह्यं प्रतिग्रहीत्रे । प्रतिग्रही
त्रे रुद्राय । प्रतिग्रहीत्रऽइति प्रतिऽग्रहीत्रे । रुद्राय प्रा
णः । प्राणो वयः । वयो बृहस्पतये । बृहस्पतये त्वक्वा । त्व

ऋ०८

॥९२॥ अयं॑। मयोभूमायः। भूमायुरहयं॑। हयो वयं॑। वयुऽइति वयं॑।
॥४४॥ कौ दातू। अ दात्। कस्मै। कस्मै कामं॑। कामुः। कामाय।
कामायेति कामाय। कामे दुना। दुना कामं॑। कामं॑ प्रति
गृहीता। प्रतिगृहीता कामं॑। प्रतिगृहीतेति प्रति। गृहीता।
कामेनन्नू। एनन्नैः। नुऽइति नु॥४५॥ ॥इति क्रमसंहितायां स
प्तमोऽध्यायः॥७॥ अद्धि त्वे। मर्य स्त्वा॥ त्वेति त्वा। विष्णोऽउरुगा
य। विष्णोऽइति विष्णो। उरु पेरुस्तु। उरुगाय॥३॥ कदाचन। चन
स्त। प्रयुच्छसि। तु कुस्तुभे। तुभेनि। तुभेऽइत्सु भे। निपासिपा॥९२

सिजन्मनी। जन्मनीऽइतिजन्मनी। तुरीयादित्या। आदित्य
सवनम्। सवनन्ते। तऽइन्द्रियम्। इन्द्रियमातस्थौ। आतस्थौ।
तस्थावमृतम्। अमृतन्दिवि। दिवि। दिव्यादित्येभ्यः। आदित्येभ्य
स्त्वा। त्वेतित्वा॥२॥ यज्ञोदेवानाम्। देवानाम्प्रति। प्रत्येति। ए
तिसुम्नम्। सुम्नमादित्यासः। आदित्यासोभवत। भवता
मृळयन्तः। मृळयन्तऽइतिमृळयन्तः। आवः। वोर्वाची। अ
र्वाचीसुमतिः। सुमतिर्ववृत्यात्। सुमतिरितिसुऽमतिः।
ववृत्यादंहोः। अंहोश्चित्। चिद्या। यावरिवोवित्तरा। व

ऋ०८

॥९३॥

रिवोवित्तुसैरोन्।वृद्दिवोवित्तुरेतिवरिवोविनू।रोनैं।असद्दा
द्दिस्तम्भेः आद्दिस्तेमैस्वा।त्वेतित्वा॥३॥ विवेस्वन्नादित्य।
आद्दित्यैषः।एषतैं।तेसोम पीथः।सोम पीथस्तस्मिंन्।सोम
पीथऽइतिसोम।पीथः।तस्मिन्नमत्स्व।मत्स्वेति मत्स्व।अदे
स्मै।अस्मेनरः।नरोवचेसे।वचेसेदधानना।दधानन्नय
त्।मदाशीर्ह्वी।आशीर्ह्वीं दम्पती।आशीर्द्वे स्योशीः।दा।
दम्पती वाममन्।दम्पतीऽइति दम।पती।वाममं सुतः।सु
सुतऽइ सेसुतः।पुमोन्सुतः।पुत्रोजीयते।जायते विन्द ॥९३॥

तौ। त्रिर्द्दते व सुं। व स्व धा। अधा त्रिर्म्ध्वा हो। त्रिर्म्ध्वा हो पे रुः। अ
रूप ऽ ऐ धने। ए धुनेग्र हे। गृह ऽ इति गृहे॥ ६॥ द्याम मुघ। अघ स्से
वितः। स वित द्याम मू। द्याम मुस्वः। उं ऽ इत्सूं। स्यां द्रुवे दिवे। द्रुवे
दिवे द्याम मू। द्रुवे दिवुऽ इति द्रुवे दिवे। द्याम मुस्स स्वं मू। अ स्म
स्यै। सावि। सा वीरिति सावीः। द्याम मुस्थु हि। हि स्स ये स्स। क्षये
स्स देवा देवु मरैः। मरैरया। अयाधि या। धिया द्याम मु भाजः।
द्याम मु भाजैः स्याम। द्याम मु भाजु ऽ इति द्याम मु। भाजैः। स्याम इति स्याम
म॥ ७॥ सा विन्नो सि। असि च नो धा। च नो धा स्स्व नो धाः। च नो

कां०८

॥१४॥ धाऽइति चनुः। धाः। चनो धाऽअसि। चनोधाऽइति चनःऽधाः।
असि च नः। च नो मयि। मयि धेहि। धेहीति धेहि। जिन्व यज्ञम्।
यज्ञं जिन्व। जिन्वं यज्ञपतिम्। यज्ञपतिं भगाय। यज्ञपतिमिति
यज्ञऽपतिम्। भगाय देवाय। देवाय त्वा। त्वा सवित्रे। सवि
त्रऽइति सवित्रे॥ ६॥ सुशर्मासि। सुशर्मेति सुऽशर्मा। असि
सुप्रतिष्ठानः। सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षाय। सुप्रतिष्ठानऽइ
ति सुऽप्रतिस्थानः। बृहदुक्षाय नमः। बृहदुक्षायेति बृहत्ऽ
उक्षाय। नमऽइति नमः॥ ७॥ बृहस्पतिः सुतस्य देव। बृहस्प ॥१४॥

स्पतिꣳसुतस्येतिबृहस्पतिः। सुतस्य। देवसोम। सोमते। तेऽइन्दो।
इन्दोइन्द्रियावतः। इन्द्रियावतः पत्नीवतः। इन्द्रियवतऽइतीन्द्रि
यऽवतः। पत्नीवतो ग्रहान्। पत्नीवतऽइति पत्नीऽवतः। ग्रहाँ२॥
ऽऋध्यासम्। ऋध्यासमिति ऋध्यासम्। अहम्परस्तात्। परस्ता
दहम्। अहमवस्तात्। अवस्ताद्यत्। यदन्तरिक्षम्। अन्तरिक्ष
न्तत्। तदुमे। उँऽइयुँ। मेपिता। पिताभूत्। अभूदित्यभूत्। अह
ꣳसूर्यम्। सूर्यमुभयतः। उभयतो ददर्श। ददर्शाहम्। अहन्दे
वानाम्। देवानाम्परमम्। परमङ्गुहा। गुहायत्। यदितियत्॥ ९॥

क०९

॥१९५॥ अग्ना३इ पत्नीवन्। पत्नीवन्त्सजूः। पत्नीवन्निति पत्नीऽवन्। स
जूर्देवेन। सजूरिति सऽजूः। देवेन त्वष्ट्रा। त्वष्ट्रा सोमम्। सोमं
पिब। पिब स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा। प्रजापतिर्वृषा। प्रजापति
रिति प्रजाऽपतिः। वृषासि। असि रेतोधाः। रेतोधा रेतः। रे
तोधाऽइति रेतःऽधाः। रेतो मयि। मयि धेहि। धेहि प्रजापतेः।
प्रजापतेस्ते। प्रजापतेरिति प्रजाऽपतेः। ते वृष्णः। वृष्णो रे
तोधसः। रेतोधसो रेतोधाम्। रेतोधसऽइति रेतःऽधसः। रेतो
धामशीय। रेतोधामिति रेतःऽधाम्। अशीयेत्यशीय॥ १॥ह ॥१९५॥

रिरस्रि। अस्त्रिहारि पोजनः। हारि पोजु नो हरिभ्याम्। हारि पो

जनः ऽइति हारि। पोजनः। हरिभ्यान्त्वा। हरिभ्यामितिह

रि। भ्याम्। त्वेति त्वा। हर्योर्द्धानाः। धाना स्थ। स्थ सह सोमाः। स

ह सोमा ऽइन्द्राय। सह सोमा ऽइति सह। सोमाः। इन्द्रायेती

न्द्राय॥४०॥ यस्ते। तेऽअश्वसनिः। अश्वसनिर्भक्षः। अश्वस

निरित्यश्व। सनिः। भक्षो यः। यो गोसनिः। गोसनिस्तस्य। गो

सनिरिति गो। सनिः। तस्य ते। तऽइष्टयजुषः। इष्टयजुषस्तु

त स्तोमस्य। इष्टयजुषऽइतीष्ट। यजुषः। स्तुतस्तोमस्य श

का०८

॥१६॥ स्तोक्थस्य। सुतस्तोमस्येति सुत। स्तोमस्य। श स्तोक्थस्योप
हूतस्य। श। स्तोक्थस्येति श। स्त। उक्थस्य। उपहूतस्योपहूतः। उ
पहूतस्येत्युप। हूतस्य। उपहूतो भक्षयामि। उपहूतऽइत्युप। हूतः।
ति भक्षयामी भक्षयामि॥३१॥ देवकृतस्यैनसः। देवकृतस्येति
देव। कृतस्य। एनसोवयजनम्। अवयजनमसि। अवयजनम
सि। अव। यजनम्। असि मनुष्यकृतस्य। मनुष्यकृतस्यैन पितृ
कृतस्य। मनुष्यकृतस्येति मनुष्य। कृतस्य। पितृकृतस्यात्म
कृतस्य। पितृकृतस्येति पितृ। कृतस्य। आत्मकृतस्यैनसः ॥१६॥

एनसः। आत्मकृतस्येत्यात्म। कृतस्य। एनस ऽएनसोऽवयज

नम्। एनस ऽएनस ऽइत्येनसः। एनसः। अवयजनमसि। अव

यजनमित्यव। यजनम्। असीत्यसि। यच्च। चाहम्। अहमेनः

नो विद्वान्। विद्वांश्चकार। चकारेति चकार। यच्च। चाविद्वान्। अ

विद्वांस्तस्य। तस्य सर्वस्य। सर्वस्येति सर्वस्य॥ ३२॥ समिन्द्र। इ

न्द्रणः। नो मनसा। मनसा नेषि। नेषि गोभिः। गोभिः सं सूरिभिः। सू

रिभिर्मघवन्। सूरिभिरिति सूरि। भिः। मघवन्त्स्वस्त्या। मघव

न्निति मघ। वन्। स्वस्त्येति स्वस्त्या। ब्रह्मणा देवकृतम्। देव

ऋ०९

॥९७॥ छन्तु यन्तु देव छन्तु मिति देव । छन्तम् । यदस्ति । अस्ति देवानाम् । दे
वानाꣳ सुमनः । सुमनो यज्ञियानाम् । सुमना इति सु । मनः ।
नो यज्ञियाꣳ स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ३ ॥ धाता रातिः । रातिः सं
विता । सवितेदम् । इदं जुषन्ताम् । जुषन्ताम्प्रजापतिः । प्रजा
पतिर्निधिपाः । प्रजापतिरिति प्रजा । पतिः । निधिपा देवः । नि
धिपा इति निधि । पाः । देवो अग्निः । अग्निस्त्वष्टा । त्वष्टा वि
ष्णुः । विष्णुः प्रजया । प्रजया सꣳरराणाः । प्रजयेति प्रजया । सꣳ
रराणा यजमानाय । सꣳरराणा इति सम् । रराणाः । यजमा ॥९७॥

नाय द्रविणम्। द्रविणं दधात। दधात स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३४॥

सुगा वेम। सुगेति सु। गा। वो देवाः। देवाः सदना। सदनाऽ अकर्म्म।

अकर्म्म ये। यऽ आजग्म। आजग्मेदम्। आजग्मेत्या। जग्म। इदꣳ

सवनम्। सवनं जुषाणाः। जुषाणाऽ इति जुषाणाः। भरमाणा वह

मानाः। वहमानाः हवीꣳषि। हवीꣳष्यस्मे। अस्मे धत्त। अस्मे

ऽ इत्यस्मे। धत्त वसवः। वसवो वसूनि। वसूनि स्वाहा। स्वाहेति

स्वाहा॥३५॥ याँ २॥ ऽआ वहः। आवहः। अवहऽ उशतः। उशतो

देव। देव देवान्। देवाँस्तान्। तान्प्रेरय। प्रेरयेति प्र। ईरय। स्वे। स्वेऽअग्ने। अ

क०९

॥१६॥ ने सधस्थे। सधस्थ ऽइति सध ऽस्थे। जुष्टिवा ७ सः पप्रिवा ७ सम्
जुष्टिवा ७ स ऽइति जुष्टि ऽवा ७ सः। पप्रिवा ७ सम्। पप्रिवा ७ स
ऽइति पप्रि ऽवा ७ सः। चुर्वि मे। द्विर्मे सुमत्। असुक्तुर्मम्। धर्म ७
स्यः। स्वरातिष्ठ ता। आ तिष्ठ ता। तिष्ठ तानु। अनु स्वाहा। स्वाहे
तु स्वाहा॥३६॥ त्वुष ऽहि। हित्वा। त्वा प्रयुति। प्रयुतिं ह्ये। प्रय
तीति प्र ऽयुति। युज्ञे ऽ अस्मिन्। अस्मिन्नग्ने। अग्ने होतारम्।
होतारम् अवृणीमहि। अवृणीमहीहा। इहेति हा। ऋधग याः
अयाः ऽ ऋधक्। ऋधग् उत। उतार्शमिष्ठाः। अशमिष्ठाः प्रजा ॥१७॥ जा

न

ननु। प्रजानन्यज्ञम्। प्रजानन्निति प्र। जानन्। यज्ञमुप। उप या
हि। याहि विद्वान्। विद्वान्त्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३७॥ यज्ञ य
ज्ञम्। यज्ञं गच्छ। गच्छ यज्ञपतिम्। यज्ञपतिं स्वाम्। यज्ञपति
मिति यज्ञ। पतिम्। स्वां योनिम्। योनिमिति योनिम्। एष
ते। ते यज्ञः। यज्ञो यज्ञपते। यज्ञपते सहसूक्तवाकः। यज्ञप
त ऽइति यज्ञ। पते। सहसूक्तवाकः सर्ववीरः। सहसूक्तवा
क ऽइति सह। सूक्तवाकः। सर्ववीरस्तम्। सर्ववीर ऽइति स
र्व। वीरः। तं जुषस्व। जुषस्व स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३८॥ उरुं हि

क०८

॥९९॥ हि। हि राजा। राजा वरुणः। वरुणश्चकार। चकार सूर्याय। सूर्या
यपन्थाम्। पन्थामन्वेतवै। अन्वेतवा उँ। अन्वेतवा इत्यनु
एतवै। ऊँ इत्यूँ। अपदे पादा। पादा प्रतिधातवे। प्रतिधातवे
कः। प्रतिधातवा इति प्रति। धातवे। अकरुत। उतापवक्ता।
अपवक्ता हृदयाविधः। अपवक्तेत्यप। वक्ता। हृदयाविध
श्चित्। हृदयविध इति हृदय। विधः। चिदिति चित्। नमो वरुणा
य। वरुणायाभिष्ठितः। अभिष्ठितो वरुणस्य। अभिष्ठित
इत्यभि। स्थितः। वरुणस्य पाशः। पाश इति पाशः॥ ३९॥ अ ॥९९५

ग्नेरनीकम् । अनीकमपः । अपऽआविवेश । आविवेशेत्याऽवि
वेश । अपाम् । अपान्नपात् । नपात्प्रतिरक्षन् । प्रतिरक्षन्नसुर्य्यम् ।
प्रतिरक्षन्निति प्रति । रक्षन् । असुर्य्यमित्यसुर्य्यम् । दमेदमे
समिधम् । दमेदमऽइति दमेऽदमे । समिधं यक्षि । समिधमिति
सम् । इधम् । यक्ष्यग्ने । अग्ने प्रति । प्रति ते । ते जिह्वा । जिह्वा घृ
तम् । घृतमुत् । उच्चरण्यत् । चरण्यत्स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ।
॥२०॥ समुद्रे ते । ते हृदयम् । हृदयमप्सु । अप्स्वन्तः । अप्स्विति
सुऽप्सु । अन्तः सम् । अन्तरित्यन्तः । त्वा विशन्तु । विशन्त्वोषधीः । ओ
सन्त्वा ॥ऽ

क०६

॥३००॥ षधीकृता। कृताऽपः। आपऽइत्यापः। यज्ञस्य त्वा। त्वा यज्ञपते। यज्ञ
पते सूक्ता। सूक्तौ। यज्ञपतऽइति यज्ञऽपते। सूक्ता सूक्तौ नमो वाके।
सूक्तोक्ताविति सूऽउक्तौ। उक्तौ। नमो वाके विधेम। नमोवाकऽइ
ति नमःऽवाके। विधेम यत्। यत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२७॥ दे
वीरापः। आपऽएषः। एष वः। वो गर्भः। गर्भस्तम्। तꣳ सुप्री
तम्। सुप्रीतꣳ सुभृतम्। सुप्रीतमिति सुऽप्रीतम्। सुभृतम् बि
भृत। सुभृतमिति सुऽभृतम्। बिभृतेति बिभृत। देव सोम। सो
मैषः। एष ते। ते लोकः। लोकस्तस्मिन्। तस्मिञ्छम्। शं च। ॥३०४॥

चुघक्ष्वे। चक्ष्वपरि। परिचा। चुचक्ष्वा। चुक्ष्वेति चक्ष्वा। हुवानो ७ सु
मित्नू। सुमिर्दसि। सुमिदिति सम्ऽइत्नू। असी स्त्रसि॥ ६॥ एज
तु दशमास्यः। दशमास्यो गर्भः। दशमास्यऽइति दशऽमास्यः।
गर्भो जरायुणा। जरायुणा सह। सहेति सह। यथा यम। अय
म्वायुः। वायुरेजति। एजति यथा। यथा समुद्रः। समुद्रऽए
जति। एजती सेजति। एवा यम। अयन्दशमास्यः। दशमास्योऽ
स्य अस्त्रेतु। दशमा... ऽइति दश। मास्यः। अस्त्रे जरायुणा। जरा
युणा सह। सहेति सह॥ ८॥ यस्यै ते। ते ज्ञियः। ज्ञियो गर्भः

क०९

॥१०१॥ गर्भो यस्यै। यस्यै योनिम्। योनिर्हिरण्ययी॥ हिरण्ययीति हिरण्य
यी। अङ्गान्यह्रुता। अह्रुता यस्य। यस्य तम्मात्रा। मात्रा स
म्। समजीगमम्। अजीगमं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२७॥
पुरुद्रप्सो विषुरूपः। पुरुद्रप्स इति पुरु। द्रप्सः। विषुरूप इ
न्दुं। विषुरूप इति विषु। रूपः। इन्दुरन्तः। अन्तर्महिमानमा
महिमानमानञ्ज। आनञ्ज धीरः। धीर इति धीरः। एक
पदीं द्विपदीम्। एकपदीमित्येक। पदीम्। द्विपदीं त्रिपदी
म्। द्विपदीमिति द्वि। पदीम्। त्रिपदीञ्चतुष्पदीम्। त्रिपदीमिति ॥३०४

तित्रि।पदीमू।चतुष्पदीमष्टापदीमू।चतुष्पदीमितिचतुः

पदीमू।अष्टापदीम्भुवना।अष्टापदीमित्यष्टा।पदीमू।भुव

नानु।अनुप्रथन्तामू।प्रथन्ताꣳस्वाहा।स्वाहेति स्वाहा

॥२५॥ मरुतोयस्य।यस्यहि।हिक्षये।क्षयेपाथ।पाथादिवो।

दिवोविमहसः।विमहसऽइतिवि।महसः।ससुगोपातमः।

सुगोपातमोजने।सुगोपातमऽइतिसु।गोपातमः।जनऽ

इतिजने॥२६॥ महीद्यौः।द्यौःपृथिवी।पृथिवीच।चनः।नऽ

ऽइमम्।इमंयज्ञम्।यज्ञम्मिमिक्षताम्।मिमिक्षतामितिमिमि—

क्र० ६

॥१०२॥ मृ॒प्रि॒ष्टुता॑न्नेः॥ नो॑ म रेभिभिः॥ मे॑रेभ॒भिरि॑ति॒ मरेभ॥ भिः॥२६॥
आतिष्ठ॥ तिष्ठ वृत्रहन्॥ वृत्रहन्रथ॑म्॥ वृत्रहन्निति॑ वृत्र॥
हन्॥ रथं॑ युक्ता॥ युक्ता ते॑॥ ते ब्रह्म॑णा॥ ब्रह्म॑णा हरी॑॥ हरी॒ऽइति॑
हरी॑॥ आर्वाचीनं॒ऽसु॥ सु ते॑॥ ते मनः॑॥ मनो॑ ग्रावा॥ ग्रावा कृ॑णो
तु॥ कृणोतु वग्नुना॑॥ वग्नुनेति॑ वग्नुना॑॥ इन्द्रो यत्का॥ त्वा षो॑डशि॒
न्॥ षोडशिन्नि॒ऽइति॑ षोडशिन्॥ ॥२८॥ युक्ष्वा हि॥ हि केशिना॑॥ के
शिना हरी॑॥ हरी वृष॑णा॥ हरी॒ऽइति॑ हरी॑॥ वृष॑णा कक्ष्यप्रा॥ कक्ष्यप्रे
ति कक्ष्य॒ऽप्रा॥ अथा॑ नः॥ न॒ऽइन्द्र॥ इन्द्र सोमपाः॥ सोमपा गिराम्॥ ॥१०३॥

सोमपाऽइति सोमऽपाः । गिरामुस्तुपैतिमू । उपस्तुतिञ्चर । उपस्तुति
मित्युप । स्तुपतिम् । चुरेतिरंचे ॥ २९ ॥ इन्द्रमित् । इद्धरी । हरीवहतः । ह
रीऽइतिहरी । वृहतोप्रतिधृष्टऽशवसम् । अप्रतिधृष्टऽशवसमित्य
प्रतिधृष्टऽशवसम् । ऋषीणाञ्च । चस्तुतीः । स्तुतीरुप । उपयज्ञ
म् । यज्ञञ्च । चमानुषाणाम् । मानुषाणा मितिमानुषाणाम् ॥ ३० ॥
यस्मान्न । नजातः । जातः परः । परोऽअन्यः । अन्योऽअस्ति । अस्ति
यः । यऽआविवेश । आविवेशभुवनानि । आविवेशेत्या । विवेश
भुवनानि विश्वा । विश्वेतिविश्वा । प्रजापतिः प्रजया । प्रजाप

॥१०३॥ त्विरिति प्रजा। पतिः। प्रथोजसं रराणः। प्रजयेति प्रजया। संरराण
स्त्रीणि। संरराण इति सम्। रराणः। त्रीणि ज्योतींषि। ज्योतीं
षि सचते। सचते सः। सः षोडशी। षोडशीति षोडशी॥ ३॥ इन्द्र
श्च सम्राट्। सम्राड् वरुणः। सम्राडिति सम्। राट्। वरुणश्च। च नि०४
राजा। राजा तौ। तौ ते। ते भक्षम्। भक्षं चक्रतुः। चक्रतुरग्रे। अ
ग्रे एतम्। एतमिति। एतम्। तयोरहम्। अहमनु। अनु भक्षम्। भक्ष
म्भक्षयामि। भक्षयामि वाक्। वाग् देवी। देवी जुषाणा। जुषाणा सो
मस्य। सोमस्य तृप्यतु। तृप्यतु सह। सह प्राणेन। प्राणेन स्वाहा॥ १०३॥

स्वाहेति स्वाहा ॥ ३२ ॥ अग्ने पवस्व । पवस्व स्वपाः । स्वपा ऽ अस्मे । स्व
पा ऽ इति सु । अपाः । अस्मे वर्च्चः । अस्मे ऽ इत्यस्मे । वर्च्चः सुवीर्यम् । सु
वीर्यमिति सु । वीर्यम् । दधद्रयिम् । रयिम्मयि । मयि पोषम् । पोषमि
ति पोषम् । अग्नये त्वा । त्वा वर्च्चसे । वर्च्चस ऽ इति वर्च्चसे । अग्ने वर्च्च
स्विन् । वर्च्चस्वि न्वर्च्चस्वान् । वर्च्चस्वाँस्त्वम् । त्वन्देवेषु । देवेष्वसि ।
असि वर्च्चस्वान् । वर्च्चस्वानहम् । अहम्मनुष्येषु । मनुष्येषु भू
यासम् । भूयासमिति भूयासम् ॥ ३३ ॥ उत्तिष्ठन्नोजसा । उत्ति
ष्ठन्नित्युत् । तिष्ठन् । ओजसा सह । सह पीत्वी । पीत्वी शिप्रे । शिप्रे ऽ

क०९

॥१०७॥ अवेपयः। शिप्रे ऽ इति शिप्रे। अवेपयः ऽ इत्यवेपयः। सोममिन्द्र। इन्द्र
चमू। चमू सुतम्। चमू ऽ इति चमू। सुतमिति सुतम्। इन्द्र त्वा।
त्वौजसे। ओजसे सः। इ सोजसे। इन्द्रौजिष्ठ। ओजिष्ठो जिष्ठः। ओजि
ष्ठस्त्वम्। त्वन्देवेषु। देवेष्वसि। अस्योजिष्ठः। ओजिष्ठो हम्। अ
हम्मनुष्येषु। मनुष्येषु भूयासम्। भूयासमिति भूयासम्॥३४॥
अदृश्रमस्य। अस्य केतवः। केतवो वि। वि रश्मयः। रश्मयो ज
नाँ नु। जनाँ ऽ अनु। अन्वि स्र नु। भ्राजन्तो ऽ अग्नयः। अग्नयो
यथा। यथेति यथा। स्र्गायत्वा। त्वा भ्राजाय। भ्राजायेति भ्रा ॥१०७॥

जायं। सूर्य्यं भ्राजिष्ठ। भ्राजिष्ठ भ्राजिष्ठः। भ्राजिष्ठ त्वम्। त्वन्देवेषु।
देवेष्वसि। असि भ्राजिष्ठः। भ्राजिष्ठोऽहम्। अहम्मनुष्येषु। मनु
ष्येषु भूयासम्। भूयासमिति भूयासम्॥ ३५॥ आजिघ्र। जिघ्र
कलशम्। कलशं मह्या। मह्या त्वा। आ त्वा। त्वा विशन्तु। विश
न्त्विन्दवः। इन्दव इतीन्दवः। पुनरूर्जा। ऊर्जा नि। नि वर्त्तस्व। वर्
त्तस्व सा। सा नः। नः सहस्रम्। सहस्रं धुक्ष्व। धुक्ष्वोरुधारा। उरुधा
रा पयस्वती। उरुधारेत्युरु धारा। पयस्वती पुनः। पुनर्मा। मा वि
शतात्। आ विशतात्। विशताद्रयिः। रयिरिति रयिः॥ ३६॥ इडे रन्ते।

ऋ०८

॥१०५॥ रन्तुर्हव्यै। हव्यै। कामैये। कामस्य चन्द्रै। चन्द्रे स्योनै। स्योनेदिति। अदि
ति सरस्वति। सरस्वति महि। महि विश्रुति। विश्रुतीति वि। श्रुति।
एतानि। ते। अघ्न्ये। अघ्न्ये नामानि। नामानि देवेभ्यः। देवेभ्यो मा। मा।
सुकृतम्। सुकृतं ब्रूतात्। सुकृतमिति सु। कृतम्। ब्रूतादिति
ब्रूतात्॥३०॥ वि नेम। नेऽ इन्द्र। इन्द्र मृधः। मृधो जहि। जहि नीचा।
नीचा यच्छ। यच्छ पृतन्यतः। पृतन्यतऽइति पृतन्यतः। योऽ अस्मा त
न्। अस्माँ२ऽ अभिदासति। अभिदासत्यधरम्। अभिदास
तीत्यभिदासति। अधरङ्गमय। गमया तमः। तमऽइति तमः॥ ॥३०५॥

इन्द्रायत्वा। त्वाविमृधे। विमृध ऽइतिवि। मृधे॥ ४६॥ वाचस्पति
म्। पतिंविश्वकर्माणम्। विश्वकर्माणमूतये। विश्वकर्माण
मितिविश्व। कर्माणम्। ऊतयेमनोजुवम्। मनोजुवंवाजे। मनोजु ३
वमितिमनः। जुवम्। वाजे ऽअद्य। अद्याहुवेम। हुवेमेतिहुवेम।
सनो नोविश्वानि। विश्वानिहवनानि। हवनानिजोषत्। जोष
द्विश्वशंभूः। विश्वशंभूरवसे। विश्वशंभूरितिविश्व। शंभूः। अ
वसेसाधुकर्मा। साधुकर्मेतिसाधु। कर्मा। इन्द्रायत्वा। त्वाविश्व
कर्मणे। विश्वकर्मण ऽइतिविश्व। कर्मणे॥ ४७॥ विश्वक

का०८

॥१०६॥ र्मन्हविषा। विश्वकर्मन्निति विश्व। कर्मन्। हविषा वर्द्धनेन। वर्द्ध
नेनेति त्रातारम्। त्रातारमिन्द्रम्। इन्द्रमकृणोः। अकृणोरवुध्यम्।
अवुध्यमित्यवुध्यम्। तस्मै विशः। विशः समनमन्त। समनमन्तेति सम्। अ
नमन्त पूर्वीः। पूर्वीरयम्। अयमुग्रः। उग्रो विहव्यः। विहव्यो य
था। विहव्य इति वि। हव्यः। यथासत्। असदित्यसत्। ॥५०॥ अ
नयैत्वा। त्वा गायत्रं छन्दसम्। गायत्रच्छन्दसमारोहामि। गाय
स त्रच्छन्दसमिति गायत्र। छन्दसम्। आरोहामीन्द्राय। इन्द्राय त्रिष्टु
प्छन्दसम्। त्रिष्टुप्छन्दसम्विश्वेभ्यः। त्रिष्टुप्छन्दसमिति त्रिस्तुप्। ॥१०६॥

छन्दसम्। विश्वेभ्योदेवेभ्यमदेवेभ्यो जगच्छन्दसम्। जगच्छन्दसम

नुष्टुप्। जगच्छन्दसमिति जगत्। छन्दसम्। अनुष्टुभे। अनुस्तु

भिस्तेनु। स्तुभ्। तेभिरंगो॥ अभिगर ऽ इत्यभिगरः॥ ७१॥ ग्रेही

नात्वा। त्वापत्मेनू। पत्मुन्ना धूनोमि। आधूनोमि। धूनोमि। कु

कुननोनाम्। कुकुननोनाम्। सुन्दनोनाम्। सुन्दनोनाम्। सुदिन्तेमा

नाम्। सुदिन्तेमानाम्। सुधुन्तेमानाम्। सुदिन्तेमानामिति सुदिन्।

तेमानाम्। सधुन्तेमाना ७ सुकम्। सधुन्तेमानामिति सधुन्।

तेमानाम्। सुकन्त्वा। त्वा सुके। सुकेऽ आधूनोमि। आधूनोमि।

क०८

॥१००७॥ द्युनोम्य न्लि॥ अन्हौ रुपे । रूपे सूर्यस्य । सूर्यस्य रश्मिषु । रश्मि
ष्विति रश्मिषु ॥ ७२ ॥ कृकुमर्द्दः स्वरूपम् । रूपमह्नः पुनस्त्र्यो । ह्रषुनस्त्र्यो
रोचते । रोचते ह्रहन । ह्रहन्त्युक्तः । मुक्तो मुक्तस्तो । मुक्तस्तपुरो
गाः । पुरोगाः सोमः । पुरोगा इति पुरः । गाः । सोमः सोमस्य । सो
मस्य पुरोगाः । पुरोगा इति पुरः । गाः । ल्वाग्र क्लामि । ग्र क्लामीति
ग्र क्लामि ॥ ७३ ॥ उश्मि गीहि । इहि वृत्री । वृत्री न्द्रस्य । इन्द्रस्य । स्य
स्लेखा । अस्मत्सखा विश्वेषाम् । अस्मत्सखे स्वस्म न्स्सेखा ।
विश्वेषां देवानाम् । देवानामिति देवानाम् ॥ ७४ ॥ इहरतिः । रती ॥१००७

रमध्वमत्रा रमध्वम्। ध्वन्धतिमध्वातिः। स्वधेतिः। स्वधेतिः स्वाहा। स्वधे

तिरिति स्वा। धेतिः। स्वाहेति स्वाहा। उपसृजन्धरुणम्। उपसृजन्नि

त्युपऽसृजन्। सृजन्मा। धरुणम्मात्रे। मात्रे धरुणो। धरुणो मातरम्। मा

तरन्धयन्। धयन्निति धयन्। रायस्पोषम्। पोषमस्मासु। अ

स्मासु दीधरत्। दीधरत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७५॥ सत्रस्य

ऋद्धिः। ऋद्धिरसि। अस्यगन्म। अगन्म ज्योतिः। ज्योतिरमृ

ताः। अमृताऽअभूम। अभूम दिवम्। दिवं पृथिव्याः। पृथि

व्याऽअधि। अध्यारुहाम। आरुहाम। आरुहामाविदाम। अ

क्रा० ८

॥१००८ विदाम देवान्। देवान्त्स्वः। स्वर्ज्योतिः। ज्योतिरिति ज्योतिः॥७६॥ युवन्त
म्। तमिन्द्रापर्वता। इन्द्रापर्वता पुरोयुधा। पुरोयुधा यः। पुरोयु
धेति पुरःऽयुधा। यो नः। नः पृतन्यात्। पृतन्यादप। अप तन्त
म्। तन्तमित्। तन्तमिति तम्ऽतम्। इद्धतम्। हतं वज्रेण। व
ज्रेण तन्तम्। तन्तमित्। तन्तमिति तम्ऽतम्। इद्धतम्। हतमि
ति हतम्। दूरे चत्ताय। चत्ताय छन्त्सत्। छन्त्सद्गहनम्। ग
हनं यत्। यदिनक्षत्। इनक्षदितीनक्षत्। अस्माकं शत्रून्।
शत्रून्परि। परि शूर। शूर विश्वतः। विश्वतो दर्मा। दर्मा दर्षि॥ ॥१००८॥

दुष्टरं द्युम्नं विश्वतः। विश्वत ऽ इति विश्वतः। स्याम सुवीराः। सुवीरा
२वी वीरैः। सुवीरा ऽ इति सुऽवीराः। वीरैः सुपोषाः। सुपोषाः पोषैः। सु
पोषा ऽ इति सुऽपोषाः। पोषैरिति पोषैः॥४७॥ परमेष्ठ्यभिधीतः।
परमेष्ठीति परमेऽस्थी। अभिधीतः प्रजापतिः। अभिधीत
ऽ इत्यभिऽधीतः। प्रजापतिर्वाचि। प्रजापतिरिति प्रजाऽपतिः।
वाचि व्याहृतायाम्। व्याहृतायामन्धः। व्याहृतायामिति विऽ
आहृतायाम्। अन्धो ऽ अच्छेतः। अच्छेतः सविता। अच्छेत ऽ इ
त्यच्छऽइतः। सविता सन्याम्। सन्यां विश्वकर्मा। विश्वकर्मा

क०८

॥५००१॥ दीर्यो क्षाम्। द्विष्यक्रम्मेति द्विष्या। कर्म्मा। दीक्षायांपूषा। पूषसोम
क्रये एयाम्। सोमक्रयं एयामिन्द्रः। सोमक्रयं एयामिति सोम। क्रय
एयाम्॥६१॥ इन्द्रेश्च। च मरुतेभ्य मरुतेभ्य। च क्रयाये। क्रयायोपो
थितः। उपोत्थितो सुरः। उपोत्थितइत्युप। उत्थितः। असुरः पु
एयमानः। पण्यमानो मित्रः। मित्रः क्रीतः। क्रीतो विष्णुः। विष्णुः
शिपिविष्टः। शिपिविष्ट ऊरौ। शिपिविष्ट इतिशिपि। विष्टः।
ऊरावासन्नः। आसन्नो विष्णुः। आसन्न इत्या। सन्नः। विष्णु
र्नरन्धिषः। नरन्धिषः प्रोह्यमाणः॥६१॥ प्रोह्यमाणः सोमः ॥५००१॥

प्रोक्षमाणऽइति प्रऽउक्षमाणः। सोमऽआगतः। आगतो वरु
णः। आगतऽइत्याऽगतः। वरुणऽआसन्द्याम्। आसन्द्यामास
न्नः। आसन्द्यामित्याऽसन्द्याम्। आसन्नोऽग्निः। आसन्नऽइत्याऽ
सन्नः। अग्निराग्नीध्रे। आग्नीध्रऽइन्द्रः। इन्द्रो हविर्द्धाने। हविर्द्धानेऽ
थर्वा। हविर्द्धानऽइति हविःऽधाने। अथर्वोपावह्रियमाणः।
उपावह्रियमाणो विश्वे। उपावह्रियमाणऽइत्युपऽअवह्रियमा
॥५०॥ णः। विश्वे देवाः। देवाऽअंशुषु। अंशुषु न्युप्तः। न्युप्तो वि
ष्णुः। न्युप्तऽइति निऽउप्तः। विष्णुराप्रीतपाः। आप्रीतपाऽआ

क्रा०९

॥७००१०॥ म०१

प्यायमानः।आप्यायमानऽइत्याप्यायमानः।पाः।आ प्याय्यमानो द्युमः।आ

म प्यायमानऽइत्या।प्यायमानः।द्युमः।सूयमानः।सूयमानो विष्णुः

।विष्णुः सम्भ्रियमाणः।सम्भ्रियमाणो वायुः।सम्भ्रियमाणऽ

इति सम्।भ्रियमाणः।वायुः पूयमानः।पूयमानः शुक्रः।शु

क्रः पूतः।पूतः शुक्रः।शुक्रः क्षीरश्रीः।क्षीरश्रीर्मन्थी।क्षी

रश्रीरिति क्षीर।श्रीः।मन्थी सक्तुश्रीः।सक्तुश्रीर्वैश्वः।सक्तु

श्रीरिति सक्तु।श्रीः॥५१॥विश्वेदेवाः।देवाश्चमसेषु।चमसे

षून्नीतः।उन्नीतोऽसुः।उन्नीतऽइत्युत्।नीतः।असुर्होमाय। ॥७०१०॥

होमायोद्यतः। उद्यतो रुद्रः। उद्यत इत्युत्ऽयतः। रुद्रो हूयमा
नः। हूयमानो वातः। वातोभ्यावर्त्तते। अभ्यावर्त्तते नृचक्षाः।
अभ्यावर्त्तत इत्यभिऽआवर्त्तते। नृचक्षाः प्रतिख्यातः। नृच
क्षा इति नृऽचक्षाः। प्रतिख्यातो भक्ष्यः। प्रतिख्यात इति प्रति
ऽख्यातः। भक्ष्यो भक्ष्यमाणः। भक्ष्यमाणः पितरः। पितरो नाराशं
साः। नाराशंसाः सन्नः। ५३। सन्नः सिन्धुः। सिन्धुरवभृथा
य। अवभृथायोद्यतः। अवभृथायेत्यवऽभृथाय। उद्यतः
समुद्रः। उद्यत इत्युत्ऽयतः। समुद्रोभ्यवह्रियमाणः। अभ्य

ক০৫

॥३३३॥ वड्ढियमाणः सलिलो॥ अभ्य वड्ढियमाणऽइसंभि॥ अवड्ढिय
माणः॥ सलिलः प्रप्लुतः॥ प्रप्लुतो नयोः॥ प्र प्लुतऽइतिप्र॥
प्लुतः॥ नयोरोजसा॥ ओजसा स्फुरितो॥ स्फुरितो रजोऽसि॥
रजोऽसिबाहुभिः॥ बाहुभिर्धीरनेमा॥ धीरनेमाशविष्ठा॥ धी
रनेमेतिधीर॥ नेमा॥ शविष्ठा॥ पापसैन॥ पसैनऽअप्र
तीता॥ पसैनऽइतिपसैन॥ अप्रतीतासहोभिः॥ अप्रतीतेत्यप्रति
इता॥ सहोभिर्विश्व॥ सहोभिरितिसहःभिः॥ विश्वऽअगन्नावि
ति विश्वऽइविश्व॥ अगन्नवरुणा॥ वरुणापूर्वहूतो॥ पूर्वहूताविति पूर्व॥ ॥११३॥

ह्नैतौ॥५३॥ देवान्दिवम्। दिवमगन्म। अगन्म यज्ञः। यज्ञस्ततः। ततो
मा। मा द्रविणम्। द्रविणम ष्टु। अ ष्टु मनुष्यान्। मनुष्यानन्त
स २ रिँम्। अन्तरिक्षम्पितॄन्। पितॄन्पृथिवीम्। पृथिवीं यम्। यङ्कं
म्। कञ्च। च लोकम्। लोकमगन्म। अगन्म यज्ञः। यज्ञस्ततः म
ततो मे। मे भद्रम्। भद्रमभूत्। अभूदित्यभूत्॥५४॥ चतुस्त्रि
ते ꣳशत्तन्तवः। चतुस्त्रिꣳशदिति चतुःत्रिꣳशत्। तन्तवो ये। ये
वितत्निरे। वितत्निरे ये। वितत्निर ऽइति वितत्निरे। य ऽइम
म ऽइमं यज्ञम्। यज्ञꣳ स्वधया। स्वधया ददन्ते। ददन्त ऽइति द

का० ८

॥११२॥ हन्तो। तेषां छिन्नम्। छिन्नं ऽ समू। समेखेन ननू। तुं ऽ रत्नं। एतेन द्दधामि।
द्दधामि स्वाहा। स्वाहा घर्मः। घर्मो ऽ अपि। अप्येतु। एतु देवान्। दे
वानिति देवान्॥५७॥ यज्ञस्य दोहः। दोहो वितनः। वितनः पुरु
त्रा। वितन इति वि तनः। पुरुत्रा सः। पुरुत्रेति पुरु त्रा। सो ऽ अ
ष्टधा। अष्टधा दिवम्। दिवमन्वाततान। अन्वाततानेत्यनु
आ ततान। स यज्ञ। यज्ञ धुक्ष्व। धुक्ष्व महि। महि मे। मे प्रजायाम्।
प्रजायां ऽ रायः। प्रजायामिति प्र जायाम्। रायस्पोषम्। पोषं
विश्वम्। विश्वमायुः। आयुरशीय। अशीय स्वाहा। स्वाहेति ॥११२॥

स्वाहा॥५५॥आपवस्व।पवस्वहिरण्यवत्।हिरण्यवदश्ववत्।
हिरण्यवदितिहिरण्य।वत्।अश्ववत्सोम।अश्ववदित्यश्व
।वत्।सोमवीरवत्।वीरवदितिवीर।वत्।वाजङ्गोमन्तम्।गोम
न्तमाभर।गोमन्तमितिगो।मन्तम्।आभर।भरस्वाहा।स्वाहे
तिस्वाहा॥५६॥इतिक्रमसंहितायामष्टमोऽध्यायः॥८॥देवस
वितः।सवितःप्र।सवितरितिसवितः।प्रसुव।सुवयज्ञम्।यज्ञ
म्प्र।प्रसुव।सुवयज्ञपतिम्।यज्ञपतिम्भगाय।यज्ञपतिमितियज्ञ।
पतिम्।भगायेतिभगाय।दिव्योगन्धर्वः।गन्धर्वःकेतपूः।केतपूः

क०१

॥३३३॥ केतम्। केतपूरिति केतपूः। केतन्नः। नः पुनातु। पुनातु वाचः। वा
चस्पतिः। पतिर्वाजम्। वाजन्नः। नः स्वदतु। स्वदतु स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा॥३॥ ध्रुवसदं त्वा। ध्रुवसदमिति ध्रुव। सदम्। त्वा नृषदम्।
नृषदं मनःसदम्। नृषदमिति नृ। सदम्। मनःसदमिन्द्राय। मनः
सदमिति मनः। सदम्। इन्द्राय त्वा। त्वा जुष्टम्। जुष्टङ्गृह्णामि। गृह्णा
मि जुष्टतमम्। जुष्टतममिति जुष्ट। तमम्। अप्सुषदं घृतसदम्।
अप्सुसदमित्यप्सु। सदम्। घृतसदं व्योमसदम्। घृतसदमिति
घृत। सदम्। व्योमसदमिति व्योम। सदम्। पृथिविसदमन्तरि ॥३४३॥

क्षसदम्। पृथिविसदमिति पृथिविऽसदम्। अन्तरिक्षसदन्दिवि
सदम्। अन्तरिक्षसदमित्यन्तरिक्षऽसदम्। दिविसन्देवसदम्। दि २
विसदमिति दिविऽसदम्। देवसदन्नाकसदम्। देवसदमिति देवऽ
सदम्। नाकसदमिति नाकऽसदम्॥ ३॥ अपाᳬ रसम्। रसमुद्व
यसम्। उद्वयसᳬ सूर्ये। उद्वयसमित्युत्ऽवयसम्। सूर्ये सन्तम्।
सन्तᳬ समाहितम्। समाहितमिति सम्ऽआहितम्। अपाᳬ रस
स्य। रसस्य यः। यो रसः। रसस्तम्। तं वः। वो गृह्णामि। गृह्णाम्युत्त
मम्। उत्तममित्युत्ऽतमम्॥ ४॥ ग्रहाऽऊर्जाहुतयः। ऊर्जाहुत

क०९

।११४।। पोव्यन्नं मुजुर्जा कृतमूः इत्यूर्जा। आ कृ नयः। अंतो विप्रोय। वि

प्रोयमुतिमूा मुतिमिमुनिति मूा तेषां स्वि स्त्रि प्रिया णामूा वि स्त्रि प्रि

याणां स्वः। वि स्त्रि प्रिया णामिति वि। स्त्रि प्रियाणामूा वो हमूा अह

मिषंमूा इषमूर्जं मूा ऊर्जं सेहं मूा समर्गमम मूा अगुनगमि संगमम मूा

सम्ह चौ स्थः। सम्ह चावितिसमूा ह चौ। स्थः समूा सम्भो। मा भद्रे

णो। भद्रेण ह कृमूा ह कृस्विहचौ। वि हचौ स्थः। वि हचावितिवि।

ह चौ। स्था वि। विमो। मापाप्मनो। पाप्मनो ह कृमूा ह कृमितिह

कृमूा।।७।। इन्द्रस्य वज्रः। वज्रोसि। असि वाजसाः। वाजसास्त्व या।।३३७।।

वाजसा ऽ इति वाजसाः । साः । त्वयायम् । अयं वाजम् । वाजं ऽ सेत् । से
दि॰ ति सेत् । वाजस्य नु । नु प्रसवे । प्रसवे मातरम् । प्रसव ऽ इति प्र
सवे । मातरं महीम् । महीमदितिम् । अदितिन्नाम । नामव ॰ चसा
वचसा करामहे । करामह ऽ इति करा । महे । यस्यामिदम् । इदं वि
श्वम् । विश्वं भुवनम् । भुवनमाविवेश । आविवेश तस्याम् । आवि
वेशेत्या । विवेश । तस्यान्नः । नो देवः । देवः सविता । सविता धर्म्म
धर्म्म साविषत् । साविषदिति साविषत् ॥ ५ ॥ अप्स्वन्तः । अप्स्वि
त्यप्सु । अन्तरमृतम् । अमृतमप्सु । अप्सु भेषजम् । अप्स्वित्य

कां०९
१३३५॥

प्रासु। मे षु जनमुपाम्। अपामुना। उन प्रशस्तिषु। प्रशस्तिष स्वाम प्रश-
स्तिष्विति प्र। शस्तिषु। अश्याम वेना। मवेन वाजिनेम वाजिनुऽइति
वाजिनेम देवीरापः। आपो गर्भः। योवगर्भ ऊर्मिः। ऊर्मिः प्रनूर्तिः। प्र
नूर्तिः ककुन्मान्। प्रनूर्तिरिति प्र। नूर्तिः। ककुन्मान्वाजसाः। ककु
न्मानिति ककुन्। मान्। वाजसास्तेन। वाजसाऽइति वाज। साः। ते
नायम्। अयम्वाजेम्। वाजेऽसेनू। सेदिति से नू। ददा। वातो वा। वाते
मम नो वा। वागन्धर्वाः। गन्धर्वाः स प्रविदः। प्रातिः। स प्रविदः। प्रविदि
तिस प्र। विदः। प्रातिः। तेऽअग्नेः। अग्ने स्वम्। अस्वमयुज्जन्। अयुजस्ते॥३३५॥

ते ऽस्मिन् । अस्मिन्नजरम् । अजरमादधुः । आदधुः । आदधुरित्याऽदधुः ।
॥७॥ वातरंहाः । भव । वातरंहा इति वातऽरंहाः । भव वाजिन् ।
वाजिन्युज्यमानः । युज्यमान इन्द्रस्येव । इन्द्रस्येव दक्षिणः । इन्द्रस्ये
वेतीन्द्रस्यऽइव । दक्षिणः श्रिया । श्रियैधि । एधीत्येधि । युञ्जन्तु त्वा ।
त्वा मरुतः । मरुतो विश्ववेदसः । विश्ववेदस आ । विश्ववेदस इति
विश्वऽवेदसः । आ ते । ते त्वष्टा । त्वष्टा पत्सु । पत्सु जवम् । पत्स्विति प
त्ऽसु । जवं दधातु । दधात्विति दधातु ॥८॥ जवो यः । यस्ते । ते वाजि
न् । वाजिन्निहितः । निहितो गुहा । निहित इति निऽहितः । गुहा यः ।

क०९
॥३१६॥

गः स्थेने । स्थेनेप शिंतःप रीत्तोऽअचेरन् । अचेरश्चा । चुद्यानं । वात
ऽइतिवानैः । तेनेनः । नो वाजिन् । वाजिन्बले वान् । बले वान्ब लेन ।
बले वानितिबले । वान् । बलेन वाजजिन् । वाजजिच्च । वाजजि
दितिवाज । जिन् । च भव । भव समने । समने च । च पारयिष्णुः । पा
रयिष्णुरिति पारयिष्णुः । वाजिनो वाजजितः । वाजजितो वाजम् ।
वाजजित ऽइति वाज । जितः । वाजेऽसरिष्यन्तं । असरिष्यन्तो ब्रह
स्पतेः । ब्रहस्पतेर्भागम् । भागमव । अवजिघ्नत । जिघ्नतेतिजि
घ्नत ॥ १ ॥ देवस्याहम् । अहं सवितुः । सवितुः सवे । सवे सस सव ॥३१६॥

सः। सत्यसवसो बृहस्पतेः। सत्यसवसऽइति सत्यऽसवसः। बृहस्प
तेरुत्तमम्। उत्तमन्नाकम्। उत्तममित्युत्ऽतमम्। नाकंरुहेयम्। रु
हेयमिति रुहेयम्। इन्द्रस्य सत्यप्रसवसः। सत्यप्रसवसोरुहम्। स
त्यप्रसवसऽइति सत्यऽप्रसवसः। अरुहमित्यरुहम्।। १० ।। बृहस्प
ते वाजम्। वाजंजय। जय बृहस्पतये। बृहस्पतये वाचम्। वाच
म्वदत। वदत बृहस्पतिम्। बृहस्पतिम्वाजम्। वाजञ्जापयत।
जापपुपुनेति जापयत। इन्द्रेन्द्राय। इन्द्रायेन्द्रम्। इन्द्रमितीन्द्रम्।। ३३ ।।
एषा वैम घुःसा। सा सुसा। सुसा सुम्बाकू। सुम्बा गेम्हनू। सुम्बा गिवि

क०१
॥१३८॥
सम् । वाक् । अनुघपे । गमाब्हृस्पतिम् । बृहस्पतिम्वाजम् । वा
जमजीजपत । अजीजपुताजीजपत । अजीजपतु बृहस्पतिम् । बृहस्
स्पतिम्वाजम् । वाजम्वनेस्पतयः । वनेस्पतयो वि । विमुच्यध्वम्
।मुच्यध्वमितिमुच्यध्वम् । इन्द्रम्वाजं जितेभ वाजजितो वाजम् । वा
जजितन्ऽइति वाज । जितेभ वाजेजेषम् । जेषमितिजेषम् । वाजिनो
वाजजितः । वाजजितो ध्वेनः । वाजजितन्ऽइति वाज । जितः । अध्वे
नस्कभ्नुवन्तेभस्कभ्नुवन्तो योजेना । योजनामिमानाः । मिमानाः
काष्ठाम् । काष्ठाङ्गछत । गछतेति गछत ॥३२॥ एषस्यः । स्य वाजी ॥१३८॥

वाजी॥ शिपुणिमू॥ क्षिपुणिन्तुरण्यति॥ तुरण्यति॥ ग्ना वार्यमू॥ ग्ना वा
र्यमुवधः॥ बृद्धोऽप्पिकुक्षे॥ अप्पिकुक्षः॥ आसनि॥ अप्पिकुक्षः
इत्यप्पि॥ कुक्षे॥ आसनी॥ सुआसनि॥ क्रतुं दधिक्राः॥ दधिक्राःऽअ
नु॥ दधिक्राःऽइति दधि॥ क्राः॥ अनुसंऽ सनिष्यदत्॥ संऽसनिष्य
दत् पथामू॥ संऽसनिष्यदत्॥ इति सम्॥ सनिष्यदत्॥ पथामङ्कांसि॥
नी॥ सि॥ अङ्कांसि॥ अन्वापनीफणत्॥ आपनीफणत्स्वाहा॥
आपनीफणदित्या॥ पनीफणत्॥ स्वाहेति स्वाहा॥३॥ उत स्मा
स्य॥ अस्य द्रवतः॥ द्रवतस्तुरण्यतः॥ तुरण्यतः॥ पर्णमू॥ पर्णं

क्रं०१

॥३३६॥

न्ना। न वेः। वेर नु। अ नु वाति। वाति प्रगर्द्धिनः। प्रगर्द्धिन ऽइति प्रऽगृ
र्द्धिनः श्येनस्येव ध्रजतः। श्येनस्येवेति श्येनस्यऽइव। ध्रजतो ऽअ
ङ्कसम्। अङ्कसम्परि। परि दधिक्राव्णः दधिक्राव्णः सह। दधिक्रा
व्ण ऽइति दधिऽक्राव्णः सहोर्जा। ऊर्जा तरित्रतः। तरित्रतः स्वा
हा। स्वाहेति स्वाहा ॥१४॥ शन्नः नो भवन्तु। भवन्तु वाजिनः वा
जिनो हवेषु। हवेषु देवताता। देवताता मितद्रवः। देवतातेति
देवऽताता। मितद्रवः स्वर्काः। मितद्रव ऽइति मितऽद्रवः। स्वर्का
ऽइति सुऽअर्काः। जम्भयन्तोहिम्। अहिं वृकम्। वृकं रक्षांसि ॥३३८॥

ऽसि । रक्षो ऽसि सनेमि । सनेम्यस्मत् । अस्मद्युयवत् । युयवन्न
मीवाः । अमीवा ऽ इत्यमीवाः ॥ ३५ ॥ ते नः । नो ऽर्वन्तः । अर्वन्तो
हवनश्रुतः । हवनश्रुतो हवम् । हवनश्रुत ऽ इति हवन । श्रुतः ।
हवं विश्वे । विश्वे शृण्वन्तु । शृण्वन्तु वाजिनः । वाजिनो मितद्र
वः । मितद्रव ऽ इति मित । द्रवः । सहस्रसा मेधसाता । सहस्रसा ऽ
इति सहस्र । साः । मेधसाता सनिष्यवः । मेधसातेति मेध । साता ।
सनिष्यवो महः । महो ये । ये धनम् । धनं समिथेषु । समिथेषु
जभ्रिरे । समिथेष्विति सम् । इथेषु । जभ्रिर ऽ इति जभ्रिरे ॥ ३६ ॥ वा

ऋ०१

॥३१९॥ जेवाजेवत । वाजेवाज इति वाजेऽवाजे । अवत । वाजिनः । वाजि
नोनः । नः । धनेषु । धनेषु विप्राः । विप्राः । अमृताः । अमृताः । ऋत
ज्ञाः । ऋतज्ञाऽइत्यृत ज्ञाः । अस्य मध्वः मध्वः पिबत । पिबत मा
दयध्वम् । मादयध्वन्तृप्ताः । तृप्ता यात । यात पथिभिः । पथि
भिर्देवयानैः । पथिभिरिति पथि । भिः देवयानैरिति देव । या
नैः ॥३८॥ आ मा । मा वाजस्य । वाजस्य प्रसवः । प्रसवो जगम्यात् ।
। प्रसवऽइति प्र । सवः । जगम्यादेमे । एमे । इमे द्यावापृथिवी । इमे
ऽइतीमे । द्यावापृथिवी विश्वरूपे । द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथि ॥३१९॥

वी। विश्वरूपेऽ इति विश्व। रूपे। आ मा। मा गन्ता। गन्ता पितरा। पि
तरा मातरा। मातरा च। च मा। आ मा। मा सोमेअ। सोमो अमृतत्वेन।
अमृतत्वेनेम्यात्। अमृतत्वेनेत्यमृत। त्वेन। गम्यादिति गम्यात्।
ससृवाꣳसः सौनिमृजानाः। ससृवाꣳसऽ इति ससृ। वाꣳसः। संनि
मृजानाऽ इति नि। मृजानाः॥ ३८॥ आ प्यायस्व। हो। स्वा हो। स्वाप्यये।
स्वाप्यये पिजायै। स्वाप्ययऽ इति सु। आप्यये। अपिजायुकृते वो। अपि
पिजाये सर्वापि। जाये। कृते वुधुसे वे। धुसे वे हृर्प्पतये। अहृर्प्ययेत्
न्हे। अहः पते ये इत्यहः। पतये। अन्हे मुग्धायै। मुग्धायै मुग्धा

कं०९

न

॥३२०॥ पा।मुग्धायैवैनंशिनाय।वैनंशिनायेविनंशिनै।विनंशिन

ऽआन्त्यायनाय।विनंशिनऽइतिवि।नंशिने।आन्त्यायनायान्त्या

य।आन्त्यायनायेत्यान्त्य।आयनाय।अन्त्यायभौवनाय।भौवनाय

प भुवनस्य।भुवनस्यपतये।पतयेधिपतये।अधिपतऽइत्यधि।

पतये॥३९॥ आयुर्यज्ञेन।यज्ञेनकल्पताम्।कल्पतांप्राणः।

प्राणश्चक्षुः।चक्षुःश्रोत्रम्।श्रोत्रंपृष्ठम्।पृष्ठंयज्ञः।यज्ञोयज्ञे

न।यज्ञेनकल्पताम्।कल्पतामितिकल्पताम्।प्रजापतेः

प्रजाः।प्रजापतेरितिप्रजा।पतेः।प्रजाऽअभूम।प्रजाऽइति ॥३२०॥

प्रजाः। अमृतम् स्वः। स्वर्देवाः। देवाऽअगन्म। अगन्मामृताः।
अमृताऽअभूम। अभूमेत्यभूम॥ २०॥ अस्मे वः। अस्मेऽइत्यस्मे
। वोऽअस्तु। अस्त्विन्द्रियम्। इन्द्रियमस्मे। अस्मे नृम्णम्। अस्मे
ऽइत्यस्मे। नृम्णमुत। उत क्रतुः। क्रतुरस्मे। अस्मे वर्चांसि। अ
स्मेऽइत्यस्मे। वर्चांसि सन्तु। सन्तु वः। वऽइति वः॥ नमो मात्रे। मात्रे
पृथिव्यै। पृथिव्यै नमः। नमो मात्रे। मात्रे पृथिव्यै। पृथिव्याऽ
इयम्। इयन्ते। ते राट्। राड्यन्ता। यन्तासि। असि यमनः। यमनो ध्रु
वः। ध्रुवो धरुणः। धरुणऽइति धरुणः। कृष्यै त्वा। त्वा क्षेमाय।

क०९

॥३२१॥ क्षेमाय पुष्ट्यै। र पोषाय। पोषायेति पोषाय॥२१॥ वाजस्येमम्। इम
म्प्रसवः। प्रसवः सुषुवे। प्रसव ऽइति प्रऽसवः। सुषुवेऽग्रे। सुषुव ऽइति
सुषुवे। अग्रे सोमम्। सोमं राजानम्। राजानमोषधीषु। ओषधी
ष्वप्सु। अप्स्वित्यप्ऽसु। ता ऽअस्मभ्यम्। अस्मभ्यम्मधुमतीः। मधुम
तीर्भवन्तु। मधुमतीरिति मधुऽमतीः। भवन्तु वयम्। वयं राष्ट्रे।
राष्ट्रे जागृयाम। जागृयाम पुरोहिताः। पुरोहिताः स्वाहा। पुरोहिता
ऽइति पुरःऽहिताः। स्वाहेति स्वाहा॥२२॥ वाजस्येमाम्। इमां प्रस
वः। प्रसवः शिश्रिये। प्रसव ऽइति प्रऽसवः। शिश्रिये दिवम्। दिवमि ॥३२१॥

मा । इमाच । चविश्वा ॥ विश्वाभुवनानि । भुवनानिसमन्तात् । समन्ता
ऽइतिसम् । राज्ञः । अदित्सन्तन्दापयति । दापयतिप्र जानन् । प्रजा
नन्त्सः । प्रजानन्निति प्र । जानन् । सनः । नोरयिम् । रयिं सर्ववीरम् ।
सर्ववीरन्नि । सर्ववीरमितिसर्व । वीरम् । नियच्छतु । यच्छतुस्वाहा । स्वा
हेतिस्वाहा । २४ ॥ वाजस्यनु । नुप्रसवः । प्रसवऽआबभूव । प्रसव
ऽइतिप्र । सवः । आबभूव । बभूवेमा । इमाच । चविश्वा । विश्वाभु
वनानि । भुवनानिसर्वतः । सर्वतऽइतिसर्वतः । सनेमिराजा । राजाप
रियाति । परियातीतिपरि । याति । विद्वान् । विद्वान्प्रजाम् । प्रजाम्पुष्टिम् । प्रजा

क०९

॥१२२॥ मितिंप्र।जाम्।पुष्टिंम्वर्द्धयमानः।वर्द्धयमानोऽअस्मै।अस्मैस्वाहा
।अस्मैऽइत्यस्मै।स्वाहेतिस्वाहा॥२७॥सोमंराजानम्।राजानमव
वसे।अवसेऽग्निम्।अग्निमन्वारभामहे।अन्वारभामहऽइत्य
नु।आरभामहे।आदित्यान्विष्णुम्।विष्णुंसूर्यम्।सूर्यम्ब्रह्मा
णम्।ब्रह्माणञ्च।चबृहस्पतिम्।बृहस्पतिंस्वाहा।स्वाहेति तु४
स्वाहा॥२८॥अर्यमणम्बृहस्पतिम्।बृहस्पतिमिन्द्रम्।इन्द्र
न्दानाय।दानायचोदय।चोदयेतिचोदय।वाचम्विष्णुम्।वि
ष्णुंसरस्वतीम्।सरस्वतींसवितारम्।सवितारञ्च।चवा॥१२२॥

जिनेमू। वाजिनुं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २७॥ अग्नेऽअच्छ। अच्छा

वद। वदेह। इह नः नः प्रति। प्रति नः। नः सुमनाः। सुमना भव। सु

मनाऽइति सुमनाः। भवेति भव। प्र नः। नो यच्छ। यच्छ सहस्रजित्। स ह

हस्रजित्त्वम्। सहस्रजिदिति सहस्रऽजित्। त्वं हि। हि धनदाः।

धनदाऽअसि। धनदाऽइति धनऽदाः। असि स्वाहा। स्वाहेति स्वा

हा॥ २८॥ प्र नः। नो यच्छतु। यच्छत्वर्यमा। अर्यमा पूषा। पूषा बृ

हस्पतिः। बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः। वाग्देवी। देवी ददातु।

ददातु नः। नः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २९॥ सरस्वत्यै वाचः। वाचो

का०९

॥२२३॥ ह

यन्तु॥ यन्तुर्युल्कियै। युल्कियै दधामि। दधामि ब्रह्मण्यै। ब्रह्मण्यै प्र

त्यु साम्राज्येन। साम्राज्येनाभि। साम्राज्येनेति साम्। राज्येन। अ

भिषिञ्चामि। सिञ्चाम्यमुष्य सो। असाविससो॥२०॥ अग्निरेकाक्षरे

ण। एकाक्षरेण प्राणम्। एकाक्षरेणेत्येक। अक्षरेण। प्राणमुत्

उदजयत्। अजयत्तम्। तमुत्। उज्जेषम्। जेषमश्विनौ। अश्विनौ

द्व्यक्षरेण। द्व्यक्षरेण द्विपदः। द्व्यक्षरेणेति द्वि। अक्षरेण। द्विपदो

मनुष्यान्। द्विपदऽइति द्वि। पदः। मनुष्यानुत्। उदजयन्। तान्। अ

जयन्तान्। तान्विष्णुस्त्र्यक्षरेण। त्र्यक्षरेण त्रीन्॥२२३॥

क्षरेणेति त्रि। अक्षरेण। त्रीन् लोकान्। लोकान्त्सोमः। सोमश्च
तुरक्षरेण। चतुरक्षरेण चतुष्पदः। चतुरक्षरेणेति चतुःऽअ
क्षरेण। चतुष्पदः पशून्। चतुष्पद इति चतुःऽपदः। पशून्त्पूषा
॥३०॥ पूषा पञ्चाक्षरेण। पञ्चाक्षरेण पञ्च। पञ्चाक्षरेणेति पञ्च।
अक्षरेण। पञ्च दिशः। दिशः स्ताः। ताः सविता। सविता षडक्षरेण
। षडक्षरेण षट्। षडक्षरेणेति षट्। अक्षरेण। षडृतून्। ऋतू
न्मरुतः। मरुतः सप्ताक्षरेण। सप्ताक्षरेण सप्त। सप्ताक्षरे
णेति सप्त। अक्षरेण। सप्त ग्राम्यान्। ग्राम्यानजयन्। अज

क०१
॥१२७॥

पुन्बृहस्पतिंम बृहस्पतिरुष्टाक्षरेण। अष्टाक्षरेण गायत्रीमु।
अष्टाक्षरेुणे सप्ता। अक्षरेण। गायत्रीन्नामु। तामित्रः॥ ३३॥ मित्रो
नवाक्षरेण। नवाक्षरेण त्रिवृतंमु। नवाक्षरेुणे त्रिनवा। अक्षरेण।
त्रिवृत ॐ स्तोमंमु। त्रिवृतमिति त्रि। वृतंमु। स्तोमुम्वरुणः। धरु
णो दशाक्षरेण। दशाक्षरेण विराजंमु। दशाक्षरेुणे ति दशा। अ
क्षरेण। विराजमिन्द्रेम विराजमिति वि। राजंमु। इन्द्रुऽ एकादशाक्ष
रेण। एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभंमु। एकादशाक्षरेुणे त्येकादशा।
अक्षरेण। त्रिष्टुभम्विश्वे। त्रिस्तुभमिति त्रि। स्तुभंमु। विश्वेदे ॥१२७॥
९ वाः। देवा द्वादशाक्षरेण। द्वादशाक्षरेण जग९

गतीम्।द्वादशाक्षरेणेति द्वादश।अक्षरेण।जगतीम्।वसवः।वसवः।व
सवस्त्रयोदशाक्षरेण।त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशम् ।त्र
योदशाक्षरेणेति त्रयोदश।अक्षरेण।त्रयोदशम्।रुद्राः।त्रयोद
शमिति त्रयः।दशम्।रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण।चतुर्दशाक्षरेण च
तुर्दशम्।चतुर्दशाक्षरेणेति चतुर्दश।अक्षरेण।चतुर्दशमादि
त्याः।चतुर्दशमिति चतुः।दशम्।आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण।
पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशम्।पञ्चदशाक्षरेणेति पञ्चदश।अ
क्षरेण।पञ्चदशमदितिः।पञ्चदशमिति पञ्च।दशम्।अदितिः

ऋ०९

॥३२५।८ षोडशाक्षरेण। षोडशाक्षरेण षोडशम्। षोडशाक्षरेणेति षोडश।
अक्षरेण। षोडशम् प्रजापतिः। प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण। प्रजा
पतिरिति प्रजाऽपतिः। सप्तदशाक्षरेण सप्तदशम्। सप्तदशा
क्षरेणेति सप्तदश। अक्षरेण। सप्तदशमिति सप्तऽदशम्।
॥३३॥ एषः ते। ते निर्ऋते। निर्ऋते भागः। निर्ऋत इति निः। ऋते।
भागः तम्। तम् जुषस्व। जुषस्व स्वाहा। स्वाहाग्निनेत्रेभ्यः। अग्नि
नेत्रेभ्यः देवेभ्यः। अग्निनेत्रेभ्य इत्यग्निऽनेत्रेभ्यः। देवे
भ्यः पुरःसद्भ्यः। पुरःसद्भ्यः स्वाहा। पुरःसद्भ्य इति पुरःऽसद्भ्यः। ॥३२५॥

भ्यः स्वाहा। यमनेत्रेभ्यः। यमनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः यमने
त्रेभ्य इति यमऽनेत्रेभ्यः। दक्षिणासद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः। दक्षि
णासद्भ्य इति दक्षिणासत्ऽभ्यः। विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्स
द्भ्यः विश्वदेवनेत्रेभ्य इति विश्वदेवऽनेत्रेभ्यः। पश्चात्सद्भ्यो
मित्रावरुणनेत्रेभ्यः। पश्चात्सद्भ्य इति पश्चात्सत्ऽभ्यः। मि
त्रावरुणनेत्रेभ्यो वा। मित्रावरुणनेत्रेभ्य इति मित्रावरुण।
नेत्रेभ्यः। वा। मरुन्नेत्रेभ्यः। मरुन्नेत्रेभ्यो वा। मरुन्नेत्रेभ्य इति
मरुत्ऽनेत्रेभ्यः। वोत्तरासद्भ्य उत्तरासद्भ्यः सोमनेत्रेभ्यः।

गं० १
॥१२६॥ उत्तरासद्भ्युऽइत्युत्तरासत्ऽभ्यः । सोमनेत्रेभ्यऽउपरिसद्भ्यः सो
मनेत्रेभ्युऽइति सोमऽनेत्रेभ्यः । उपरिसद्भ्यो दुवस्वद्भ्यः । उपरि
सद्भ्युऽइत्युपरिसत्ऽभ्यः । दुवस्वद्भ्युऽइति दुवस्वत्ऽभ्यः ॥३५॥
ये देवाः । देवाऽअग्निनेत्राः । अग्निनेत्राः पुरःसदः । अग्निनेत्रा
ऽइत्यग्निऽनेत्राः । पुरःसदस्तेभ्यः । पुरःसदऽइति पुरःऽसदः । ते
भ्यो यमनेत्राः । यमनेत्राः दक्षिणासदः । यमनेत्राऽइति य
मऽनेत्राः । दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्राः । दक्षिणासदऽइति
दक्षिणाऽसदः । विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदः । विश्वदेवने ॥३२६॥

त्रा ऽ इति विश्वदेवनेत्राः । पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्राः । पश्चा

त्सद ऽ इति पश्चात्ऽसदः मित्रावरुणनेत्रा मरुन्नेत्राः । मित्रावरु

णनेत्रा ऽ इति मित्रावरुणऽनेत्राः । मरुन्नेत्रा ऽ उत्तरासदः मरु

न्नेत्रा ऽ इति मरुत्ऽनेत्राः । उत्तरासदः सोमनेत्राः । उत्तरासद

ऽ इत्युत्तरऽसदः सोमनेत्रा ऽ उपरिसदः सोमनेत्रा ऽ इति

ख६ सोमऽनेत्राः । उपरिसदो दुवस्वन्तः । उपरिसद ऽ इत्युपरिऽस

दः दुवस्वन्त ऽ इति दुवस्वन्तः ॥ ३५ ॥ अग्ने सहस्व । सहस्व पृ

तनाः । पृतनाः ऽ अभिमातीः । अभिमातीरप । अभिमातीरि

ऋ०९

॥१२७॥ सुचि। मोती:। अपो स्व। असे सं स्याद् दु ॰ रस्त्र रेनाद् दुस्तर ऽ इति
दुस्तरमत रन्नरांती:। अरांती बर्ह्निम बर्च्चो धा:। धा गुज्ञ वा हसि
। गुज्ञ वा हसाति गुज्ञ। वा हसि॥२६॥ तु पा ६ रो बुदृश्रेणा तु
पा ६ श्रोरि सुपा। अदृ ं श्रो। ची श्रेणा जुहोमि। जुहोमि हतम्
हतन्ऽ रक्षस:। रक्षस: स्वाहा। स्वाहा रक्षसाम्। रक्षसा न्त्वा। त्वा
बुधाय। बुधाया वंधिष्म। अवंधिष्मु रक्षस:। रक्षो वंधिष्म
अवंधिष्मामुम्। अमुम् असौ। असो हत:। हतऽ इति हत:।
॥२७॥ सविता त्वा। त्वा सवानाम्। सवानां ६ सुवताम्। सु ॥१२७॥

वनामग्निः। अग्निर्गृहपतीनाम्। गृहपतीना॰ सोमः।
गृहपतीनामिति गृह।पतीनाम्। सोमो वनस्पतीनाम्।
वनस्पतीनामिति वनः।पतीनाम्। बृहस्पतिर्वाचो। वा
चऽइन्द्रः। इन्द्रो ज्येष्ठ्याय। ज्येष्ठ्याय रुद्रः। रुद्रः पशुभ्यः।
पशुभ्यो मित्रः। पशुभ्यऽइति पशु।भ्यः। मित्रः सत्यः। स
त्यो वरुणः। वरुणो धर्मपतीनाम्। धर्मपतीनामिति ध
र्म।पतीनाम्। ३८॥ इमन्देवाः। देवाऽअसपत्नम्। अस
पत्नं सुवध्वम्। सुवध्वम्महते। महते क्षत्राय। क्षत्रा

क्र०९

॥१२९॥ महते ज्यैष्ठ्याय। ज्यैष्ठ्याय महते। महते जानराज्याय। जानराज्यायेन्द्रस्य। जाने
राज्यायेति जानऽराज्याय। इन्द्रस्येन्द्रियाय। इन्द्रियायेतीन्द्रिया
य। इममुमुष्य। अमुष्य पुत्रम्। पुत्रममुष्यै। अमुष्यै पुत्रम्।
पुत्रमस्यै। अस्यै विशे। विश एषः। एष वः। वोऽमी। अमी
राजा। अमीऽइत्यमी। राजा सोमः। सोमोऽस्माकम्। अ
स्माकं ब्राह्मणानाम्। ब्राह्मणानाꣳ राजा। राजे
ति राजा॥३९॥ ॥इति क्रमसंहितायां नवमोऽध्यायः॥
अपो देवाः। देवा मधुमतीः। मधुमतीरगृभ्णन्। मधुम ॥१२९॥

तीरिति मधु । मतीः । अग्र ण्णानूर्जस्वतीः । ऊर्जस्वतीरा । स्यु
राजस्यु श्चितानाः । राजस्यु ऽ इति राज । स्यु । चितानाः ऽ इति चि
तानाः । याभिर्मित्रावरुणौ । मित्रावरुणा वृ इति । अभ्यषिञ्चन्
। असिञ्चन्याभिः । याभिरिन्द्रमू । इन्द्रमनयन्नू । अनयन्नति । आ
रातीः । अरातीरित्यरातीः ॥ ७ ॥ वृषसेऽ ऊर्मिः । ऊर्मिरसि । अ
सि राष्ट्रदाः । राष्ट्रदा राष्ट्रम् । राष्ट्रदा ऽ इति राष्ट्र । दाः । राष्ट्रम्मे ।
मे देहि । देहि स्वाहा । स्वाहामुष्मै । अमुष्मै वृषसेनः । वृषसेनोऽसि
तेः वृषसेन ऽ इति वृषा । सेनः ॥ ९ ॥ अर्थेतस्थ । अर्थेत ऽ इत्यर्थ । इत् ।

का०१०

॥१२२९॥ इनेम स्युदुन्वादु नो जेस्यतीः ॥ ओजेस्वतीरापेम आपे परिवाहि णीः

॥ परिवाहिणीरु पामू ॥ परिवाहिनीरिति परि ॥ वाहिनीः ॥ अपाम्प

तिम पतिरु पामू ॥ अपाउः र्वभ गार्भुः सूर्यत्वचसः ॥ ३ ॥ सूर्यत्व

चसः सूर्यवर्चसः ॥ सूर्यत्वचस ऽ इति सूर्य ॥ त्वचसः ॥ सूर्यवर्च

सो मान्दाः ॥ सूर्यवर्चस ऽ इति सूर्य ॥ वर्चसः ॥ मान्दा व्रजक्षितेम

व्रजक्षितो धारोः ॥ व्रजक्षित ऽ इति व्रज ॥ क्षितेम धाराः ॥ शविष्ठाः

॥ शविष्ठाः शक्वरीः ॥ शक्वराज्जनभ्र तेः ॥ जनभ्रतो विश्वभ्रतेम

जनभ्रत ऽ इति जन ॥ भ्रतेम विश्वभ्रत ऽ आपेम विश्वभ्रत ऽ इति ॥ ३२९ ॥

विश्वंभरतेम आपः। स्वराजे स्वराज ऽ इति स्वःऽरा तेम महि क्षत्रम्। क्ष
त्रम्क्षत्रियाय। क्षत्रियाय वन्वानाः। वन्वाना ऽ अनाधृष्टाः। अना
धृष्टाः सीदत। सीदत सहौजसः। सहौजसो दधतीः। सहौजस ऽ
इति सह। ओजसः। दधतीरिति दधतीः॥ ७॥ सोमस्य त्विषिः। त्विषि
रसि। असि तवेव। तवेव मे। तवेवेति तव। इव। मे त्विषिः। त्विषिर्भूया
त्। भूयादिति भूयात्। अग्नये स्वाहा। स्वाहा सोमाय। सोमाय सवित्रे।
सवित्रे सरस्वत्यै। सरस्वत्यै पूष्णे। पूष्णे बृहस्पतये। बृहस्पतय
ऽ इन्द्राय। इन्द्राय घोषाय। घोषाय श्लोकाय। श्लोकाय ऽ अंशाय। अ

का०१०

॥१३०॥ ६० शुभ्र पैंगौ। मैत्र्या शुष्मिणे। अशुष्मिणऽइत्यं शुष्मिणे॥ ८॥ अनिभृ
ष्टमसि। अनिभृष्टमित्यनि। भृष्टम्। असि वाचः। वाचो बन्धुः।
बन्धुस्तपोजाः। तपोजाः सोमस्य। तपोजाऽइति तपः। जाः। सो
मस्य दात्रम्। दात्रमसि। असि स्वाहा। स्वाहा राजस्वः। राजस्वऽइ
ति राज। स्वः॥ सधमादो द्युम्निनीः। सधमादऽइति सध।
मादः। द्युम्निनीरापः। आपऽएताः। एताऽअनाधृष्टाः। अनाधृ
ष्टाऽअपस्युवः। अपस्युवो वसानाः। वसानाऽइति वसानाः पस्त्या
सु चक्रे। चक्रे वरुणः। वरुणः सधस्थम्। सधस्थमपाम्। सधस्थ ॥३३०॥

स्युमितिसुधा।स्थेम।अपाऽऽशिशुं।अशिशुंमातृतंमासु।मात
तंमासुन्तः।मातृतंमास्त्वितिमातृ।तंमासु।अन्तरिसुन्तः॥७॥
शत्रस्योल्बम्।उल्बमसि।असिजरायु।जरायुयोनिंयोनिर्ल्ला
भिन्नाभिरिन्द्रस्य।इन्द्रस्यवार्त्रघ्नम्।वार्त्रघ्नम्मित्रस्य।वार्त्रघ्नमि
मितिवार्त्र।घ्नम्।मित्रस्यवरुणस्य।वरुणस्यत्वया।त्वयायम्।
अयम्वृत्रम्।वृत्रम्वधेत्।वृत्रघ्नेदितिवधेत्।वृवारुजा।रुजा
क्षुमा।क्षुमेतिक्षुमा।प्राप्तेनेम्।एनम्मा।म्वेम्।माम्वेम्मसम्वेम्।
ससम्वेन्ति।सर्वेम्।तिर्य्यञ्चेनति।द्युः।दिवस्पोत।दिवस ऽइ

का०१०

॥३३॥ त्तिद्दिकूः । ष्पः । पातेतिपात ॥२॥ आविर्मर्याः । मर्याऽआवित्तः ।
आवित्तोऽअग्निः । आवित्तऽइत्या । वित्तः । अग्निर्गृहपतिः । गृ
हपतिरावित्तः । गृहपतिरितिगृह । पतिः । आवित्तऽइन्द्रः । आ
वित्तऽइत्या । वित्तः । इन्द्रो वृद्धश्रवाः । वृद्धश्रवाऽआवित्तौ । वृद्ध
श्रवाऽइतिवृद्ध । श्रवाः । आवित्तौ मित्रावरुणौ । आवित्तावि
त्या । वित्तौ । मित्रावरुणौ धृतव्रतौ । धृतव्रतावावित्तः । धृत
व्रतावितिधृत । व्रतौ । आवित्तः पूषा । आवित्तऽइत्या । वित्तः ॥३३॥
पूषा विश्ववेदाः । विश्ववेदाऽआवित्तौ । विश्ववेदाऽइतिविश्व । वे

दाः। आवित्ते द्यावापृथिवी। आवित्तेऽइत्या। वित्ते। द्यावापृथिवी
विश्वशंभुवौ। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। विश्वशंभुवा
वावित्ता। विश्वशंभुवाविति विश्वऽशंभुवौ। आवित्तादितिः। आ
वित्तेत्या। वित्ता। अदितिरुरुशर्म्मा। उरुशर्म्मेत्युरुऽशर्म्मा॥ १॥ अ
वैष्टा दन्दशूकाः। अवैष्टाऽइत्यवऽइष्टाः। दन्दशूकाः प्राची
म्। प्राचीमारोह। आरोहेत्यारोह। गायत्री। गायत्री त्वा। त्वावतु अ
वतु रथन्तरम्। रथन्तरꣳ साम। रथन्तरमिति रथम्ऽतरम्। सा
म त्रिवृत्। त्रिवृत्स्तोमः। त्रिवृदिति त्रिऽवृत्। स्तोमो वसन्तः।

क०१०

॥१३२॥ वसन्तऽऋतुः। ऋतुर्ब्रह्म। ब्रह्म द्रविणम्। द्रविणन्दक्षिणाम्।

॥३०॥ दक्षिणामारोह। आरोहारोह त्रिष्टुप्। त्रिष्टुप्त्वा। त्रिस्तुबिति त्रिष्टुप् २

त्रिस्तुप्। त्वावतु। अवतु बृहत्। बृहत्साम। साम पञ्चदशः।

पञ्चदशस्तोमः। पञ्चदशऽइति पञ्च-दशः। स्तोमो ग्रीष्मः। ग्री

ष्मऽऋतुः। ऋतुः क्षत्रम्। क्षत्रन्द्रविणम्। द्रविणम्प्रतीचीम्।

॥३१॥ प्रतीचीमारोह। आरोहारोह जगती। जगती त्वा। त्वाव

तु। अवतु वैरूपम्। वैरूपं साम। साम सप्तदशः। सप्तदशस्तो

मः। सप्तदशऽइति सप्त-दशः। स्तोमो व र्षाः। वर्षाऽऋ ॥१३२॥

तु॰। ऋतु विंइ। विंइ विंणमू। द्रविणमुदीचामू॥ ४२॥ उदीचीमारौ
ह। आरौह। रोह नुष्टुप्। अनुष्टुसौ। अनुस्तुबिसेनु। स्तुप्। लौ
वतु। अवतु वैराजम। वैराज ६॰ सामः। सामै कविं ६॰ श॰। एककविं
ऋस्तोमः। एककविं ६॰ श॰ इ सैक। विं ६॰ ऋ॰। स्तोमः शारत। शारदे
तु॰। ऋतुः फलमू। फल द्रविणमू। द्रविणमुद्धूमू॥ ४३॥ उद्धूमा
रौह। आरौह। रोह पङ्क्तिः। पङ्क्तिः सौ। लावतु। अवतु शा क्करे रेव
ते। शाक्कर रैवते सामनी। शाक्कर रैवते इति शाक्कर रैवते। सा
मनी। त्रिणवत्रय पञ्चविं ६॰ श॰। सामनी इति सामनी। त्रिणवत्रय पञ्चवि

कौ०१०

॥१३३॥ ६० ग्रौस्त्रो मौ॥ ग्रेनत्रु ग्रपुस्त्रि ६० ग्णा विलितैन वस्त्रय स्त्रि ६० ग्रो।
स्त्रो मौ हे मन्त ग्रिशिस्त्रिरो हे मन्त ग्रिशिस्त्रि एव तू। गु तू वर्चैम गुतू
उस तू। वच्चौ हि विण मू। हुविण मस्से स्त मू। मस्से स्तु न्नमु चे ॰ ग्र
स्से स्तु मि तु ग्रति। अस्त मू। नमु चे ॰ ग्रिर ॰ ग्र ग्रिर ु इति ग्रिर ॰ अम्
सो ॰ पो हि। पा लो ज्त ॰ ॐ जौ स्सि। अस्त्रि स हे म स हो म्ह ते मू। अम
तुमि स्त्रु म्ह ते मू॥१४॥ हिर एय रू पा। ु उ ष से ॰ हिर एय रू पावि
. ति हिर एय। रू पो । उ ष सो व्रि रो के। ग्रिरो क ु उ भो। ग्रिरो क ु
ति वि। रो के। उ भा विन्नो। उ न्नु ु उ तू। उ दि थ ॰। उ थ ॰ स म्म स म॥१३३॥

श्च। चेति च। आ रोहतम्। रोहतं वरुण। वरुण मित्र। मित्र गर्त्त
म्। गर्त्तं ततः। ततश्चक्षाथाम्। चक्षाथामदितिम्। अदितिं दितिं
म्। दितिं च। च मित्रः। मित्रोऽसि। असि वरुणः। वरुणोऽसि। असी
त्यसि॥ १५॥ सोमस्य त्वा। त्वा द्युम्नेन। द्युम्नेनाभि। अभि षिंचा
मि। सिंचाम्यग्नेः। अग्नेर्भ्राजसा। भ्राजसा सूर्यस्य। सूर्यस्य
वर्चसा। वर्चसेन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियेण। इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण॥
क्षत्राणां क्षत्रपतिः। क्षत्रपतिरेधि। क्षत्रपतिरिति क्षत्रऽपतिः।
एध्यति। अति दिद्यून्। दिद्यून्पाहि। पाहीति पाहि॥ १६॥ मपर्वे

का०१०

॥३३५॥ तस्य। पर्व्वतस्य वृषभस्य। वृषभस्य पृष्ठान्। पृष्ठान्नावेश्च
रन्ति। रैचुन्त्ति स्वसिचमस्वसिचं ऽइयानाः। स्वसिच ऽइतिस्व।
सिचं। इयाना ऽइतीयानाः। ताऽआवर्वै वृत्रन्। आववृत्रन्।
अवृत्रन्नधराक्। अधरागुदक्ताः। उदक्ताऽआहिं मुदक्ता
ऽइसुन्। अक्ताः। अहिम्बुध्न्यम्। बुध्न्यमनु। अनुरीयमाणाः।
रीयमाणाऽइतिरीयमाणाः। विष्णोर्व्विक्रमेणम। व्विक्रमेणम
सि। व्विक्रमेणमितिव्वि। क्रमेणम। अस्तिव्विक्रान्तम्। विक्रान्त
न्तम्। व्विक्रान्तमितिवि। क्रान्तम्। क्रान्तमितिक्रान्तम्॥१७॥ ॥३३५॥

प्रजापतिना। प्रजापतय इति प्रजापते। न खत्वं देनाभि। एतान्यु
न्यः। अन्यो विश्वो। विश्वो रूपाणि। रूपाणि परि। परिता। ताब भूव
त्रिभुवेति ब भूवा। चक्रो मास्त्रो। चक्रो मा ऽ इति यतू। क्रो माः। तेजु
हुमः। जुहुमस्ततू। तन्नो मनो ऽ असु। र असुप मू। अमैये मु ध्यो। अ
मु ध्य पिता। पितासो। असा वुस्य। अस्य पिता। पिता वुय मू। वुय॰
स्यो मास्या मु पर्यैतेः। पतेयोर पीणा मू। र पीणा ॰॰ स्वाहा। स्वाहे
तिस्वाहा। रुद्र यतू। चैत्रै। तेक्रिद्वि। क्रिवि पर मू। परुन्नामे। नामु
नस्मिन्नू। तस्मिन्नुनम। कुनमेसि। अस्य मे इमू। अमे इ मे सि।

क्र०१०

॥३३५॥ अमुष्मिन्त्सेमा। इष्टम्। असिस्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥३८॥मित्रावरे
णयोस्त्वा॥त्वाप्रशास्त्रोः। प्रशास्त्रोः प्रशिषा। प्रशास्त्रोरितिप्र। शा
स्त्रोः। प्रशिषा युनज्मि। प्रशिषेतिप्र। शिषा। युनज्मीतियुनज्मि।
अग्नेधायेत्वा। त्वास्वधायै। स्वधायैत्वा। त्वारिष्टः। अरिष्टोऽअ
र्जुनः। अर्जुनोमरुताम्। मरुतांप्रसवेन। प्रसवेनजय। प्रसवे
नेतिप्र। सवेन। जयापाम। आपाममनसा। मनसासम्। समिन्द्रि
येण। इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण॥३९॥मातेत। ऽइन्द्र। इन्द्रते। तेवृषमन्।
वृषन्तुराषाट्। तुराषाडयुक्तासः। अयुक्तासोऽअब्रह्मता। अब्र ॥३३५॥

स्मैनु। द्विषः। द्विषदे साम। दसामेति दसाम। तिष्ठा रथे मू। रथमधि। अ
धि यम्। यम्वज्रहस्त। वज्रहस्तारश्मीन्। वज्रहस्तेति वज्र। हस्त
आ रश्मीन्। रश्मीन्देव। देवयमसे। यमसेस्वश्वान्। स्वश्वानिति सु अ
श्वान्॥ १०॥ अग्नये गृहपतये। गृहपतये स्वाहा। गृहपतयऽइति गृह। प
पतये। स्वाहा सोमाय। सोमाय वनस्पतये। वनस्पतये मरुताम्।
मरुतामोजसे। ओजस इन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियाय। इन्द्रियायेतीन्द्रिया
वि य। पृथिवीमातः। मातर्मा। मामा। मा हिꣳसीः। हिꣳसीर्मो। मोऽअहम्।
मोऽइति मो। अहन्त्वाम्। त्वामिति त्वाम्॥ ११॥ हꣳसः शुचिषत्। शुचि

क्र०३०

श्वि

॥३६॥ हंसः। शुचिषत्। शुचिसदिति शुचिऽसत्। वसुः। अन्तरिक्षसत्। अन्तरिक्षसदित्य
न्तरिक्षऽसत्। होता। वेदिषत्। वेदिसदिति
वेदिऽसत्। अतिथिः। दुरोणसत्। दुरोणसदिति
दुरोणऽसत्। न्रृषदुः सत्। नृसदिति नृऽसत्। वरसत्। वरस
दिति वरऽसत्। ऋतसत्। व्योमसत्। ऋतसदित्यृतऽसत्।
व्योमसत्। व्योमसदिति व्योमऽसत्। अब्जाः। गोजाः।
अब्जा इत्यप्ऽजाः। गोजाः। ऋतजाः। गोजा इति गोऽजाः। ऋत
जाः। अद्रिजाः। ऋतजा इत्यृतऽजाः। अद्रिजाः। ऋतम्। अद्रिजाः ॥३६॥

रक्षोह्नि। जातः। अन्तम्भु हहनू। हहिति हुहनू॥२२॥ इयं दसि। अ
स्याकुं। आयुरसि। अस्मायुम आयुर्मयि। मयि धेहि। धेहि। ऊर्
गुर्ग्वे यवम वर्चः। ऊर्क्। ऊर्जं म ऊर्जं मि स्यूर्जंम। इन्द्रस्य वाम।
वाम्वीर्यकृतेम वीर्यकृतौ बाहू। वीर्यकृत इति वीर्य। कृतौ॥
बाहू ऽ अभ्युपावहरामि। बाहू इति बाहू। अभ्युपावहरामी
त्यभि। उपावहरामि॥२३॥ स्योनासि। असि सुषदा। सुषदा क्ष
त्रस्य। सुसदेति सु। दौसि। क्षत्रस्य योनिम योनिरित्तियो निंमस्यो
नाम। सीद। आसीद। सीद सुषदाम। सुषदो क्षत्रस्य। सुसदा

का० १०

॥१३७॥ मिति सु । सदाम् । क्षत्रस्य योनिम् । योनिमिति योनिम् ॥२७॥ निषद्सा ।
ससाद धृतव्रतः । धृतव्रतो वरुणः । धृतव्रत इति धृतऽव्रतः ।
वरुणः पस्त्यासु । पस्त्यास्वा । आ सा । साम्राज्याय सुक्रतुः । साम्राज्या
येति साम्ऽराज्याय । सुक्रतुरिति सुऽक्रतुः ॥२८॥ अभिभूरसि । अ
भिभूरित्यभिऽभूः । असि एताः । एतास्ते । ते पञ्च । पञ्च दिशः । दिशः क
ल्पन्ताम् । कल्पन्तां ब्रह्मन् । ब्रह्मँस्त्वम् । त्वं ब्रह्मा । ब्रह्मासि ।
असि सविता । सविता सत्यप्रसवः । सत्यप्रसवो वरुणः । सत्यप्र
सव इति सत्यऽप्रसवः । वरुणः सत्यौजाः । सत्यौजा इन्द्रः । सत्यौजा ॥१३७॥

इन्द्रो विश्वौजाः। १

ऽइति सुसमिद्धाः। चित्रौजा रुद्रः। रुद्रः सुश्लोकेम सुश्लोकः ऽइति सुऽश्लोकेम
बहुकारः श्रेयस्करः। बहुकार इति बहुऽकारः। श्रेयस्क भूयस्करः।
श्रेयस्कर इति श्रेयःऽकरः। भूयस्करस्तेन। भूयस्कर इति भूयःऽकरः। तेन
मा मेरुधा उरुधेति रध्य॥ रधा। अग्निः पृथुः। पृथुर्धर्मणः। धर्मणस्
स्पतिम् पतिर्जुषाणः। जुषाणोऽअग्निः। अग्निः पृथुः। पृथुर्धर्म
णः६ णः। धर्मणस्पतिम् पतिराज्यस्य। आज्यस्य वेतु। वेतु स्वाहा। स्वाहा
स्वाहाकृताः। स्वाहाकृताः सूर्यस्य। स्वाहाकृता ऽइति स्वाहाऽकृताः।
सूर्य रश्मिभिः रश्मिभिर्वतधामा। रश्मिभिरिति रश्मिऽभिः।

क०३०

॥१३६॥

प्रतध्वंऽसजातानाम्। सजातानां मध्यमेष्ठ्याय। सजातानामि ॥
ति स। जातानाम्। मध्यमेष्ठ्यायेति मध्यमे। स्थ्याय॥२७॥ सवित्रा प्र
सवित्रा। प्रसवित्रा सरस्वत्या। प्रसवित्रेति प्र। सवित्रा। सरस्वत्या
वाचा। वाचा त्वष्ट्रा। त्वष्ट्रा रूपैः। रूपैः पूष्णा। पूष्णा पशुभिः। पशु
भिरिन्द्रेण। पशुभिरिति पशु। भिः। इन्द्रेणास्मे। अस्मे बृहस्पति
ना। अस्मे इत्यस्मे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वरुणेन।
वरुणेनौजसा। ओजसाग्निना। अग्निना तेजसा। तेजसा सोमे
न। सोमेन राज्ञा। राज्ञा विष्णुना। विष्णुना दशम्या। दशम्या देवता ॥१३६॥
दृ

तया। देवतया प्रसूतः। प्रसूतः प्र। प्रसूत ऽइति प्र। सूतः। प्रसर्प्पा
मि। सर्प्पामीति सर्प्पामि॥२८॥ अश्विभ्याम्पच्यस्व। अश्विभ्यामि
त्यश्वि। भ्याम्। पच्यस्व सरस्वत्यै। सरस्वत्या ऽइन्द्राय। इन्द्राय सुत्रा
म्णे। सुत्राम्ण ऽइति सु। त्राम्णे। वायुः पूतः। पूतः पवित्रेण। पवि
त्रेण प्रत्यङ्। प्रत्यङ् सोमः। सोमो ऽअतिस्रुतः। अतिस्रुत ऽइत्य
ति। स्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः। युज्यः सखा। सखेति सखा॥२९॥ कुवि
दङ्ग। अङ्ग यवमन्तः। यवमन्तो यवम्। यवमन्त ऽइति यव। मन्तः।
यवञ्चित्। चिद्यथा। यथा दान्ति। दान्त्यनुपूर्वम्। अनुपूर्वं वियूय।

ऋ०१०

॥३३९॥ अनुपूर्व्वमित्यनु।पूर्व्वम् । विपूयेति वियूय । इहेहैषाम् । इहेहे
ती ह । इह । एषा कृणुहि । कृणुहि भोजनानि । भोजनानि ये । ये बर्हि
। बर्हिषो नमऽउक्तिम् । नमऽउक्तिं यजन्ति । नमऽउक्तिमिति न
मऽउक्तिम् । यजन्तीति यजन्ति । अश्विभ्यां त्वा । अश्विभ्यामित्यश्वि
ऽभ्याम् । त्वा सरस्वत्यै । सरस्वत्यै त्वा । त्वेन्द्राय । इन्द्राय सुत्राम्णे
। सुत्राम्णऽइति सुऽत्राम्णे ॥३०॥ युवं सुरामम् । सुराममश्वि
ना । अश्विना नमुचौ । नमुचावासुरे । आसुरे सचा । सचेति स
चा । विपिपाना शुभः । विपिपानेति विऽपिपाना । शुभस्पती । ॥३३९॥

पती इन्द्रम् । पती ऽइति पती । इन्द्रं कर्म्मसु । कर्म्मस्वावतम् । कर्म्म
स्विति कर्म्मऽसु । आवतमित्यावतम् ॥३३॥ पुत्रमिव पितरौ । पुत्र
मिवेति पुत्रम्ऽइव । पितरावश्विना । अश्विनोभा । उभेन्द्र । इन्द्रा
वथुः । आवथुः काव्यैः । काव्यैर्द्दंसनाभिः । दंसनाभिरिति
दंसनाऽभिः । यत्सुरामम् । सुराममव्यपिबः । अपिबः शचीभिः । शची
भिः शचीभिः सरस्वती । सरस्वती त्वा । त्वा मघवन् । मघवन्न
भिष्णक् । मघवन्निति मघऽवन् । अभिष्णगित्यभिष्णक् ॥३४॥
इति वाजसनेय्यमैकसंहितायां दशमोध्यायः ॥१०॥ युञ्जानः प्र

क०११

॥३४०॥ प्रथमम्। प्रथमम्मनः। मनस्तत्त्वाय। तत्त्वाय सविता। सविता धियः।
धियऽइति धियः। अग्नेर्ज्योतिः। ज्योतिर्निचाय्य। निचाय्य पृथि
व्याः। निचाय्येति निऽचाय्य। पृथिव्याऽअधि। अध्याभरत्। आ
भरत्। आभरदित्याऽभरत्॥ १॥ युक्तेन मनसा। मनसा वयम्। व
यं देवस्य। देवस्य सवितुः। सवितुः सवे। सवऽइति सवे। स्वर्ग्याय
शक्त्या। स्वर्ग्यायेति स्वःऽग्याय। शक्त्येति शक्त्या॥ २॥ युक्त्वाय
सविता। सविता देवान्। देवान्त्स्वः। स्वर्यतः। यतो धिया। धिया
दिवम्। दिवमिति दिवम्। बृहज्ज्योतिः। ज्योतिः करिष्यतः। करि ॥३४०॥

ष्य नः सवित्रा । सवित्रा प्र । प्रसुवाति । सुवात्तिना नः । ना इति ना

नः ॥ ३ ॥ युजे वाम् । वाम्ब्रह्म । ब्रह्म पूर्व्यम् । पूर्व्यन्नमोभिः । नमो

२ मि भिर्वि । नमोभिरिति नमःऽभिः । वि श्लोकः । श्लोक ऽएतु । एतु पथ्येव ।

पथ्येव सूरेः । पथ्येवेति पथ्याऽइव । सूरेरिति सूरेः । शृण्वन्तु वि

श्वे । विश्वे ऽअमृतस्य । अमृतस्य पुत्राः । पुत्रा ऽआ ये । आ ये धा

मानि । धामानि दिव्यानि । दिव्यानि तस्थुः । तस्थुरिति तस्थुः ॥ ४ ॥

यस्य प्रयाणम् । प्रयाणमनु । प्रयाणमिति प्रऽयानम् । अन्वन्ये

अन्य ऽइत् । इद्ययुः । ययुर्देवाः । देवा देवस्य । देवस्य महिमानम् ।

का॰३३

॥१५४३॥ महिमानुमोर्जसा।४ जुसेत्योजेसा।५ः पार्थिवानि। पार्थिवानिवि
मुमे। विमुमेसः। विमुमः इतिवि। मुमे। स३ एतेशः। एतं ज्योरज्जो ऽसि
रजो ऽसि देवः। देवः सविता। सविता महित्वना। महित्वनेति महि
त्वना। वाचस्पतिमपतिं वाचिमः। वाचं नः। नः स्वदतु। स्वदत्विति
तिस्वदतु॥५॥ उमन्त्रे। नो देवा। देवसवितः। सवितर्भजमः। भजम्
मा। मर्णयानुपदेवा। नुमः। देवानुः। ससखिदैवि मः। देवानुमिति दे
वा। अनुमः। सखिविदं। सत्राजितेमः। सखिविदमिति सखि। वि
दं मः। सत्राजितं धनंजितं मः। सत्राजितमिति स त्रा। जितं मध॥१५४३॥

तुजितं थं स्वुर्जितेनम। धनुजितुमिति धनु। जितेनम। स्वुर्ज्जितुमितिस्वः
।जितेनम। ऋचा स्तोमं मं। स्तोमुं ऽ समा। सम र्द्धय। अर्द्धय गायत्रेण।
गायत्रेणेरथन्तरम्। रथन्तरम्बृहत्। रथन्तरमिति रथम्। तुरम्
। बृहद्गायत्रवर्त्तनि। गायत्रवर्त्तनिस्वाहा। गायत्रवर्त्तनीति गा
यत्र। वर्त्तनि। स्वाहेति स्वाहा॥ ६॥ आ ददे। ददे गायत्रेण। गायत्रेण
छन्दसा। छन्दसाङ्गिरस्वत्। अङ्गिरस्वत् पृथिव्याः। पृथिव्याः सा
धस्थात्। सधस्थादग्निम्। सधस्थादिति सध। स्थात्। अग्निम्पु
रीष्यम्। पुरीष्यमङ्गिरस्वत्। अङ्गिरस्वदाभर। आ भर। भर त्रैष्टु

क्र॰३३

॥३४२॥ मेन। त्रैस्तुभेनेति त्रैस्तुभेन॥७॥ अग्नेरसि। असि नारी। नार्यसि
।असि त्व यो। त्वयो वृषम्। वृष मुग्निम्। अग्निं इ॰ शाके म। शाके मुख
नितुम्। खनितु इ॰ सुधस्थे। सुध स्थ आ। सधस्थ इति स
ध।स्थे। एत्सा। जागतेन हस्ते॥८॥ अस्तेऽ आधाये। आधायेस
विता। आधायेसा। धाये। सविता। विभ्रन्नू। विभ्रदर्भिम्। अर्भि
इ॰ हिरं एण्यर्यीम्। हिरं एण्य यीमानु ष्टु भेन। आनुष्टु भेनेत्यानु
ष्टु भेन॥९॥ प्रतूर्त्तम्वाजिन्। प्रतूर्त्तमिति प्र। तूर्त्तम्। वाजिन्ना
द्रव। आद्रव। द्रव वरिष्ठाम्। वरिष्ठामनु। अनु संवतम्। स ॥३४२॥

न्वतमितिसुमू। वृतेमू। द्रिविते। तेजन्मा। जन्मंपरम मू। परमम
न्तरिक्षे ।अन्तरिक्षेनवे। तवनाभिम्। नाभिमृषि। आम। इष्वि
व्यामधि। अधियोनिंमयो। निरित्‌। इदितीनू॥३०॥ युञ्जाथा ९ रासे
भमू। रासभंयु वमू। युवमस्मिन्‌। अस्मिन्यामे। यामेवृण्वसू। वृ १४
षण्वसू इति वृष। वसू। अग्निंभरन्तमू। भरन्तमस्मयुमू। अस्म
युमित्यस्मयु। युमू॥३१॥ योगेयोगे तवस्तरमू। योगेयोग इतियोगे
।योगे। तवस्तरम्वाजेवाजे। तवस्तमितितव। तरमू। वाजेवाजे
हवामहे। वाजेवाज इति वाजे। वाजे। हवामह इति हवामहे।

क०३३ क्र०२

॥१५८३॥ सखायुः इन्द्रम्। इन्द्रमुतये। ऊतयऽइत्यूतये॥३१॥ प्रतु वुन्नोहि। प्रतु

वुन्नीति प्र। तुर्वैनू। एहि। उभुवुकासंन्। अव का मंन स्त्वीः। अव क्र०२

का मुन्नि सेवु। का मनू। अश्वस्तीरुद्रस्यो। रुद्र स्युगाणं पत्यमू। गा

णपत्यं मयोभूः। गाणं पत्युमिति गाणं। पत्यमू। मयो भूर्हिरे। मयो

भूरिति मयः। भूः। एहि। हरिती हि। उर्वुन्तरिक्षमू। अन्तरिक्षं वि

। वीहि। उहि स्वस्ति गव्यूतिः। स्वस्ति गव्यूतिरभयानि। स्वस्ति

ति गव्यूतिरिति स्वस्ति। गव्यूतिः। अभयानि कृण्वन्। कृण्वन्त्पूष्णा। पू

ष्णा सयुजा। सयुजा सह। सयुजेति स। युजा। सहेति सह। अन्ते ॥१५८३॥

मः। इमो भरिष्यामः। भरिष्यामऽइति भरिष्यामः॥४३॥ अन्व
ग्निः। अग्निरुषसाम्। उषसामग्रम्। अग्रमख्यत्। अख्यदनु।
अन्वहानि। अहानि प्रथमः। प्रथमो जातवेदाः। जातवेदाऽ
इति जातऽवेदाः। अनु सूर्यस्य। सूर्यस्य पुरुत्रा। पुरुत्रा च। पुरुत्रे
ति पुरुऽत्रा। च रश्मीन्। रश्मीननु। अनु द्यावापृथिवी। द्यावा
पृथिवीऽआ ततन्थ। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। आ
ततन्थ। ततन्थेति ततन्थ॥४७॥ आगत्य वाजी। आगत्येत्याऽग
त्य। वाज्यध्वनः। अध्वनः सर्वाः। सर्वा मृधः। मृधो वि। वि धू

ऋ०३३

॥३४४॥ नुते। धूनुतऽइति धूनुते। अग्निः सधस्थे। सधस्थे महति। सध
२ध स्थऽइति सधऽस्थे। महति चक्षुषा। चक्षुषा नि। नि चिकीषते। चिकी
षतऽइति चिकीषते॥१५॥ आक्रम्य वाजिन्। आक्रम्येत्या। क्र
म्य। वाजिन् पृथिवीम्। पृथिवीमग्निम्। अग्निमिच्छ। इच्छ रुचा।
रुचा त्वम्। त्वमिति त्वम्। भूम्या वृत्वाय। वृत्वाय नः। नो ब्रूहि।
ब्रूहि यतः। यतः खनेम। खनेम तम्। तं वयम्। वयमिति वयम्।
॥१६॥ द्यौस्ते। ते पृष्ठम्। पृष्ठं पृथिवी। पृथिवी सधस्थम्। सध
स्थमात्मा। सधस्थमिति सधऽस्थम्। आत्मान्तरिक्षम्। अन्तरि ॥३४५॥

स्व८०॰ समुद्रः। समुद्रो योनिः। योनिरिति योनिः। हिरण्या प्रचक्षु
षा। हिरण्यायेति हिरण्य। चक्षुषा त्वमूत्यमभि। अभितिष्ठ।
त तिष्ठ पृतन्यतः। पृतन्यत इति पृतन्यतः॥१७॥ उत्क्राम। क्रा
म महते। महते सौभगाय। सौभगाया स्मात्। अस्मादास्था
नात्। आ स्थानाद्द्रविणोदाः। आस्थानादित्या। स्थानात्। द्र
विणोदा वाजिन्। द्रविणोदा इति द्रविणः। दाः। वाजिन्निति वाजि
न्। वयंॅ स्याम। स्याम सुमतौ। सुमतौ पृथिव्याः। सुमताविति
सु। मतौ। पृथिव्या अग्निम्। अग्निं खनन्तः। खनन्त उपस्थे।

क०३१

॥३४५॥ उपस्थेऽअस्याः। उपस्थऽइत्युपऽस्थे। अस्याऽइत्यस्याः॥१८॥ उदक्रमी-
त्। अक्रमीद्द्रविणोदाः। द्रविणोदा वाजी। द्रविणोदाऽइतिद्रविणः-
दाः। वाज्यर्वा। अर्वाकः। अकःसु। अकरित्यकः। सुलोकम्।
लोकꣳसुकृतम्। सुकृतम्पृथिव्याम्। सुकृतमितिसुऽकृतम्।
पृथिव्यामितिपृथिव्याम्। ततःखनेम। खनेम सुप्रतीकम्। सु-
प्रतीकमग्निम्। सुप्रतीकमितिसुऽप्रतीकम्। अग्निꣳस्वः स्वोरु- क
हाणाः। स्वरितिस्वः। रुहाणाऽअधि। अधिनाकम्। नाकमुत्त-
मम्। उत्तममित्युत्ऽतमम्॥१९॥ आत्वा। त्वाजिघर्मि। जिघर्मि॥३४५॥

मनसा । मनसा घृतेन । घृतेन प्रतिक्षियन्तम् । प्रतिक्षियन्तम्भुवा
नानि । प्रतिक्षियन्तमिति प्रति । क्षियन्तम् । भुवनानि विश्वा । विश्वे
ति विश्वा । पृथुन्तिरश्चा । तिरश्चा वयसा । वयसा बृहन्तम् । बृ
हन्तं व्यचिष्ठम् । व्यचिष्ठमन्नैः । अन्नै रभसम् । रभसन्दृशान
म् । दृशानमिति दृशानम् ॥ २० ॥ आ विश्वतः । विश्वतः प्रत्यञ्चम् ।
प्रत्यञ्चञ्जिघर्मि । जिघर्म्यरक्षसा । अरक्षसा मनसा । मनसा
तत् । तज्जुषेत । जुषेतेति जुषेत । मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णः । मर्यश्री
रिति मर्य । श्रीः । स्पृहयद्वर्णोऽग्निः । स्पृहयद्वर्णऽइति स्पृहयत्

ऋ०३१
॥३४६॥ नु। द्युवर्णः। अग्निर्न्ना नाग्निमस्यै। अग्निमस्यैतन्त्वा। अग्निमस्युऽइत्स
ग्निमस्यै। तन्त्वाजम्भुरणः। जम्भुरणुऽइतिजम्भुरणः॥ २१॥ परि
वाजपतिः। वाजपतिः कुविः। वाजपतिरितिवाजऽपतिः। कवि
रग्निः। अग्निर्हव्यानि। हव्यान्यक्रमीत्। अक्रमीद्दिसक्रमीत्
। दधद्रत्नानि। रत्नानि दाशुषे। दाशुषऽइति दाशुषे॥ २२॥ परि
त्वा। त्वाग्ने। अग्नेपुरम्। पुरंवयम्। वयंविप्रम्। विप्रं॥ २०॥ स
हस्य। सहस्यधीमहि। धीमहीति धीमहि। धृषद्वर्णन्दिवेदि
वे। धृषद्वर्णमिति धृषत्ऽवर्णम्। दिवेदिवे हन्तारम्। दिवे॥ ३४६॥

दिवेऽइति दिवेदिवे। दिवे हन्तारम्। हन्तारम्भङ्गुरावताम्। भङ्गुरावतामिति भङ्गुर।
ऽवताम्॥२४॥ त्वमग्ने। अग्ने द्युभिः। द्युभिस्त्वम्। त्वमाशुशुक्षणिः। द्युभिरिति द्यु।
ऽभिः। आशुशुक्षणिरित्याशुऽशुक्षणिः। त्वमद्भ्यः। अद्भ्यस्त्वम्। त्वमश्मनः। अश्मन
स्परि। परीति परि। त्वं वनेभ्यः। वनेभ्यस्त्वम्। त्वमोषधीभ्यः। ओषधीभ्यस्त्वम्। त्वन्नृणाम्। नृ
णान्नृपते। नृपते जायसे। नृपतऽइति नृऽपते। जायसे शुचिः। शु
चिरिति शुचिः॥२५॥ अग्निं रुस्व स्वनामि। स्वनामीति स्वनामि। ज्यो
तिष्मन्तन्त्वा। त्वाग्ने। अग्ने सुप्रतीकम्। सुप्रतीकमजस्रेण। सुप्रती
कमिति सुऽप्रतीकम्। अजस्रेण भानुना। भानुना दीद्यतम्।

क०३१

॥१४७॥ दीर्घतमिति दीर्घतमः । श्रिवम्प्रजाभ्यः । प्रजाभ्यो हि ६ । सन्तम् । प्रजा
भ्य ऽइति प्रजाभ्यः । अहि ६ । सन्तह्वनामः । ख्वनाम ऽइति ख्वनामः ॥
॥२५॥ अपामुपस्थम् । उपस्थमासी । असि योनिम् । योनिरग्ने ॥ अग्ने समु
द्रम् । समुद्रमभितः । अभितः पिन्वमानम् । पिन्वमानमिति पिन्वमा
नम् । वर्द्धमानो महान् । महाँ ऽआचा । आचा । चपुष्करे । पुष्करे दिवः
। दिवो मात्रया । मात्रया वरिम्णा । वरिम्णा प्रथस्व । प्रथस्वेति प्रथ
स्व ॥२६॥ शर्म्म च । चस्थः । स्थो वर्म्म । वर्म्म च । चस्थः । स्थो अच्छिद्रे । अच्छि
द्रे बहुले । अच्छिद्रे ऽइत्यच्छिद्रे । बहुले ऽउभे । बहुले ऽइति बहुले उभे ॥१४७॥

ऽसुभे। अचंस्वती सम्। अचंस्वतीऽइति अचंऽस्वती। सम् वसाथाम्।
वसाथाꣳ हृतम्। हृतम् अग्निम्। अग्निम् पुरीष्यम्। पुरीष्यम् इति पुरीष्यम्। पुरीष्य-
म्॥ २७॥ सम् वसाथाम्। वसाथाꣳ स्वर्विदा। स्वर्विदा समीची। स्वर्वि-
देति स्वःऽविदा। समीचीऽउरसा। समीचीऽइति सम्ऽईची। उरसा त्म-
ना। त्मनेति त्मना। अग्निम् अन्तः। अन्तर् भरिष्यन्ती। भरिष्यन्ती ज्यो-
तिष्मन्तम्। भरिष्यन्तीऽइति भरिष्यन्ती। ज्योतिष्मन्तम् अजस्रम्। अ-
जस्रम् इत्। इद् इतीत्॥ २८॥ पुरीष्योऽसि। असि विश्वभराः। विश्वभरा
ःऽअथर्वा। विश्वभराऽइति विश्वऽभराः। अथर्वा त्वा। त्वा प्रथमः।

ऋ०३१

॥३४९॥ प्रथमोनिः। निरम थ्यत्। अमन्थदग्ने। अग्नऽइत्यग्ने। त्वामग्ने। अ
ग्नेपुष्करात्। पुष्करादधि। अध्यथर्वा। अथर्वानिः। निरमन्थत।
अमन्थतेत्यमन्थत। मूर्द्ध्नो विश्वस्य। विश्वस्य वाघतः। वाघतऽइ
ति वाघतः॥२९॥ तमुत्वा। उऽइति। त्वादध्यङ्। दध्यङ्ङृषिः। ऋषिः
पुत्रः। पुत्रऽईधे। ईधेऽअथर्वणः। अथर्वणऽइत्यथर्वणः। वृत्रहणं
पुरन्दरम्। वृत्रहणमिति वृत्रऽहनम्। पुरन्दरमिति पुरम्ऽदरम्।
॥३०॥ तमुत्वा। उऽइति। त्वापाथ्यः। पाथ्यो वृषा। वृषासमम्। समीधे
ईधेदस्युहन्तमम्। दस्युहन्तममिति दस्युहन्ऽतमम्। तममा। धनञ्जयऽरणे ॥३४८॥

स्तु

रणे। धनंजयमिति धनम्ऽजयम्। रणेरणऽइति रणेऽरणे॥ ३१॥ सी
द होतः। होतः स्वे। होतरिति होतः। स्वऽउ लोके। ऊँऽइति। लोके चिकि
त्वान्। चिकित्वान्त्सादय। सादय यज्ञम्। यज्ञं सुकृतस्य। सुकृ
तस्य योनौ। सुकृतस्येति सुऽकृतस्य। योनाविति योनौ। देवावीर्देवान्
देवावीरिति देवऽअवीः। देवान्हविषा। हविषा यजासि। यजास्यग्ने। अग्ने
बृहत्। बृहद्यजमाने। यजमाने वयः। वयो धाः। धाऽइति धाः॥ ३२॥
नि होता। होता होतृषदने। होतृषदने विदानः। होतृसदनऽइति
होतृऽसदने। विदानस्त्वेषः। त्वेषो दीदिवान्। दीदिवाँऽअसदत्।

क०३३

॥३५९॥

दीदिवानिति दीदिवानम् । अजस्र दस्सुदक्षेम सुदक्षमऽइति सु । दक्षेमअ
देब्ध व्रत प्रमति र्वसिष्ठः । अदेब्ध व्रत प्रमतिरिति सदेब्ध व्रत ।
प्रमतिः । वासिष्ठः सहस्त्रम्भरः । सहस्त्रम्भरः शुचिजिव्हः । सह
स्त्रम्भरऽइति सहस्त्रम् । भरः । शुचिजिव्होऽअग्निः । शुचिजिव्ह
ऽइति शुचि । जिव्हः । अग्निरित्यग्निः ॥ ३३ ॥ सई सीदस्व । सीदस्व म
हान् । महाँ२ऽअसि । असि शोचस्व । शोचस्व देववीतमः । देववी
तमऽइति देव । वीतमः । विधूमम् । धूममग्ने । अग्नेऽअरुषम् । अ
रुषम्मियेध्य । मियेध्य सृज । सृज प्रशस्त । प्रशस्त दर्शतम् । प्रशस्तो ॥३४९॥

तिप्र। न्रा। स्तः। दुर्शनमिति दर्शतम्॥३७॥ अपो देवीः। देवीरुप। उप सृ
जा। सृजा मधुमतीः॥ मधुमतीरयक्ष्माय। मधुमतीरिति मधुऽमतीः।
अयक्ष्माय प्रजाभ्यः। प्रजाभ्य इति प्रऽजाभ्यः। तासाम्। तासामास्थानात्।
आस्थानादुत्। आस्थानादित्याऽस्थानात्। उज्जिहताम्। जिहताम्
ओषधयः। ओषधयः सुपिप्पलाः। सुपिप्पला इति सुऽपिप्पलाः॥३८॥
सन्ते। ते वायुः। वायुर्मातरिश्वा। मातरिश्वा दधातु। दधातूत्ताना
याः। उत्तानाया हृदयम्। हृदयं यत्। यद्विकस्तम्। विकस्तमिति
विऽकस्तम्। यो देवानाम्। देवानाञ्चरसि। चरसि प्राणथेन। प्राण

फा०३१

॥४५०॥ थैक्कैनेस्सै। कस्सैदेव। देवेघघद्द। घघेडस्तु। अस्तुनुभ्येमू। नुभ्यमि
त्ति तुभ्येमू। ३६॥ सुजोतोऽस्योत्ति णा। सुजोतऽइति सु। जो नद्दः। ऽस्यो
त्तिणा सुद्द। सुद्दश्शाम्मी। श्शाम्मीचरू थमू। घरूपमासेदनू। आसेस्स
तू। असदुस्तुवम स्वरितिसुभ वासोऽअग्ने। अग्नेविभ्वरूपमा। वि
भ्वरूपद्दंः सम्। विभ्वरूपमिति विभ्वा। रूपमा। संओ यस्य। अपस्व
विभ्राबुसो। विभ्राबुसोऽइति विभा। वसो॥३७॥ उद्दुत्तिष्ठ। ऊँर
त्तैं। तिष्ठ स्वद्धुर। स्वद्धुरावे। स्वद्धुरेत्ति सु। अद्धुर। अवोनः। नोवे
व्या। देव्या। धियया। धियेति धिया। हृस्रेचा। चभासा। भासा स्वेहता॥३५०॥

१ कँ ह्वहुता। सुस्रुक्वन्निम सुस्रुक्व निरा अग्ने। सुस्रुक्व न्निरिति सु। स्रुक
न्निम आ अग्ने। अग्ने वाहि। वाहि सुशस्ति भिम सुशस्ति भिरिति
सुशस्ति। भिम। ३६। ऊर्ध्व ऊँऽसु ऊ षु णः। ऊँ ऽ इसँ। सुनेम नः ऽ ऊतये। ऊत
ये तिष्ठ। तिष्ठ देवः। देवो न। न सविता। सवितेति सवित्ता। ऊर्ध्वो वा
जस्य। वाजस्य सनिता। सनिता यत्। य दञ्जिभिः। अञ्जिभि र्वा
घद्भिम अञ्जिभिरित्यञ्जि। भिम वाघद्भि र्विह्वयामहे। वाघद्भि
रिति वाघत्। भिम विह्वयामहऽइति विह्वयामहे।। ३७।। सजा
तः। जातो गर्भः। गर्भो ऽ असि। असि रोदस्योः। रोदस्यो रग्ने। अग्ने

क०३१

।।१५५३।। चार्कम चार्कुर्विमुंचतु। विमुंचतुऽ ओषधीभ्यः। विमुंचतुऽ इति वि। मुंचतु।
ओषधीभ्यः शिशुः। ओषधीभ्य इत्योषधिऽभ्यः। शिशुः परि। परि तमांसि।
तमांस्यक्तून्। अक्तून् प्र। प्र मातृभ्यः। मातृभ्योऽ अधि। मातृ
भ्यऽ इति मातृऽभ्यः। अधि कनिक्रदत्। कनिक्रदद् गाः। गाऽ इति
गाः।।७०।। स्थिरो भव। भव वीड्वंगः। वीड्वंगऽ आशुः। वीड्वंगऽ इति
वीड्वऽअंगः। आशुर्भव। भव वाजी। वाज्यर्वन्। अर्वन् पृथुः।
पृथुर्भव। भव सुषदः। सुषदस्त्वम्। सुषदऽ इति सुऽसदः। त्वमग्नेः
। अग्नेः पुरीषवाहनः। पुरीषवाहनऽ इति पुरीषऽवाहनः।।७१।। ।।१५५३।।

ध्रुवोऽभवा।ऽनुप्रजाभ्यः प्रजाभ्योमानुषीभ्यः।प्रजाभ्य ऽइति
प्रजाभ्यःमानुषीभ्यस्त्वम्।त्वमङ्गिरः।अङ्गिर ऽइत्यङ्गिरः।मा द्यावा
पृथिवी।द्यावापृथिवी ऽअपि।द्यावापृथिवी ऽइति द्यावापृथिवी
ऽअभिशौचीः।शोचीर्मा।मान्तरिक्षम्।अन्तरिक्षम्मा।मावन
स्पतीन्।वनस्पतीनितिवनस्पतीन्।प्रैतु।एतु वाजी।वाजी
कनिक्रदत्।कनिक्रदन्नानदत्।नानदद्रासभः।रासभः पत्वा
।पत्वेतिपत्वा।भरन्नग्निम्।अग्निम्पुरीष्यम्।पुरीष्यम्मा।मापा
दि।पाद्यायुषः।आयुषःपुरा।पुरेतिपुरा।वृषाग्निम्।अग्निंवृष

क०११

॥३५२॥ णम्। वृषणम्भरन्। भरन्नपाम्। अपाङ्गर्भम्। गर्भमिति० समुद्रियम्। समुद्रि
यमिति समुद्रियम्। अनु॰ आयाहि। आयाहि। याहि वीतये। वीतयऽ
इति वीतये॥ ७॥ ऋतेन। ऋत॰ सत्यमासत्यमृतम्। ऋत॰ सत्यमास
समग्निम्। अग्निम्पुरीष्यम्। पुरीष्यमङ्गि॰रस्वत्। अङ्गिरस्वद्भरामः
भरामऽइति भरामः॥ ७ ओषधयः। प्रति। प्रतिमोदध्वम्। मोदध्वमग्निम्
।अग्निमेतम्। एत॰ शिवम्। शिवमायन्तम्। आयन्तमभि। अभ्यत्र
मित्याऽयन्तम्। अभ्यत्र। अत्र युष्माः। युष्माऽइति युष्माः। व्यस्यन्वि
श्वाः। व्यस्यन्निति विऽअस्यन्। विश्वाऽअनिराः। अनिराऽअमीवाः॥ ३५२॥

अमीवा निषीदन् । निषीदन्नः । निसीदन्निति नि । सीदन् । नो ऽअप ।
अप दुर्म्मतिम् । दुर्म्मतिं जहि । दुर्म्मतिमिति दुः । मतिम् । जहीति जहि
॥७७॥ ओषधयः प्रति । प्रति गृभ्णीत । गृभ्णीत पुष्पवतीः । पुष्पव
तीः सुपिप्पलाः । पुष्पवतीरिति पुष्प । वतीः । सुपिप्पला ऽइति सु
पिप्पलाः । अयं वः । वो गर्भः । गर्भ ऋत्वियः । ऋत्वियः प्रत्नम् । प्रत्न
न्सधस्थम् । सधस्थमासदन् । सधस्थमिति सध । स्थम् । आस
दन् । आसदन्निति आ । सदन् ॥७८॥ विपाजसा । पाजसा पृथुना । पृथुना
शोशुचानः । शोशुचानो बाधस्व । बाधस्व द्विषः । द्विषो रक्षसः । रक्ष

क०३४

॥१५३॥ सोऽमीवाः। अमीवा इत्यमीवाः। सुशर्म्मणो बृहतः। सुशर्म्मण
इति सुशर्म्मणः। बृहतः शर्म्मणि। शर्म्मणि स्याम। स्यामग्नेः। अग्ने
रहम्। अहꣳ सुहवस्य। सुहवस्य प्रणीतौ। सुहवस्येति सुहवस्य।
प्रणीताविति प्रणीतौ॥ ७६॥ आपो हि। हि ष्ठ। स्था मयोभुवः। मयोभुवः ४
स्ताः। मयोभुव इति मयः भुवः। ता नः। न ऊर्जे। ऊर्जे दधातन। द
धातनेति दधातन। महे रणाय। रणाय चक्षसे। चक्षस इति चक्ष
से॥ ७७॥ यो वः। वः शिवतमः। शिवतमो रसः। शिवतम इति शिवतमः।
रसस्तस्य। तस्य भाजयत। भाजयतेह। इह नः। न इति नः। उशतीः॥ १५३॥

नीरिव मातरः। उशतीरिवेत्युशतीःऽइव। मातर इति मातरः॥ ५१॥ त
स्मा अरम्। अरं गमाम। गमाम वः। वो यस्य। यस्य क्षयाय। क्षयाय
जिन्वथ। जिन्वथेति जिन्वथ। आपो जनयथ। जनयथा च। च नः। न
इति नः॥ ५२॥ मित्रः संसृज्य। संसृज्य पृथिवीम्। संसृज्येति सम्ऽसृज्य। पृ
थिवीं भूमिम्। भूमिं च। च ज्योतिषा। ज्योतिषा सह। सहेति स
ह। सुजातं जातवेदसम्। सुजातमिति सुऽजातम्। जातवेदसमयक्ष्मा
य। जातवेदसमिति जातऽवेदसम्। अयक्ष्माय त्वा। त्वा सम्। सं सृ
जामि। सृजामि प्रजाभ्यः। प्रजाभ्य इति प्रऽजाभ्यः॥ ५३॥ रुद्राः संसृ

क०३१

॥३५४॥ ज्या।सृष्ट्ं०सृज्य पृथिवीम्।सऽ०सृज्येति सम्।ज्यैसे।पृथिवीम्भु हन्।भु
हज्ज्योतिम ज्योतिः।समम्।समीधिरे।ईधिरऽइतीधिरे।तेषामानुः
भानुरजेस्त्रः।अजस्त्रऽइत्नाइ च्छुक्रः।शुक्रो देवेषु।देवेषु रोचते।रोचतऽ
इति रोचते॥५३॥ सऽ०सृष्टाम्वसुभिः।सऽ०सृष्टामिति स
म्।सृष्टाम्।वसुभीरुद्रैः।वसुभिरिति वसु।भिः।रुद्रैर्धीरैः।धी
रैः।कर्मण्याम्।कर्मण्याम्मृदम्।मृदमिति मृदम्।हस्ताभ्यांमृ
द्वीम्।मृद्वीं कृत्वा।कृत्वा सिनीवाली।सिनीवाली कृणोतु।कृणोतु
ताम्।तामिति ताम्॥५४॥ सिनीवाली सुकपर्दा।सुकपर्दा सुकुरीरा॥३५४॥

सुकपर्द्देति सु। कपर्द्दी। सुकुरीरा स्त्रौपत्रा। सुकुरीरे ति सु। कुरीरा।
स्त्रोपत्रेति सु। औपत्रा। सानुभ्यमू। नुभ्यमदिते। अदिते मह्या। सु
लोखाम्। ॐ खामू। उखांद धानु। दु धानु ह्रस्वयोः। ह्रस्वयोरिति
ह्रस्वयोः॥५१॥ उखाद्भूणोनु। द्भूणोनु। शत्रया। शत्रया बाहुभ्यामू।
बाहुभ्यामदितिः। बाहुभ्यामिति बाहु। भ्यामू। अदितिद्धिया। धि
येति धिया। मातापुत्रमू। पुत्रं मथो। मथोपस्थे। उपस्थेसा। उपस्थु
उत्सुप। स्थे। साग्निमू। अग्निर्भिमतु। भिमतु गर्भे। गर्भेऽआ। एसा
।मुखस्यच्छिरंभ। शिरो सि। असीत्यसि॥५७॥ वसेव स्त्रा। त्वाकु

ऋ०११

॥१५५॥ एवन्तु। ह्लएवन्तु गायुत्रेण। गायुत्रेण छन्दसा। छन्दसाऽङ्गिरुस्वत्। अ
ङ्गिरुस्वद्ध्रुवा। ध्रुवासि। असि पृथिवी। पृथिव्यसि। असि धारय।
धारया मयि। मयि प्रजाम्। प्रजाꣳ रायः। प्रजामिति प्र। जाम्। रायस्पो
षम्। पोषङ्गौपत्यम्। गौपत्यꣳ सुवीर्यम्। सुवीर्यꣳ सजातान्। सुवी
र्यमिति सु। वीर्यम्। सजातान् यजमानाय। सजातानिति स। जाता
न्। यजमानाय रुद्राः। रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन। त्रैष्टुभेनान्तरिक्षम्। त्रैष्टुभे
नेति त्रैष्टुभेन। अन्तरिक्षमादित्याः। आदित्यास्त्वा जागतेन। जागतेन
द्यौः। द्यौर्विश्वे। विश्वे देवाः। देवा वैश्वानराः। वैश्वानरा आनुष्टुभेन॥३५॥

आनुष्टुभेन दिङ्ग्वाम्। आनुस्तुभेनेत्यानु। स्तुभेन। दिङ्ग्वाऽइति दिङ्ग्वाः॥५५॥
अदितिष्टे। ते बिलम्। बिलंगृभ्णातु। गृभ्णात्विति गृभ्णातु। कृत्वाय
सा। सा महीम्। महीमुखाम्। उखाम्मृन्मयीम्। मृन्मयीं योनिम्। मृन्म
यीमिति मृत्ऽमयीम्। योनिमग्नये। अग्नयऽइत्यग्नये। पुत्रेभ्यः। प्रा
यच्छत्। अप्रयच्छददितिः। अदितिः श्रपयान्। श्रपयानिति। इतीति
॥५६॥ वसवस्त्वा। त्वा धूपयन्तु। धूपयन्त्विन्द्रः। इन्द्रो धूपयतु। धूपय
तुर्वरुणः। वरुणो विष्णुः। विष्णुरिति विष्णुः॥५७॥ अदितिष्ट्वा। त्वा दे
वी। देवी विश्वदेव्यावती। विश्वदेव्यावती पृथिव्याः। विश्वदेव्यवतीति विश्व

क०३१

॥३५६॥ श्वदेव्या । वती । पृथिव्याः सधस्थे । सधस्थेऽअङ्गिरस्वत् । सधस्थऽइति सध
स्थे । अङ्गिरस्वत्खनतु । खनत्ववट । अवटदेवानाम् । देवानान्त्वा ॥
त्वापत्नीः । पत्नीर्देवीः । देवीर्विश्वदेव्यावतीः । विश्वदेव्यावतीर्दधतु ।
विश्वदेव्यवतीरिति विश्वदेव्य । वतीः । दधतूखे । उखे धिषणाः ।
धिषणाऽअभि । अभीन्धताम् । इन्धतान्वरूत्रीः । वरूत्रीः श्रपय
न्तु । श्रपयन्तु ग्नाः । ग्नाः पचन्तु । पचन्तु जनयः । जनयोऽच्छिन्नपत्राः ।
अच्छिन्नपत्राः पचन्तु । अच्छिन्नपत्राऽइत्यच्छिन्न । पत्राः । पचन्त्विति
पचन्तु ॥५९॥ मित्रस्य चर्षणीधृतः । चर्षणीधृतोऽवः । चर्षणीधृतऽइति चर्षणि धृतः ॥३५६॥

इति चर्षणि । द्युम्नम् अवो देवस्य । देवस्य सानसि । सानसीति सानसि ।
द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् । चित्रश्रवस्तममिति चित्रश्रवःतमम् । १० ॥
देवस्त्वा । त्वा सविता । सविता नु । उद्वपतु । वपतु सुपाणिः । सुपाणिः
स्वङ्गुरिः । सुपाणिरिति सु पाणिः । स्वङ्गुरिः सुबाहुः । स्वङ्गुरिरिति सु १४
ति अङ्गुरिः । सुबाहुरुत । सुबाहुरिति सु बाहुः । उत त्मना । त्मन्येति त्मना
न्नया । अव्यथमाना पृथिव्याम् । पृथिव्यामाशाः । आशा दिश आदि
शः । आ ऽपृण । आपृण । पृणेति पृणा । ६० ॥ उत्थाय बृहती । बृहती भव
। भवोत् । उदु तिष्ठ । ऊर्ध्वस्तिष्ठ । तिष्ठ ध्रुवा । ध्रुवा त्वम् । त्वमिति त्वम् । ग्नि

क० ११

॥१५८॥ त्रैतानाम् । एतान्त्रै । तन्तुरक्षाम् । तुरक्षाम्परि । परि ददामि । ददाम्यग्निःसेअ
भिसाऽ एषा । एषामा । मा भैहि । भेद्रीति भेहि । वसेवसत्वा । त्वाच्छृन्दन्तु
आच्छृन्दन्तु । छृन्दन्त्विति छृन्दन्तु ॥ ६३ ॥ आकूतिमग्निम् । आकूति
मित्या । कूतिम् । अग्निम्प्रयुजम् । प्रयुजं स्वाहा । प्रयुजमिति प्र
युजम् । स्वाहा मनः । मनो मेधाम् । मेधाञ्चित्तम् । चित्तम्विज्ञातम् । वि
ज्ञातम्वाचः । विज्ञातमिति वि ज्ञातम् । वाचो विधृतिम् । विधृतिम्प्रजा
पतये । विधृतिमिति वि धृतिम् । प्रजापतये मनवे । प्रजापतयऽइति प्र
जा पतये । मनवेऽग्नये । अग्नये वैश्वानराय । वैश्वानरायेति वैश्वानराय ॥१५८॥

यः ॥ ६५ ॥ मासु । सुमिश्राः । मिश्रामा । मासु । सुरिषः । रिषोऽब्धो । अब्धो घृष्णु ।
घृष्णुर्वीरयस्व । वीरयस्व सुस्थितिं सु । अग्निश्च्यौ । च्युदमूरुदक्षरि ष्यथ
। कृति ष्यथुऽइति कृति ष्यथः ॥ ६६ ॥ दृ ६० हस्व देवी । देवि दृथिवि । दृथिवि
स्वस्तये । स्वस्तयेऽ आसुरी । आसुरी माया । मायास्वधया । स्वधयाहु
ना । हुनासि । असी त्वासि । जुष्टेन्द्रुवेभ्यो देवेभ्यऽ दुदमा । दुदमे स्तु । अस्तु
हव्यम् । हव्यमरिष्टा । अरिष्टा त्वम् । त्वमुत् । उद्दिहि । दुह्वि यज्ञे । यज्ञेऽ अ
स्मिन् । अस्मिन्निसु स्मिन् ॥ ६७ ॥ हुन्न सर्पिरासुतिः । हुन्नऽइति हु अ
न्नः । सर्पिरासुतिः प्रत्नः । सर्पिरासुतिरिति सर्पिःऽआसुतिः । प्रत्नो हो

क०११

॥१५६॥ ना । होता । वरेण्यः । वरेण्य इति वरेण्यः । सहसस्पुत्रः । पुत्रो अद्भुतः । अ
द्भुत इत्यद्भुतः ॥ ५ ॥ परस्याः अधि । अधि सम्वतः । सम्वतो वराँन् । स
म्वत इति सम्ऽवतः । अवराँ अभि । अभ्यातर । आतर । तरेति तर ।
यत्राहम् । अहमस्मि । अस्मि तान् । ताँ अव । अव । [illegible] ॥ पुरुमी
स्योः । परावतेभ पुरावतौ रोहिदश्वः । पुरावत इति रोप । वतेभ रोहिदश्व
ऽइह । रोहिदश्व इति रोहित्ऽअश्वः । इह आगहि । आगहि । गहि निगहि । पु
रीष्युं स्पुरुप्रियः । पुरुप्रियो ग्ने । पुरुप्रिय इति पुरुऽप्रियः । अग्ने त्व
मूत्वन्तरा । तरा मृधः । मृध इति मृधः ॥ [illegible] ॥ यद्ग्ने । अग्ने कानि । कानि । का ॥ ३५६ ॥

त्रिकानि। कानि चित्। चिद्रुहाणि। आ नैः। नैस्ते दारुणि। दारुणि दुध्रसि। दु
ध्रसीति दुध्रसि। स वृन्ततु। तदस्तु। अस्तु ते। ते घृतम्। घृतवत्तनु। न
नुषस्व। जुषस्व यविष्ठ्य। यविष्ठ्येति यविष्ठ्य॥ ६८॥ यदत्ति। अत्त्युप
जिह्निका। उपजिह्निका यत्। उपजिह्निकेत्युप। जिह्निका। यद्वम्रः
। घृतम्। ऽअतिसर्पति। अतिसर्पतीत्यति। सर्पति॥ ६९॥ अहरहर
प्रयावम्। अहरहरित्यहः। अहः। अप्रयावं भरन्तः। अप्रयावमित्यप्र
। यावम्। भरन्तोऽश्वायेव। अश्वायेव तिष्ठते। अश्वायेवेत्यश्वाय। इ
व। तिष्ठते घासम्। घासमस्मै। अस्मा ऽइत्यस्मै। रायस्पोषेण। पोषे

ऋ०३१

॥३५९॥ णसम्।समिषा। इषामदन्तः।मदन्तोअग्ने।अग्नेमा।माते।ते प्रतिवेशाः
।प्रतिवेशारिषाम।प्रतिवेशाऽइतिप्रतिऽवेशाः।रिषामेतिरिषाम॥६०॥
नाभाःपृथिव्याः।पृथिव्याःसमिधाने।समिधानेऽअग्नौ।समिधानऽ
इतिसम्ऽइधाने।अग्नौरायः।रायस्पोषाय।पोषायबृहते।बृहतेह
वामहे।हवामहऽइतिहवामहे।इरम्मदम्बृहदुक्थम्।इरम्मदमिती
रम्ऽमदम्।बृहदुक्थंयजत्रम्।बृहदुक्थमितिबृहत्ऽउक्थम्।य
जत्रंजेतारम्।जेतारमग्निम्।अग्निम्पृतनासु।पृतनासुसासहिम्
।सासहिमितिससहिम्॥६१॥याःसेनाः।सेनाऽअभीत्वरीः।अभीत्वरी॥३५९॥

१ राव्याधिनीः। अभीत्वरी १
✕ रित्यभि। इत्वरीः। आव्याधिनीरुगणाः। आव्याधिनीरित्या। व्याधिनीः।
उगणाऽउत। उतेस्तुत। ये स्तेनाः। स्तेनाये। येच। चतस्कराः। तस्करास्ता
न्। तांस्ते। तेऽअग्ने। अग्नेऽपि। अपिदधामि। दधाम्यास्ये। आस्येऽइत्या
स्ये॥७२॥ दंष्ट्राभ्याम्। मलिम्लून्। मलिम्लूञ्जंभ्यैः। जंभ्यैस्तस्करा
न्। तस्करांऽउत। उतेस्तुत। हनुभ्याम्। स्तेनान्। हनुभ्यामिति हनु।
भ्याम्। स्तेनान्भगवः। भगवस्तान्। भगवऽइति भगऽवः। तांस्त्वम्। त्व
म्खाद। खादसुखादितान्। सुखादितानिति सु। खादितान्॥७३॥ येजने
षु। जनेषु मलि म्लवः। मलिम्लवस्तेनासः। स्तेनासस्तस्कराः। त

ऋ०११

॥१६५॥

स्कराव्वनै। वनुऽइति वनै। षेकक्षैषु। क्षैके षघाय वें॥ अघाय वुस्तानू। अ
घुयवुऽइत्यें घुाष वें॥ तौंस्तौ। तेदु धाग्नि। दु धाग्नु जम्रेपोः। जम्रेयोरिति ज
म्रेयोः॥७७॥ षेोऽअस्मभ्यम्। अस्मभ्यमरातीयान्। अरातीयायः॥ अ
रातियाद्वि स्तेरातिः। यान्। मभ्यं। चनुः। नो द्वेषते। द्वेषते जनैः॥ जनुऽइति
जनैः॥ निन्द्राघेः। षोऽअस्मान्। अस्मान्धिप्सान्। धिप्साव्वा। चुस र्घैम्। स
र्वन्तम्। तमस्मे स्मसा। म स्मसा कुरु। कु र्विति कुरु॥७५॥ सद्।०। त्रितमस्मे।
सद्।० त्रितमिति सम्। त्रितम्। मे ब्रल्मं। ब्रल्म सद्।० त्रितम। सद्।० त्रितम्। स्वी
र्यम्। सद्।० त्रितमिति सम्। त्रितम्। घीर्यम्बठेम्। बलमिति बलम्। सद्।० ।१६०॥

शितङ्क्षत्रम् । सं३शितमिति सम्ऽशितम् । शितन्नम् । क्षत्रञ्जिष्णु । जिष्णु यस्य । य
स्याहम् । अहमस्मि । अस्मि पुरोहितः । पुरोहित ऽ इति पुरःऽहितः ॥ ८१ ॥ उदे
षाम् । एषाम्बाहू । बाहू ऽ अतिरम् । बाहू ऽ इति बाहू । अतिरमुत् । उद्वर्चः । व
र्चो ऽ अथो । अथो बलम् । अथो ऽ इत्यथो । बलमिति बलम् । क्षिणोमि ब्रह्म
णा । ब्रह्मणामित्रान् । अमित्रानुत् । उन्नयामि । नयामि स्वान् । स्वाँ२ ऽ अ
हम् । अहमित्यहम् ॥ ८२ ॥ अन्नपतेन्नस्य । अन्नपत ऽ इ त्यन्न । पते ।
अन्नस्य नः । नो देहि । देह्यनमीवस्य । अनमीवस्य शुष्मिणः । शुष्मिण ऽ इ
। ति शुष्मिणः ॥ प्रप्र दातारम् । प्रप्रेति प्रऽप्र । दातार न्तारिषः । तारि

क्र० ३१

॥१६१॥

प्र ऽ ऊर्ज्जम् । ऊर्ज्जन्नः । नो धेहि । धेहि द्विपदे । द्विपदे चतुष्पदे । द्विपद ऽ इति द्वि
पदे । चतुष्पद ऽ इति चतुः ऽ पदे ॥८३॥ इति वाजसनेसंहितायां पदक्रमे एका
दशो ध्यायः ॥११॥ ॥ दृशानो रुक्मः । रुक्म ऽ उर्व्या । उर्व्या वि । व्यद्यौत् । अ
द्यौ दुर्मर्षम् । दुर्मर्षमायुः । दुर्मर्षमिति दुः ऽ मर्षम् । आयुः श्रिये । श्रिये रु
चानः । रुचान ऽ इति रुचानः । अग्निरमृतः । अमृतो ऽ अभवत् । अभवद्वय
ोभिः । वयोभिर्यत् । वयोभिरिति वयः ऽ भिः । यदेनम् । एनं द्यौः । द्यौर
२५ जनयत् । अजनयत्सुरेताः । सुरेता ऽ इति सु ऽ रेताः ॥१॥ नक्तोषासा । सासम
नसा । नक्तोषसेति नक्तोषसा । समनसा विरूपे । समनसेति स ऽ मनसा ॥१६१॥

सा। विरूपे धापयेते। विरूपे ऽ इति वि। रूपे। धापयेते शिशुम्। धापयेते ऽ
इति धापयेते। शिशुम् एकम्। एकं समीची। समीची ऽ इति सम्। ईची। द्या
वाक्षामा रुक्मः। रुक्मो ऽ अन्तः। अन्तर्विः। वि भाति। भाति देवाः। देवा
ऽ अग्निम्। अग्निं धारयन्। धारयन् द्रविणोदाः। द्रविणोदा ऽ इति द्रविणः
। दाः॥ २॥ विश्वा रूपाणि। रूपाणि प्रति। प्रति मुञ्चते। मुञ्चते कविः। क
विः प्र। प्रासावीत्। असावीद्भद्रम्। भद्रं द्विपदे। द्विपदे चतुष्पदे। द्विपद
ऽ इति द्वि। पदे। चतुष्पदे ऽ इति चतुः। पदे। वि नाकम्। नाकम् अख्यत्। अख्यत्स
विता। सविता वरेण्यः। वरेण्यो ऽनु। अनु प्रयाणम्। प्रयाणम् उषसः। प्रया

क्र० १२

॥१६२॥ नुमिति प्र। भानेन। उ॒षसो वि। वि रा॑जति। राजतीति विराजति॥ ३॥ सुपर्णोऽसि। सु
पर्णऽइति सुऽपर्णः। असि गरुत्मान्। गरुत्मांस्त्रिवृत्। त्रिवृत्ते। त्रिवृदिति
त्रिऽवृत्। ते शिरः। शिरो गायत्रम्। गायत्रं चक्षुः। चक्षुर्बृहद्रथन्तरे। बृह
द्रथन्तरे पक्षौ। बृहद्रथन्तरेऽइति बृहत्ऽरथन्तरे। पक्षौ स्तोमः। स्तो
मऽआत्मा। आत्मा छन्दांसि। छन्दांस्यङ्गानि। अङ्गानि यजूंषि। य
जूंषि नाम। नाम साम। साम ते। ते तनूः। तनूर्वामदेव्यम्। वामदेव्यं यज्ञा
यज्ञियम्। वामदेव्यमिति वाम। देव्यम्। यज्ञायज्ञियं पुच्छम्। यज्ञायज्ञियमिति य
ज्ञाऽयज्ञियम्। पुच्छं धिष्ण्याः। धिष्ण्याः शफाः। शफाऽइति शफाः॥ ४६२॥

दिवङ्गछ।गछस्वः।स्वर्यन्तः।स्वरितिस्वः।यन्तऽइतियन्तः॥७॥विष्णोःक्रमः
।क्रमोसि।असिसपत्नहा।सपत्नहागायत्रम्।सपत्नहेतिसपत्नहा।
गायत्रञ्छन्दंछन्दऽआरोह।आरोहपृथिवीम्।पृथिवीमनु।अ
नुवि।विक्रमस्व।क्रमस्वाभिमातिहा।अभिमातिहात्रैष्टुभम्।अभि
मातिहेत्यभिमाति।हा।त्रैष्टुभमन्तरिक्षम्।त्रैष्टुभमितित्रैष्टुभम्।
अन्तरिक्षमरातीयतः।अरातीयतोहन्ता।अरातियतऽइत्यराति।य
तः।हन्ताजागतम्।जागतन्दिवम्।दिवंशत्रूयतः।शत्रूयतोहन्ता।
शत्रूयतऽइतिशत्रु।यतः।हन्तानुष्टुभम्।आनुष्टुभन्दिशः।आनुष्टुभ

+ आरोदसी। ५

क्र० १२

॥३६३॥ भिस्थानुः। स्तुभमूर्द्धि। ऋष्व इति द्विऽरुशः॥५॥ अक्रन्दद्ग्निः। अग्निःस्तनयन्नि
वा। स्तनयन्निव द्यौः। स्तनयन्निवेति स्तनयन्ऽइव। द्यौः क्षामा। क्षामा रेरि
हत्। रेरिहद्वीरुधः। वीरुधः समञ्जन्। समञ्जन्निति सम्ऽअञ्जन्। सद्यो तिर
जज्ञानः। जज्ञानो वि। वि हि। हीमिद्धः। इद्धो अख्यत्। अख्यदा। आरो
दसी। रोदसी भानुना। रोदसी इति रोदसी। भानुना भाति। भात्यन्तः।
अन्तरित्यन्तः॥६॥ अग्नेऽभ्यावर्त्तिन्। अभ्यावर्त्तिन्नभि। अभ्यावर्
त्तिन्नित्यभि। आवर्त्तिन्। अभि मा। मा नि। नि वर्त्तस्व। वर्त्तस्वायुषा। आ
युषा वर्चसा। वर्चसा प्रजया। प्रजया धनेन। प्रजयेति प्रऽजया। धनेन॥३६४॥

नेति धनेन । सन्या मेधया । मेधया रय्या । रय्या पोषेण । पोषेणेति पोषे-
ण ॥ ७ ॥ अग्ने ऽअङ्गिरः । अङ्गिरः शतम् । शतन्ते । ते सन्तु । सन्त्वावृतः
। आवृतः सहस्रम् । आवृत इत्याऽवृतः । सहस्रन्ते । तेऽउपावृतः । उपावृ तेऽ
उपावृत इत्युपऽआवृतः । आवृतेऽअधा । पोषस्य । पोषस्य पोषेण । पोषेण पु-
नः पुनर्नः । नो नष्टम् । नष्टमाकृधि । आकृधि । कृधिपुनः । पुनर्नः । नो
रयिम् । रयिमाकृधि । आकृधि । कृधीति कृधि ॥ ८ ॥ पुनरूर्जा । ऊर्जा
नि । निवर्तस्व । वर्तस्व पुनः । पुनरग्ने । अग्नऽइषा । इषायुषा । आयुषेत्या-
युषा । पुनर्नः । नः पाहि । पाह्यंहसः । अंहस इत्यंहसः ॥ ९ ॥ सह

क्र०३२

॥१६८॥ हरुष्मा। रुष्माणि। निवर्त्तस्व। वर्त्तस्वाग्ने। अग्ने पिन्वस्व। पिन्वस्व धारया
। धारयेति धारया॥ विश्वप्स्न्या। विश्वप्स्न्या नेम विश्वप्स्न्येति विश्व। प्स्न्या॥ विश्व
नु स्पारि। परीति परि॥१०॥ आ त्वा। त्वाहार्षम्। अहार्षमन्तः। अन्तरभूः। म
अभूर्ध्रुवः। ध्रुवस्तिष्ठ। तिष्ठाविचाचलिः। अविचाचलिरित्यवि। चाच
लिः। विशस्त्वा। त्वा सर्वाः। सर्वा वाञ्छन्तु। वाञ्छन्तु मा। मा त्वत्। त्वद्रा
ष्ट्रम्। राष्ट्रमधि। अधि भ्रशत्। भ्रशदिति भ्रशत्॥११॥ उदुत्तमम्।
उत्तमं वरुण। उत्तममित्युत्। तमम्। वरुण पाशम्। पाशमस्मत्।
अस्मदव। अवाधमम्। अधमं वि। वि मध्यमम्। मध्यमं श्रथा॥१६८॥

पा। श्रथायेति श्रथय। अथा वयम्। वयमादित्य। आदित्य व्रते। व्रते तव। तवानागसः। अनागसो ऽअदितये। अदितये स्याम। स्यामेति स्याम॥१५॥ अग्ने बृहन्। बृहन्नुषसाम्। उषसामूर्ध्वः। ऊर्ध्वो ऽअस्थात्। अस्थान्निर्जगन्वान्। निर्जगन्वान्तमसः। निर्जगन्वानिति निः। जगन्वान्। तमसो ज्योतिषा। ज्योतिषागात्। आगात्। अगादित्यगात्। अग्निर्भानुना। भानुना रुशता। रुशता स्वङ्गः। स्वङ्ग ऽआ। आ जातः। स्वङ्ग इति सुऽअङ्गः। आ जातः। जातो विश्वा। विश्वा सद्मानि। सद्मान्यप्राः। अप्रा इत्यप्राः॥१३॥ सीद त्वम्। त्वं मातुः। मातुर्

क्र० १२

॥१६५॥ स्याः। अस्याऽउपस्थे। उपस्थे विश्वानि। उपस्थऽइत्युपऽस्थे। विश्वान्य
ग्ने। अग्ने वयुनानि। वयुनानि विद्वान्। विद्वानिति विद्वान्। मेनो मा ए
नां तपसा। तपसा मा। मार्विषा। अविषाभि। अभिशोचीः। शोचीरन्तः
। अन्तरस्याम्। अस्यां शुक्रज्योतिः। शुक्रज्योतिर्वि। शुक्रज्योतिरि
ति शुक्र। ज्योतिः। वि भाहि। भाहीति भाहि॥ ३४॥ अन्तरग्ने। अग्ने रु
चा। रुचा त्वम्। त्वमुखायाः। उखायाः सदने। सदने स्वे। स्वऽइति स्वे
। तस्याः त्वम्। त्वं हरसा। हरसा तपन्। तपञ्जातवेदः। जातवे
दः शिवः। जातवेद इति जातऽवेदः। शिवो भव। भवेति भव॥ ३५॥ ॥१६५॥

शिवो भूत्वा। भूत्वा म   ह्यम्। मह्यमग्ने। अग्नेऽअथो। अथो सीद। अ
थोऽइत्यथो। सीद शिवः। शिवस्त्वम्। त्वमिति त्वम्। शिवाः कृत्वा। कृ
त्वा दिशः। दिशः सर्वाः। सर्वाः स्वम्। स्वं योनिम्। योनिमिह। इहासदः।
आसदः। असदऽइत्यसदः॥१६॥ दिवस्परि। परि प्रथमम्। प्रथ
मं   जज्ञे। जज्ञेऽअग्निः। अग्निरस्मत्। अस्मद्द्वितीयम्। द्वितीयम्प
रि। परि जातवेदाः। जातवेदाऽइति जातऽवेदाः। तृतीयमप्सु। अप्सु
नृमणाः। अप्स्वित्यप्ऽसु। नृमणाऽअजस्रम्। नृमणाऽइति नृऽम
नाः। अजस्रमिन्धानः। इन्धानऽएनम्। एनं जरते। जरते स्वाधीः।

का०१२

॥१६६॥ स्वाधीरितिसुऽआधीः॥९७॥ विश्वानि। तेऽअग्ने। अग्ने त्रेधा। त्रेधा त्र

याणि। त्रयाणीतित्रिऽयाणि। विश्वानि। धौते मे। धामनुविष्टिता। विष्टितापुरु

ता। विष्टितेतिविऽस्थिता। पुरुत्रेतिपुरुऽत्रा। विश्वानि। नौ ते मे। नाम

परमम्। परमंगुहा। गुहायत्। यद्विम। विश्वानमूनमुत्सम्। उत्सं

यत्ते। यत्तेऽआजगन्थ। आजगन्थेत्याऽजगन्थ॥९८॥ समुद्रे त्वा।

त्वानृमणाः। नृमणाऽअप्सु। नृमणाऽइतिनृऽमनाः। अप्स्वन्तः

।अप्स्वित्यप्ऽसु। अन्तर्नृचक्षाः। नृचक्षाऽईधे। नृचक्षाऽइति

नृऽचक्षाः। ईधे दिवः। दिवोऽअग्ने। अग्नऽऊधन्। ऊधन्नित्यूधन् ॥१६६॥

धंनू। तृतीयैत्वा। त्वारजैसि। रजैसितस्थिवा ७ संमू। तस्थिवा
७ संमर्पमू। तस्थिवा ७ समितितस्थिवा। त्वा ७ संमू। अपामुपस्थे।
उपस्थेमहिषाः। उपस्थ ऽइत्युप। स्थे। महिषाऽअवर्द्धनू। अवर्द्धन्निति
त्यवर्द्धनू॥३९॥ श्रीणामुद्दारः। उद्दारोधरुणः। उद्दार ऽइत्युत्। आ
रः। धरुणोरयीणामू। रयीणाम्मनीषाणामू। मनीषाणाम्प्रार्प्पणः।
प्रार्प्पणःसोमगोपाः। प्रार्प्पणऽइतिप्र। अर्प्पणः। सोमगोपाऽइ
तिसोम। गोपाः। वसुस्सूनुः। सूनुःसहसः। सहसोऽअप्सु। अप्सु
राजा। अप्स्वित्यप्। सु। राजावि। विभाति। भातिसग्रे। अग्रऽउषसामू।

ऋ०१२

॥३६७॥ उषसामिधानः। इधानऽइतीधानः॥२०॥ विश्वस्यकेतुः। केतुर्भुवनस्य।
भुवनस्यगर्भः। गर्भआरोदसी। आरोदसी। रोदसीऽअपृणात्। रोद
सीऽइतिरोदसी। अपृणाज्जायमानः। जायमानऽइतिजायमानः। वी
डुंचित्। चिददिम्। अद्रिमभिनत्। अभिनत्परायन्। परायंजनाः। परायन्
न्निति पराऽयन्। जनायत्। यदग्निम्। अग्निमयजन्त। अयजन्तपञ्च।
पञ्चेतिपञ्च॥२१॥ शुचिःपावकः। पावकोऽरतिः। अरतिःसुमेधाः।
नै सुमेधामर्त्येषु। सुमेधाऽइतिसुऽमेधाः। मर्त्येष्वग्निः। अग्निरमृतः। अम
अमृतोनि। निधायि। धायीतिधायि। इयर्त्तिधूमम्। धूममरुषम्। अरु ॥३६७॥

रुपस्मरि स्मनू। भरि स्मदुतु। उ छु के णो। सुक्केण ञ्जो चिषो। ञो चिछुप्पा घा मू।
घामिनेक्ष्मनू। इनेक्षुन्तिनीने क्ष्मनू॥२५॥ मस्तौ तु ऽ अद्य। अ दहुणवेन।
हुणवेद्गद्द ञोचो। भद्दु ञोचे पुपमू। भद्दु ञोचु ऽ इति भद्र। ञोचो। अपुपदे
वादेवु घुत्तवेन्त मू। घुतवेन्त भग्ने। घुत्तवेन्तु मिति घुत। वेन्त मू। अमु ऽ ड्
सग्ने। मतमू। नन्लेय। नुष मतुर मू। मतुरन्व संस्थम मतुरमिति मा। तुर मू।
घस्यो ऽ अच्छो। अच्छुमि। अमिसुम्म्तमू। सुम्म्तन्देवभंक्कमू। देव भंक्कं नवि
ष्ठा देवभंक्कुमिति देवा। भंक्कमू। उ विष्ठेति यविष्ठा॥२७॥ आनमू। तक्षेजा। मु
जसो मुवुसे घु। सो मुवुसे घग्ने। अमू ऽ तुक्क ऽ उक्कपे। उक्क ऽ उ क्कु ऽ आभं

क०३२

॥३६८॥ जा । उक्थं उक्थऽइत्युक्थे । आ भज । भज जुस्यमाने । जुस्यमानऽइति
जुस्यमाने । प्रियः सूर्यै । सूर्यै प्रियः । प्रियोऽअग्ना । अग्ना भवाति । भवात्यु
२ न नू । उज्जातेन । जातेन भिंदन् । भिनदद्युत् । उज्जनित्वैः । जनित्वैरिति
जनि त्वैः ॥ २४ ॥ त्वामग्ने । अग्ने यजमानाः । यजमानाऽअनु । अनु द्यून् ।
द्यून्विश्वा । विश्वा वसु । वसु दधिरे । दधिरे वार्याणि । वार्याणीति वार्या
णि । त्वया सह । सह द्रविणम् । द्रविणमिच्छमानाः । इच्छमाना व्रजम् । व्रज
ङ्गोमन्तम् । गोमन्तमुशिजः । गोमन्तमिति गो । मन्तम् । उशिजो वि । वि व
व्रुः । वव्रुरिति वव्रुः ॥ २५ ॥ अस्तावग्निः । अग्निर्नराम् । नराऽसुशेवो वैअसु ॥ ३६८ ॥

रोवैश्वानरः। सुशेवऽइतिसुऽशेवः। वैश्वानरऽऋषिभिः। ऋषिभिः
सोमगोपाः। ऋषिभिरित्यृषिऽभिः। सोमगोपाऽइतिसोमऽगोपाः। अद्वेषे
द्यावापृथिवी। अद्वेषेऽइत्यद्वेषे। द्यावापृथिवीहुवेम। द्यावापृथिवीऽइति
द्यावापृथिवी। हुवेमदेवाः। देवाधत्त। धत्तरयिम्। रयिमस्मे। अस्मेसुवी
रम्। अस्मेऽइत्यस्मे। सुवीरमितिसुऽवीरम्। ॥२५॥ उदुत्वा। त्वांऽरस्सं। त्वावि
६ श्वे श्वे। विश्वेदेवाः। देवाऽअग्ने। अग्नेभरन्तु। भरन्तुचित्तिभिः। चित्तिभिरितिचित्ति
भिः। सनोभव। भवशिवः। शिवस्त्वम्। त्वंसुप्रतीकः। सुप्रतीकोविभावसुः। सुप्रतीकऽइतिसुऽप्रतीकः। विभावसुरितिविभाऽवसुः॥२६॥ प्रेतु।

क० १२

३६९॥ इ॒ध्य॑ते । अ॒ग्नेः । ज्योति॑ष्मान् । ज्योऽति॑ष्मान् । त्वा॒ । हि॒ । प्र॒ । हि॒तः । वे॒ । भि॒ । नि॒ । वे॒ । भि॒ । रु॒द्रे॒भिः

। अ॒र्चिभिः॑ । प्र॒ । द॒र्शम् । अ॒र्चि॒ऽभिः॑ । स॒मर्चि॒ऽभिः॑ । त्वम् । इ॒त्वम् । अ॒ । वृ॒हत् । दि॒ । वा॒र्धा॒नुभिः॑ । वृ॒

ह॒द्भिः॑ । नि॒वृ॒त॒न् । इ॒ति॒ । भा॒नुऽभिः॑ । व॒सि॒न्त् । भा॒नु । इ॒ति॒ । नि॒भा॒नुऽभिः॑ । भा॒ । स॒त्वा॒ । मा॒

हि॒ । सी॒ । हि॒ऽद्ऽसी॑ । सी॒ऽस्त॒न्वा॑ । त॒न्वा॑ । प्र॒ऽजाः । प्र॒ऽजा । इ॒ति॑ । प्र॒ऽजाः ॥ २९ ॥ प्र॒ ऽप्रा॒य

मा॒ । प्र॒ । ने॒ । प्र॒ । अ॒य॒म् । अ॒ग्निः । अ॒ग्निः । भ॒र॒त॒ । स्यो । भ॒र॒त॒ । स्य॒म् । ऋ॒ण्व॒ । त्स॒ऽखे॒ ।

वि॒प॒त्न्या॒ । त॒स्य॒ । अ॒स्य॒ । न॒ । र॒ । चे॒ । रो॒चे॑ । व॒हत् । वृ॒हत् । वृ॒ह॒त् । भा॒ऽ इ॒ति॒ । भा॒

। अ॒भि । यः । पू॒रु॒म् । पू॒रु॒म् । पृ॒त॒ना॒सु॒ । पृ॒त॒ना॒सु॒ । त॒स्थौ॒ । त॒स्थौ । दी॒द्या॑य । दी॒

दा॒य॒ । दै॒व्यः॑ । दै॒व्यः॑ । अ॒ति॑ऽथिः । अ॒ति॑थिः । शि॒वः । शि॒वो । नः॑ । अ॒नुऽइ॒ति॒ । नः॒ ॥ ३० ॥ ३६९॥

आपो देवीः। देवीः प्रति। प्रति गृभ्णीत। गृभ्णीत भस्म। भस्मैतत्। एतत् स्यो
ने। स्योने कृणुध्वम्। कृणुध्वं सुरभौ। सुरभा ऽउ लोके। ऊँ ऽ इत्यूँ। लोके ऽ इ
ति लोके। तस्मै नमन्ताम्। नमन्तां जनयः। जनयः सुपत्नीः। सुपत्नीर्माते
व। सुपत्नीरिति सुऽपत्नीः। मातेव पुत्रम्। मातेवेति माताऽइव। पुत्रं बिभृ
त। बिभृताप्सु। अप्स्वेनम्। अप्स्विति अप्ऽसु। एनमित्येनम्॥ ३०॥ अप्स्व
ग्ने। अप्स्विति अप्ऽसु। अग्ने सधिः। सधिष्टव। तव सः। सो ओषधीः। ओषधीर
नु। अनु रुध्यसे। रुध्यसऽइति रुध्यसे। गर्भे सन्। सञ्जायसे। जायसे
पुनः। पुनरिति पुनः॥ ३१॥ गर्भोऽअसि। अस्योषधीनाम्। ओषधीनाग्

क०३२

॥१८०॥ र्भ्भ । गर्भ्भो वनस्पतीनाम् । वनस्पतीनामिति वनस्पतीनाम् । गर्भ्भो विश्व
स्य । विश्वस्य भूतस्य । भूतस्याग्ने । अग्ने गर्भ्भः । गर्भ्भोऽअपाम् । अपामसि ।
असीत्यसि ॥ ३९ ॥ प्रसद्य भस्मना । प्रसद्येति प्रऽसद्य । भस्मना योनिम् ।
योनिमपः । अपश्च । च पृथिवीम् । पृथिवीमग्ने । अग्नऽइत्यग्ने । सꣳसृ
ज्य मातृभिः । सꣳसृज्येति सम्ऽसृज्य । मातृभिष्ट्वम् । मातृभिरिति
मातृऽभिः । त्वं ज्योतिष्मान् । ज्योतिष्मान्पुनः । पुनरासदः । आसदः
। आसदऽइत्याऽसदः ॥ ३९ ॥ पुनरासद्य । आसद्य सदनम् । आसद्येत्याऽस
द्य । सदनमपः । अपश्च । च पृथिवीम् । पृथिवीमग्ने । अग्नऽइत्यग्ने । अ ॥१८०॥

षैमातुः। मातुर्मध्ये। मध्य उपस्थे। उपस्थेन्तः। उपस्थ इत्युप स्थे। अ
न्तरस्याम्। अस्या ऽ इव। इव तेमः। इव तेम ऽ इति इव। तेमः॥ ३॥ बोधा
मे। मे ऽ अस्य। अस्य वचसः। वचसो यविष्ठ। यविष्ठ मंहिष्ठस्य। मंहिष्ठस्य। मंहिष्ठस्य प्रभृ
तस्य। प्रभृतस्य स्वधावः। प्रभृतस्येति प्र भृतस्य। स्वधाव ऽ इति स्व
धावः। पीयति त्वः। त्वो ऽ अनु। अनु त्वः। त्वो गृणाति। गृणाति वन्दारुस्ते।
वन्दारु ते। ते तन्वम्। तन्वं वन्दे। वन्दे ऽ अग्ने। अग्न ऽ इत्यग्ने॥ ३॥ स
बोधि। बोधि सूरिः। सूरिर्मघवा। मघवा वसुपते। मघवेति मघ वा।
वसुपते वसुदावन्। वसुपत ऽ इति वसु पते। वसुदावन्निति वसु दावन्।

क०३२

॥३६१॥ सुयोऽस्मान् । अस्मद्द्वेष्टि । सिद्वेष्टि । सिविश्वाकर्मणे । विश्वकर्म
णेस्वाहा । विश्वकर्मणऽइतिविश्व । कर्मणे । स्वाहेतिस्वाहा ॥ ३६ ॥ पुनन्तुमा
। पुनरितिपुनेम । आदित्याः । आदित्यारुद्राः । रुद्रावसवः । वसवःसम् । सम्
ध्नतामूर्ध्व । नाम्पुनेम । पुनर्ब्रह्माणंम । ब्रह्माणोवसुनीथ । वसुनीथ
यज्ञैः । वसुनीथेतिसुवेनीथ । यज्ञैरितियज्ञैः । घृतेनत्वम् । त्वन्तन्वम् । तन्वमातु
न्वंवर्द्धयस्व । वर्द्धयस्वसत्याः । सत्याःसन्तु । सन्तुयजमानस्य । यज
मानस्यकामाः । कामाऽइतिकामाः ॥ ३७ ॥ अपेत । इतवि । वीत । इतविवि
विचा । चसर्पत । सर्पताऽतेम । अतोये । येऽत्र । अत्रस्थ । स्थपुराणाः । पुरा ॥३६१॥

णायै। येचं। चनूतेना॥ नूतेनाऽइतिनू। तेना॥ अह्नां सुमे। सुमेऽवसानेम्।
अवसानेम्र्षिभ्यः। अवसानमित्यवऽसानेम्। ऋषिभ्याऽअर्केन्। आ
केनिमम्। इमम्पितरः। पितरो लोकम्। लोकमस्मै। अस्माऽइत्यस्मै।
॥३६॥ संज्ञानमसि। संज्ञानमितिसम्ऽज्ञानम्। असिकामधरणम्। का
मधरणम्मयि। कामधरणमितिकामऽधरणम्। मयिते। तेकामधरणम्
म्। कामधरणम्भूयात्। कामधरणमितिकामऽधरणम्। भूयादितिभूया
त्। अग्नेर्भस्म। भस्मासि। असिअग्नेः। अग्नेःपुरीषम्। पुरीषमसि। असिचि
तःचितस्थ। स्थपरिचितः। परिचितऊर्ध्वचितः। ऊर्ध्वचितःपरिचितऽइतिपरि

क्र०३२

॥१७२॥ चिनेमद्रुर्द्धं चनेऽस्य पद्धम्। द्रुर्द्धं चितऽइस्तुर्द्धं। चिनेम श्रुपद्धुमिति श्रप
द्धम्॥३१॥ अयऽ०सः। सोऽअग्निः। अग्निर्यस्मिन्। यस्मिंत्सोमम्। सोममि
न्द्रः। इन्द्रःसुतम्। सुतन्दधे। दधेजठरे। जठरेवावशानः। वावशानऽ
इतिवावशानः। सहस्त्रियुम्वाजम्। वाजमत्यम्। अत्यन्न। नसप्तिम्।
सप्तिं ससवान्। ससवान्त्सन्। ससवानिति ससवान्। सन्त्स्तूयसे।
स्तूयसे जातवेदः। जातवेदऽइति जातवेदः॥४०॥ अग्नेयत्। यत्तेदि
दिवि। दिवि वर्चः। वर्चः पृथिव्याम्। पृथिव्यांयत्। यदोषधीषु। ओषधी
ष्वप्सु। अप्स्वायजत्र। आयजत्र। आजत्रयेन। यजत्रेति यजत्र। येन ॥१७२॥

नान्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमुरु। उर्वा ततन्थ। आ ततन्थ त्विषेः। आ तत
न्थेत्या। ततन्थ। त्विषेः सः। स भानुः। भानुरर्णवैः। अर्णवो नृचक्षाः। नृ
चक्षा इति नृचक्षाः। ॥७३॥ अग्ने दिवः। दिवो अर्णम्। अर्णमच्छ। अ
च्छा जिगासि। जिगास्यच्छ। अच्छा देवान्। देवाँ ऊचिषे। ऊचिषे धिष्ण्याः
। धिष्ण्या ये। य इति ये। या रोचने। रोचने परस्तात्। परस्तात्सूर्यस्य।
सूर्यस्य याः। याश्च। चावस्तात्। अवस्तादुपतिष्ठन्ते। उपतिष्ठन्त आ
पः। उपतिष्ठन्त इत्युपऽतिष्ठन्ते। आप इत्यापः। ॥७४॥ पुरीष्यासो अ
ग्नयः। अग्नयः प्रावणेभिः। प्रावणेभिः सजोषसः। प्रावणेभिरिति प्रवणे
वु

क्र०३२

॥१८३॥ ष्मिन् सहोजोषं सहऽइति सह । जोषं सः । जुष्टं त्वां गृणन्तः । गृणन्तमद्रुहं । अद्रुहो न

मीवाः । अनमीवाऽइषः । इषो महीः । महीरिति महीः ॥ ४३ ॥ इळामग्ने । अ

ग्ने पुरुद॰ । सनिम् । पुरुद॰ । सनिम् । सनिं गोः । सनिमिति पुरु । द॰ । स

म् । सनिं गोः । गोः श॰ । शश्वत्तमम् । शश्वत्तमं ह॰ । हवमानाय । शश्वत्तममि

ति शश्वत्ऽतमम् । हवमानाय साध । साधेति साध । स्यान्नः । नः सू

नुः । सूनुस्तनयः । तनयो विजावा । विजावाग्ने । विजावेति वि जावा ।

अग्ने सा । सा ते । ते सुमतिः । सुमतिर्भूतु । सुमतिरिति सुमतिः । भूत्व

स्मे । अस्मेऽइत्यस्मे ॥ ४४ ॥ चिदसि । असिनयो । नयो देवनेया । देवने ॥१८३॥

पाङ्गिरस्वत्। अङ्गिरस्वद्ध्रुवा। ध्रुवा सीद। सीद परिचित्। परिचिल्लोक
म्। परिचिदिति परि। चित्॥ ४५॥ लोकम्पृण। पृण छिद्रम्। छिद्रम्पृण।
पृणाथो। अथो सीद। अथो इत्यथो। सीद ध्रुवा। ध्रुवा त्वम्। त्वमिन्द्रा
ग्नी। इन्द्राग्नी त्वा। इन्द्राग्नी इतीन्द्राग्नी। त्वा बृहस्पतिः। बृहस्पतिरस्मिन्।
अस्मिन्योनौ। योनावसीषदन्। असीषदन्नित्यसीषदन्॥ ४६॥ ताः
अस्य। अस्य सूददोहसः। सूददोहसः सोमम्। सूददोहस इति सूद। दो
हसः। सोमꣳ श्रीणन्ति। श्रीणन्ति पृश्नयः। पृश्नय इति पृश्नयः। ज
न्मन्देवानाम्। देवानाम्विशः। विशस्त्रिषु। त्रिष्वा। आ रोचने। आ रोचने। रो

क्र०३२

॥३७४॥

चुनेदिवेः। दिवऽइतिदिवेः॥५७॥ इन्द्रम्विश्वाः। विश्वाऽअवीवृधन्।
अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं। समुद्रव्यचसंगिरः। समुद्रव्यचसमि
। तिसमुद्रऽव्यचसम्। गिरोऽइतिगिरः। रथीतमम्। रथीतमम्रथीनाम्। रथीतम
मितिरथिऽतमम्। रथीनाम्वाजानाम्। रथिनामितिरथिनाम्। वाजा
नाम्सत्पतिम्। सत्पतिम्पतिम्। सत्पतिमितिसत्ऽपतिम्। पति
मितिपतिम्॥५८॥ समितिनमः। उतइं०समम्। सङ्कल्पेपामूः। कल्पेपा
ऽसम्प्रियो। संप्रियोरोचि   ष्णुः। सम्प्रियऽइतिसम्ऽप्रियः। रो
चिष्णुःसुमनस्यमानो। रोचिष्णुऽइतिरोचिष्णुः। सुमनस्यमानावि॥१७४॥

नि। सु। मनु स्पर्तीनो। इषम् ऊर्जम्। ऊर्जम् सु क्षि। अभि सुम्नवसो नो। सुम्नवस
नाविति सुम्नऽवसो नो॥७९॥ सम्यञ्चो मा। ब्राम्मना। ८। सिमना। ८। सुसम्।
सम्वना। ब्रना सम्। सम् उचित्रा नि। ऊँ इ स्तुँ। चित्रान्या के रम्। आ के
रम्। अक्रुम्। इत्से करम्॥ अग्नेः पुरीष्या। पुरीष्या धिपाः। अधिपा अ
वा। अधिपाऽइत्यधिऽपाः। प्रभु त्वम्। त्वन्नोमनुऽइषम्। इषमूर्जम्।
ऊर्जं यजमानाय। यजमानाय धेहि। धेहीति धेहि॥ ५०॥ अग्ने त्व
म्। त्वम्पुरीष्यः। पुरीष्यो रयिमान्। रयिमान्पुष्टिमान्। रयिमा
निति रयि। मान्। पुष्टि माँ॥ऽअसि। पुष्टिमानिति पुष्टि। मान्। असी

क्र०३२

॥१८५॥ स्येसि॥५३॥माते व पुत्रम्।मातेवेति माता।इव।पुत्रम् पृथिवीम्।पृथिवी

पुरीष्यम्।पुरीष्यमग्निम्।अग्निं स्वे।स्वे योनौ।योनावभाः।अभा

रुखा।उखेत्युखा।तां विश्वैः।विश्वैर्देवैः।देवैर्ऋतुभिः।ऋतुभिः संवि

दानः।ऋतुभिरित्यृतु।भिः।संविदानः प्रजापतिः।संविदान

इति सम्।विदानः।प्रजापतिर्विश्वकर्म्मा।प्रजापतिरिति प्रजा।प

तिः।विश्वकर्म्मा वि।विश्वकर्म्मेति विश्वा।कर्म्मा।वि मुञ्चतु।मुञ्च

त्विति मुञ्चतु॥५४॥असुन्वन्तमयजमानम्।अयजमानमिच्छ।

इच्छ स्तेनस्य।स्तेनस्येत्याम्।इत्यामन्वन्विहि।हि तस्करस्य॥१३५॥

तस्करस्येति तस्करस्य। अन्यमस्मत्। अस्मदिच्छ। इच्छ सा। सा ते।
तऽइच्छसा। इच्छसा न मः। नमो देवि। देवि निर्ऋते। निर्ऋते तुभ्यम्। निर्ऋ
तऽइति निःऽऋते। तुभ्यमस्तु। अस्त्विति अस्तु॥५३॥ नमः सु। सु ते। ते
निर्ऋते। निर्ऋते तिग्मतेजः। निर्ऋतऽइति निःऽऋते। तिग्मतेजो
अयस्मयम्। तिग्मतेजऽइति तिग्मऽतेजः। अयस्मयान्वि। वि चृत। चृता ब
बंधपा। बुध्यमे नमः। एतनमिखेनम्। यमेन त्वम्। त्वं यम्या। यम्या संविदा
ना। संविदानोत्तमे। संविदानेति सम्ऽविदाना। उत्तमे नाके। उत्तमऽ
इत्युत्ऽतमे। नाकेऽअधि। अधि रोहय। रोहयैनम्। एनमिसेनम्॥५४॥

का०३२

॥१७६॥ यस्यास्ते। ते घोरे। घोर आसन्। आसञ्जुहोमि। जुहोम्येषाम्। एषाम्बन्धा
नाम्। बन्धानामवसर्ज्जनाय। अवसर्ज्जनायेत्यव। सर्ज्जनाय। यान्त्वा। त्वा
जनः। जनो भूमिः। भूमिरिति। इति प्रमन्दते। प्रमन्दते निर्ऋतिम्। प्रमन्दत
इति प्रऽमन्दते। निर्ऋतिन्त्वा। निर्ऋतिमिति निःऽऋतिम्। त्वाहम्। अह
म्परि। परि वेद। वेद विश्वतः। विश्वत इति विश्वतः॥ ५५॥ यन्ते। ते देवी।
देवी निर्ऋतिः। निर्ऋतिराबबन्ध। निर्ऋतिरिति निःऽऋतिः। आबबन्ध
पाशम्। आबबन्धेत्या। बबन्ध। पाशं ग्रीवासु। ग्रीवास्वविचृतम्। अ
विचृतमित्यवि। चृतम्। तन्ते। ते वि। वि ष्यामि। ष्याम्यायुषः। आयु ॥१७६॥

षेन। नमऽउक्तिं। मऽउक्तिं दधात। अश्वेन मा। एन मित्रं नु मा। मित्रं नु मंद्धि। अद्धि प्रसू
तः। प्रसूतऽइति प्रऽसूतः। नमो ब्रह्मणे। ब्रह्मणे या। येदम्। इदं चकार। चकार
कारेति चकार॥ ५६॥ निवेशनः सङ्गमनः। निवेशनऽइति निऽवेशनः। सङ्
गमनो वसूनाम्। सङ्गमनऽइति सम्ऽगमनः। वसूनां विश्वा। विश्वा रूपा।
रूपाणि। अभि चष्टे। चष्टे शचीभिः। शचीभिरिति शचीऽभिः। देवऽइव स
व६ विता। देवऽइव दे तिदेवऽइव। सविता सत्यधर्मा। सत्यधर्मेन्द्रः। सत्यधर्मे
ति सत्यऽधर्मा। इन्द्रो न। न तस्थौ। तस्थौ समरे। समरे पथीनाम्। समरऽइ
ति समऽअरे। पथीनामिति पथीनाम्॥ ५७॥ सीरा युञ्जन्ति। युञ्जन्ति कवयः

क०३२

॥१८७॥

कवयो युगा। युगा वि। वि तन्वते। तन्वते पृथक्। पृथगिति पृथक्। धीरा

देवेषु। देवेषु सुम्नया। सुम्नयेति सुम्नऽया। म॥५९॥ युनक्त सीरा। सीरा वि।

वि युगा। युगा तनुध्वम्। तनुध्वं कृते। कृते योनौ। योनौ वपत। वपतेह। इह बीजम्।

बीजमिति बीजम्। गिरा च। च श्रुष्टिः। श्रुष्टिः सभराः। सभराऽअसन्। स

भराऽइति सऽभराः। असन्नः। नो नेदीयः। नेदीयऽइत्। इत्सृण्यः। सृण्यः प

क्वम्। पक्वमेयात्। एयादित्याऽइयात्॥६०॥ शुनं सु। सु फालाः। फा

लाः वि। वि कृषन्तु। कृषन्तु भूमिम्। भूमिं शुनम्। शुनं कीनाशाः। कीनाशा ॥३८७॥

ऽअभि। अभि यन्तु। यन्तु वाहैः। वाहैरिति वाहैः। शुनासीरा। हविषा। हवि

ते

पातोन्यमाना। तोन्यमाना सुपिप्पलाः। सुपिप्पला ऽओषधीः। सुपिप्पला इ
ति सुऽपिप्पलाः। ओषधीः कर्त्तन। कर्त्तनास्मै। अस्मा ऽइ सुस्मै ॥६०॥ घृतेन
सीता। सीता मधुना। मधुना सम्। समज्यताम्। अज्यताम्विश्वैः। विश्वैर्देवैः। दे
वैरनुमता। अनुमता मरुद्भिः। अनुमतेत्यनु। मता। मरुद्भिरिति मरुत्। ऊर्
ज्जस्वती पयसा। पयसा पिन्वमाना। पिन्वमानास्मान्। अस्मान्त्सीते। सीते
पयसा। पयसाभि। अभ्याववृत्स्व। आ ववृत्स्व। ववृत्स्वेति ववृत्स्व ॥६१॥ ला
ङ्गलम्पवीरवत्। पवीरवत्सुशेवम्। सुशेवꣳ सोमपित्सरु। सुशेवमिति सुऽशे
वम्। सोमपित्सर्विति सोमऽपित्सरु। तदुत्। उद्वपति। वपति गाम्। गामविम्। अवि

क्र०३२

॥३७९॥

न्त्रफुर्व्यम् । प्रफुर्व्यञ्च । प्रफुर्व्यमिति प्र । फुर्व्यम् । चपीवरीम् । पीवरीमस्यावे
नाम् । अस्या वे दथ्यवाहणम् । अस्या वा दितिः । अस्या । वे नृ । रथ्यवाहननमितिरथ्य । वाह
नम् ॥२१॥ कामङ्कामदुघे । कामदुघे धुक्ष्व । कामदुघऽ इति काम । दुघे । धुक्ष्व मि
त्राय । मित्राय वरुणाय । वरुणाय च । चेति च । इन्द्रो यूयमश्विभ्याम् । अश्विभ्यां पू
ष्णे । अश्विभ्यामित्यश्वि । भ्याम् । पूष्णे प्रजाभ्यः । प्रजाभ्यऽ ओषधीभ्यः । प्र
जाभ्यऽ इति प्र । जाभ्यः । ओषधीभ्यऽ इत्योषधी । भ्यः ॥२२॥ विमुच्यध्वमघ्न्या
अघ्न्याः । अघ्न्या देवयानाः । देवयानाऽ अगन्म । देवयानाऽ इति देव । या
नाः । अगन्म तमसः । तमसस्पारम् । पारमस्य । अस्येति स्य । ज्योतिरापाम ॥३७९॥

आपामेसोपाम॥६४॥सजूरब्दम सजूरितिस।जूः।अब्दोऽअ॰ ॰ यवोभि।
।अयवोभिरुषाः।अयवोरितिभि।सयवः।भिः।उषाऽअरुणीभिः।अरुणीभिरि
त्यरुणी भिः।सजोषसावश्विनो।सजोषसाविति स।जोषसो।अश्विनादंसी
सोभिः।दंसोभिः सूरम दंसोभिरितिदंसःभिः।सूरऽएतशेन।एतशेनसजू
नवैश्वानरः।वैश्वानरऽइडया।इडया घृतेन।घृतेन स्वाहा।स्वाहेति स्वा
हा॥६५॥याऽओषधीः।ओषधीः पूर्वाः।पूर्वाजाताः।जाता देवेभ्यः।देवेभ्यस्त्रि
युगम्।त्रियुगम्पुरा।त्रियुगमिति त्रि।युगम्।पुरामनै।मनैनु।नु बभ्रूणाम्।
बभ्रूणामहम्।अहंशतम्।शतन्धामानि।धामानि सप्त।सप्तच।चेतिच॥६६॥

क०३२

॥३७१॥ शतं वः । वोऽम्ब । अम्ब धामानि । धामानि सहस्रम् । सहस्रमुत । उत वः । वो
रुहः । रुह इति रुहः । अधा शतक्रत्वः । शतक्रत्वो यूयम् । शतक्रत्व इति शत
ऽक्रत्वः । यूयमिमम् । इमं मे । मेऽगदम् । अगदं कृत । कृतेति कृत ॥ ६ ॥ ओष
धीः प्रति । प्रति मोदध्वम् । मोदध्वं पुष्पवतीः । पुष्पवतीः प्रसूवरीः । पुष्पव
तीरिति पुष्पऽवतीः । प्रसूवरीरिति प्रऽसूवरीः । अश्वाऽइव सजित्वरीः । अश्वा
ऽइवेत्यश्वाःऽइव । सजित्वरीर्वीरुधः । सजित्वरीरिति सऽजित्वरीः । वीरुधः पा
रयिष्णवः । पारयिष्णव इति पारयिष्णवः ॥ ३ ॥ ओषधीरिति । इति मात
रः । मातरस्तत् । तद्वः । वो देवीः । देवीरुप । उप ब्रुवे । ब्रुव इति ब्रुवे । सनेयम ॥३७१॥

श्वम्।अश्वङ्गाम्।गाम्वासः।वासऽआत्मानम्।आत्मानन्तव।तवपूरुष।पू

रुषेतिपूरुष॥४०॥अश्वत्थेवः।वोनिषदनम्।निषदनम्पर्णे।निसदनमिति

२४ निसदनम्।पर्णेवः।वोवसतिः।वसतिष्कृता।कृतेतिकृता।गोभाजऽइत्।गोभा

जऽइतिगोभाजः।इत्किल।किलासथ।असथयत्।यत्सनवथ।सनवथपूरु

रुषम्।पूरुषमितिपूरुषम्॥४१॥यत्रौषधीः।ओषधीःसमग्मत।समग्मतरा

राजानः।समग्मतेतिसम्।अग्मत।राजानःसमितौ।समिताविव।समितावितिस

समितौ।इव।विप्रः।सः।सऽउच्यते।उच्यतेभिषक्।भिषग्रक्षोहा।रक्षोहा

मीवचातनः।रक्षोहेतिरक्षःऽहा।अमीवचातनऽइत्यमीवऽचातनः॥४२॥

क्र० १२

॥१४०॥

अम्भावुनी ॥८॥ सोमावुनीम् । अम्भावुनीमित्यम्भाऽवुनीम् । सोमावुनीमूर्जयन्ती
म् । सोमवुनीमिति सोमऽवुनीम् । ऊर्जयन्तीमुदोजसम् । उदोजसमित्युत्ऽओजस
म् । आविक्षि । अविक्षि सर्वा इति सर्वाः । ओषधीः । ओषधीरस्मै । अस्मा अ
रिष्टतातये । अरिष्टतातय इत्यरिष्टऽतातये ॥ ७ ॥ ३ ॥ उच्छुष्माः । शुष्मा ओ
षधीनाम् । ओषधीनां गावो गोष्ठादिव । गोष्ठादिवेरते । गोस्थादिवेति
गोस्थात् । इव । ईरत इतीरते । धनं ॥१०॥ सनिष्यन्तीनाम् । सनिष्यन्तीनामा
त्मानम् । आत्मानं तव । तव पूरुष । पुरुषेति पुरुष ॥ ७ ॥ ३ ॥ इष्कृतिर्नाम ।
नाम वः । वो माता । माताथो । अथो यूयम् । अथो इत्यथो । यूयं स्थ । स्थ ॥१४०॥

निष्कृती:। निः हूँती। रिति निः। हूँती:। सीराः पतत्रिणीः। पतत्रिणी स्यना स्य
नुयत्। यद्दाम यंति। आमयंति निः। निष्कृपा। कृपेति कथा॥७८॥ अति वि
ध्वोन विध्वो: परिष्ठा:। परिष्ठा स्तेन ऽ इवा। परि स्या ऽ इति परि। स्या: स्तेन ऽ इ
व भ्रजम्। स्तेन ऽ इवेति स्तेनः। इवा। भ्रजमक्रम्। अक्रमुरि स्वक्रमु:। ॐ षे
धी:। मा। मा चेचु चच्चु। अचुचच्चु र्भद्र। यत्किम्। किंच्च। चतन्नु। तन्नुः रफे
। रप ऽ इति रफे:॥७९॥ यद्दिमा:। इमा वाजयंत्। वाजयन्तं हमू। अहमो षे
धी:। ॐ षधी हस्ते। हस्ते ऽ आदधे। आदध ऽ इत्सो। दधे। आत्मा यक्ष्मस्य
। यक्ष्मस्य नश्यति। नश्यति पुरा। पुरा जीवगृभो यथा। जीवगृ

कं०३२

॥३६१॥

भुऽइतिजीवऽगृभः । गृभो यथेति गृभः यथा ॥८६॥ यस्यौषधीः । ओषधीः प्रसर्पथ । प्रस
र्पथाङ्गमङ्गम् । प्रसर्पथेति प्रऽसर्पथ । अङ्गमङ्गं परुष्परुः । अङ्गमङ्ग
मित्यङ्गम्ऽअङ्गम् । परुष्परुरिति परुःऽपरुः । ततो यक्ष्मम् । यक्ष्मं वि । वि
बाधध्वे । बाधध्व उग्रः । उग्रो मध्यमशीः । मध्यमशीरिव । मध्यमशीरिति मध्यमऽशीः । इ
। इव ॥८८॥ साकं यक्ष्म । यक्ष्म प्र । प्र पत । पत चाषेण । चाषेण किकिदीवि
ना । किकिदीविनेति किकिऽदीविना । साकं वातस्य । वातस्य ध्राज्या । ध्रा ज्या
ज्या साकम् । साकं नश्य । नश्य निहाकया । निहाकयेति निऽहाकया ॥८९॥
अन्या वो अन्याम् । अन्यामवतु । अवत्वन्या । अन्यान्यस्याः । अन्य ॥३६१॥

न्यस्याः।उप।उपावत।अवतेत्यवत।ताः।सर्वाः।संविदानाः।संवि
दानाऽइदम्।संविदानाऽइतिसम्।विदानाः।इदम्।मे।प्र।प्रावत।अवता
वचः।अवचऽइतिवचः।७१।याः।फलिनीः।फलिनीरफलाः।अफलाऽअ
पुष्पाः।अपुष्पाः।याः।याश्च।च।पुष्पिणीः।पुष्पिणीरितिपुष्पिणीः।बृहस्प
तिप्रसूताःस्ताः।बृहस्पतिप्रसूताऽइतिबृहस्पति।प्रसूताः।ताः।नः।
मुञ्चन्तु।मुञ्चन्त्वंहसः।अंहसऽइत्यंहसः।।२८।।मुञ्चन्तु।मा।माशप
प थ्यात्।शपथ्यादथो।अथोवरुण्यात्।अथोऽइत्यथो।वरुण्यादुत।उतेत्युत।
अथोयमस्य।अथोऽइत्यथो।यमस्यपड्वीशात्।पड्वीशात्सर्वस्मात्।सर्वस्माद्दे

ऋ० ३२

॥३९२॥

वकिल्बिषात्। देवकिल्बिषादिति देव। किल्बिषात्॥ १६॥ अवपतन्तीरवद

व न्। अवपतन्तीरित्यव। पतन्तीः। अवदन्दिवः। दिव ऽओषधयः। ओषधयस्परि

रि। परीति परि। यञ्जीवम्। जीवमश्नवामहै। अश्नवामहै न। न सः। स रि

ष्याति। रिष्याति पूरुषः। पुरुष ऽइति पूरुषः॥ १७॥ या ऽओषधीः। ओषधीः

सोमराज्ञीः। सोमराज्ञीर्बह्वीः। सोमराज्ञीरिति सोम। राज्ञीः। बह्वीः शतवि

चक्षणाः। शतविचक्षणा ऽइति शत। विचक्षणाः। तासामसि। असित्वम्।

त्वमुत्तमा। उत्तमारम्। उत्तमेत्युत्। तमा। अरङ्कामाय। कामाय शम्।

शं हृदे। हृद ऽइति हृदे॥ १९॥ विष्ठिताः पृथिवीम्। विष्ठिता ऽइति वि॥ ३९२॥

स्थिताः । पृथिवीमनु । अन्वित्यनु । बृहस्पतिप्रसूताऽस्यै अ । बृहस्पति
प्रसूताऽइति बृहस्पति । प्रसूताः । अस्यै सम् । सन्दत्त । दत्त वीर्यम् । वी
र्यमिति वीर्यम् ॥ ९६ ॥ याश्च । चेदम् । इदमुपशृण्वन्ति । उपशृण्वन्ति याः । एव उ
उपशृण्वन्तीत्युप । शृण्वन्ति । याश्च । चदूरम् । दूरम्परागताः । परागताऽइ र४
ति पराऽगताः । सर्व्वाः सम्ऽगत्य । सम्ऽगत्य वीरुधः । सम्ऽगत्येति सम्ऽगत्य । वीरु
धऽइति वीरुधः ॥ ९५ ॥ मा वो भ्वोरिषत् । रिषत्खनिता । खनिता यस्मै । य
स्मै च । चाहम् । अहं खनामि । खनामि वः । वऽइति वः । द्विपाच्चतुष्पात् । द्विपा
दिति द्विऽपात् । चतुष्पादस्माकम् । चतुष्पादिति चतुःऽपात् । अस्माकं ६० सर्व्वम् ।

क्र०१२

॥१९३॥

सर्वमस्तु। अस्वनातुरम्। आनातुरमितिसंनातुरम्॥९६॥ ॐ यध यः सम्। सम

वदन्त। अवदन्त सो मैन। सो मैन हंसः। सहंसौरा। राझेतिराझः। यस्यैक्लुणे

ति। कुणोति। ब्राह्मणः। ब्राह्मणस्तम्। न॥९८॥ राजन्। राजन्या रयामसि। पा

रयामसीतिपारयामसि॥९७॥ नाशयित्री बलासस्य। बलासस्याईसः। अ

र्शसऽउपचितोम्। उपचितामसि। उपचितामित्युप। चितोम्। असी सोहि

॥अथोशुनस्य। अथोऽउस थो। शुनस्य यक्ष्मोणाम्। यक्ष्माणाम्या कारोगे

पाकारोरसि। पाकारोरितिपाक। अरोः। असिनाशनी। नाशनीतिनाशनी चीर

॥९९॥ त्वामुग्रवाः। गन्धर्वाऽ अखनन्। अखनन्निन्द्र इन्द्रो बृहस्पतिः॥१९३॥

बृहस्पतिरिति बृहस्पतिम् । ओषधे सोमम् सोमो राजा । राजा विद्वान् । विव

न्यक्ष्मान् । यक्ष्माद् अमुच्यन । अमुच्यन्ते समुच्यन ॥ ८९ ॥ सहस्व मे । मे ऽरा

तीः । अरातीः सहस्व । सहस्व पृतनायतः । पृतनायत इति पृतना ।

यतः । सहस्व सर्वम् । सर्वम् पाप्मानम् । पाप्मानं सहमाना । सहमानासि

। असि ओषधे । ओषधे इत्योषधे ॥ ९० ॥ दीर्घायुस्ते । दीर्घायुरिति दीर्घ ।

आयुः । ते ओषधे । ओषधे खनिता । खनिता यस्मै । यस्मै च । च त्वा । त्वा ख

नामि । खनाम्यहम् । अहमिति सहम् । अथो त्वम् । अथो इत्यथो । त्वं दीर्घा

युः दीर्घायु भूत्वा । दीर्घायुरिति दीर्घ । आयुः । भूत्वा शतवल्शा । शत

क०३२

॥३८७॥

वल्गुवा चिन्वानव ल्गो निनुना वं ल्गा। विरोहन्तान्। रोतो हि दितिरोहनान्।
॥१॥ त्वमुत्तमा। उत्तमासि। उत्तमेस्तुनाम मा। अस्योषधे। ओषधेन वानवेव
क्षाः। वृक्षाः। उपस्तयः। उपस्तयस्तु। अस्तु। उपस्तयः। उपस्तिरस्तु। अ स्तुसः।
सोस्माकम्। अस्माकं य। योऽ अस्मान्। अस्माँ२॥ऽ अभिदासति। अ
भिदासतीस्ते। अभि। दासति॥२॥ मा मा। माहिंसीत्। हिंसीज्जनिता।
जनिता यः। यः पृथिव्याः। पृथिव्या यः। यो वा। वा दिवम्। दिवं सत्य
धर्मा। सत्यधर्मा। सत्यधर्मेति सत्य। धर्मा। व्यानट्। आनट् इति नश्च
न्द्राः। चन्द्राः। प्रथमः। प्रथमो जजान। जजानेति ॥३८७॥

स्मै। कस्मै देवाय। देवाय हविषा। हविषा विधेम। विधेमेति विधेम॥ १३॥
अभ्या वर्तस्व। आ वर्तस्व। वर्तस्व पृथिवि। पृथिवि यज्ञेन। यज्ञेन पय
सा। पयसा सह। सहेति सह। वपान्ते। तेऽअग्निः। अग्निरिषितः। इषि
तोऽअरोहत्। अरोहदित्यरोहत्॥ १४॥ अग्ने यत्। यत्ते। ते शुक्रम्। शु
क्रं यच्चन्द्रम्। चन्द्रम्पूतम्। पूतं यच्च। च यज्ञियम्। यज्ञियमिति यज्ञियम्। त
द्देवेभ्यः। देवेभ्यो भरामसि। भरामसीति भरामसि॥ १५॥ इषमूर्जम्। ऊ
र्जमहम्। अहमितः। इतऽआदम्। आदमृतस्य। ऋतस्य योनिम्। यो
निम्महिषस्य। महिषस्य धाराम्। धारामिति धाराम्। आ मा। मा गोषु। गो

क्र० ३२

॥३९५॥

षुवि श्रन्तु। विश्रन्त्वा तनूषु। आ तनूषु। तनूषु जहि। नि। जहि। नि सेदिम्। सेदि

मन्निरामम्। आ निराममीवाम्। अमीवामिति समीवाम्॥१६॥ अग्ने तव। तव श्र

श्रवः। श्रवो वयः। वयो महि। महि भ्राजन्ते। भ्राजन्ते अर्चयः। अर्च

वि यो विभावसो। विभावसो इति विभाऽवसो। बृहद्भानो शवसा। बृहद्भा

नो इति बृहत्ऽभानो। शवसा वाजम्। वाजमुक्थ्यम्। उक्थ्यं दधा

सि। दधासि दाशुषे। दाशुषे कवे। कव इति कवे॥१७॥ पावकवर्च्चाः

शुक्रवर्च्चाः। पावकवर्च्चा इति पावकऽवर्च्चाः। शुक्रवर्च्चाः। शुक्रवर्च्चा अ

अनूनवर्च्चाः। शुक्रवर्च्चा इति शुक्रऽवर्च्चाः। अनूनवर्च्चा उत्। अनूनवर्च्चाः॥३९५॥

इत्यन्नू न । वक्षाः । उदीयर्षि । उदु पर्षि । मा नुनो । मानुनेति मा । नु नः । पुत्रो मातरा । मा
तरा विचरन् । विचरन्नुप । विचरन्निति वि । चरन् । उपावसि । अवसि पृणक्षि
। पृणक्षि रोदसी । रोदसी उभे । रोदसी इति रोदसी । उभे इत्युभे ॥ ९८ ॥ ऊर्जो
नपातं । नपाज्जातवेदः । जातवेदः सुशस्तिभिः । जातवेद इति जात । वेदः ।
सुशस्तिभिर्मन्दस्व । सुशस्तिभिरिति सुशस्ति । भिः । मन्दस्व धीति । भिः धीति
भिर्हितः । धीतिभिरिति धीति । भिः । हित इति हितः । त्वे इषः । त्वे इति त्वे । इ
षः सं । सं दधुः । दधुर्भूरिवर्पसः । भूरिवर्पसश्चित्रोतयः । भूरिवर्पस इति
भूरि । वर्पसः । चित्रोतयो वामजाताः । चित्रोतय इति चित्र । ऊतयः । वाम

क्र०३२

॥३६२॥ जाताऽइति वाम। जाताः॥९९॥ ऊर्ज्जन्नग्ने। अग्ने प्रथयस्व। प्रथयस्व जन्तु
भिः। जन्तुभिरस्मे। जन्तुभिरिति जन्तुऽभिः। अस्मे रायः। अस्मे इत्यस्मे। रा
योऽअमर्त्य। अमर्त्य स मर्त्य। स दर्शतस्य। दर्शतस्य वपुषः। वपुषो वि। वि
राजसि। राजसि पृणक्षि। पृणक्षि सानसिम्। सानसिं क्रतुम्। क्रतुमिति
क्रतुम्॥१००॥ इष्कर्त्तारमध्वरस्य। अध्वरस्य प्रचेतसम्। प्रचेतसं क्षय
न्तम्। प्रचेतसमिति प्रऽचेतसम्। क्षयन्तं राधसः। राधसो महः। मह
इति महः। रातीं वामस्य। वामस्य सुभगाम्। सुभगां महीम्। सुभगामिति
सुऽभगाम्। महीमिषम्। इषं दधासि। दधासि सानसिम्। सानसिं रयिम्॥३६२॥

रयिमितिरयिम्॥१०१॥ ऋतावानम्महिषम्। ऋतवानमितिऋत। वानम्।
महिषम्विश्वदर्शतम्। विश्वदर्शतमग्निम्। विश्वदर्शतमितिविश्व। दर्श
३८ तम्। अग्निं सुम्नाय। सुम्नायदधिरे। दधिरेपुरः। पुरोजनाः। जनाऽइति
जनाः। श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमम्। श्रुत्कर्णमितिश्रुत्। कर्णम्। सप्रथस्तम
न्त्वा। सप्रथस्तममितिसप्रथःऽतमम्। त्वागिरा। गिरादैव्यम्। दैव्यम्मानु
षा। मानुषायुगा। युगेतियुगा॥१०२॥ आप्यायस्व। प्यायस्वसम्। समेतु।
एतुते। तेविश्वतः। विश्वतःसोम। सोमवृष्ण्यम्। वृष्ण्यमिति। वृष्ण्यम्भ
वा वाजस्य। वाजस्यसंगथे। संगथइतिसम्। गथे॥१०३॥ सन्त्वे। तेपयांसि।

क्रं० ३२

॥३९७॥ पयांऽसि सम्। सम् उ यन्तु। ऊँ इस्ँ। यन्तु वाजाः। वाजा वृष्ण्यानि। वृष्ण्यान्यभि
भिमातिषाहऽ अभिमातिसहऽ इत्यभिमाति सहः। आप्यायमानोऽअ
मृताय। आप्यायमानऽ इत्याप्यायमानः। अमृताय सोम। सोम दिवि। दिवि
श्रवांऽसि। श्रवांऽस्युत्तमानि। उत्तमानि धिष्व। उत्तमानीत्युत्ऽतमानि।
धिष्वेति धिष्व॥३०४॥ आप्यायस्व। प्यायस्व मदिन्तम। मदिन्तम सोम। मदि
न्तमेति मदिन्ऽतम। सोम विश्वेभिः। विश्वेभिरंऽशुभिः। अंऽशुभिरंऽशु
२ स शुभिर्भवा नः। नः सप्रथस्तमः। सप्रथस्तमः सखा। सप्रथस्तमऽ इति स
प्रथःऽतमः। सखा वृधे। वृधऽ इति वृधे॥३०५॥ आ ते। ते वृत्सः। वृत्सो मनः॥३९७॥

मनो यमनु। अमुत्सरुमानू। परमाक्षित्रू। चित्रुसधस्थ्यो नू। सधस्थ्या इति सुध।
स्थो नू। अग्ने त्वाङ्कामया। त्वाङ्कामया गिरा। त्वाङ्कामयेति त्वाम्। कामया। गि
रेति गिरा॥१०६॥ तुभ्यन्ताः। ताऽअङ्गिरस्तम। अङ्गिरस्तम विश्वाः। अङ्गिर
स्तमेत्यङ्गिरः। तम। विश्वाः सुक्षितयः। सुक्षितयः पृथक्। सुक्षितयऽइति सु
।क्षितयः। पृथगिति पृथक्। अग्ने कामाय। कामाय येमिरे। येमिरऽइति येमि
रे॥१०७॥ अग्निः प्रियेषु। प्रियेषु धामसु। धामसु कामः। धामस्विति धामऽसु। का
मो भूतस्य। भूतस्य भव्यस्य। भव्यस्येति भव्यस्य। सम्राडेकः। सम्राडिति स
म्ऽराट्। एको वि। विराजति। राजतीति राजति॥१०८॥ ॥इति वाजसनेयसं

क०१२

॥१६८॥ हितापदक्रमद्वादशोध्यायः॥१२॥ ॥मयिगृह्णामि।गृह्णाम्यग्रे।अग्रेऽअ
ग्निम्।अग्निꣳरायः।रायस्पोषाय।पोषायसुप्रजास्त्वाय।सुप्रजास्त्वायसु
वीर्याय।सुप्रजास्त्वायेतिसुप्रजाःत्वाय।सुवीर्यायेतिसु।वीर्याय।मामुदेव
ताः।उँ इत्यूँ।देवताः।सचन्ताम्।सचन्तामितिसचन्ताम्॥१॥ब्रह्मजज्ञा
नम्।जज्ञानम्प्रथमम्।प्रथमम्पुरस्तात्।पुरस्ताद्वि।विसीमतः।सीमतः
सुरुचः।सुरुचोवेनः।सुरुचऽइतिसु।रुचः।वेनऽआवः।आवरित्यावः।
सबुध्न्याः।बुध्न्याऽउपमाः।उपमाऽअस्य।उपमाऽइत्युप।माः।अस्यविष्ठाः
।विष्ठाःसतः।विस्थाऽइतिवि।स्थाः।सतश्च।चयोनिम्।योनिमसतः।असत ॥१६८॥

नस्य। चुक्षि। विदेम वसुरिति वः॥ १२॥ हिरण्यगर्भः सम्। हिरण्यगर्भ इति हिर
ण्यगर्भः। समवर्त्तत। अवर्त्तताग्रे। अग्रे भूतस्य। भूतस्य जातः। जातः प
तिः। पतिरेकः। एकऽआसीत्। आसीदित्यासीत्। स दाधार। दाधार पृ
थिवीम्। पृथिवीन्द्याम्। द्यामुत। उतेमाम्। इमामिति इमाम्॥ ३॥ द्रप्सश्च ३४
१चु स्कन्द। स्कन्द पृथिवीम्। पृथिवीमनु। अनु द्याम्। द्यामिमम्। इमञ्च
। च योनिम्। योनिमनु। अनु यः। यश्च। च पूर्वः। पूर्वऽइति पूर्वः। समानं
योनिम्। योनिमनु। अनु सञ्चरन्तम्। सञ्चरन्तन्द्रप्सम्। सञ्चरन्तमिति
सम्ऽचरन्तम्। द्रप्सञ्जुहोमि। जुहोम्यनु। अनु सप्त। सप्त होत्राः। होत्राऽअ

क०३३

॥३९१॥ ।त्रिहोत्राः॥७॥ नमोऽस्तु। अस्तु सर्पेभ्यः। सर्पेभ्यो ये। ये के। के च। च पृथिवी

मू। पृथिवीमनु। अन्वित्यनु। ये ऽअन्तरिक्षे। अन्तरिक्षे ये। ये दिवि। दिवि ते

भ्यः। तेभ्यः सर्पेभ्यः। सर्पेभ्यो नमः। नम ऽइति नमः॥८॥ याऽइषवः। इषवो

८ ना वो यातुधानानाम्। यातुधानानां ये। यातुधानानामिति यातु। धानानाम्। ये

वा। वा वनस्पतीनाम्। वनस्पतीनाꣳ रनु। अन्वित्यनु। ये वा। वाऽवटेषु। अवटेषु

टेषु शेरते। शेरत ऽइति शेरते॥९॥ ये वा। वाऽमी। अमी रोचने। अमी ऽइत्यमी

मी। रोचने दिवः। दिवो ये। ये वा। वा सूर्यस्य। सूर्यस्य रश्मिषु। रश्मिष्विति

रश्मिषु। येषामप्सु। अप्सु सदः। अप्स्वित्यप्ऽसु। सदस्कृतम्। कृतमिति कृतम्॥३९१॥

॥७॥ कृणुष्व पाजः। पाजः प्रसितिम्। प्रसितिं न। प्रसितिमिति प्र। सितिम्।
न पृथ्वीम्। पृथ्वीं याहि। याहि राजेव। राजेवामवान्। राजेवेति राजाऽइव।
अमवाँ इभेन। अमवानित्यमऽवान्। इभेनेतीभेन। तृष्वीमनु। अनु
प्रसितिम्। प्रसितिं द्रूणानः। प्रसितिमिति प्र। सितिम्। द्रूणानोऽस्ता। अस्ता
सि। असि विध्य। विध्य रक्षसः। रक्षसस्तपिष्ठैः। तपिष्ठैरिति तपिष्ठैः॥
॥८॥ तव भ्रमासः। भ्रमास आशुया। आशुया पतन्ति। आशुयेत्याशुऽया। पतन्
त्यनु। अनु स्पृश। स्पृश धृषता। धृषता शोशुचानः। शोशुचान इ
ति शोशुचानः। तपूंष्यग्ने। अग्ने जुह्वा। जुह्वा पतङ्गान्। पतङ्गानस

क्र०३२

॥३९०॥ न्दितः। असंन्दितो वि। असंन्दित इत्यसंम्ऽदितः। वि सृज। सृज विष्वक्। वि
ष्वगुल्काः। उल्का इत्युल्काः॥९॥ प्रति स्पशः। स्पशो वि। वि सृज। सृज
तूर्णितमः। तूर्णितमो भव। तूर्णितम इति तूर्णिऽतमः। भव पायुः। पायु
र्विशः। विशो अस्याः। अस्या अदब्धः। अदब्ध इत्यदब्धः। यो नः। नो दू
रे। दूरे अघशंसः। अघशंसो यः। अघशंस इत्यघऽशंसः।
यो अन्ति। अन्त्यग्ने। अग्ने माकिः। माकिष्टे। ते व्यथिः। व्यथिरा। आ दधर्षीत्। दधर्षीदिति दधर्षीत्॥१०॥ उदग्ने। अग्ने तिष्ठ। तिष्ठ प्रति।
प्रत्या तनुष्व। आ तनुष्व। तनुष्व नि। न्यमित्रान्। अमित्राँ ओषतात्। ओषतात्॥३९०॥

तिग्महेते। तिग्महेतऽइति तिग्मऽहेते। यो नः। नो अरातिम्। अरातिꣳ समिधान।
२ च समिधान चक्रे। समिधानेति सम्ऽइधान। चक्रे नीचा। नीचा तम्। तं ध-
क्षि। धक्ष्यतसम्। अतसं न। न शुष्कम्। शुष्कमिति शुष्कम्। १३। ऊर्ध्वो भव।
भव प्रति। प्रति विध्य। विध्याधि। अध्यस्मत्। अस्मदाविः। आविष्कृणुष्व। कृ-
णुष्व दैव्यानि। दैव्यान्यग्ने। अग्नऽइत्यग्ने। अव स्थिरा। स्थिरा तनुहि। तनु-
हि यातुजूनाम्। यातुजूनां जामिम्। यातुजूनामिति यातुऽजूनाम्। जा-
मिमजामिम्। अजामिं प्र। प्र मृणीहि। मृणीहि शत्रून्। शत्रूनिति शत्रून्।
अग्निष्ट्वा। त्वा तेजसा। तेजसा सादयामि। सादयामीति सादयामि। इन्द्रस्य

कौ०३३

॥३९३॥ त्वा। त्वौजसा। ओजसा सादयामि। सादयामीति सादयामि॥ १२॥ भुवो यज्ञस्य। भु
ज्ञस्य रजसः। रजसश्च। च नेता। नेता यत्र। यत्रा नियुद्भिः। नियुद्भिः सचसे।
नियुद्भिरिति नियुत्ऽभिः। सचसे शिवाभिः। शिवाभिरिति शिवाभिः।
दिवि मूर्द्धानम्। मूर्द्धानं दधिषे। दधिषे स्वर्षाम्। स्वर्षां जिह्वाम्। स्वः सामिति
५ हृ ति स्वः साम्। जिह्वामग्ने। अग्ने चकृषे। चकृषे हव्यवाहम्। हव्यवाहमिति
हव्य वाहम्॥ १३॥ ध्रुवासि। असि धरुणा। धरुणास्तृता। आस्तृता वि
श्वकर्म्मणा। आस्तृतेत्या स्तृता। विश्वकर्म्मणेति विश्व कर्म्मणा। मा त्वा
त्वा समुद्रः। समुद्र उत्। उद्वधीत्। वधीन्मा। मा सुपर्णः। सुपर्णो व्यथ ॥३९४॥

माना। सुपर्ण ऽइति सुऽपर्णः। अव्यथमाना पृथिवीम्। पृथिवी न्दृꣳह। दृꣳ
हेति दृꣳह॥ ३४॥ प्रजापतिष्ट्वा। प्रजापतिरिति प्रजाऽपतिः। त्वा सादयतु।
सादयत्वपाम्। अपाम्पृष्ठे। पृष्ठे समुद्रस्य। समुद्रस्येमन्। एमन्निति सेमन्।
व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्। प्रथस्वतीम्प्रथस्व। प्रथस्व पृथिवी। पृथिव्यसि।
असीत्यसि॥ ३५॥ भूर्भूमिः। भूमिरदितिः। अदितिर्विश्वधायाः। विश्वधा
याविश्वस्य। विश्वधाया ऽइति विश्वऽधायाः। विश्वस्य भुवनस्य। भुवनस्य
धर्त्री। धर्त्रीति धर्त्री। पृथिवीं यच्छ। यच्छ दृꣳह। दृꣳह मा। मा हिꣳसीः। हिꣳ
सीरिति हिꣳसीः॥ ३६॥ विश्वस्मै प्राणाय। प्राणायापानाय। अपानाय व्या

ॐ०४३

॥३९२॥ नायो। अपानायेत्यप। अपेने। व्यानायोदानाय। व्यानायेति वि। उदाना
य। उदानाय प्रतिष्ठायै। उदानायेत्युत्। आनाय। प्रतिष्ठायै चरित्राय
। प्रतिस्थायाऽइति प्रति। स्थायै। चरित्रायेति चरित्राय। अग्निष्ट्वा।
त्वाभि। अभिपातु। पातु मह्या। मह्या स्वस्त्या। स्वस्त्या छर्दिषा। छर्दिषा
शन्तमेन। शन्तमेनेति शम्। तमेन॥३७॥ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती।
काण्डात्काण्डादिति काण्डात्। काण्डात्। प्ररोहन्ती परुषः परुषः। प्ररो
हन्तीति प्र। रोहन्ती। परुषः परुषस्परि। परुषः परुषऽइति परुषः। परु
षः। परीति परि। एवा नो दूर्वे। दूर्वे प्र। प्र तनु। तनु सहस्रेण। सहस्रे ॥३९२॥

णव्रातेनेने। व्रातेनेनच। चेतिच॥३८॥ या व्रातेने। व्रातेनेप्रतनोषि। प्रतनोषिसह
स्रेण। प्रतनोषीतिप्रऽतनोषि। सहस्रेणविरोहसि। विरोहसीतिविरोहसि
।तस्यास्ते। तेदेवि। देविइष्टके। इष्टकेविधेम। विधेमहविषा। हविषावयम्।
वयमितिवयम्॥३९॥ यास्ते। तेऽअग्ने। अग्नेसूर्ये। सूर्येरुचः। रुचोदिवम्
।दिवमातन्वन्ति। आतन्वन्तिर श्मिभिः। आतन्वन्तीत्याऽतन्वन्ति
।रश्मिभिरितिरश्मिऽभिः। ताभिर्नः। नोऽअद्य। अद्यसर्वाभिः। सर्वाभी
रुचे। रुचेजनाय। जनायनः। नस्कृधि। कृधीतिकृधि॥४०॥ यावोदेवाः
।देवाःसूर्ये। सूर्येरुचः। रुचोगोषु। गोष्वश्वेषु। अश्वेषुयाः। यारुचः। रुचऽ

क्र०३३

॥३९३॥ इतिरुचेः॥इन्द्राग्नी।ताभिः॥इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी।ताभिःसर्वाभिः॥सर्वाभीरु
चेमारुचेन्नः।नोधत्तान्।धत्तबृहस्पते।बृहस्पतऽइतिबृहस्पते॥२४॥विरा
उज्योतिः॥विराडितिविराट्।ज्योतिरधारयत्।अधारयत्स्वराट्।स्वराउज्यो
तिः॥स्वराडितिस्वाराट्।ज्योतिरधारयत्।अधारयदितिसेधारयत्।पृष्ठे
पृथिव्याः॥पृथिव्याज्योतिष्मतीम्।ज्योतिष्मतीमितिज्योतिष्मतीम्।वि
श्वज्योतिः॥ज्योतिर्यच्छ।यच्छेयेतियच्छ।अग्निष्टे।तेधिपतिः।अधिपतिर
सधिपतिः॥२५॥मधुश्च।चमाधवः।माधवश्च।चवासन्तिकौ।वास
न्तिकावृतू।ऋतूऽअग्नेः।ऋतूऽइत्यृतू।अग्नेरन्तःश्लेषः।अन्तःश्लेषो ॥३९३॥

सि। अन्तःश्लेषऽइत्यन्तःऽश्लेषः। असि कल्पेताम्। कल्पेतान्द्यावापृथिवी
। द्यावापृथिवी कल्पेन्ताम्। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। कल्पेन्ता
मापः। आपऽओषधयः। ओषधयः कल्पेन्ताम्। क ल्पेन्तामग्नयः। अग्न
यः पृथक्। पृथङ्मम। मम ज्यैष्ठ्याय। ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। सव्रताऽइति स।
व्रताः। येऽअग्नयः। अग्नयः समनसः। समनसोन्तरा। समनसऽइति स।मन
सः। अन्तरा द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवीऽइमे। द्यावापृथिवीऽइति द्यावा
पृथिवी। इमेऽइमेती। वासन्तिकावृतू। ऋतूऽअभिकल्पमानाः। ऋतूऽ
इत्यृतू। अभिकल्पमानाऽइन्द्रमिव। अभिकल्पमानाऽइत्यभि। कल्प

क्र० १२

॥३९४॥

मानाः। इन्द्रमिव देवाः। इन्द्रमिवेतीन्द्रम्। इव। देवा अभिसंविशन्तु। अभिस
म्विशन्तु ध्रुवे। अभिसंविशन्त्वित्यभि। सम्विशन्तु। ध्रुवे सीदतम्। ध्रुवे
इति ध्रुवे। सीदतमिति सीदतम्॥ २६॥ अषाढासि। अभिसहमाना। सह
माना सहस्व। सहस्वारातीः। अरातीः सहस्व। सहस्व पृतनायतः। पृत
नायत इति पृतनायतः। सह स्रवीर्यासि। सहस्रवीर्येति सहस्र। वी
र्या। अभिसा। सा मा। मा जिन्व। जिन्वेति जिन्व॥ २७॥ मधु वाताः। वा
ता ऋतायते। ऋतायते मधु। ऋतायत इत्यृत। यते। मधु क्षरन्ति। क्षर
न्ति सिन्धवः। सिन्धव इति सिन्धवः। माध्वीर्नः। नः सन्तु। सन्त्वोषधीः॥ ३९७॥

ओषधीरित्योषधीः ॥ २५ ॥ मधु नक्तम् । नक्तमुत । उतोषसः । उषसो मधु

मत् । मधुमत्पार्थिवम् । मधुमदिति मधु मत् । पार्थिवं रजः । रज इति

रजः । मधु द्यौः । द्यौरस्तु । अस्तु नः । नः पिता । पितेति पिता ॥ २६ ॥ मधुमा

न्नः । मधुमानिति मधु मान् ।   नो वनस्प

तिः । वनस्पतिर्मधुमान् । मधुमाँ अस्तु । मधुमानिति मधु मान् ।

अस्तु सूर्यः । सूर्य इति सूर्यः । माध्वीर्गावः । गावो भवन्तु । भवन्तु नः ।

न इति नः ॥ २७ ॥ अपाङ्प्राङ् । गर्भेत्सीद । सीदुमा । मात्वा । त्वासूर्यम्

सूर्योभि । अभितो श्रीत् । तासीन्मा । माग्निः । अग्निर्वैश्वानरः । वैश्वा

ऋ०३३

॥१९५॥

नुरऽइतिवेप्सा नुरः। अछिन्नपत्राः प्रजाः। अछिन्नपत्राऽइत्यछिन्न
पत्राः। प्रजाऽअनुवीक्षस्व। प्रजाऽइतिप्रऽजाः। अनुवीक्षस्वानु। अ
नुवीक्षस्वेत्यनुऽवीक्षस्व। अनुत्वा। त्वादिव्या। दिव्यावृष्ट्या। वृष्ट्यास
चेताम्। सचेतामितिसऽचेताम्। त्रीन्त्समुद्रान्। समुद्रान्त्सम्। स
मसृपत्। असृपत्स्वर्गान्। स्वर्गानपाम्। स्वर्गानितिस्वःऽगान्। अ
पाम्पतिः। पतिर्वृषभः। वृषभऽइष्टकानाम्। इष्टकानामितीष्टकाना
म्। पुरीषम्वसानः। वसानः सुकृतस्य। सुकृतस्यलोके। सुकृतस्येति
सुऽकृतस्य। लोकेयत्र। यत्रगच्छ। गच्छयत्र। यत्रपूर्वे। पूर्वेपरेताः। परेऽ ॥१९५॥

नाऽइतिपर्शो। इनाः॥ १९॥ इतोजज्ञे। जज्ञे प्रथमम्। प्रथममेभ्यः। एभ्योयो
निभ्यः। योनिभ्योऽअधि। योनिभ्यऽइतियोनि। भ्यः। अधिजातवेदाः।
जातवेदाऽइतिजात। वेदाः। सगायत्र्या। गायत्र्यात्रिष्टुभा। त्रिष्टुभानुष्टु
भा। त्रिष्टुभेतित्रि। स्तुभा। अनुष्टुभाच। अनुस्तुभेत्यनु। स्तुभा। चदेवेभ्यः
देवेभ्योहव्यम्। हव्यंवहतु। वहतुप्रजानन्। प्रजानन्नितिप्र। जानन्॥ ३०॥
इषेराये। रायेरमस्व। रमस्वसहसे। सहसेद्युम्ने। द्युम्नऽऊर्जे। ऊर्जे।
अपत्याय। अपत्यायेत्यपत्याय। सम्राडसि। सम्राडितिसम्। राट्।
असिस्वराट्। स्वराडसि। स्वराडितिस्व। राट्। असिसारस्वतौ। सारस्व

क्र०१२

॥१९६॥ नोत्वा।त्वोत्सौ।उत्सौप्र।प्राव॑तान्।अव॑तानि॒त्यव॒ऽतान्॥३३॥अग्ने॑शुक्ष्व।शु
क्ष्वाहि।हिशे।शेतवे।तवाम्बासः। अम्बासोदेव।देवसाधवे।साधवऽइति
साधवे।अरुम्बहन्ति।वहन्तिमन्यवे।मन्यवऽइतिमन्यवे॥३२॥शुक्ष्वाहि
।हिदेवहूतमान्।देवहूतमाँ२ऽअम्बान्।देवहूतमानितिदेवहूतमा
न्। अम्बाँ२ऽअग्ने।अग्नेरथीरिव।रथीरिवेतिरथीःऽइव।निहोता।
होतापूर्व्यः।पूर्व्यःसदः।सदऽइतिसदः॥३१॥सम्यक्स्रवन्ति।स्रवन्ति
सरितः।सरितोन।नधेनाः।धेनाऽअन्तः।अन्तर्हृदा।हृदामनसा।म
नसापूयमानाः।पूयमानाऽइतिपूयमानाः।घृतस्यधाराः।धाराऽअभि।॥१९८॥

अभिचाकशीमि। चाकशीमि हिरण्ययम्। हिरण्ययो वेतसः। वेतसो मध्ये। मध्ये
ऽअग्नेः। अग्नेरित्यग्नेः॥३४॥ ऋचे त्वा। त्वा रुचे। रुचे भासे। भासे ज्योति
षे। ज्योतिषऽइति ज्योतिषे॥ अभूदिदम्। इदं विश्वस्य। विश्वस्य भुवन
स्य। भुवनस्य वाजिनम्। वाजिनमग्नेः। अग्नेर्वैश्वानरस्य। वैश्वानरस्य
च। चेति च॥३५॥ अग्निर्ज्योतिषा। ज्योतिषा ज्योतिष्मान्। ज्योतिष्मान्रु
क्मः। रुक्मो वर्चसा। वर्चसा वर्चस्वान्। वर्चस्वानिति वर्चस्वान्। सहस्रदाऽ
असि। सहस्रदाऽइति सहस्रदाः। असि सहस्राय। सहस्राय त्वा। त्वेति त्वा
॥३६॥ आदित्यं गर्भम्। गर्भं पयसा। पयसा सम्। समङ्ग्धि। अङ्ग्धि सहस्रस्य।

क्र०३२

॥३९६॥

सहस्रस्य प्रतिमाम् । प्रतिमां विश्वरूपम् । प्रतिमामिति प्रतिऽमाम् । विश्व
रूपमिति विश्वऽरूपम् । परि वृङ्धि । वृङ्धि हरसा । हरसा मा । माभि । अभिमं
स्थाः । मंस्थाः शतायुषम् । शतायुषं कृणुहि । शतायुषमिति शत
ऽआयुषम् । कृणुहि चीयमानः । चीयमानऽइति चीयमानः ॥३६॥ वा
तस्य जूतिम् । जूतिं वरुणस्य । वरुणस्य नाभिम् । नाभिमश्वम् । अश्वं
जज्ञानम् । जज्ञानꣳ सरिरस्य । सरिरस्य मध्ये । मध्यऽइति मध्ये । शिशुं
नदीनाम् । नदीनाꣳ हरिम् । हरिमद्रिबुध्नम् । अद्रिबुध्नमग्ने । अद्रिबु
ध्नमित्यद्रिऽबुध्नम् । अग्ने मा । मा हिꣳसीः । हिꣳसीः परमे । परमे व्योमन् ॥३९७॥

न॥ द्यौमृन्निति द्यि॥ ॐ मनूं॥ ४३॥ अजस्रमिन्दुम्॥ इन्दुमरुषम्॥ अरुषम्भु
रण्युम्॥ भुरण्युमग्निम्॥ अग्निमीडे॥ ईडे पूर्व्वचित्तिम्॥ पूर्व्वचित्तिन्नमो
भिः॥ पूर्व्वचित्तिमिति पूर्व्व॥ चित्तिम्॥ नमोभिरिति नमः॥भिः॥ स पर्व्वभिः॥ प
र्व्वभिर्ऋतुशः॥ पर्व्वभिरिति पर्व्व॥भिः॥ ऋतुशः कल्पमानः॥ ऋतुश इ
ति ऋतु॥शः॥ कल्पमानो गाम्॥ गाम्मा॥ मा हिꣳसीः॥ हिꣳसीरदितिम्॥ अ
दितिं विराजम्॥ विराजमिति वि॥राजम्॥ ४४॥ वरूत्रीन्त्वष्टुः॥ त्वष्टुर्व्वरुण
स्य॥ वरुणस्य नाभिम्॥ नाभिमविम्॥ अविञ्जज्ञानाम्॥ जज्ञानाꣳ रज
सः॥ रजसः परस्मात्॥ परस्मादिति परस्मात्॥ महीꣳ साहस्रीम्॥ सा

क० ३३

॥ ३९८॥

हस्तामसुरस्य। असुरस्य मायाम्। मायामिति मायाम्॥ ४०॥ यो ऽ अग्निः।
अग्निरग्नेः। अग्नेरधि। अध्यजायत। अजायत शोकात्। शोकात् पृथि
व्याः। पृथिव्या ऽ उत। उत वा। वा दिवः। दिवस्परि। परीति परि। येन प्रजाः
। प्रजा विश्वकर्म्मा। प्रजा ऽ इति प्रऽजाः। विश्वकर्म्मा जजान। विश्वकर्मेति
विश्वऽकर्म्मा। जजान जनम्। तमग्ने। अग्ने हेडः। हेडः परि। परीति। ते वृ
णक्तु। वृणक्तीति वृणक्तु॥ ४१॥ इमम्मा। मा हिंसीः। हिंसीर्द्विपादम्।
द्विपादम्पशुम्। द्विपादमिति द्विऽपादम्। पशुं सहस्राक्षः। सहस्राक्षो
मेधाय। सहस्राक्ष ऽ इति सहस्रऽअक्षः। मेधाय चीयमानः। चीयमानः॥ ३९८॥

नऽइन्निचाय्यमानः।मृषुमृषुमृष षुमेधम्।मेधमग्ने।अग्नेजुषस्वजु
षस्वनेनेन।तेनेनचितन्वानः।चितन्वानस्तन्वम्।तन्वमतन्द्रो।नि।निषीद।सीदेति
सीद।मृषुन्त्वै।तेमृषुक्तु।मृषुरेच्छतु।ऋतंतेच्छेयमम्।यमिन्द्रियमः।इन्द्रियमस्तमृत
तै।तेमृषुक्तु।मृषुरेच्छतु।ऋत छन्तिर्तेच्छतु॥७२॥एकेशाफक्कनिक्रद
म्।एकेशाफमित्येके।शाफम्।कनिक्रदम्वाजिनेनम्।वाजिनन्वाजिने
षु।वाजिनेष्वि तिवाजिनेषु।गौरमारण्यम्।आरण्यमनु।अनु
ते।तेदिशामि।दिशामिसाहस्रम्॥७३॥साहस्रः।शतधारम्।शतधार
मुत्सम्।शतधारमितिशत।धारम्।उत्सम्व्यच्यमानम्।व्यच्यमानः॥

क्र०९३

॥३९९॥

सरिरस्य। व्यच्यमानमिति वि। अच्यमानम्। सरिर(स्य)मध्ये। मध्य इति
मध्ये। घृतन्दुहानाम्। दुहानामदितिम्। अदितिञ्जनाय। जनाये
ति जनाय। इमम्मूर्णायुम्॥४४॥ ऊर्णायुम्वरुणस्य। वरुणस्य नाभि
म्। नाभिन्त्वचम्। त्वचम्पशूनाम्। पशूनान्द्विपदाम्। द्विपदाञ्चतुष्प
दाम्। द्विपदामिति द्वि। पदाम्। चतुष्पदामिति चतुः। पदाम्। त्वष्टुः प्र
जानाम्। प्रजानाम्प्रथमम्। प्रजानामिति प्र। जानाम्। प्रथमञ्ज
नित्रम्। जनित्रमिति जनित्रम्। उपसृजः॥४५॥ अजो हि। ह्यग्नेः
। अग्नेरजनिष्ट। अजनिष्ट शोकात्। शोकात्सः। सोऽपश्यत्। ॥३९९॥

अपस्य जनितारम् । जनितारमग्ने । अग्नऽइत्यग्ने । तेने देवाः । दे

वादेवतामू । देवतामग्रमू । अग्रमायन्नू । आयुँस्तेने । तेनुरोहमू । रो

हमायन्नू । आयन्नुपौ । उप मेध्यासः । मेध्यासऽइति मेध्यासः । ग्नारुभ

न्त्वमू ॥ ४६ ॥ त्वंयविष्ठ । यविष्ठौ ष्ठ सुषेन्नः । दाशुषो न्दृनू । न्दृँः पाहि । पा

हि शृणुधि । शृणुधी गिरः । गिरऽइति गिरः । रक्षा तोकमू । तोकमुत ।

उत त्मना । त्मनेति त्मना ॥ ४७ ॥ अपान्त्वा । त्वेमन्नू । एमन्त्सादयामि ।

सादयाम्यपोमन्नू । ओमन्नू स्मन्नू । भस्मञ्ज्योतिषि । ज्योतिषि यमने । अ

यमनेर्णवे । अर्णवे सदने । सदने समुद्रे । समुद्रे सरिरे । सरिरे क्षये ।

क्र०३२

॥२००॥

क्षयेसधिषि। सधिषिसद॑ने। सद॑नेसधस्थे। सधस्थेयोनौ। सधस्थइति

सध।स्थे। योनौपुरीषि। पुरीषिपाथसि। पाथसिपाङ्क्तेन। पाङ्क्तेनेतिपा

ङ्क्तेन॥४६॥ अयम्पुरः। पुरोभुवः। भुवस्तस्य। तस्यप्राणः। प्राणोभौवा

यनः। भौवायनोवासन्तः। भौवायनइतिभौव।आयनः। वासन्तःप्रा

णायनः। प्राणायनोगायत्री। प्राणायनइतिप्राण।आयनः। गायत्रीवास

न्ती। वासन्तीगायत्र्यै। गायत्र्यैगायत्रम्। गायत्रङ्गायत्रात्। गायत्रादुपा

ᳲशुः। उपाᳲशुरुपाᳲशोः। उपाᳲशुरित्युप।अᳲशुः। उपाᳲशोस्त्रि

वृत्। उपाᳲशोरित्युप।अᳲशोः। त्रिवृत्त्रिवृतः। त्रिवृदितित्रि।वृत्। ॥२००॥

त्रिवृन्नौ रथन्तरम् । त्रिवृदिति त्रिऽवृत् । रथन्तरम्वसिष्ठः । रथन्तर
मिति रथम्ऽतरम् । वसिष्ठ ऋषिः । ऋषिः प्रजापतिगृहीतया । प्रजाप
तिगृहीतया त्वया । प्रजापतिगृहीतयेति प्रजापतिऽगृहीतया । त्वया
प्राणम् । प्राणं गृह्णामि । गृह्णामि प्रजाभ्यः । प्रजाभ्य इति प्रजाऽभ्यः
॥५४॥ दक्षिणा विश्वकर्मा । विश्वकर्मा मनः । विश्वकर्मेति विश्वऽकर्मा
। मनो वैश्वकर्मणम् । वैश्वकर्मणं ग्रीष्मः । वैश्वकर्मणमिति वैश्वऽक
र्मणम् । ग्रीष्मो मानसः । मानसस्त्रिष्टुप् । त्रिष्टुब्ग्रैष्मी । त्रिष्टुबिति त्रि
ऽस्तुप् । ग्रैष्मी त्रिष्टुभः । त्रिष्टुभः स्वारम् । त्रिष्टुभ इति त्रिऽस्तुभः । स्वा

ऋ०३२

॥२०३॥

भुरद्धौजोमनेमप

रथं स्वाराट्। स्वाराडन्तर्यामः। अन्तर्यामोन्तर्यामात्। अन्तर्याम इत्यन्त
तः। यामः। अन्तर्यामात्पेच्छ दुहः। अन्तर्यामादित्यन्तः। यामात्। नृपह्व
दुह्रः पेच्छ दुह्यानृपच्छ दुह्रः इति पच्छ। दुह्रः। पच्छ दुह्यान् दुहृह नृपच्छद
ह्यादिति पच्छात्। दुह्यान्। दुहृहद्र रद्धौजः। भुद्धौरेजः इति भुरन्। बौजः। मन
ऽ इति मनेमा। ५०॥ पृष्क्वाद्विश्वव्यचाः। विश्वव्यचाश्चक्षुः। विश्वव्यचा इ
ति विश्व। व्यचाः। चक्षुर्वैश्वव्यचसम्। वैश्वव्यचसम्वर्षाः। वैश्वव्यचस
मिति वैश्व। व्यचसम्। वर्षाश्चाक्षुष्युश्चाक्षुष्यो जगती। जगती वर्षाः
वार्षी जगत्साः। जगत्सा ऋक्सममृक्सममृक्समात्। ऋक्सममि ॥२०३॥

त्यृक्। समम्। ऋक्समाच्छुक्रः। ऋक्सममित्यृक्। समम्। शुक्रः शुक्रात्।
शुक्रात्सप्तदशः। सप्तदशः सप्तदशात्। सप्तदश इति सप्त। दश। सप्त
दशाद्वैरूपम्। सप्तदशादिति सप्त। दशात्। वैरूपं जमदग्निः। जमदग्नि
र्ऋषिः। जमदग्निरिति जमत्। अग्निः। चक्षुरिति चक्षुः॥ ५५॥ इदमुत्तरा
त्। उत्तरात्स्वः। स्वः श्रोत्रम्। स्वरिति स्वः। श्रोत्रꣳ सौवम्। सौवꣳ शरत्।
शरच्छ्रौत्री। श्रौत्र्यनुष्टुप्। अनुष्टुप्शारदी। अनुष्टुबित्यनु। स्तुप्। शार
द्यनुष्टुभः। अनुष्टुभ ऐडम्। अनुष्टुभ इत्यनु। स्तुभः। ऐडमैडात्। ऐ
डान्मन्थी। मन्थी मन्थिनः। मन्थिन एकविꣳशः। एकविꣳश एकविꣳशात्।

क०३३

॥२०२॥ एकविꣳशाऽइत्यैका। विꣳशः। एकविꣳशाद्वै। एजमु। एकविꣳशादित्यै
का। विꣳशात्। घोरा। जमदग्निः। विश्वामित्रः। विश्वामित्रः। आत्रेयः। आत्रेयमितित्रो
त्रेयम्॥५२॥ इयमुपरि। उपरि मतिः। मतिस्तास्यै। तस्ये वाक्। वाक्श्यात्या।
मासाहेमन्तः। हेमन्तो वाचः। वाचः पङ्क्तिः। पङ्क्तिः हैमनी। हैमनी
पङ्क्तौ। पङ्क्तेनिधनवत्। निधनवन्निधनवतः। निधनवदिति निध
नेवत्। निधनवत्उआगतु। निधनवत्उ इति निधन। वतः। आग्रय
णः। आग्रयणात्रिणव। आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ। त्रिणवत्रयस्त्रि
ꣳशौ त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाभ्याम्। त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति त्रिणव त्रा ॥२०२॥

स्त्रिꣳशौ । त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ स्तोमौ । स्तोमौ शाक्वररैवते । त्रिणवत्रयस्त्रिꣳ
शाविति त्रिनवत्रयस्त्रिꣳशौ । स्तोमौ शाक्वररैवते विश्वकर्म्मा । शा
क्वररैवते इति शाक्वररैवते । विश्व कर्म्मा वाचेम् । विश्वकर्म्मेति विश्व
कर्म्मा । वाचं श्लोकम् । श्लोकमा । आ इन्द्रम् । इन्द्रमिति इन्द्रम् ॥५८॥
इति वाजसनेयसंहितापदक्रमत्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥ ॥ ध्रुवक्षिति
र्ध्रुवयोनिः । ध्रुवक्षितिरिति ध्रुव । क्षितिः । ध्रुवयोनिर्ध्रुवा । ध्रुवयोनिरिति
ध्रुव । योनिः । ध्रुवासि । असि ध्रुवम् । ध्रुवं योनिम् । योनिमासीद । आ
सीद । सीद साधुया । साधुयेति साधु । या । उख्यस्य केतुम् । केतुं प्रथमम् ।

ऋ०१। ।।२०३।। प्रथमम्ँउषाणा। उषाणाश्विना। अश्विनाध्वर्म्। अध्वर्म्सादयताम्। अ
ध्वर्म्ऽइत्यध्वर्म्। सादयतामिह। इहत्वा। त्वेलिता।१८। कृष्णायिनीघृतवती।
घृतवतीपुरंन्धिः। घृतवतीतिघृत। वती। पुरंन्धिःस्योने। पुरन्धिरिति
पुरम्। धिः। स्योनेसीद। सीदसदने। सदनेपृथिव्याः। पृथिव्याऽइ
ति पृथिव्याः। अभित्वा। त्वारुद्राः। रुद्रावसवः। वसवोगृणन्तु। गृण
न्त्विमा। इमाब्रह्म। ब्रह्म पीपिहि। पीपिहिसौभगाय। सौभगायेति
सौभगाय।।२।। स्वेहृक्षैः। हृक्षैर्हृक्षैपिता। हृक्षैपितेह। हृक्षैपितेतिहृक्षैः।
पिता। इहसीद। सीदेदेवा नाम्। देवानां७सुम्ने। सुम्नेबृहते। बृहतेरणाय।
।।२०३।।

रुणायेतिनिरणीय।प्रत्नेवैधि।प्रत्नेवेतिप्रत्न।इव।एधिसूनवे।सूनव
ऽआसुशेवा।आसुशेवा।सुशेवास्वावेशा।सुशेवेतिसु।शेवा।स्वा
वेशातन्वा।स्वावेशेति सु।आवेशा।तन्वासम्।सम्विशस्व।विश
स्वेतिविशस्व॥आ।पृथिव्याः।पुरीषम्।पुरीषमसि।असिअप्सः।अप्सोना
म।नाम।तान्त्वा।त्वाविश्वे।विश्वेऽअभि।अभिगृणन्तु।गृणन्तुदे
वाः।देवाऽइतिदेवाः।स्तोमपृष्ठाघृतवती।स्तोमपृष्ठेतिस्तोम।पृ
ष्ठा।घृतवतीह।घृतवतीतिघृत।वती।इहसीद।सीदप्रजावत्।
प्रजावदस्मे।प्रजावदितिप्रजा।वत्।अस्मेद्रविणा।अस्मेऽइत्यस्मे।

क०३४

॥२०६॥ द्रविणायजस्व। आयजस्व। यजस्वेति यजस्व॥ ६॥ अदित्यास्त्वा। त्वा
पृष्ठे। पृष्ठे सादयामि। सादयाम्यन्तरिक्षस्य। अन्तरिक्षस्य धर्त्रीम्।
धर्त्रीं विष्टम्भनीम्। विष्टम्भनीं दिशाम्। दिशामधिपत्नीम्।
अधिपत्नीं भुवनानाम्। अधिपत्नीमित्यधि। पत्नीम्। भुवना
नामिति भुवनानाम्। ऊर्मिर्द्रप्सः। द्रप्सोऽअपाम्। अपामसि।
असि विश्वकर्मा। विश्वकर्मा ते। विश्वकर्मेति विश्व। कर्मा। तऽऋषिः।
२थि। ऋषिरित्यृषिः। शुक्रः शुचिः। शुचिर्ग्रैष्मौ। ग्रैष्मावितिं ग्रैष्मौ॥ ८॥
सजूर्ऋतुभिः। सजूरिति सजूः। ऋतुभिर्विधाभिः। ऋतुभिरित्यृतु ॥२०६॥

तुभिः। विधाभिर्देवैः। विधाभिरिति वि। धाभिः॥ देवैर्देवैः। देवैर्वयो
नाधैः। वयोनाधैरग्नये। वयोनाधैरिति वयः। नाधैः। अग्नये
त्वा। त्वा वैश्वानराय। वैश्वानराय वसुभिः। वसुभी रुद्रैः। वसुभि
रिति वसु। भिः। रुद्रैरादित्यैः। आदित्यैर्विश्वैः। विश्वैर्देवैः। देवै
रिति देवैः॥ १॥ प्राणम्मे मे पाहि। पाह्यपानम्। अपानं व्यानम्।
अपानमित्यप। आनम्। व्यानञ्चक्षुर्व्यानमिति वि। आनम्। च
क्षुरुर्व्या। उर्व्या वि। वि भाहि। भाहि श्रोत्रम्। श्रोत्रं श्लोकय।
श्लोकयेति श्लोकय। अपः पिन्व। पिन्वौषधीः। ओषधीर्जि

का०१४

॥२०५॥ न्त्वा। जिन्वद्द्विपात्। द्विपाद्वयः। द्विपादिति द्विऽपात्। अवच

तुष्पात्। चतुष्पात्पाहि। चतुः पादिति चतुःऽपात्। पाहि दि

वः। दिवो वृष्टिम्। वृष्टिमेरय। एरय। आ ईरयेत्याऽईरय॥७॥ मूर्द्धा

वयः वयः प्रजापतिः। प्रजापतिश्छन्दः। प्रजापतिरिति प्र

जाऽपतिः। छन्दः क्षत्रम्। क्षत्रम्मयन्दम्। मयन्दं विष्टम्भः

विष्टम्भोऽधिपतिः। अधिपतिर्विश्वकर्म्मा। अधिपतिरित्य

धिऽपतिः। विश्वकर्म्मा परमेष्ठी। विश्वकर्म्मेति विश्वऽकर्म्मा। परमेष्ठी ब स्व॰

स्तः। परमेस्थीति परमेऽस्थी। बस्तो विबलम्। विबलं वृष्णिः। विबलमिति २०६

वि।वलम्।वृष्णिः।विशालम्।विशालम्पुरुषः।विशालमितिवि।शालम्।पु
५२ रुषस्तन्द्रम्।तन्द्रंव्याघ्रः।व्याघ्रोनाधृष्टम्।अनाधृष्टंसिं हः।सिं हश्छ
दिः।छदिः।पष्ठवाट्।पष्ठवाड्बृहती।पष्ठवाडितिपष्ठ।वाट्।बृहत्युक्षा।उक्षाक
कुप्।ककुबृ षभः।ऋषभःसतोबृहती।सतोबृहत्यनड्वान्।सतोबृहती
तिसतः।बृहती॥९॥अनड्वान्पङ्क्तिः।पङ्क्तिर्धेनुः।धेनुर्जगती।जगतीत्र्यविः
त्र्यविस्त्रिष्टुप्।त्र्यविरितित्रि।अविः।त्रिष्टुब्दित्यवाट्।त्रिष्टुबितित्रि।स्तुप्।
दित्यवाड्विराट्।दित्यवाडितिदित्य।वाट्।विराट्पञ्चाविः।विराडितिवि।राट्।प
ञ्चाविर्गायत्री।पञ्चाविरितिपञ्च।अविः।गायत्रीत्रिवत्सः।त्रिवत्सउष्णिक्।

क्र०३४

॥२०६॥ त्रिवृत्सऽइति त्रि। वृत्सः। उष्णिक्। तुर्यवाट्। तुर्यवाडनुष्टुप्। तु
र्यवाडिति तुर्य। वाट्। अनुष्टुबित्यनु। स्तुप्॥१॥ इन्द्राग्नीऽअ
व्यथमानाम्। इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी। अव्यथमानामिष्टकाम्
। इष्टकान्दृꣳहतम्। दृꣳहतन्ध्रुवम्। ध्रुवमिति ध्रुवम्। पृष्ठे
न द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षम्। द्यावापृथिव
ऽइति द्यावापृथिवी। अन्तरिक्षञ्च। च वि। वि बाधसे। बाधसऽइ
ति बाधसे॥३०॥ विश्वकर्मा त्वा। विश्वकर्मेति विश्व। कर्मा। त्वा
सादयतु। सादयत्वन्तरिक्षस्य। अन्तरिक्षस्यान्तरिक्षम्। अन्त ॥२०६॥

रिक्षम्वायुः॥ वायूराज्ञी॥ ७३॥ राज्ञ्यसि। असि प्राची। प्राची दि
क्। दिक्त्रिवृत्। त्रिवृद्दक्षिणा। त्रिवृदितित्रिवृत्। दक्षिणा सम्राट्
। सम्राट् प्रतीची। सम्राडितिसम्राट्। प्रतीचीस्वराट्। स्वरा
डुदीची। स्वराडितिस्वराट्। उदीच्यधिपत्नी। अधिपत्नीबृहती। अधि
अधिपत्नीत्यधिपत्नी। बृहती नभः। नभो नभस्युमन भ॰ वा स्यो
र्षिकौ। वार्षिकावितिवार्षिकौ। इषऽऊर्जः। ऊर्जः शारदौ। शा
रदावितिशारदौ॥ ७४॥ आयुर्मे। मे पाहि। पाहि प्राणम्। प्राणमे
पानम्। अपानं व्यानम्। अपानमित्यप। आनम्। व्यानञ्चक्षुः

क०३४

॥२०६॥ घ्रा नमिति वि। आ नम्। चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रम्वाचम्। वाचं पि
न्व। पिन्व मनः। मनो जिन्व। जिन्वात्मानम्। आत्मानम्पाहि।
पाहि ज्योतिः। ज्योतिर्यच्छ। यच्छेति यच्छ॥ ४३॥ मा छन्दः। छन्दः
प्रमा। प्रमा प्रतिमा। प्रमेति प्र। मा। प्रतिमा स्रीवयः। प्रतिमे
ति प्रति। मा। अस्रीवयः पङ्क्तिः। पङ्क्तिरुष्णिक्। उष्णिग्बृह
ती। बृहत्यनुष्टुप्। अनुष्टुब्विराट्। अनुष्टुबित्यनु। स्तुप्। वि
२ त्रि राड्गायत्री। विराडिति वि। राट्। गायत्री त्रिष्टुप्। त्रिष्टुब्जगती। त्रि
ष्टुबिति त्रि। स्तुप्। जगती पृथिवी॥ ४४॥ पृथिव्यन्तरिक्षम्। ॥२०७॥

अन्तरिक्षन्द्यौः । द्यौः समाः । समा नक्षत्राणि । नक्षत्राणि वाक् । वा
ङ्मनः । मनः कृषिः । कृषिर्हिरण्यम् । हिरण्यं गौः । गौरजा । अजा
श्वः । अश्व इत्यश्वः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता । देवता वातः । वातः सू
र्यः । सूर्यश्चन्द्रमाः । चन्द्रमा वसवः । वसवो रुद्राः । रुद्रा आदि
त्याः । आदित्या मरुतः । मरुतो विश्वे । विश्वे देवाः । देवा बृहस्प
तिः । बृहस्पतिरिन्द्रः । इन्द्रो वरुणः । वरुण इति वरुणः ॥ २० ॥ मू
र्द्धासि । असि राट् । राड् ध्रुवा । ध्रुवा धरुणा । धरुणा धर्त्री । धर्त्री धरणी
। धरणीति धरणी ॥ आयुषे त्वा । त्वा वर्चसे । वर्चसे कृष्यै । कृष्यै क्षेमा

क०३४

॥२०८॥ या। क्षेमाय इति क्षेमाय॥३७॥ यन्त्री। राट्। यन्त्री। यन्त्री। यमनी।
यमनी। ध्रुवा। ध्रुवा। धरित्री। धरित्री इति धरित्री। इषऽऊ
र्ज्जे। ऊर्ज्जे। त्वा। रय्यै। पोषाय। पोषाय इति पोषाय॥३८॥ आ
शुः। त्रिऽवृत्। भान्तः। पञ्चऽदशः। व्योम। सप्तऽदशः। धरुणः। एकऽविंशः। प्रतूर्तिः।
अष्टाऽदशः। तपः। नवऽदशः। अभीवर्तः। सविंशः। वर्चः। द्वाविंशः।
कविंशः। प्रतूर्तिः। एकविंशः। इत्येकऽविंशः। प्रतूर्तिः ॥२०९॥

र्त्ति ष्टा दृ॰ स॰। मत्नू र्त्तिरिति म्रा नूर्त्तिः। अष्टा दृ॰ स॰ स्तर्पः। अष्टा
दृ॰ स॰ऽ इत्से ष्टा दृ॰ स॰। तपोन व दृ॰ स॰। न वु दृ॰ स॰ो भी वु र्त्तीः। न
वु दृ॰ स॰ऽ इति न वा दृ॰ स॰। अभी वु र्त्तिः से त्रिट॰ स॰। अभि वु र्त्तिऽ
इत्सेभि। वु र्त्तिः। स त्रिट॰ स॰ो वर्षेन स त्रिट॰ स॰ऽ इति सा। त्रिट॰ स॰।
वर्चौ द्वा त्रिट॰ स॰। द्वा त्रिट॰ स॰ समरणः। समरणस्ल यो त्रिट॰ स॰।
समरणऽ इति समू। भरणः। त्रयो त्रिट॰ स॰ो यो निभ त्रयो त्रिट॰ स॰ऽ
इति त्रयः। त्रिट॰ स॰। यो नि श्च तु त्रिट॰ स॰। च तु त्रिट॰ स॰ो गर्भाः।
च तु त्रिट॰ स॰ऽ इति च तुः। त्रिट॰ स॰। गर्भाः। पञ्च त्रिट॰ स॰। पञ्च

॥२०१॥ त्रिवृꣳशः ऽअर्जः । पञ्चविꣳशऽइति पञ्च । विꣳशः । ओजस्त्रिणवः । त्रिणवः क्र
तुमत्रिनवऽइति त्रि । नवः । क्रतुरेकविꣳशः । एकविꣳशः प्रतिष्ठा । एकविꣳ
शऽइत्येक । त्रिꣳशः । प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳशः । प्रतिस्थेति प्रति । स्था । त्रयस्त्रि
ꣳशो ब्रध्नस्य । त्रयस्त्रिꣳशऽइति त्रयः । त्रिꣳशः । ब्रध्नस्य विष्टपम् । वि
ष्टपञ्चतुस्त्रिꣳशः । चतुस्त्रिꣳशो नाकः । चतुस्त्रिꣳशऽइति चतुः । त्रि
ꣳशः । नाकः षड्विꣳशः । षड्विꣳशो विवर्त्तः । षड्विꣳशऽइति षट् । विꣳशः
। विवर्त्तोऽष्टाचत्वारिꣳशः । विवर्त्तऽइति वि । वर्त्तः । चत्वारिꣳशो धर्त्रम् । अ
ष्टाचत्वारिꣳशऽइत्यष्टा । चत्वारिꣳशः । धर्त्रञ्चतुष्टोमः । चतुस्तोमऽइ ॥२०१॥

अष्टा २

ति चतुःऽस्तोमः ॥ ४१ ॥ अग्नेर्भागः । भागोऽसि । असि दीक्षायाः । दी
क्षायाऽआधिपत्यम् । आधिपत्यम्ब्रह्म । आधिपत्यमित्याधि
पत्यम् । ब्रह्मस्पृतम् । स्पृतन्त्रिवृत् । त्रिवृत्स्तोमः । त्रिवृदि
ति त्रि । वृत् । स्तोमऽइन्द्रस्य । इन्द्रस्य विष्णोः । विष्णोः क्षत्रम् । क्ष
त्रम्पञ्चदशः । पञ्चदशो नृचक्षसाम् । पञ्चदशऽइति पञ्च । दशः ।
नृचक्षसान्धातुः । नृचक्षसामिति नृ । चक्षसाम् । धातुर्जनि
त्रम् । जनित्रं १० सप्तदशः । सप्तदशो मित्रस्य । सप्तदशऽइति स
प्त । दशः । मित्रस्य वरुणस्य । वरुणस्य दिवः । दिवो वृष्टिर्भव

क०३४

॥२३०॥ द्विवर्तिन्वा। वर्तिस्स्त्वनः। स्स्त्वनऽएकविंशं। त्रयः। एकविंशेन। वसूनां

मा। एकविंशं। त्रयऽइत्येक। विंशं। त्रयः॥२॥ वसूनां। रुद्राणांमासु

द्राणाश्चतुष्पानां। चतुष्पाश्चतुर्विंशं। त्रयः। चतुः। पादितिचतुःपा

पानां। चतुर्विंशं। त्रयऽआदित्यानां। मां। चतुर्विंशं। त्रयऽइतिचतुः। विंशं

त्रयः। आदित्यानां। मरुतां। मरुतांऽग्नीं। गर्भाः। स्स्त्वनाः। स्स्त्वनां

पंचविंशं। त्रयः। पंचविंशेन। दिसे। पंचविंशं। त्रयऽइतिपंच। विंशं

त्रयः। अदितेः। पूषणः। पूषणऽअजेन। अजेस्त्रिणवं। त्रिणवं। ॥२४०॥

देवस्य। त्रिनवऽइतित्रि। नवं। देवस्य। सविंतुः। सवितुर्बृहस्पतेः।

बृहस्पतेः। समीचीः। समीची द्विर्न्नोम द्विर्न्नौ स्रुतनाः। स्रुताश्चतुष्टो
मः। चतुष्टोमो ग्रवीनाम्। चतुस्तोम इति चतुः। स्तोमः॥२१॥ ग
वीनामयवानाम्। अयवानाम्प्रजाः। प्रजाश्चतुश्चत्वारिं॰
शः। प्रजा इति प्रजाः। चतुश्चत्वारिं॰शः ऋभूणाम्। चतु
श्चत्वारिं॰श इति चतुः। चत्वारिं॰शः। ऋभूणाम्विश्वेषाम्। वि
श्वेषान्देवानाम्। देवानाम्भूतम्। भूतन्त्रयस्त्रिं॰शः। त्रयस्त्रिं॰
शः सहैमन्त्रयस्त्रिं॰श इति त्रयः। त्रिं॰शः। सहैः सहस्यश्च सह
स्यौ हैमन्तिकौ। हैमन्तिकाविति हैमन्तिकौ॥२२॥ एकयास्तुवत।

॥क्रं०

॥२४३॥

अस्तुवन्त प्रजाः। प्रजाऽअधीयन्त। प्रजाऽइति प्रजाः। अधीय
न्त प्रजापतिः। प्रजापतिरधिपतिः। प्रजापतिरिति प्रजापतिः।
अधिपतिरासीत्। अधिपतिरित्यधिपतिः। आसीत्तिसृभिः
ति तिसृभिर्ब्रह्म। तिसृभिरिति तिसृऽभिः। ब्रह्मासृज्यत। असृज्यत
ब्रह्मणः। ब्रह्मणस्पतिः पतिः पञ्चभिः। पञ्चभिर्भूतानि।
पञ्चभिरिति पञ्चऽभिः। भूतान्यसृज्यन्त। असृज्यन्त भूतानां
भूतानां पतिः। सप्तभिः। सप्तभिः सप्तऽऋषयः। सप्तभिरिति सप्त
ऽभिः। सप्तऽऋषयो धाता। सप्तऽऋषयऽइति सप्त। ऋषयः ॥२४३॥
व

यानानवभिंआरभ्य॥ नवभिंःपितरः नवभिरितिनवऽभिंःपितरो
दितिः। अदितिरधिपत्नी॥ अधिपत्न्येकादशभिंः अधिपत्नी
त्यधिऽपत्नी। एकादशभिंःऋतवः एकादशभिरित्येकादशऽभिंः
ऋतवऽआर्तवाः। आर्तवाऽअधिपतयः। अधिपतयऽआ
सन्। अधिपतयऽइत्यधिऽपतयः। आसन्त्रयोदशभिंः त्रयोद
शभिर्मासाः। त्रयोदशभिरितित्रयोदशऽभिंःमासाः संवत्सरः।
संवत्सरःपञ्चदशभिंः पञ्चदशभिंः क्षत्रम्। पञ्चदशभिरितिप
ञ्चदशऽभिंः। क्षत्रमिन्द्रः इन्द्रःसप्तदशभिंः सप्तदशऽभिंग्राम्याः।

क्रं०३४
॥२३२॥ सप्तदशाभिरिति सप्तदशऽभिः। ग्राम्याः। पशवः। पशव इति पशवः। बृहस्प
तिः। बृहस्पतिर्नवदशाभिः॥२७॥ नवदशाभिः। शूद्रार्यौ।
नवदशाभिरिति नवदशऽभिः। शूद्रार्यौ। वसृज्येताम्। असृ
ज्येतामहोरात्रे। अहोरात्रेऽअधिपत्नी। अहोरात्रेऽइत्यहोरा
त्रे॥ अधिपत्नीऽआस्ताम्। अधिपत्नीऽइत्यधिऽपत्नी। आस्ता
मेकविं०शत्या। एकविं०शत्यैकशफाः। एकविं०शत्येत्येक
विं०शत्या। एकशफा वरुणः। एकशफाऽइत्येकऽशफाः॥
वरुणस्त्रयोविं०शत्या। त्रयोविं०शत्या क्षुद्राः। त्रयोविं०शत्या ॥२३२॥

सेति त्रयः सं वि६० न्रा सा। हि द्वाः पुषा। पुषा पञ्चै वि६० न्रा सा। प
सा २ ञ्चै वि६० न्रौ रु एषा ऽ। पञ्चे वि६० न्रौ सेति पञ्चै। चि६० न्रा सा। आ
रु एषा वायुः। वायुः सप्त वि६० न्रा सा। सप्त वि६० न्रा सा द्यावा
पृथिवी। सप्त वि६० न्रा सेति सप्त। वि६० न्रा सा। द्यावा पृथिवी
वि। द्यावा पृथिवी ऽ इति द्यावा पृथिवी। द्यै तामूः। ए ताम्वसे
वः। वसे वो रुद्राः। रुद्रा ऽ आदित्याः। आदित्या ऽ अनुष्यापन्।
अनुष्यपुँस्ते। अनुष्यायन्निसे नु। ष्यायनूत ऽ एव। एव
नवे वि६० न्रा सा॥ २५॥ नवे वि६० न्रा सा बनुस्यते यः। नवे वि६

क्र० ३४

॥२३३॥

शत्सेति न वं । वि ऽ शत्सा । वनुस्पतयः सोमेन सोम ऽ एकत्रि ऽ
शं । ता । एकत्रि ऽ शता न प्रजाः । एकत्रि ऽ शतेत्येक । त्रि ऽ शता ॥
प्रजा अस्तुवत । प्रजा इति प्रजाः । अस्तुवताऽधीयन्ताऽ । अधीयन्ताऽ
। त्रयस्त्रि ऽ शता । त्रयस्त्रि ऽ शता भूतानि । त्रयस्त्रि ऽ शते
ति त्रयः त्रि ऽ शता । भूतान्यशाम्यन् । अशाम्यन् प्रजा
पतिः । प्रजापतिः परमेष्ठी । प्रजापतिरिति प्रजा । पतिः । परमे
ष्ठ्यधिपतिः ॥ परमेष्ठीति परमे । स्थी ॥ २७ ॥ इति वाजसनेयिसंहितापदक्रमे ॥२३३॥
चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ अग्ने जातान्नानुजातानासु । प्रणुदानु

दा नः। नः सपत्नान्। सपत्नान्प्रति। सपत्नानिति सऽपत्नान्।
प्रत्यजातान्। अजातान्नुद। नुद जातवेदः। जातवेदऽ इति
जातऽवेदः। अधि नः। नो ब्रूहि। ब्रूहि सुमनाः। सुमनाऽअहेड
न्। सुमनाऽइति सुऽमनाः। अहेडँस्तव। तव स्याम। स्याम शर्म्म
न्। शर्म्मँस्त्रिवरूथे। त्रिवरूथऽउद्भौ। त्रिवरूथऽइति त्रिऽवरू
थे। उद्भावित्युत्ऽभौ॥ १॥ सहसा जातान्। जातान्प्र। प्रणुद। नुदा
नः। नः सपत्नान्। सपत्नान्प्रति। सपत्नानिति सऽपत्नान्।
प्रत्यजातान्। अजाताञ्जातवेदः। जातवेदो नुदस्व। जातवे

क०३५
॥२३४॥

दुऽइतिजाता। वेदः। नुदस्वेतिनुदस्व। अधिनः। नो ब्रूहि। ब्रूहि
सुमनस्यमानः। सुमनस्यमान इति सुऽमनस्यमानः॥२॥
पोतुःश्री स्तोमेभिः। स्तोमऽओजेभि ओजोद्रविणम्। द्रविणञ्चतु
श्चत्वारिंश०श्रा। चतुश्चत्वारिंश०। स्तोमेः। चतुश्चत्वारिंश
ऽइति चतुः। चत्वारिंश०श्रा। स्तोमो वर्चोभि वर्चो द्रविणम्।
द्रविणमितिद्रविणम्। अग्नेरेवैम॥३॥ एवपुच्छन्दः। छन्दो वरि
वः। वरिवः शम्भूः। शम्भूः परिभूः। शम्भूरिति शम्ऽभूः। परिभूः
राछत्। परिभूरिति परिऽभूः। आछत्छन्दः। आछदिस। छ॥२३४॥

नु॥ मनोऽश्वचेः॥ श्वचुः सिन्धुः॥ सिन्धुः समुद्रः॥ समुद्रः संदिरम॥
सरेरि॥ कुकुपः॥ ककुत्रि ककुपः॥ त्रिककुफा॥ अमः॥ त्रिककुवि
ति त्रि॥ ककुपः॥ का अमेद्वू॥ पमः॥ अद्वू॥ पम स्वर्पेरे स्किः॥ अपि
रपस्किः॥ पुद्द पेस्किः॥ अंस्वरपस्किः रिसंक्ष्वरः॥ पस्किः॥ पुद्द पेस्कि
र्वि स्वारपे स्किः॥ पुद्द पेस्किः रितिपुद्दा॥ पेस्किः॥ विस्वारपेस्किः॥ क्षुरेः॥
विस्तारपेस्किः रिति विस्तार॥ पेस्किः॥ क्षुरे श्वाजनि श्वाजेऽ आछु
तु॥७॥ आछेस्रछतु॥ आछ दिस्रा॥ छतु॥ प्रछसं श्वतु॥ प्रछ
दिति प्र॥ छतु॥ संश्व द्वियतु॥ संश्वदिति समः॥ श्वतु॥ विपद्धुस्तु॥

क्र०३५

।२३५।

ब्रियदिति व्रि। मतु। ब्रह्मद्रंथ न्तरमृ। रथन्तॅन्निकायः। रथन्तॅमि
न्तिरथमृ। न्तरमृ। निकायो विबुधः। निकाय इति नि। कायः। वि
बुधो गिरि॥ विबुध इति वि। बुधः। गिरो म्न जैः म्न जैः सुछं स्तुप्रास
छं स्तुबं नुष्टुप्रास छं स्तुवि तिसमृ। स्तुप्। अनुष्टु बेवे अनु
स्तुविसं नु। स्तुप्। एवो वारिवः। वारिवो वर्यम वयो वपुस्कृतं। बुय
स्त्रुद्धि स्पर्द्धाः। बुयः हृदिति वयुः। कृतं। विष्पर्द्धी विज्ञालमृ। विस्पर्
र्द्धो इति वि। स्पर्द्धः। विज्ञालञ्छदिः। विलं ज्ञामिति वि। ज्ञालमृ॥२३५॥
छदि र्दूरोहणमृ। दूरो हणन्तं दमृ। दूरोहणमिति दुः। रोहणमृ। तद्र

मे क्राङ्कं मू। अङ्क्राङ्कमि सं क्रं। अङ्कं मू॥ ५॥ रश्मिना। सत्याय। स
त्याय सत्यम्। सत्यञ्जिन्व। जिन्व प्रेतिना। प्रेतिना धर्म्मणा॥
प्रेतिनेति प्र। इतिना। धर्म्मणा धर्म्मम्। धर्म्ममन्वित्या। अ
न्वित्या दिवा। अन्वित्येत्यनु। इत्या॥ दिवा दिवम्। दिवं ६० सन्धि
ना। सन्धिनान्तरिक्षेण। सन्धिनेति सम्। धिना। अन्तरिक्षेणा
न्तरिक्षम्। अन्तरिक्षम्प्रतिधिना। प्रतिधिना पृथिव्या। प्रति
धिनेति प्रति। धिना। पृथिव्या पृथिवीम्। पृथिवीम्विष्टम्भेन
विष्टम्भेन वृष्ट्या॥ वृष्ट्या वृष्टिम्। वृष्टिम्प्रवया। प्रवयान्हा।

क्र॰ ३५

॥२३६॥ प्रवयेतिप्र। वयः। अन्हा हे॥ अहे रनुया। अनुयारात्र्यो। अनुयेस्य
नु। या॥ रा त्र्यारात्री मृ। रात्री मुच्छि जो। उच्छि जो वसुभ्यः। वसुभ्यो
वसून्। वसुभ्य इति वसु। भ्यः। वसून्प्रके तेन। प्रकेतेनादित्ये
भ्यः॥ प्रकेतेनेति प्र। केतेन। आदित्येभ्यः आदित्यान्। आदित्याँ
स्तन्नु नः॥ ६॥ तन्नु नारायः। रायस्पोषेण। पोषेण रायः। रायस्पोष
मू। पोषेन्इ। सन् इ। सर्व्वेणा। सन् इ। सर्व्वेणस्मु ता ये। सन् इ। सर्व्वेणेति समू
सर्व्वेण। स्मुतायेस्मु नमृ। स्मु नमेडेनो। डेनो षेधी भिः। ओषधी
भिरोषधीः। ओषधीरुत्तमेन। उत्तमेन तनूभिः। उत्तमेने स्मुत। ॥२३६॥

तमेनो।तनूभिस्तनूः।तनूर्वयोधसं।वयोधसाधीतेन।वयो
धसेतिवयः।धसं।आधीतेनाधीतमू।आधीतेनेस्यां।धीतेना।
आ धीतमभिजितं।आ धीतमित्या।धीतमू।अभिजितातेजे
सं।अभिजितेत्यभि।जितं।तेजसां।तेजसेम।तेजसऽइति तेजसे॥७॥
प्रतिपदेसि।प्रतिपदिति प्रति।पत्।असिप्रतिपदे।प्रतिपदेत्वा
।प्रतिपदऽइतिप्रति।पदे।त्वानुपत्।अनुपदेनुपदे।अनुपदि
त्येनु।पत्।अनुपदेसम्पत्।अनुपदऽइत्यनु।पदे।सम्पदसिसम्प
दे।सम्पदितिसम्।पत्।सम्पदेतेजसे सम्पदऽइतिसम्।पदे।

का०४८

॥२६॥ तेजस्तेजसे। तेजसे त्रिवृत्॥८॥ त्रिवृत्त्रिवृते। त्रिवृदिति त्रि। वृत्।
त्रिवृ॰ तेन प्रवृत्। त्रिवृतऽइति त्रि। वृते। प्रवृत्प्रवृते। प्रवृदिति
प्र। वृत्। प्रवृते विवृत्। प्रवृतऽइति प्र। वृते। विवृद्विवृते। वि
वृदिति वि। वृत्। विवृते सवृत्। विवृतऽइति वि। वृते। सवृत्स
वृते। सवृदिति स। वृत्। सवृतेऽआक्रमः। सवृतऽइति स।
वृते। आक्रमऽओक्रमाय। आक्रमऽइत्या। क्रमः। आक्र
माय संक्रमः। आक्रमायेत्या। क्रमाय। संक्रमः संक्रमाय ॥२७॥
संक्रमऽइति सम्। क्रमः। संक्रमायोत्क्रमः। संक्रमायेति सम्।

क्रमाय। उत्क्रमऽउत्क्रमाय। उत्क्रमऽइत्युत्। क्रमः। उत्क्र
मायोत्क्रान्त्यैः। उत्क्रमायेत्युत्। क्रमाय। उत्क्रान्तिरुत्क्रा
न्त्यै। उत्क्रान्तिरित्युत्। क्रान्तिः। उत्क्रान्त्याऽधिपति
ना। उत्क्रान्त्याऽइत्युत्। क्रान्त्यै। अधिपतिनोर्जा। अधि
पतिनेत्यधि। पतिना। ऊर्जोर्जम्। ऊर्जमित्यूर्जम्॥ १५॥
राज्ञ्यसि। असि प्राची। प्राची दिक्। दिग्वसवः। वसवस्ते। ते देवाः।
देवाऽअधिपतयः। अधिपतयोऽग्निः। अधिपतयऽइत्यधि। पत
यः। अग्निर्हेतीनाम्। हेतीनाम्प्रतिधर्ता। प्रतिधर्ता त्रिवृत्।

॥क्रं०

॥२३६॥ प्रतिधृत्यैऽइति प्रति।धृत्यै। त्रिवृत्त्वा। त्रिवृदिति त्रि।वृत्।
त्वा स्तोमः। स्तोमः पृथिव्याम्। पृथिव्याꣳ श्रयतु। श्र
यत्वाज्यम्। आज्यमुक्थम्। उक्थमव्यथायै। अव्यथा
यै स्तभ्नातु। स्तभ्नातु रथन्तरम्। रथन्तरꣳ साम। र
थन्तरमिति रथम्।तरम्। साम प्रतिष्ठित्यै। प्रतिष्ठि
त्याऽअन्तरिक्षे। प्रतिष्ठित्याऽइति प्रति।स्थित्यै। अ
न्तरिक्षऽऋषयः। ऋषयस्त्वा। त्वा प्रथमजाः। प्रथ ॥२३८॥
मजा देवेषु। प्रथमजाऽइति प्रथम।जाः। देवेषु दिवः।

द्विवोमात्त्रया।मात्त्रया वरिम्मणा।वरिम्मणा प्रथंतु।प्रथंतु
विधर्त्ता।विधर्त्ताच।विधर्त्तेतिविऽधर्त्ता।चायम्।अयम
धिपतिः।अधिपतिश्च।अधिपतिरि त्यधिपतिः।
चते।तेत्वा।त्वासर्वे।सर्वेसम्विदानाः।सम्विदानाँकं नाक
स्या।सम्विदानाऽइतिसम्।विदानाः।नाकस्यपृष्ठे।पृ
ष्ठेस्वर्गे।स्वर्गेलोके।स्वर्गऽइतिस्वः। गे।लोकेयजमा
नम्।यजमानञ्च।चसादयन्तु।सादयन्त्वितिसादय
न्तु॥१०॥विराड्दक्षिणा।विराडितिविऽराट्।दक्षिणारुद्रैः।

का०

॥२३९॥ कुह्वाऽइन्द्रे भइन्द्रे भपञ्च दुरः । पञ्च दुरः ऽउगम् । पञ्च दुरः
ऽइति पञ्च । दुरः । ऽउगम् हतू । हूहदिति हूहतू ॥३३॥ सु
म्नाभ्रू तीची । सुम्नाऽइति सुमूराट् । सूतीच्यादित्याः । आदि
त्याचरुणः । चरुणः सप्त दुरः । सप्त दुरो मरुत्वतीयम् । सप्त
दुराऽइति सप्त । दुरः । मरुत्वतीयम्वैरूपम् । वैरूपमिति वैरू
पम् ॥३४॥ स्वराडुदीची । स्वराऽइति स्वुराट् । उदीची मरुतेनमरु
तः सोमेन सोमेऽएकविंशः । एकविंशो निष्कैवल्यम् । एक
विंशऽइत्येक । विंशः । निष्कैवल्यम्वैराजम् । निःकैवल्यमि ॥२३९॥

तिनिः । कैवल्यम् । वैराजमिति वैराजम् ॥ ४३ ॥ ओषधिपत्नी
बृहती । ओषधिपत्नीत्योषधि । पत्नी । बृहती । विश्वे । विश्वेदेवाः । दे
वा बृहस्पतिः । बृहस्पतिस्त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ । त्रिणवत्र
यस्त्रिꣳशौ त्वौ । त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति त्रिणवत्रयस्त्रिꣳ
शौ । ता स्तोमौ । स्तोमौ श्रयताम् । श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारु
ते । वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे । वैश्वदेवाग्निमारुते इति वैश्व
देवाग्निमारुते । उक्थे अव्यथायै । उक्थे इत्युक्थे । अव्यथायै
स्तभ्नीताम् । स्तभ्नीताꣳ शाक्वररैवते । शाक्वररैवते सामनी ॥

क०३५

॥२२०॥

शाक्वररैवतेऽइति शाक्वररैवते। सामनीऽइति सामनी ॥३४॥
अयम्पुरः। पुरो हरिकेशः। हरिकेशः सूर्यरश्मिः। हरिके
शऽइति हरिऽकेशः। सूर्यरश्मिस्तस्य। सूर्यरश्मिरिति सू
र्यऽरश्मिः। तस्य रथगृत्सः। रथगृत्सश्च। रथगृत्सऽइति
रथऽगृत्सः। च रथौजाः। रथौजाश्च। रथौजाऽइति रथ।
ओजाः। च सेनानीग्रामण्यौ। सेनानीग्रामण्याऽइति से
नानीग्रामण्यौ। पुञ्जिकस्थला च। पुञ्जिकस्थलेति पुञ्जि
कऽस्थला। च क्रतुस्थला। क्रतुस्थला च। क्रतुस्थलेति क्र ॥२२०॥

तु। स्यला। चाप्सरसौ। अप्सरसौ दङ्क्ष्णवः। दङ्क्ष्णवः पशवः
पशवो हेतिः। हेतिः पौरुषेयः। पौरुषेयो वधः। वधः प्रहे
तिः। प्रहेतिस्तेभ्यः। प्रहेतिरिति प्र। हेतिः। तेभ्यो नमः। न
मोऽअस्तु। अस्तु ते। ते नः। नोऽवन्तु। अवन्तु ते। ते नः। नो मृ
डयन्तु। मृडयन्तु ते। ते यम्। यं द्विष्मः। द्विष्मो यः। यश्च।
च नः। नो द्वेष्टि। द्वेष्टि तम्। तमेषाम्। एषां जम्भे। जम्भे द
ध्मः। दध्म इति दध्मः॥३५॥ दक्षिणा विश्वकर्म्मा। विश्वक
र्म्मा रथस्वनः। विश्वकर्म्मेति विश्व। कर्म्मा। रथस्व नो रथे

क०३५

॥२२३॥ चित्रः।तु।रथस्वनऽइतिरथ।स्वनः॥ रथेचित्रोमेनुका॥ रथेचि
त्रऽइतिरथे।चित्रः।मेनुकासहजन्या।सहजन्यायातुधा
नोः।सहजन्येतिसहा।जन्या।यातुधानारक्षांसि।यातु
धानाऽइतियातु।धानोः।रक्षांसीतिरक्षांसि॥३६॥पश्चा
द्विश्वव्यचाः।विश्वव्यचारथप्रोतः।विश्वव्यचाऽइतिवि
श्व।व्यचाः।रथप्रोतोसमरथः।रथप्रोतऽइतिरथ।प्रोतः।
असमरथः प्रम्लोचन्ती।असमरथऽइत्यसम।रथः।प्र
म्लोचन्त्यनुम्लोचन्ती।प्रम्लोचन्तीतिप्र।म्लोचन्ती॥ ॥२२४॥

अनुम्लोचन्ती व्याघ्राः। अनुम्लोचन्तीत्यनु। म्लोचन्ती।
व्याघ्राः सर्पाः। सर्पाऽइति सर्पाः॥ ३७॥ उत्तरात्संयद्वसुः।
संयद्वसुस्तार्क्ष्यः। संयद्वसुरिति संयत्। वसुः। तार्क्ष्योऽरि
ष्टनेमिः। अरिष्टनेमिर्विश्वाची। अरिष्टनेमिरित्यरिष्ट। ने
मिः। विश्वाची घृताची। घृताच्यापः। आपो वातः। वातऽ
इति वातः॥ ३८॥ उपर्यर्वाग्वसुः। अर्वाग्वसुः सेनजित्। अ
र्वाग्वसुरित्यर्वाक्। वसुः। सेनजित्सुषेणः। सेनजिदिति से
न। जित्। सुषेणऽउर्वशी। सुसेनऽइति सु। सेनः। उर्वशी पू

क्र०३५

॥२२२॥ वीचित्तिः। पूर्वचित्तिरवस्कूर्ज्जेम। पूर्वचित्तुरिति पूर्वाचि
त्तिः। अवस्कूर्ज्जन्निव द्युतः। अवस्कूर्ज्जन्निवेत्यवऽस्कू
र्ज्जेम। विद्युद्दिति विऽद्युत्॥ १९॥ अयमग्निः। अग्निः स
हस्रिणः। सहस्रिणो वाजस्य। वाजस्य शतिनः। श
तिनस्पतिः। पतिरिति पतिः। मूर्द्धा कविः। कवी रयीणा
म्। रयीणामिति रयीणाम्॥ २०॥ अबोध्यग्निः। अग्निः
समिधा। समिधा जनानाम्। समिधेति समऽइधा। जना
२ना नाम्प्राति। प्राति धेनुमिव। धेनुमिवायतीम्। धेनुमि॥२२२॥

सं

वेतिधेनुमूऽइव। आयतीमुस्रांम्। आयतीमित्या। सु
तीम्। उपसमित्युपसम्। सुव्हाऽइव प्र। सुव्हाऽइवेति
युव्हाःऽइव। प्र वयाम्। वयामुज्जिहानाः। उज्जिहानाः
प्र। उज्जिहानाऽइत्युत्ऽजिहानाः। प्र भानवः। भानवः
सिस्रते॥ सिस्रतेनाकम्। नाकमच्छ। अच्छ सच्छ॥ २३॥
अवोचाम कवये। कवये मेध्याय। मेध्याय वचः। वचो
वन्दारु। वन्दारु वृषभाय। वृषभाय वृष्णे। वृष्णऽइतिवृ
ष्णे। गविष्ठिर नमसा। नमसा स्तोमम्। स्तोमम् अग्नौ। अग्नौ

ए

का०३५

॥२२३॥ द्विवी वा । द्विवी वरुकम मा । द्विवी वे । ति द्वि वाई वा । रु कमुं रुव्यंचे
मू । उरु व्यंचं मश्वे तू । उरु व्यच्चु मित्युरु । व्यंचे मू । अश्वे दिसे
श्वेतू ॥२२॥ जनस्य गोपाः । गोपाऽ अजनिष्ट । अजनिष्ट जागृ
विः । जागृविरग्निः । अग्निः सुदक्षः । सुदक्षः सुविताय । सु
दक्ष इति सु । दक्षः । सुविताय नव्यसे । नव्यस इति नव्यसे ।
घृतप्रतीको बृहता । घृतप्रतीक इति घृत । प्रतीकः ।
बृहता दिविस्पृशा । दिविस्पृशा द्युमत् । दिविस्पृशेति दि
वि । स्पृशा । द्युमद्वि । द्युमदिति द्युमत् । वि भाति । भाति भरते ॥२२३॥

ष्टम भृतं नेमः । स्तुचिंम स्तुचिरिति स्तुचिं॥ २७॥ त्वामग्ने । अग्ने
ऽअङ्गि·रसः । अङ्गि·रसो गुहा । गुहा हितम् । हितमनु । अ
न्वविन्दन् । अविन्दञ्छिश्रियाणम् । शिश्रियाणं वने व
ने । वनेवनऽइति वनेऽवने । वने । स जायसे । जायसे मथ्यमानः ।
मथ्यमानः सहः । सहो महत् । महत्त्वाम् । त्वामाहुः । आहुः
सहसः । सहसस्पुत्रम् । पुत्रमङ्गि·रः । अङ्गि·रऽइत्यङ्गि·
रः ॥ २८ ॥ सखायः सम् । सं वः । वः सम्यञ्चम् । सम्यञ्च
मिषम् । इषं स्तोमम् । स्तोमं च । चाग्नये । अग्नये · प्र५ ८

क०३५

॥२४॥

त्यग्नये। वर्षिष्ठाय क्षितीनाम्। क्षितीनामूर्जः। ऊर्जो न-
प्त्रे। नप्त्रे सहस्वते। सहस्वत इति सहस्वते॥२८॥ स इं समि ६२
न्तु। स इं समित्। समम्। सममिद्युवसे। युवसे वृषन्। वृषन्न-
ग्ने। अग्ने विश्वानि। विश्वान्यर्यः। अर्य आ। आ इळः। इळ-
स्पदे। पदे सम्। समिध्यसे। इध्यसे सः। स नः। नो वसूनि। वसून्या ९५
न्याभर। आ भर। भरेति भर॥२९॥ त्वां चित्रश्रवस्तम। चित्र-
श्रवस्तम हवन्ते। चित्रश्रवस्तमेति चित्रश्रवःतम। ॥२४॥
हवन्ते विक्षु। विक्षु जन्तवः। जन्तव इति जन्तवः। शोचिष्के-

शम्पुरुप्रिया। शोचिःकेतुमिति शोचिःऽकेतुम्। पुरुप्रियाग्ने।
पुरुप्रियेति पुरुऽप्रिया। अग्ने हव्याय। हव्याय वोढवे। वो
ढवऽइति वोढवे॥२७॥ एना वः। वोऽअग्निम्। अग्निन्नम
सा। नमसोर्जः। ऊर्जो नपातम्। नपातमाहुवे। आहुवे। हुवऽ
इति हुवे। प्रियञ्चेतिष्ठम्। चेतिष्ठमरतिम्। अरतिं स्वध्व
रम्। स्वध्वरं विश्वस्य। स्वध्वरमिति सुऽअध्वरम्। विश्वस्य
दूतम्। दूतममृतम्। मेऽअमृतमित्यमृतम्॥२८॥ स योज
ते। योजतेऽअरुषा। अरुषा विश्वभोजसा। विश्वभोजसा सः।

क०१५

॥२२५॥ विश्वभोजस इति विश्वऽभोजसा। सद्रुद्रवत्। द्रुद्रवत्सखा। कुतः। स्वा
कुतऽइति सु। आकुतः॥२९॥ सुब्रह्मा यज्ञः। सुब्रह्मेति सु। ब्रह्मा
। यज्ञः सुशमी। सुशमी वसूनाम्। सुशमीति सु। शमी। वसूना
देवम्। देवं राधः। राधो जनानाम्। जनानामिति जनानाम्।
॥३०॥ अग्ने वाजस्य। वाजस्य गोमतः। गोमत ईशानः। गोमत
ऽइति गोऽमतः। ईशानः सहसः। सहसो यहो। यहोऽइति य
हो। अस्मे धेहि। अस्मेऽइत्यस्मे। धेहि जातवेदः। जातवेदो म ॥२२५॥
हि। जातवेदऽइति जातऽवेदः। महि श्रवः। श्रवऽइति श्रवः॥३१॥

सऽइधानः। इधानो वसुः वसुष्कविः। कविरग्निः। अग्निरीडे
न्यः ईडेन्यो गिरा। गिरेति गिरा। रेवदस्मभ्यम्। अस्मभ्यं पु
र्वणीक। पुर्वणीक दीदिहि। पुर्वनीकेति पुरु। अनीक। दीदिहि
ति दीदिहि॥ ३२॥ क्षपो राजन्। राजन्नुत। उत त्मना। त्मनाग्ने। अ
ग्ने वस्तोः। वस्तोरुत। उतोषसः। उषसऽइत्युषसः। स तिग्म
जम्भ। तिग्मजम्भ रक्षसः। तिग्मजम्भेति तिग्म। जम्भ। रक्षसो द
ह। दह प्रति। प्रतीति प्रति॥ ३३॥ भद्रो नः। नोऽअग्निः। अग्निरा
हुतः। आहुतो भद्रा। आहुतऽइत्याऽहुतः। भद्रा रातिः। रातिः

को॰ ३५

॥२२६॥ सुभगा। सुभगा भद्रः। सुभगेति सु। भगा। भद्रोऽअद्बुरः। अद्बुरऽइ
त्यद्बुरः। भद्राऽऋतुना। ऋतुना मकौस्तपः। मकौस्त पूऽइति पा। कौस्त
पता। ३७॥ भद्रमानेन मनः छणुष्वा। छणुष्व वृत्रतूर्ये। वृत्रतूर्य
इति वृत्र। तूर्ये। येनो सममल्लु। सममल्लु सासहे। सममल्लिति सम
तु। सु। ससहेऽइति स सहे। ३८॥ अर्वा स्थिरा। स्थिरा तनुहि। तनु
नुहि भूरि। भूरि शर्द्धताम्। शर्द्धतामिति शर्द्धताम्। वनेमो ते। ते
ऽअभिष्टिभिः। अभिष्टिभिरित्यभिष्टिभिः। ३९॥ अग्निं तम्। ॥२२६॥
तम्मन्ये। मन्ये यः। यो वसुः। वसुरस्तम्। अस्तं यम्। यं यन्ति।

यन्ति धेनवः। धेनवऽइति धेनवः। अस्तम् अर्वन्तः। अर्वन्तऽ आशवः
आशवोऽस्तम्। अस्तं नित्यासः। नित्यासो वाजिनः। वाजिनऽइ
षम्। इषं स्तोतृभ्यः। स्तोतृभ्यऽआ। आ भर। स्तोतृभ्यऽइति स्तो
भर— तृभ्यः। आ भर। भरेति भर। ३७। सोऽग्निः। अग्निर्यः। यो वसुः। वसु
र्गृणे। गृणे सम्। सं यम्। यमा। आ यन्ति। आयन्ति धेनवः। आ
यन्तीत्याऽयन्ति। धेनवऽइति धेनवः। सम् अर्वन्तः। अर्वन्तो रघु
द्रुवः। रघुद्रुवः सम्। रघुद्रुवऽइति रघुऽद्रुवः। सं सुजातासः।
सुजातासः सूरयः। सुजातासऽइति सुऽजातासः। सूरयऽइति सू

क्र०३५

॥२२७॥ रय्यैना॥इ॥ उभे सुश्चन्द्र। उभेऽइत्युभे। सुश्चन्द्र सर्पिषः। सुश्चन्द्रेति
सुऽचन्द्र। सर्पिषो दर्वी। दर्वी श्रीणीषे। दर्वीऽइति दर्वी। श्रीणीष
ऽआसनि। आसनीत्यासनि। उतो न। उतोऽइत्युतो। नुऽउत्। उ
त्पुपूर्याः। पुपूर्याऽउक्थेषु। उक्थेषु शवसः। शवसस्पते। पतऽ
इति पते॥३९॥ अग्ने तम्। तमद्य। अद्याश्वम्। अश्वन्न। न स्तोमैः।
स्तोमैः क्रतुम्। क्रतुन्न। न भद्रम्। भद्रꣳ हृदिस्पृशम्। हृदिस्पृ
शमिति हृदिऽस्पृशम्। ऋध्यामा त। तऽओहैः। ओहैरित्योहैः॥२२८॥
॥४०॥ अधा हि। हि अग्ने। अग्ने क्रतोः। क्रतोर्भद्रस्य। भद्रस्य दक्ष

स्या । दक्षस्य साधोः । साधोरिति साधोः । रथीर्ऋतस्य । ऋतस्य बृ
हतः । बृहतो बभूथ । बभूथेति बभूथ ॥ ७१ ॥ एभिर्न्नः । नोऽर्क्कैः ।
अर्क्कैर्ब्भव । भवा नः । नोऽर्वाङ् । अर्वाङ्स्वः । स्वर्ण्ण । न ज्योतिः । ज्योति
रिति ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः । विश्वेभिः सुमनाः । सुमना अनीकैः ।
सुमना इति सुऽमनाः । अनीकैरित्यनीकैः ॥ ७२ ॥ अग्निं होतार
म् । होतारम्मन्ये । मन्ये दास्वन्तम् । दास्वन्तं वसुम् । वसुं सूनुम् ।
सूनुं सहसः । सहसो जातवेदसम् । जातवेदसं विप्रम् । जा
तवेदसमिति जातऽवेदसम् । विप्रन्न । न जातवेदसम् । जातवेद

ऋ०३५

॥२२९॥ समितिजातवेदः सम् । ऽऊर्ध्वया । ऊर्ध्वया स्वध्वरः । स्वध्वरो देवः । सु
ध्वर इति सुऽअध्वरः । देवो देवाच्या । देवाच्या कृपा । कृपेति कृ
पा । घृतस्य विभ्राष्टिम् । विभ्राष्टिमनु । विभ्राष्टिमिति विऽभ्रा
ष्टिम् । अनु वष्टि । वष्टि शोचिषा । शोचिषाऽऽजुह्वानस्य । आजुह्वा
स नस्य सर्पिषः । आजुह्वानस्येत्याऽजुह्वानस्य । सर्पिष इति सर्पि
षः ॥ ४१ ॥ येन ऋषयः । ऋषयस्तपसा । तपसा सत्रम् । सत्रमा
यन् । आयन्निन्धानाः । इन्धानाऽअग्निम् । अग्निं स्वः । स्वराभरन्तः ।
आभरन्तऽइत्याऽभरन्तः । तस्मिन्नहम् । अहं नि । नि दधे । दधे ॥२२९॥

नाके। नाकेऽग्निम्। अग्निं यमम्। यमम् आ रुहः। आ रुहर्म्मनेवः। मनेव
स्तीर्णबर्हिषम्। स्तीर्णबर्हिषमिति स्तीर्ण। बर्हिषम्॥ ७७॥ तस्य पत्नी
भिः। पत्नीभिरनु। अनु गच्छेम। गच्छेम देवाः। देवाः पुत्रैः। पुत्रैर्भ्रा
तृभिः। भ्रातृभिरुत। भ्रातृभिरिति भ्रातृ। भिः। उत वा। वा हिरण्यैः।
हिरण्यैरिति हिरण्यैः। नाकं गृभ्णानाः। गृभ्णानाः सुकृतस्य। सु
कृतस्य लोके। सुकृतस्येति सु। कृतस्य। लोके तृतीये। तृतीये पृ
ष्ठे। पृष्ठेऽधि। अधि रोचने। रोचने दिवः। दिव इति दिवः॥ ७८॥
आ वाचः। वाचो मध्यम्। मध्यमरुहत्। अरुहद्भुरण्युः। भुरण्यु

क०३५

॥२२९॥ रयम्। अयमग्निः। अग्निः सत्पतिः। सत्पतिश्चेकितानः। सत्प-
तिरिति सत्ऽपतिः। चेकितान इति चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्याः।
पृथिव्या निहितः। निहितो दविद्युतत्। निहित इति निऽहितः।
दविद्युतदधस्पदम्। अधस्पदं कृणुताम्। अधस्पदमित्यधःऽ
पदम्। कृणुतां ये। ये पृतन्यवः। पृतन्यव इति पृतन्यवः
॥४६॥ अयमग्निः। अग्निर्वीरतमः। वीरतमो वयोधाः। वीर
तम इति वीरऽतमः। वयोधाः सहस्रियः। वयोधा इति वयःऽधाः।
सहस्रियो द्योतताम्। द्योततामप्रयुच्छन्। अप्रयुच्छन्निति ॥२२९॥

सम्रे। वृक्षन्। विभ्राजमानः सरिरस्य। विभ्राजमान इति वि। भ्राजमा
नः। सरिरस्य मध्ये। मध्य उप। उप प्र। प्र याहि। याहि दिव्यानि।
दिव्यानि धाम। धामेति धाम॥ ७१॥ सम्प्रच्यवध्वमुप। सम्प्रच्यव
ध्वमिति सम्। प्रच्यवध्वम्। उप सम्प्रयात। सम्प्रयाताग्ने। सम्प्र
यातेति सम्। प्र यात। अग्ने पथः। पथो देवयानान्। देवयानान् कृ
णुध्वम्। देवयानानिति देव। यानान्। कृणुध्वमिति कृणुध्वम्। पुनः
कृण्वाना। पुनरिति पुनः। कृण्वाना पितरा। पितरा युवाना। युवा
नान्वाताꣳसीत्। अन्वाताꣳसीत्त्वयि। अन्वाताꣳसीदिति

अ० १५

॥२२०॥

नु। आ। नो। ॐ सीत्। त्वम्। अपि। तन्तुम्। तन्तुमेतम्। एतमिति। सोतम्॥ ५४॥
उद्बुध्यस्व। बुध्यस्वाग्ने। अग्ने प्रति। प्रति जागृहि। जागृहि त्वम्।
त्वमिष्टापूर्ते। इष्टापूर्ते सम्। इष्टापूर्तेऽइतीष्टापूर्ते। सं सृजे
थाम्। सृजेथामयम्। अयं च। चेति च। अस्मिन्त्सधस्थे। सध
स्थेऽअधि। सधस्थऽइति सधस्थे। अध्युत्तरस्मिन्। उत्तरस्मि
न्विश्वे। उत्तरस्मिन्नित्युत्। तस्मिन्। विश्वे देवाः। देवा यजमानः।
यजमानश्च। च सीदत। सीदतेति सीदत॥ ५५॥ येन वहसि। व
हसि सहस्रम्। सहस्रं येन। येनाग्ने। अग्ने सर्ववेदसम्। सर्ववे॥ २२०॥

दुसमिति सर्व्वा द्वे दुसम। तेनेमम्। इमं युज्ञम्। युज्ञन्मो। नोनयानु
प्रज्ञुम स्वर्द्दे वेष्णु। द्वे वेष्णुगन्तेवे। गन्तेवुऽ इति गन्तवे॥ ५०॥ तर्पस्तप
स्युम तपस्युः स्यै त्रिरो। स्रो त्रिरो परमे ष्ठी। परमे ष्ठी द्विवः। परमेस्थी
ति परमो स्था। द्विवः सूर्य्यम सूर्य्युऽ इति सूर्य्यम॥ ५१॥ प्रो युदर्थ्वेमस
प्योनान यर्वे से। यर्वे से विष्यनु। अविष्यन्न्यदा। युदा मुहः। मुहा
सम्वरणात्। सम्वरणाद्धि। सुम्वरणाद्धिति सम्। वरणात्। अस्या
तु। अस्यादिस्य स्या तु। आदस्य। अस्य वा तेः वा तो ऽ अनु। अ
नुवाति। घौं स्रो चिः। स्रो चिरधा। अधस्म। स्म तु। तेव्रजेनम्। व्र
त

ऋ०३५

॥२३१॥ जनक्रुष्णमूं। कृष्णमेस्ति। अस्तीत्येस्ति॥५२॥ आपो ष्ट्वा। त्वा
सदने। सदनेसादयामि। सादयाम्यवतः। अवत च्छाया
याम्। छायायो ऽ समुद्रस्य। समुद्रस्य हृदये। हृदय ऽ इति
हृदये। रश्मीवती। भास्वतीम्। रश्मिवतीमिति रश्मि। वती
म्। भास्वतीमा। आ या। या द्याम्। द्याम्भासि। भास्या पृथि
वीम्। आ पृथिवीम्। पृथिवीमोरु। ओरु। उर्वन्तरिक्षम्। अ
न्तरिक्षमित्यन्तरिक्षम्। परमेष्ठी दिवम्। परमेष्ठीति परमे।
स्थी॥ दिवं ध्रुवे। ध्रुवे सीदतम्। ध्रुवे ऽ इति ध्रुवे। सीदतमिति॥२३२॥

सीदत मू॥५३॥ सहस्रस्य प्रमा। प्रमासि। प्रमेति प्रऽमा। अ
सि प्रतिमा। प्रतिमोन्मा। प्रतिमेति प्रतिऽमा। उन्मासि सहस्रस्य।
उन्मेत्युत्ऽमा। साहस्रः सहस्रो या। सहस्रो यत्वा। त्वेति त्वा।
॥५७॥ ॥ इति क्रमसंहितायां पंचदशो ध्यायः॥१५॥ नमस्ते।
ते रुद्र। रुद्र मन्यवे। मन्यव उतो। उतो ते। उतो इत्युतो।
त इषवे। इषवे नमः। नमः इति नमः। बाहुभ्यामुत। बाहुभ्या
मिति बाहुऽभ्याम्। उत ते। ते नमः। नमः इति नमः॥१॥ या ते। ते रु
द्र। रुद्र शिवा। शिवा तनूः। तनूरघोरा। अघोरापापकाशिनी॥

क्र०१६

॥२३२॥ अपोपकाशिनीत्सपोपा।काशिनी।तयोनरःनुस्तन्नुखा।तन्नुखा।रा
न्नेमया।शन्नेमयागिरिशन्त।शन्नेमयेति शमूतेमया।गिरि
शन्ता।मि।गिरिशन्तेति गिरि।शन्त।अभिचाकशीहि।चाकशी
हीति चाकशीहि॥२॥मामिषुम्।इषुं गिरिशन्त।गिरिशन्त हस्ते।
गिरिशन्तेति गिरि।शन्त।हस्ते बिभर्षि।बिभर्ष्यस्तवे।अस्तवे
इत्यस्तवे।शिवा गिरित्र।गिरित्र तां मू।गिरित्रेति गिरि।त्र।तां कुरु।
कुरु मा।मा हिंसीः।हिंसीः पुरुषम्।पुरुषं जगत्।जगदिति
जगत्॥३॥शिवेन वचसा।वचसा त्वा।त्वा गिरिश।गिरिशाच्छ। ॥२३२॥

गिरित्रेतिगिरि।त्र। अच्छा वदामसि। वदामसीतिवदामसि। यथा नः।
नः सर्वम्। सर्वमित्। इज्जगत्। जगदयक्ष्मम्। अय क्ष्मं सुमनाः।
सुमना असत्। सुमना इतिसुमनाः। असदित्यसत्॥४॥ अध्य
वोचत्। अवोचदधिवक्ता। अधिवक्ता प्रथमः। अधिवक्तेत्यधि।
वक्ता। प्रथमो दैव्यः। दैव्यो भिषक्। भिषगितिभिषक्। अहींश्च।
च सर्वान्। सर्वाञ्जम्भयन्। जम्भयन्त्सर्वाः। सर्वाश्च। च यातुधा
न्यः। यातुधान्योऽधराचीः। यातुधान्य इति यातु।धान्यः। अ
धराचीः परा। परा सुव। सुवेतिसुव॥५॥ असौ यः। यस्ताम्रः। ता

क्र०३६

॥२३॥ म्रोऽअरुणः। अरुणऽउत। उत बभ्रुः। बभ्रुः सुमङ्गलः। सुमङ्गल
ऽइति सु।मङ्गलः। ये च। चेमाम्। इमाम् रुद्राः। रुद्राऽअभितः। अभि
तो दिक्षु। दिक्षु श्रिताः। श्रिताः सहस्रशः। सहस्रशोऽव। सहस्र
शऽइति सहस्र।शः। अवैषाम्। एषाम् हेडः। हेडऽईमहे। ईम
हऽइति ईमहे॥६॥ असौ यः। यो ऽवसर्पति। अवसर्पतीति नीलग्री
वः। अवसर्पतीत्यव।सर्पति। नीलग्रीवो विलोहितः। नील
ग्रीवऽइति नील।ग्रीवः। विलोहितऽइति वि।लोहितः। उते
नम्। एनम् गोपाः। गोपाऽअदृश्रन्। अदृश्रन्नदृश्रन्। अदृश्रन्नु॥२३॥

दहार्यः। उदहार्यः सः। उदहार्य इत्युत्ऽहार्यः। स दृष्टः। दृष्टो मृ
डयाति। मृडयाति नः। न इति नः॥७॥ नमोऽस्तु। अस्तु नीलग्री
वाय। नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय। नीलग्रीवायेति नील
ग्रीवाय। सहस्राक्षाय मीढुषे। सहस्राक्षायेति सहस्रऽअक्षा
ढु य। मीढुषऽइति मीढुषे। अथो ये। अथोऽइत्यथो। येऽअस्य।
अस्य सत्वानः। सत्वानो हम्। अहं तेभ्यः। तेभ्योकरम्। अकर
न्नमः। नमऽइति नमः॥८॥ प्रमुञ्च। मुञ्च धन्वनः। धन्वन
स्त्वम्। त्वमुभयोः। उभयोरार्त्न्योः। आर्त्न्योर्ज्याम्। ज्यामिति ज्या

कं०३६

॥२३७॥ मू। याश्च। चुते। ते हस्ते। हस्तऽइषवः। इषवुः परा। परा ताः। ताभ
गवः। भगवो वुपा भगवऽइति भगऽवः। वुपेति वपा॥१॥ विज्यध
नुः। विज्यमिति विऽज्यम्। धनुः कपर्दिनः कपर्दिनो विशल्यः।
विशल्यो बाणवान्। विशल्यऽइति विऽशल्यः। बाणवाँ उऽउ
त। बाणवानिति बाणऽवान्। उत ते सुत। अनैशन्नस्य। अस्य याः।
याऽइषवः। इषवऽआभुः। आभुरस्य। अस्य निषङ्गधिः। निषङ्ग
धिरिति निषङ्गऽधिः॥३०॥ या ते। ते हेतिः। हेतिर्मीढुष्टम। मीढुष्ट
म हस्ते। मीढुष्टमेति मीढुःऽतम। हस्ते बभूव। बभूव ते। ते धनुः ॥२३७॥

धनुरितिधनुः। आततयास्मान्। अस्मान्विश्वतः। विश्वतस्त्वम्। त्वम
यक्ष्म या। अयक्ष्मया परि। परि भुज। भुजेति भुज॥४३॥ परि ते।
ते धन्वनः। धन्वनो हेतिः। हेतिरस्मान्। अस्मान्वृणक्तु। वृ
णक्तु विश्वतः। विश्वतऽइति विश्वतः। अथो यः। अथोऽइत्यथो॥
यऽइषुधिः। इषुधिस्तव। इषुधिरितीषुऽधिः। तवारे। आरेऽअ
स्मत्। अस्मन्नि। नि धेहि। धेहि तम्। तमिति तम्॥४४॥ अव
तत्य धनुः। अवतत्येत्यवऽतत्य। धनुष्ट्वम्। त्वं सहस्राक्ष। सहस्राक्षस
हस्राक्ष शतेषुधे। सहस्राक्षेति सहस्रऽअक्ष। शतेषुधऽइति

ऋ०३६

॥२३५॥ उत।इषुधे।निःशीर्य।शल्यानाम्।निःशीर्येति निः।शीर्य।शल्यानाम्।मु
खो।मुखो शिवः।शिवो नः।नः सुमनाः।सुमना भव।सुमना ऽइति सु।
मनाः। भवेति भव॥१४॥नमस्ते।तु ऽआयुधाय।आयुधायानौ
ततनाय।अनाततायधृष्णवे।धृष्णव ऽइति धृष्णवे।उभाभ्या
मुत।उत ते।ते नमः।नमो बाहुभ्याम्।बाहुभ्यान्तव।बाहुभ्या
मिति बाहु।भ्याम्।उत तव धन्वने।धन्वने ऽइति धन्वने॥१४॥
मा नः।नो महान्तम्।महान्तमुत।उतार्भकम्।अर्भकमुक्षन्त
म्।उक्षन्तमुत।उक्षितम्।उक्षितमित्युक्षितम्।वधीः।पितरम्।पि॥२३५॥

तरम्मा तरम्मू । मा नरम्प्रियाः । प्रियास्तन्वस्तन्वो रुद्र । रुद्र
रीरिषः । रिरिषऽइति रिरिषः ॥ ४५ ॥ तोके तनये । तनये आयु
षि । आयुषि गोषु । गोष्वश्वेषु । अश्वेषु रीरिषः । रिरिषऽइति रि
रिषः । वीरान्रुद्र । रुद्र भामिनः । भामिनो वधीः । वधीर्हवि
ष्मन्तः । हविष्मन्तः सदम् । सदमित् । इत्त्वा । त्वा हवामहे । हवाम
हऽइति हवामहे ॥ ४६ ॥ हिरण्यबाहवे सेनान्ये । हिरण्यबा
हवऽइति हिरण्य । बाहवे । सेनान्ये दिशाम् । सेनान्यऽइति सेना ।
न्ये । दिशाञ्च । च पतये । पतये वृक्षेभ्यः । वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः ॥

।श्री ९६

॥२३६ हरिकेशेभ्यः पशूनाम् । हरिकेशेभ्य ऽइति हरिऽकेशेभ्यः । पशूना
॰ शष्पिञ्जराय । शष्पिञ्जराय त्विषीमते । त्विषीमते प नाम् । थी
त्विषिमत ऽइति त्विषिऽमते । पथीना ॰ हरिकेशाय । हरिकेशा
योपवीतिने । हरिकेशायेति हरिऽकेशाय । उपवीतिने पुष्टाना
म् । उपवीतिन ऽइत्युप । वीतिने । पुष्टानाम् बभ्लुशाय ॥१७॥ बभ्लु
बभ्लुशाय व्याधिने । व्याधिनेऽन्नानाम् । अन्नानाम् भवस्य । भवस्य
हेत्यै । हेत्यै जगताम् । जगता ॰ रुद्राय । रुद्रायाततायिने । ॥२३६॥
आततायिने क्षेत्राणाम् । आततायिन ऽइत्याततऽआयिने ।

क्षेत्राणाꣳ सूताय। सूतायाहन्त्यो। अहन्त्यो वनानाम्। वनानाꣳ
ꣳ रोहिताय॥३८॥ रोहिताय स्थपतये। स्थपतये वृक्षाणाम्।
वृक्षाणाम्मुवन्तये। मुवन्तये वारिवस्कृताय। वारिवस्कृतायौ
षधीनाम्। वारिवस्कृतायेति वारिवः। कृताय। ओषधीना
म्मन्त्रिणे। मन्त्रिणे वाणिजाय। वाणिजाय कक्षाणाम्। कक्षा
णामुच्चैर्घोषाय। उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते। उच्चैर्घोषायेत्यु
च्चैः। घोषाय। आक्रन्दयते पत्तीनाम्। आक्रन्दयत इत्या। क्र
न्दयते। पत्तीनाꣳ कृत्स्नायतया॥३९॥ कृत्स्नायतया धावते।

क्रो०१६

॥२३७॥ कृत्स्नायुतयेति कृत्स्न। आयुतया। धावते। सत्वनाम्। सत्वनां
सहमानाय। सहमानाय निव्या धिने। निव्याधिनऽआव्या
धिनीनाम्। निव्याधिनऽइतिनि। व्याधिने। आव्याधिनीनान्नि
षङ्गिणे। आव्याधिनीनामित्या। व्याधिनीनाम्। निषङ्गिणे ककु
भाय। ककुभाय स्तेनानाम्। स्तेनानान्निचेरवे। निचेरवे परि
चराय। निचेरवऽइतिनि। चेरवे। परिचरायारण्यानाम्। परि
चरायेतिपरि। चराय। अरण्यानां वञ्चते ॥२०॥ वञ्चते परिव
ञ्चते। परिवञ्चते स्तायूनाम्। परिवञ्चतऽइतिपरि। वञ्चते। ॥२३७॥

घि

स्तु यूनान्निपुङ्गिणौ । निपुङ्गिणौ ऽ इत्थं धिमतौ । इत्थं मतेन स्करा णा

घि

मू । इत्थं मतु ऽ इती पुधि । मतै । न स्कारा णा ८ स कापि स्यः सुका

पि स्यो जिघा ८० स स्यः । सुकायि स्य ऽ इति सकायि । स्यः जि

घा ८० स स्यो मुष्णु नाम् । जिघा ८० स स्य ऽ इति जिघा ८० सनु

स्यः । मुष्णु नामसि मस्यः असि मस्यो नक्के मू । असि मस्यु ऽ इ

त्वसि मनू । स्यः । नक्कु श्च रस्यः । चर स्यो बि कुत्ता नाम् । चरस्य

ऽ इति चरे नू । स्यः । बिकुत्ता नामिति वि । कुत्ता नाम् ॥ २४ ॥ उ

ष्णी षिणौ गिरिश्चरायो । गिरिश्च राय कुलुश्च नाम् । गिरिश्चराये

ऋ०३६

॥२३९॥ तिगिरिचुरादयः। कुलुञ्चानामिभुमज्ज्यसः इभुमज्ज्यो धन्ल्वायि

ल्यसः इभुमज्ज्यु इतीभुमतू। ल्यसः धन्ल्वायि ज्ज्यस्वा धुन्ल्वायि

स्यु इति धन्ल्वायि। ल्यसः चुचुः। चु आतन्ल्वाने ल्यसः आतन्ल्वा

ने ल्यसः प्रतिहधोनेभ्यः। आतुन्ल्वाने स्यु इत्सो। तुन्ल्वाने ल्यसः

प्रतिहधोनेभ्यः आयछेज्ज्यः। प्रतिहधोनेभ्यः इति प्रति।

हधोनेभ्यः। आयछुज्ज्यो स्य ज्ज्यः। आयछेज्ज्यु इत्सायछेतू।

भ्यः। अस्य ज्ज्यो विस्तुजन्ल्यसः अस्य ज्ज्यु इत्यस्यतू। भ्यः॥२३॥ ॥२३९॥

विस्तुजज्ज्यो विधिज्ज्यः। विस्तुजज्ज्यु इति विस्तुजतू। ल्यसः वि

त्केभ्यः स्वपद्भ्यः विचिन्वत्केभ्य इति विचिन्वत्कऽभ्यः । स्वपद्भ्यो जा
ग्रद्भ्यः । स्वपद्भ्य इति स्वपत्ऽभ्यः । जाग्रद्भ्यः शयानेभ्यः ।
जाग्रद्भ्य इति जाग्रत्ऽभ्यः । शयानेभ्य आसीनेभ्यः । आ
सीनेभ्यस्तिष्ठद्भ्यः । तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यः । तिष्ठद्भ्य इति ति
ष्ठत्ऽभ्यः । धावद्भ्यः सभाभ्यः धावद्भ्य इति धावत्ऽभ्यः ।
॥२३॥ सभाभ्यस्सभापतिभ्यः । सभापतिभ्यो ऽश्वेभ्यः । सभा
पतिभ्य इति सभापतिऽभ्यः । अश्वेभ्यो ऽश्वपतिभ्यः । अश्व
पतिभ्य आव्याधिनीभ्यः । अश्वपतिभ्य इत्यश्वपतिऽभ्यः ।

क०३६

॥२३९॥ आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यः । आव्याधिनीभ्य इत्याऽव्या
धिनीभ्यः । विविध्यन्तीभ्य उगणाभ्यः । विविध्यन्तीभ्य इति
विऽविध्यन्तीभ्यः । उगणाभ्यस्तृंहतीभ्यः । तृंहतीभ्यो गणे
भ्यः ॥२४॥ गणेभ्यो गणपतिभ्यः । गणपतिभ्यो व्रातेभ्यः । ग
णपतिभ्य इति गणपतिऽभ्यः । व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यः ।
व्रातपतिभ्यो गृत्सेभ्यः । व्रातपतिभ्य इति व्रातपतिऽ
भ्यः । गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यः । गृत्सपतिभ्यो विरूपेभ्यः ।
गृत्सपतिभ्य इति गृत्सपतिऽभ्यः । विरूपेभ्यो विश्व ॥२३९॥

रूपेभ्यः। विश्वरूपेभ्यऽइति विश्वरूपेभ्यः। विश्वरूपेभ्यः सेनाभ्यः।
श्व विश्वरूपेभ्यऽइति विश्वऽरूपेभ्यः॥२५॥ सेनाभ्यः सेनानि
भ्यः सेनानिभ्यो रथिभ्यः। सेनानिभ्यऽइति सेनानि।भ्यः। र
थिभ्योऽअरथेभ्यः। रथिभ्यऽइति रथि।भ्यः। अरथेभ्यः क्षत्तृ
भ्यः। क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यः। क्षत्तृभ्यऽइति क्षत्तृ।भ्यः। संग्र
हीतृभ्यो महद्भ्यः। संग्रहीतृभ्यऽइति संग्रहीतृ।भ्यः। मह
द्भ्योऽअर्भकेभ्यः। महद्भ्यऽइति महत्।भ्यः। अर्भकेभ्यः
इत्यर्भकेभ्यः॥२६॥ तक्षभ्यो रथकारेभ्यः। तक्षभ्यऽइति त

क०३६

रेभ्यः कुलालेभ्यः । रथकारेभ्य इति रथ॰कारे

॥२५०॥ भ्यो भ्यः । रथकारेभ्यः कुलालेभ्यः । कर्मारेभ्यः । कर्मारेभ्यो निषादेभ्यश्च निषा

भ्यश्च कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यः । निषादेभ्य इति नि॰सादेभ्यश्च पुञ्जिष्टे

दे भ्यः पुञ्जिष्टेभ्यः । निषादे

श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च श्वनिभ्य इति श्वनि॰भ्यश्च

भ्यः श्वनिभ्यश्च श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च मृगयुभ्य इति मृगयु॰भ्यश्च ॥२८॥ श्वभ्यः

मृगयुभ्यः श्वभ्यश्च मृगयुभ्य इति मृगयु॰भ्यः । श्वपति

श्वपतिभ्यः । श्वभ्य इति श्व॰भ्यश्च श्वपतिभ्यो भवाय च । श्वपति

भ्य इति श्वपति॰भ्यः । भवाय च रुद्राय च । रुद्राय च शर्वाय च । शर्वाय च प ॥२५०॥

शुपतये च । पशुपतये च नीलग्रीवाय च । पशुपतय इति पशु॰प

तेये॥नीलग्रीवायशितिकण्ठाय।नीलग्रीवायेतिनील।
ग्रीवाय।शितिकण्ठायकपर्दिने।शितिकण्ठायेतिशिति।
कण्ठाय॥२८॥कपर्दिनेक्षुप्तकेशाय।क्षुप्तकेशायसहस्रा
क्षाय।क्षुप्तकेशायेतिक्षुप्त।केशाय।सहस्राक्षायशतधन्व त
ने।सहस्राक्षायेतिसहस्र।अक्षाय।शतधन्वनेगिरिशाया
य।शतधन्वनऽइतिशत।धन्वने।गिरिशायायशिपिवि
ष्टाय।गिरिशायायेतिगिरि।शयाय।शिपिविष्टायमीढुष्ट
माय।शिपिविष्टायेतिशिपि।विष्टाय।मीढुष्टमायेषुमते।

क्र०३६

॥२८३॥ मीढुस्तमायेतिमीढुःऽतमाय।इषुमते।ह्रस्वाय।इषुमतऽइती
षुऽमते॥२९॥ह्रस्वाय।वामनाय।वामनाय।बृहते।बृहतेव
र्षीयसे।वर्षीयसेवृद्धाय।वृद्धायसवृधे।सवृधेऽग्र्याय।
सवृधऽइतिसऽवृधे।अग्र्यायप्रथमाय।प्रथमायआशवे॥३०॥
आशवेजिराय।अजिरायशीघ्र्याय।शीघ्र्यायशीभ्याय।
शीभ्यायोर्म्याय।ऊर्म्यायावस्वन्याय।अवस्वन्यायना
देयाय।अवस्वन्यायेत्यवऽस्वन्याय।नादेयायद्वीप्याय।द्वी ॥२८३॥
प्यायेतिद्वीप्याय॥३१॥ज्येष्ठायकनिष्ठाय।कनिष्ठायपूर्व

जाय च। पूर्व्वजाय च। चापरजाय। पूर्वजायेति पूर्व्वऽजाय। अपरजाय च म
ध्यमाय च। अपरजायेत्यपरऽजाय च। मध्यमाय चापगल्भाय च। अ
पगल्भाय च जघन्याय च। अपगल्भायेत्यपऽगल्भाय च। जघन्यायु
य च बुध्न्याय। बुध्न्याय च सोभ्याय॥ ३२॥ सोभ्याय च प्रतिसर्याय।
प्रतिसर्याय च याम्याय च। प्रतिसर्यायेति प्रति। सर्याय च। या
म्याय च क्षेम्याय च। क्षेम्याय च श्लोक्याय च। श्लोक्याय चावसान्या
य। अवसान्याय चोर्वर्याय। अवसान्यायेत्यवऽसान्याय च। सान्याय।
उर्वर्याय च खल्याय च। खल्याय च वन्याय॥ ३३॥ वन्याय च कक्ष्याय के

क०३६

॥२४२॥— याः कक्ष्याय श्रवाय। श्रवाय प्रतिश्रवाय। प्रतिश्रवाय आशुषे
णाय। प्रतिश्रवायेति प्रति। श्रवाय। आशुषेणाय आशुरथा
य। आशुषेणायेत्याशु। सेनाय। आशुरथाय शूराय। आ
शुरथायेत्याशु। रथाय। शूराय अवभेदिने। अवभेदिने
बिल्मिने। अवभेदिन इत्यव। भेदिने॥२५॥ बिल्मिने
कवचिने। कवचिने वर्मिणे। वर्मिणे वरूथिने। वरूथि
ने श्रुताय। श्रुताय श्रुतसेनाय। श्रुतसेनाय दुन्दुभ्याय। ॥२४२॥
श्रुतसेनायेति श्रुत। सेनाय। दुन्दुभ्याय आहनन्याय। आ

हनन्न्याय घृष्णवे। आहनन्न्यायेत्या। हनन्न्याय॥२५॥ घृ
ष्णवे प्रमृशाय। प्रमृशाय निषङ्गिणे। प्रमृशायेति प्रमृ
शाय। निषङ्गिणेऽइषुधिमते। इषुधिमते तीक्ष्णेषवे। इषुधिमत धि२ धि३
ऽइतीषुधि। मते। तीक्ष्णेषवेऽआयुधिने। तीक्ष्णेषवऽइ
ति तीक्ष्णऽइषवे। आयुधिने स्वायुधाय। स्वायुधाय सुध
न्वने। स्वायुधायेति सु। आयुधाय। सुधन्वनऽइति सु।
धन्वने॥२६॥ स्रुत्याय पथ्याय। पथ्याय काट्याय। काट्या
य नीप्याय। नीप्याय कुल्याय। कुल्याय सरस्याय। स

का०३६

॥२४३॥ रस्याय नादेयाय। नादेयाय वैशन्ताय। वैशन्ताय कूप्याय।
॥३७॥ कूप्यायावट्याय। अवट्याय वीध्र्याय। वीध्र्यायात
प्याय। वीध्र्यायेति वि॒ऽईध्र्याय। आतप्याय मेघ्याय। आत
प्यायेत्या॒ तप्याय। मेघ्याय विद्युत्याय। विद्युत्याय वर्ष्याय।
विद्युत्यायेति वि॒ द्युत्याय। वर्ष्यायावर्ष्याय। अवर्ष्याय वा
त्याय॥३८॥ वात्याय रेष्म्याय। रेष्म्याय वास्तव्याय। वास्तु
व्याय वास्तुपाय। वास्तुपाय सोमाय। वास्तुपायेति वास्तु।
पाय। सोमाय रुद्राय। रुद्राय ताम्राय। ताम्रायारुणाय। ॥२४३॥

अरुणाय च । शङ्गवे ॥ ३९ ॥ शङ्गवे पशुपतये । शङ्गव इति शम्ऽ
गवे । पशुपतय उग्राय । पशुपतय इति पशुऽपतये । उग्रा
य भीमाय । भीमायाग्रेवधाय । अग्रेवधाय दूरेवधाय ।
अग्रेवधायेत्यग्रेऽवधाय । दूरेवधाय हन्त्रे । दूरेवधायेति
दूरेऽवधाय । हन्त्रे हनीयसे । हनीयसे वृक्षेभ्यः । वृक्षेभ्यो
हरिकेशेभ्यः । हरिकेशेभ्यस्ताराय । हरिकेशेभ्य इति ह
रिऽकेशेभ्यः । तारायेति ताराय ॥ ४० ॥ शम्भवाय मयोभवा
य । शम्भवायेति शम्ऽभवाय । मयोभवाय शङ्कराय । मयो

क०३६

॥२४७॥ भवायेति मयः।भवाय।शङ्कराय।मयस्कराय।शङ्करायेति

शम्।कराय।मयस्करायेति शिवाय मयः।करायेति मयः।

कराय।शिवाय।शिवतराय।शिवतरायेति शिवातरा

य॥८॥पार्याय।अवार्याय।प्रतरणाय।प्रत

रणायोत्तरणाय।प्रतरणायेति प्र।तरणाय।उत्तरणा

यतीर्थ्याय।उत्तरणायेत्युत्।तरणाय।तीर्थ्याय।कूल्या

य।कूल्याय।शष्प्याय।शष्प्याय।फेन्याय।फेन्याय।सिक ॥२४८॥

त्याय॥९॥सिकत्याय।प्रवाह्याय।प्रवाह्याय।किंशिला

वा॰

यः। प्रवाह्यायेति प्र।वाह्याय। किंशिलायः क्षयणाय। क्ष
यणाय कपर्दिने। कपर्दिने पुलस्तये। पुलस्तयेऽइरि
ण्याय। इरिण्याय प्रपथ्याय। प्रपथ्याय व्रज्याय। प्रपथ्या
येति प्र।पथ्याय॥७३॥ व्रज्याय गोष्ठ्याय। गोष्ठ्याय तल्प्या
य। गोष्ठ्यायेति गो।स्थ्याय। तल्प्याय गेह्याय। गेह्याय
हृदय्याय। हृदय्याय निवेष्प्याय। निवेष्प्याय काट्याय।
निवेष्प्यायेति नि।वेष्प्याय। काट्याय गह्वरेष्ठाय। गह्व
रेष्ठाय शुष्क्याय। गह्वरेष्ठायेति गह्वरे।स्थाय॥७४॥ शु

क्रं०३६

॥२४५॥ क्षेयहरि स्याय। हरिस्यायपा ऽ सव्याय। पा ऽ सव्याय रजुस्या
यारजुस्याय लोव्याय। लोव्याय लस्याय। ऊलव्याय यो
र्व्याय। ऊर्व्याय स्वर्व्याय। स्वर्व्याय पूर्णाय। स्वर्व्याये ति स्वः
ऊर्व्याय॥१५॥ पूर्णाय पर्णशुदाय। पूर्णशुदाय ऊद्गुरमाणा
य। पर्णशुदाये ति पर्णाशुदाय। ऊद्गुरमाणायाभिघ्नते। उ
द्गुरमाणाये त्युत्ऽगुरमाणाय। अभिघ्नतऽआखिदते।
अभिघ्नतऽइत्यभि। घ्नते। आखिदते प्रखिदते। आखिदत
ऽइत्याऽखिदते। प्रखिदतऽएषु क्रं ये प्रखिदतऽइति ॥२४५॥

माखिदूते। इषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यः। इषुकृद्भ्यऽइतीषुकृद्भ्या
भ्याम धनुष्कृद्भ्यः। किरिकेभ्याम धनुःकृद्भ्यऽइति धनुःकृद्भ्याम्ः।
किरिकेभ्यो देवानां मा देवानाः। हृदयेभ्यः। हृदयेभ्यो विचि
न्वत्केभ्याम विचिन्वत्केभ्यो विक्षिणत्केभ्याम विचिन्वत्के
भ्यऽइति विचिन्वत्केभ्यः। विक्षिणत्केभ्यः आनिहतेभ्यः।
विक्षिणत्केभ्यऽइति विक्षिणत्केभ्यः। आनिहतेभ्यऽइ
त्यानिः। हतेभ्याम। ६घा द्वापं अन्धसः। अन्धसस्पतेऽपू
ते हरिद्रा। हरिद्रनीललोहितानीललोहितेति नीलो।

ऋ०३६

॥२५६ लोहित। आसाम्। प्रजानाम्। प्रजानामेषाम्। प्रजानामिति
प्रजानाम्। एषाम्। पशूनाम्। पशूनाम्॥ मा। भेः। भेष्मी। मा
रीरुः। रो उक्षो। मो च। मो ऽ इति मो। च नः। नः। किम्। किञ्चन।
चनामेममत्। आममदित्सो ममत्॥ ४७॥ इमा। रुद्राय। रु-
द्राय तवसे। तवसे कपर्दिने। कपर्दिने क्षयद्वीराय। क्ष-
यद्वीराय प्र। क्षयद्वीरायेति क्षयत्ऽवीराय। प्र भरामहे। पद
भरामहे मतीः। मतीरिति मतीः। यथा। शम्। शमसत्। ॥२५६॥
असद्द्विपदे। द्विपदे चतुष्पदे। द्विपद इति द्विऽपदे। च

तुष्पदे विश्वम्। चतुष्पदऽइति चतुःऽपदे। विश्वम्पुष्टम्। पुष्ट
म्ग्रामे। ग्रामेऽअस्मिन्। अस्मिन्ननातुरम्। अनातुरमि
त्यनातुरम्॥६॥ या ते। ते रुद्र। रुद्र शिवा। शिवा तनूः। तनूः
शिवा। शिवा विश्वाहा। विश्वाहा भेषजी। भेषजीति भेषजी॥
शिवा रुतस्य। रुतस्य भेषजी। भेषजी तया। तया नः। नो मृ
ड। मृड जीवसे। जीवसऽइति जीवसे॥७॥ परि नः। नो रु
द्रस्य। रुद्रस्य हेतिः। हेतिर्वृणक्तु। वृणक्तु परि। परि त्वेष
स्य। त्वेषस्य दुर्म्मतिः। दुर्म्मतिरघायोः। दुर्म्मतिरिति दुःऽम

ऋ०१६

॥२४७॥ ति॥ अप योरिस पापोः। अव स्थिरा। स्थिरा मघवद्भ्यः। मघव
द्भ्यस्तनुष्व। मघवद्भ्य इति मघवत्ऽभ्यः। तनुष्व मीढ्वः। मी
ढ्वस्तोकाय। तोकाय तनयाय। तनयाय मृड। मृडेति मृ
ड॥५०॥ मीढुष्टम शिवतम। मीढुष्टमेति मीढुःऽतम। शि
५वे वतम शिवः। शिवतमेति शिवऽतम। शिवो नः। नः सुमनाः।
सुमना भव। सुमना इति सुऽमनाः। भवेति भव। परमे वृक्षे।
वृक्ष ऽआयुधम्। आयुधन्निधाय। निधाय कृत्तिम्। नि ॥२४७॥
धायेति निऽधाय। कृत्तिं वसानः। वसान ऽआ चर। आ चर।

चरपिनाकम्।पिनाकम्बिभ्रत्।बिभ्रदागहि।आगहि।गही
तिहि।।५१।।विकिरिद्रविलोहित।विकिरिद्रेति विऽकिरिद्र।
विलोहितनमः।विलोहितेति विऽलोहित।नमस्ते।तेऽअ
स्तु।अस्तुभगवः।भगवइति भगऽवः।यास्ते।तेसहस्रम्।
सहस्रंहेतयः।हेतयोन्यम्।अन्यमस्मत्।अस्मन्नि।
निवपन्तु।वपन्तुताः।ताऽइति ताः।।५२।।सहस्राणिसहस्र
शः।सहस्रशोबाह्वोः।सहस्रशऽइति सहस्रऽशः।बाह्वो
स्तव।तवहेतयः।हेतयऽइति हेतयः।तासामीशानः।ईशा

का०३६

॥२५९॥ नो भग वः। भगवः। प्राचीना। भगव ऽइति भगऽवः। प्राचीना

मुखा। मुखा। हल। धि। हल धीति हल धि॥५३॥ असंख्याताः। सहस्रा

णि। असंख्याता इत्यसंऽख्याताः। सहस्राणि। ये। ये रुद्राः। रुद्राः

ऽअधि। अधि। भूम्याम्। भूम्यामिति भूम्याम्। तेषाम्। सहस्र

योजने। सहस्रयोजने। सहस्रयोजनऽइति सहस्र। योजने।

अव। धन्वानि। धन्वानि तन्मसि। तन्मसीति तन्मसि॥५४॥

अस्मिन् महति। महति। अर्णवे। अर्णवे। अन्तरिक्षे। अन्तरिक्षे भवाः ॥२६०॥

भवाः ऽअधि। अधीत्यधि॥५५॥ नीलग्रीवाः। शितिकण्ठाः। नि

लग्रीवा ऽइति नीलऽग्रीवाः । शितिकण्ठा दिवं । शितिकण्ठा
ऽइति शितिऽकण्ठाः । दिवं रुद्राः । रुद्रा ऽउपश्रिताः । उपश्रिता
ऽइत्युपऽश्रिताः । रुद्रा ऽअधः । अधः क्षमाचराः । क्षमाचरा ऽइति
क्षमाऽचराः ॥ ५६ ॥ ये वृक्षेषु शष्पिञ्जराः । शष्पिञ्जरा नीलग्रीवाः ।
नीलग्रीवा विलोहिताः । नीलग्रीवा ऽइति नीलऽग्रीवाः । विलो
हिता ऽइति विऽलोहिताः ॥ ५७ ॥ भूतानामधिपतयः । अधिपतयो
विशिखासः । अधिपतय ऽइत्यधिऽपतयः । विशिखासः कपर्दि
नः । विशिखास ऽइति विऽशिखासः । कपर्दिन ऽइति कपर्दिनः ॥ ५८ ॥

क०३६

॥२५१॥ पृथाम्प्रथिरक्षस्यः॥ प्रथिरक्षस्यऽऐलबृहा॥ प्रथिरक्षस्युऽइतिप्र
थिरक्षस्यः॥ ऐलबृहाऽओषुमुंघेम॥ आषुमुंघऽइत्योपु॥ मु
घेमा॥९१॥ तीर्थानिप्रचरन्ति॥ प्रचरन्तिसृकाहस्ताः॥ प्रचर
न्तीतिप्रऽचरन्ति॥ सृकाहस्तानिषङ्गिणः॥ सृकाहस्ताऽइति
सृकाऽहस्ताः॥ निषङ्गिणऽइतिनिऽसङ्गिणः॥९२॥ अन्नेषुविवि
ध्यन्ति॥ विविध्यन्तिपात्रेषु॥ विविध्यन्तीतिविऽविध्यन्ति॥ पा
त्रेषुपिबतः॥ पिबतोजनान्॥ जनानितिजनान्॥९३॥ एतावं ॥२५७॥
न्तश्च॥ चभूयांसः॥ भूयांसश्च॥ चदिशः॥ दिशोरुद्राः॥

रुद्रा वितस्थिरे । वितस्थिर इति वि ऽ तस्थिरे ॥ ६४ ॥ नमोऽस्तु । अ
स्तु रुद्रेभ्यः । रुद्रेभ्यो ये । ये दिवि । दिवि येषाम् । येषां वर्षम् । वर्ष
मिषवः । इषव इतीषवः । तेभ्यो दश । दश प्राचीः । प्राचीर्दक्षि
णा । दक्षिणाः प्रतीचीः । प्रतीचीरुदीचीः । उदीचीरूर्ध्वाः । ऊर्ध्वा
ऽस्तूर्ध्वाः । अन्तरिक्षे वातः । वात इति वातः ॥ ६५ ॥ पृथिव्यामन्न
म् । अन्नमित्यन्नम् ॥ ६६ ॥ इति क्रमे रुद्रोऽध्यायः ॥ १६ ॥
अश्मन्नूर्जम् । ऊर्जं पर्वते । पर्वते शिश्रियाणाम् । शिश्रि
याणामद्भ्यः । अद्भ्य ओषधीभ्यः । अद्भ्य इत्यप्ऽभ्यः । ओ

०३८

॥२५०॥ वधि ब्धो वनुस्यति । म्यः । वनुस्यति । ब्धो ऽअधि । वनुस्यति
म्यु ऽ इति वनुस्यति । म्यः । अधि समर्ये । तमू । समर्ये । तम् अर्यः । समर्ये
तमिति समू । अर्तमू । पस्पु ऽ इति पर्यः । नानो अन्नेः । तनु ऽ इषं मू । इ
षमू ऊर्जम् । ऊर्जं भ्र नाध तु मरुतः । मरुतो । सहस्राणाः । स
हस्राणा ऽ अ स्मन् । सहस्राणा ऽ इति सम् । स्राणाः । अस्मै
स्ते । ते क्षु तू । क्षु न्न्यापि । मर्पि ते । तु ऽ ऊर्के । ऊर्गीस्य कुः ॥१॥ तु
मा मैं । मेऽ अग्ने । अग्न ऽ इएकाः । इएकाः धेन वेः । धेन वेः स
न्तु । सन्त्वे कोः । एको चा । चषद स्त्रौ । दस्त्रौ ते त्रुमू । सुतः । स हस्य मू । ॥२५०॥

सहस्रमयुतम्।अयुतन्नियुतम्।नियुतम्प्रयुतम्।नियु
तमितिनि।युतम्।प्रयुतमर्बुदम्।प्रयुतमितिप्र।युतम्।
अर्बुदन्न्यर्बुदम्।न्यर्बुदꣳ समुद्रः।न्यर्बुदमितिनि।अर्बु
दम्।समुद्रोमध्यम्।मध्यमन्तम्।अन्तः परार्धः।परार्धऽए
ताः।परार्धऽइतिपरा।अर्धः।एताऽअमुत्र।अमुत्रामुष्मि
न्।अमुष्मिन्ल्लोके।लोकऽइतिलोके॥२१॥ऋतवस्थ।स्थऽ त
ऋतावृधः।ऋतावृधऽऋतुष्ठाः।ऋतावृधऽइत्यृत।वृ
धः।ऋतुष्ठास्थ।ऋतुष्ठाऽइत्यृतु।स्थाः।स्थऋतावृधः।

क०१७॥

॥२५३॥ ॐ तन्वत् घृऽइत्स्नुता। घृतम् घृत श्चुतौ मधुश्चुतेम घृत

श्चुतुऽइति घृत। श्चुतेः मधुश्चुतौ। विराजेः मधुश्चुतऽइ

ति मधुऽश्चुतः। विराजो नाम। विराजऽइति विऽराजः। नाम

कामदुघाः। कामदुघाऽअक्षीयमाणाः। कामदुघाऽइ

ति कामऽदुघाः। अक्षीयमाणाऽइत्यक्षीयमाणाः॥ आस

मुद्रस्य त्वा। त्वावकया। अवकयाग्ने। अग्ने परि। परि व्यया

मसि। व्ययामसीति व्ययामसि। पावकोऽअस्मभ्यम्। अ ॥२५१

स्मभ्यं शिवः। शिवो भव। भवेति भव। हिमस्य त्वा। त्वा जरा

येणा।जरा येणेत्ति जरा येणा॥४॥ उवज्झन्नू। ज्झन्नुप॥ उपवे
तुसे। वेतुसेवे। अवेतरा। तरनदी पुं। नदी वा। एसा। अगे
गित्तमू। गित्तमुपामू। अपामेसि। असि मणेहू कि ।मण्डू
किता मिः। तामिरागे हि। आगे हि। गेहुसा। खेममू। इमल्लेः
नो ग्रुझमू। ग्रुझम्पो वुकवेणमू। पावुकवेणे ६· त्रिवमू। पा
वुकवेणं मिति पावुका। वेणंमू। त्रिवञ्छः पि। त्रुधी ति खधि
॥५६॥ अपामिदमू। इदन्नयनमू। न्नयनं ६· समुद्रस्य। न्नय
नमिति निः। अयनमू। समुद्रस्येति वेरो नमू। निवेशो नमि

क०१७॥

॥२५२॥ तिग्निं। वृञ्जन मृ। अन्त्याँस्तीं। तेऽ अस्मात्। अस्मतॆप तुं। तुपृ तु
हेतयेऽस्त्र। हेतयऽ इति हेतये। आ द्या। अग्नॆपावक। पावक। रोचि
षा। रोचिषा। मन्द्रया। मन्द्रया देव। देवजिह्वया। जिह्वयेति
जिह्वया। आ देवान्। देवान्वक्षि। वक्षि यक्षि। यक्षि च। चेति
च॥ ७॥ स नः। नः पावक। पावक दीदिवः। दीदिवोग्ने। दीदिव
ऽ इति दीदिवः। अग्नै देवान्। देवाँ२ऽ इह। इहावह। आवह
वहेति वह। उप यज्ञम्। यज्ञं हविः। हविश्च। च नः। नऽ इति
नः॥ ८॥ पावकया यः। यश्चितयन्त्या। चितयन्त्या कृपा। कृ ॥२५२॥

पा।क्षामेनू।क्षामेन्न्नुरुचे।रुरुचऽत्तुष.सेभऽुष सोना।नभानु
नो।भानुनेतिभानुना।त्र्वुन्न।नयामेनू।यामन्न्येतेशस्या।ए
तेशस्यनु।न्तूरणो।रणुऽआयवः।आयवः।णोद्गुणे।द्गुणेना।नेत
षा त्यूषाणः।न्तृतैणोऽअजरेभ अजरुऽइत्यजरेभाः।२।नमस्तो।ते
हरसो।हरसे नशोचिषे।शोचिषेन मेः।नमस्ते।तेऽअस्तु।अस्त्व
र्चिषे।अर्चिषऽइत्यर्चिषे॥४०॥नूष देवेद्दानुसहूऽइतिन्।
सहे।वेऽइत्सुपहे।अत्तुष देवहिपहे।अत्तुसहूऽइत्सेत्तुस
हे।बुर्हिषहेवन सहे।बुर्हिसहूऽइतिबर्हि।सहे।वनसहैसुर्चि

क०१७

॥२५३॥ दे। वृनसदूऽइति वन। सदे। स्वर्विदूऽइति स्वः। विदे॥३१॥ये देवाः।
देवा देवानाम्। देवानां यज्ञियाः। यज्ञिया यज्ञियानाम्। यज्ञि
यानाꣳसंवत्सरीणम्। संवत्सरीणमुप। उप भागम्। भाग
मासते। आसतऽइत्या। सते। अहुतादो हविषः। अहुतादऽ
इत्यहुत। अदः। हविषो यज्ञे। यज्ञेऽअस्मिन्। अस्मिन्त्स्वय
म्। स्वयम्पिबन्तु। पिबन्तु मधुनः। मधुनो घृतस्य। घृतस्ये
ति घृतस्य॥३२॥ये देवाः। देवा देवेषु। देवेष्वधि। अधि देवत्व ॥२५३॥
म्। देवत्वमायन्। देवत्वमिति देव। त्वम्। आयन्ये। ये ब्रह्मणः।

ब्रह्मणः पुरऽएतारं पुरऽएतारोऽअस्य। पुरऽएतारऽइ
तिपुरःऽएतारं अस्ये स्स्य। येन्द्यो नानऽऋते। ऋते पर्वते।
पर्वते धाम। धाम किम्। किंचन। चन नानते। ते दिवः। दिवो
नानऽस्त्रियाः। ऽस्त्रियाऽअधि। अधिस्नुषु। स्नुषु षिति स्नु
षु॥३३॥ प्राणदाऽअपानदाः। प्राणदाऽइति प्राणऽदाः। अपान
दाव्यानदाः। अपानदाऽइत्यपानऽदाः। व्यानदा वर्चोदाः। व्या
नदाऽइति व्यानऽदाः। वर्चोदा वरिवोदाः। वर्चोदाऽइति वर्चः
दाः। वरिवोदाऽइति वरिवःऽदाः॥३४॥ अग्निस्तिग्मेन। तिग्मे

॥२५४॥ नेत्रोचिषा। त्रोचिषा या। या सतू। या सुद्दि श्वम्। विश्वनि। न्यत्रिणम्।
अत्रिणमित्यत्रिणम्। अग्निर्न्नेमि नो ब्रुवनतो ब्रुवनते रयिम्। रयि
मितिरयिम्॥३५॥ यऽ इमा। इमा विश्वा। विश्वा भुवनानि। भुवनानि जु
वनानि जुह्वत्। जुह्वदृषिः। ऋषिर्होता। होता नि। न्यसी
दत्। असीदत्पिता। पिता नः। नऽ इति नः। सः। आशिषा। आ
शिषा द्रविणम्। आशिषेत्या। शिषा। द्रविणमिच्छमानः।
इच्छमानः प्रथमच्छत्। प्रथमच्छदवरान्। प्रथमच्छदिति ॥२५४॥
प्रथम। छत्। अवरान्। आ विवेश। आ विवेश। विवेशे

ति विवेश ॥ ३४ ॥ किंस्वित् । स्विदासीत् । आसीदधिष्ठानम् । अ
धिष्ठानमारम्भणम् । अधिस्थानमित्यधिऽस्थानम् । आरम्भण
७३ ङ्कतमत् । आरम्भणमित्याऽरम्भम् । कतमत्स्वित् । स्वित्कथा । क
थासीत् । आसीदित्यासीत् । यतो भूमिम् । भूमिं जनयन् । ज
नयन्विश्वकर्म्मा । विश्वकर्म्मा वि । विश्वकर्मेति विश्वऽकर्म्मा ।
वि द्याम् । द्यामौर्णोत् । और्णोन्महिना । महिना विश्वचक्षाः । वि
श्वचक्षा इति विश्वऽचक्षाः ॥ ३५ ॥ विश्वतश्चक्षुरुत । विश्वत
श्चक्षुरिति विश्वतःऽचक्षुः । उत विश्वतोमुखः । विश्वतोमुखो

क०३८

तौ

॥२५५॥ विश्वतो बाहुः। विश्वमुख ऽइति विश्वतःमुखः। विश्वतो
बाहुरुत। विश्वतोबाहुरिति विश्वतःबाहुः। उत विश्वतस्पा
त्। विश्वतस्पादिति विश्वतःपात्। सम्बाहुभ्यां। बाहुभ्या
न्धमति। बाहुभ्यामिति बाहुभ्यां। धमति सं। सम्प
तत्रैः। पतत्रैर्द्यावाभूमी। द्यावाभूमी जनयन्। द्यावाभूमी
ऽइति द्यावाभूमी। जनयन्देवः। देव ऽएकः। एक ऽइत्येकः
॥१९॥ किंस्वित्। स्विद्वनं। वनं कः। क ऽउ स। उ ऽइत्यूँ। ॥२५५॥
स वृक्षः। वृक्ष ऽआस। आस यतः। यतो द्यावापृथिवी।

द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः ॥ द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी ॥ नि
स्ततक्षुरिति निः । ततक्षुः ॥ मनीषिणो मनसा । मनसा पृच्छत । पृ
च्छतेदु । इदु तत् । उ इत्यु । तद्यत् । यदध्यतिष्ठत् । अध्यतिष्ठ
द्भुवनानि । अध्यतिष्ठदित्यधि । अतिष्ठत् । भुवनानि धारयन् ।
२ धारयन्निति धारयन् ॥ ३ ॥ या ते । ते धामानि । धामानि परमा
णि । परमाणि या । यावमा । अवमा या । या मध्यमा । मध्यमा वि
श्वकर्मन् । विश्वकर्मन्नुत । विश्वकर्मन्निति विश्व । कर्मन् ।
उतेमा । इमेतीमा । शिक्षा सखिभ्यः । सखिभ्यो हविषि । सखिभ्य

क०३८

॥२५६॥ ऽइति सखिऽभ्यः। हविषि। स्वधाऽवः। स्वधाऽवः। स्वयम्। स्वधाऽवऽ
इति स्वधाऽवः। स्वयं यजस्व। यजस्व। तन्वम्। तन्वं वृधानः।
वृधानऽइति वृधानः॥ ५॥ विश्वकर्मन्। हविषा। विश्वकर्म
न्निति विश्वऽकर्मन्। हविषा। वावृधानः। वावृधानः। स्वय
म्। वावृधानऽइति ववृधानः। स्वयं यजस्व। यजस्व। पृथिवी
म्। पृथिवीम्। उत। द्याम्। द्यामिति द्याम्। मुह्यन्तु। अन्ये। अ
न्येऽअभितः। अभितः। सपत्नाः। सप त्नाऽइह। सपत्नाः ॥२५६॥
पेऽइति सऽपत्नाः। इह। अस्माकम्। अस्माकम्। मघवा। मघवा

सूरिः।मघवेतिमघ वा।सूरिरस्तु।अखिलं संस्तु॥२१॥चक्षुषः
पिता।पितामनसा।मनसाहि।हिधीरः।धीरोघृतम्।घृत
मेने।एनेऽअजनन्।एनेऽइत्येने।अजनन्नम्नमाने।नम्न
मानेऽइतिनम्नमाने।यदेत्।इदन्ताः।अन्ताऽअददृह
न्त।अदृहन्त पूर्वाः।पूर्वाऽआत्।आदित्।इद्यावापृथिवी।
द्यावापृथिवीऽअप्रथेताम्।द्यावापृथिवीऽइतिद्यावापृथि
वी।अप्रथेतामित्यप्रथेताम्॥२२॥विश्वकर्माविमनाः।
विश्वकर्मेतिविश्वकर्म्मा।विमनाऽआत्।विमनाऽइति

क०४७
॥२५७॥ विऽमनाः। आद्विहायाः। विहाया धाता। विहायाऽइतिविऽहायाः।
धाता विधाता। विधाता परमा। विधातेतिविऽधाता। परमोत।
उत संदृक्। संदृगितिसम्ऽदृक्। तेषामिष्टानि। इष्टानि सम्।
समिषा। इषा मदन्ति। मदन्ति यत्र। यत्राऽसप्तऋषीन्। सप्त
ऽऋषीन्परः। सप्तऽऋषीनितिसप्त। ऋषीन्परः। परऽएकम्। एके
माहुः। आहुरित्याहुः॥२॥ यो नः। नः पिता। पिता जनिता। ज
निता यः। यो विधाता। विधाता धामानि। विधातेति विऽधाता। २५७॥
धामानि वेद। वेद भुवनानि। भुवनानि विश्वा। विश्वेति विश्वा।

यो देवानाम्। देवानान्नामधाः। नामधा एकः। नामधा इति नाम।
धाः। एक एव। एव तम्। तं सम्प्रश्नम्। सम्प्रश्नं भुवना। सम्प्रश्न
मिति सम्ऽप्रश्नम्। भुवना यन्ति। यन्त्यन्या। अन्या इत्यन्या॥२७॥ त
ऽआयजन्त। आयजन्त। अयजन्त द्रविणम्। द्रविणं सम्। सम
स्मै। अस्माऽऋषयः। ऋषयः पूर्वे। पूर्वे जरितारः। जरितारो न। न
भूना। भूनेति भूना। असूर्ते सूर्ते। सूर्ते रजसि। रजसि निषत्ते। नि
षत्ते ये। निसत्तऽइति निऽसत्ते। ये भूतानि। भूतानि सम्। समकृण्व
न्। समकृण्वन्निमानि। समकृण्वन्निति सम्ऽअकृण्वन्। इमानीती
अ

क्र० ३७

॥२५८॥ मानि ॥२५॥ परो दिवा । दिवा परः । परऽएना । एना पृथिव्या । पृथिव्या
परः । परो देवेभिः । देवेभिरसुरैः । असुरैर्यत् । यदस्ति । अस्तीत्यस्ति ।
कं स्वित् । स्विद्गर्भम् । गर्भं प्रथमम् । प्रथमं दध्रे । दध्रऽआपः । आपः आ
पो यत्र । यत्र देवाः । देवाः समपश्यन्त । समपश्यन्त विश्वे । समपश्य
न्तेति सम् । अपश्यन्त । विश्वऽइति विश्वे ॥२६॥ तमित् । इत् समगच्छ
न्त । समगच्छन्त विश्वे । समगच्छन्तेति सम् । अगच्छन्त । विश्वऽइ
ति विश्वे । अजस्य नाभौ । नाभावधि । अध्येकम् । एकमर्पितम् ॥२५९॥
अर्पितं यस्मिन् । यस्मिन्विश्वानि । विश्वानि भुवनानि । भुवना

नितस्थुः । तस्थुरिति तस्थुः ॥ २७ ॥ न तम् । तं विदाथ । विदाथ यः । यः
इमा । इमा जजान । जजानान्यत् । अन्यद्युष्माकम् । युष्माकमन्त
रम् । अन्तरम्बभूव । बभूवेति बभूव ॥ नीहारेण प्रावृताः । प्रावृता
जल्प्या । जल्प्या च । चासुतृपः । असुतृप उक्थशासः । असुतृ
पऽइत्यसुऽतृपः । उक्थशासश्चरन्ति । उक्थशासऽइत्युक्थ
शासः । चरन्तीति चरन्ति ॥ २८ ॥ विश्वकर्मा हि । हि विश्वकर्मेति विश्व
कर्मा । हि अजनिष्ट । अजनिष्ट देवः । देव आत् । आदित् । इद्गन्ध
र्वः । गन्धर्वोऽअभवत् । अभवद्द्वितीयः । द्वितीयऽइति द्वितीयः ॥ द्व

कं०१७

॥२५१॥ तीर्थम्पितृना।पितृनाजनितृना।जनितृनौषधीनाम्।ओषधीनामपाम्।
अपाङ्गर्भम्।गर्भंवि।व्यदधात्।अदधात्पुरुत्रा।पुरुत्रेतिपुरु-
त्रा।२९।आशुःशिशानः।शिशानोवृषभः।वृषभोन।नभीमः।
भीमोघनाघनः।घनाघनःक्षोभणः।क्षोभणश्चर्षणीनाम्।चर्ष-
णीनामितिचर्षणीनाम्।सङ्क्रन्दनोनिमिषः।सङ्क्रन्दनऽइतिस-
म्।क्रन्दनः।अनिमिषऽएकवीरः।अनिमिषऽइत्यनि।मिषः।
एकवीरःशतम्।एकवीरऽइत्येक।वीरः।शतंसेनाः।सेनाऽअ- ॥२५२॥
जयत्।अजयत्साकम्।साकमिन्द्रः।इन्द्रऽइतीन्द्रः।३०।सङ्क्रन्दे-

नेना। मिनिषेण। सङ्क्रन्दनेनेति सम्ऽक्रन्दनेन। अनिमिषेण जिष्णु
ना। अनिमिषेणेत्यनिऽमिषेण। जिष्णुना युत्कारेण। युत्कारेण
दुश्च्यवनेन। युत्कारेणेति युत्ऽकारेण। दुश्च्यवनेन धृष्णुना। दु
श्च्यवनेनेति दुःऽच्यवनेन। धृष्णुनेति धृष्णुना। तदिन्द्रेण। इन्द्रेण
जयत। जयत तत्। तत्सहध्वम्। सहध्वं युधः। युधो नरः। नरः
इषुहस्तेन। इषुहस्तेन वृष्णा। इषुहस्तेनेतीषुऽहस्तेन। वृष्णे
ति वृष्णा॥ ३४॥ स इषुहस्तैः। इषुहस्तैः सः। इषुहस्तैरितीषुऽह
स्तैः। स निषङ्गिभिः। निषङ्गिभिर्वशी। निषङ्गिभिरिति निषङ्गिऽभिः

ऋ० १७

॥२६०॥ वशी संस्रष्टा। संस्रष्टा सः। संस्रष्टेति सम्ऽस्रष्टा।
स युधः। युध इन्द्रः। इन्द्रो गणेन। गणेनेति गणेन। संसृ
ष्टजित्सोमपाः। संसृष्टजिदिति संसृष्टऽजित्। सोमपा
बाहुशर्धी। सोमपा इति सोमऽपाः। बाहुशर्ध्युग्रधन्वा।
बाहुशर्धीति बाहुऽशर्धी। उग्रधन्वा प्रतिहिताभिः। उग्र
धन्वेत्युग्रऽधन्वा। प्रतिहिताभिरस्ता। प्रतिहिताभिरिति
प्रतिऽहिताभिः। अस्तेत्यस्ता॥ ३॥ बृहस्पते परि। परि ॥२६०॥
दीय। दीय रथेन। रथेन रक्षोहा। रक्षोहामित्रान्। रक्षोह

तिरस्क्षः।हा।अमित्रौँ रः।अपबाधमानः।अपबाधमान इ
त्यप।बाधमानः।प्रभुञ्जन्त्सेनाः।प्रभञ्जन्निति प्र।भञ्जन्।सेनाः
प्रमृणः।प्रमृणो युधा।प्रमृण इति प्र।मृणः।युधा जयेन्।जयेन्नस्मा
कम्।अस्माकमेधि।एध्यविता।अविता रथानाम्।रथानामिति रथा
नाम्।।३३।।बलविज्ञायस्स्थविरः।बलविज्ञाय इति बल।विज्ञायः।
स्थविरः प्रवीरः।प्रवीरः सहस्वान्।प्रवीर इति प्र।वीरः।सहस्वान्वा
जी।वाजी सहमानः।सहमान उग्रः।उग्र इत्युग्रः।अभिवीरः।
अभिसत्वा।अभिवीर इत्यभि।वीरः।अभिसत्वा सहोजाः।अभि

क०१७

॥२६३॥ सुत्वेयुधि।सत्वा।सहोजाजैत्रम्।सहोजाऽइतिसहःऽजाः।जैत्रमिन्द्र
रन्द्ररथम्।रथमातिष्ठ।आतिष्ठ।तिष्ठगोवित्।गोविदितिगो।वि
त्॥५॥गोत्रभिदंगोविदम्।गोत्रभिदमितिगोत्रऽभिदम्।गोवि
दंवज्रबाहुम्।गोविदमितिगो।विदम्।वज्रबाहुंजयन्तम्।वज्र
बाहुमितिवज्र।बाहुम्।जयन्तमज्म।अज्मप्रमृणन्तम्।प्रमृण
न्तमोजसा।प्रमृणन्तमितिप्र।मृणन्तम्।ओजसेत्योजसा।इ
मं॰सजाताः।सजाताऽअनु।सजाताऽइतिसऽजाताः।अनुवी
रयध्वम्।वीरयध्वमिन्द्रम्।इन्द्रं॰स खायः।सखायोऽअ ॥२६३॥

नु। अनु सम्। सम् रभध्वम्। रभध्वमिति रभध्वम्॥ ३५॥ अभि गोत्रा
णि। गोत्राणि सहसा। सहसा गाहमानः। गाहमानोऽदयः। अदयो
वीरः। वीरः शतमन्युः। शतमन्युरिन्द्रः। शतमन्युरिति शतऽम
न्युः। इन्द्रऽइतीन्द्रः। दुश्च्यवनः पृतनाषाट्। दुश्च्यवनऽइति दुः
च्यवनः। पृतनाषाडयुध्यः। अयुध्योऽस्माकम्। अस्माकं सेनाः।
सेनाऽअवतु। अवतु प्र। प्र युत्सु। युत्स्विति युत्ऽसु॥ ३६॥ इन्द्रऽआ
साम्। आसां नेता। नेता बृहस्पतिः। बृहस्पतिर्दक्षिणा। दक्षिणा
यज्ञः। यज्ञः पुरः। पुरऽएतु। एतु सोमः। सोमऽइति सोमः। देवसेनाना

अ०३७

॥२६२॥

मभिभञ्जतीनाम्। देवसेनानामिति देवऽसेनानाम्। अभि

भञ्जतीनाञ्जयन्तीनाम्। अभिभञ्जतीनामित्यभिऽभ

ञ्जतीनाम्। जयन्तीनाम्मरुतः। मरुतो यन्तु। यन्त्वग्रम्। अ

ग्रमित्यग्रम्॥३७॥ इन्द्रस्य वृष्णः। वृष्णो वरुणस्य। वरुण

स्य राज्ञः। राज्ञ आदित्यानाम्। आदित्यानाम्मरुताम्। मरुता

ᳬ शर्धः। शर्ध उग्रम्। उग्रमित्युग्रम्। महामनसाम्भुवनच्य

वानाम्। महामनसामिति महाऽमनसाम्। भुवनच्यवानाङ्घो ॥२६२॥

षः। भुवनच्यवानामिति भुवनऽच्यवानाम्। घोषो देवानाम्।

देवानुज्ञयेताम्। जयेतामुत्। उद्दे स्यात्। अस्यादित्यं स्यात्
॥३८॥ उद्दर्षिपा। हृर्षिमघवन्। मघवन्नायुधानि। मघवन्
न्निति मघा। वन्। आपधान्युत्। अस्य त्वं नाम्। सर्वं नाम्नाम्
कानाम्। मामकानाम्मनो ९०सि। मना ९०सीति मनो ९०सि।
उद्दे त्र हन। हन्त्र हन्त्वाजि नाम्। हन्त्र हन्निति वृत्रा। हन्।
वाजिनं। वाजिना नि। वाजिनान्युत्। उद्द रथी नाम्। रथीना
ञ्ज यंताम्। जयंतां। यन्तु। यन्तु घोषाः। घोषाऽइति घोषाः॥
॥३९॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषु। समृतेषु ध्वजेषु। समृते

श्री०३८

॥२६२ ष्विति सम्।कृते ष्वु।ध्वजेष्वस्माकम्।अस्माकं या ऽइषवः।इषवः।इष
वस्ताः।ता जयन्तु।जयन्त्विति जयन्तु।अस्माकं वीराः।वीरा ऽउ
त्तरे।उत्तरे भवन्तु।उत्तर ऽइत्युत्।तरे।भवन्त्वस्मान्।अस्मां ऽउ
उ देवाः।उं ऽइत्युं देवा ऽअवत।अवत।हवेषु।हवेष्विति हवेषु॥४॥
अमीषां चित्तम्।चित्तं प्रतिलोभयन्ती।प्रतिलोभयन्ती ग
हाण।प्रतिलोभयन्तीति प्रति।लोभयन्ती।गृहाण।अङ्गानि।अ
ङ्गान्यप्वे।अप्वे परा।परेहि।इहीति।हि।अभि प्रेहि।निर्दह।निः।निः॥२६३॥
हि।दह।हृत्सु।हृत्सु शोकैः।हृत्स्विति हृत्।सु।शोकैरन्धेन।अ

धेनुमित्राः। अमित्रास्तमसा। तमसा चैसे तान्। सचन्तामिति
सचन्ताम्॥४३॥ अवसृष्टा परा। अवसृष्टेत्यवऽसृष्टा। परा प
त। पत शरव्ये। शरव्ये ब्रह्मसंशिते। ब्रह्मसंशितेऽइति ब्रह्म
ऽसंशिते। गच्छामित्रान्। अमित्रान्प्र। प्र पद्यस्व। पद्यस्व मा।
मामीषाम्। अमीषाङ्कम्। कञ्चन। चनोत्। उच्छिषः। उच्छिष इ
ति शिषः॥४४॥ प्रेता। इत। जयत। जयता नरः। नर इन्द्रः। इन्द्रो
वः। वः शर्म। शर्म यच्छतु। यच्छत्विति यच्छतु। उग्रा वः। वः सन्तु
। सन्तु बाहवः। बाहवोऽनाधृष्याः। अनाधृष्या यथा। यथासथ।

क० ३७

॥२६४॥ असथेत्यसथा ॥४३॥ असौ या । या सेना । सेना मरुतः । मरुतः प
रैषाम् । परैमभि । अभ्यैति । ऐति । ऐति नः । नःऽ ओजसा । ओजसा
स्पर्द्धमाना । स्पर्द्धमानेति स्पर्द्धमाना । तां गूहत । गूहत तमसा
। तमसापव्रतेन । अपव्रतेन यथा । अपव्रतेनेत्यप॰व्रतेन
। यथामी । अमीऽ अन्यः । अमीऽ इत्यमी । अन्योऽ अन्यम् ।
अन्यन्न । न जानन् । जानन्निति जानन् ॥४४॥ यत्र बाणाः । बा
णाः सम्पतन्ति । सम्पतन्ति कुमाराः । सम्पतन्तीति सम्॰प ॥२६५॥
तन्ति । कुमारा विशिखाऽ इव । विशिखाऽ इवेति विशिखाःऽ इव ।

तन्नेमनुर्ऽरुक्षेऽस इन्द्रो बृहस्पतिम् बृहस्पतिर् दितिः । अदितिः
शर्म्मा । शर्म्म य च्छतु । य च्छतु त्रिस्था हो । त्रिस्थाहा शर्म्मे । शर्म्मय
च्छतु । य च्छतु इति य च्छतु ॥ ८५ ॥ मर्म्माणि ते । ते वर्म्मणा । वर्म्मणा
छादयामि । छादयामि सोमस्स सोमस्त्वा । त्वा राजा । राजामृते
न । अमृतेनानु । अनु वस्ताम् । वस्तामिति वस्ताम् । उरो वरी
यः । वरीयो वरुणः । वरुणस्ते । ते कृणोतु । कृणोतु जयन्तम् ।
जयन्तुन्त्वा । त्वानु । अनु देवाः । देवा मदन्तु । मदन्त्विति मदन्तु ।
॥ ८६ ॥ उदेनम् । एनमुत्तराम् । उत्तरान्नय । उत्तरामित्युत्तराम् । उत्

का०३७
॥२६५॥ राम्।त्वयाग्नै।अग्नै।घृतेन।घृतेन।हुत।आहुते।स्यो।हुत।रा।यस्पो
षेण।पोषेण।सम्।सः।सृज।सृज।सृजयो।सृज यो।च।सृजये।तिं।सृ
जयो।चुवु हमू।बुहुल्लं।धि।लुधीति।लुधि॥७७॥इन्द्रेम मू।इम
म्नतराम्।मृत।तरान्तेय।मतुराम्।इति।म।तुराम्।न।यम।सजाता
नाम्।सजातानाम।सतू।सजातानाम्।इति।स।जातानाम्।अ
सहश्री।वृश्री।इति।वृश्री।समैनम्।एनं।वर्चसा।वर्चसा।सृज।सृ ॥२६५॥
ज।देवानाम्।देवानाम्।भागदाः।भागदाः।असत्।भागदाः।इति।भा
ग।दाः।असत्।इह।स।असत्॥७८॥यस्य।कुम्भः।कुम्भो।गृहे।गृहे।ह

विः। हविस्त्वम्। नमेग्ने। अग्ने वृर्द्धियुः। वृर्द्धियात्वम्। त्वमिति त्वम्। न
स्मै देवाः। देवा अधि। अधि ब्रुवन्। ब्रुवन्नयम्। अयन्त्वा। त्वा ब्र
ह्मणः। ब्रह्मणस्पतिः। पतिरिति पतिः। आभृत्। पञ्चुहि देवो दि
शो दैवीः। दैवीर्यज्ञम्। यज्ञमवन्तु। अवन्तु देवीः। देवीरपा। अ
पामतिम्। अमतिं दुर्म्मतिम्। दुर्म्मतिम्बाधमानाः। दुर्म्मति
मिति दुः। मतिम्। बाधमानाऽइति बाधमानाः। रायस्पोषे। पो
षे यज्ञपतिम्। यज्ञपतिमाभजन्तीः। यज्ञपतिमिति यज्ञप
तिम्। आभजन्तीरायः। आभजन्तीरिति। आभजन्तीः। रायस्पोषे।

क०३७

॥२६६॥ पोषेऽ अधि। अधि युक्तः। युक्तोऽ अस्मात्। अस्मादित्यस्मात्॥५०॥
समिद्धेऽ अग्नौ। समिद्ध इति सम्ऽइद्धे। अग्नावधि। अधि माम
हानः। मामहान उक्थपत्रः। मामहान इति ममहानः। उक्थ
पत्रऽ ईड्यः। उक्थपत्र इत्युक्थऽपत्रः। ईड्यो गृभीतः। गृभीत
इति गृभीतः। तप्तं घर्मम्। घर्मं परिगृह्य। परिगृह्यायजन्त।
परिगृह्येति परिऽगृह्य। अयजन्तोर्जा। ऊर्जा यत्। यद्यज्ञम्।
यज्ञमयजन्त। अयजन्त देवाः। देवा इति देवाः॥५१॥ दैव्या ॥२६६॥
य धर्त्रे। धर्त्रे जोष्ट्रे। जोष्ट्रे देवश्रीः। देवश्रीः श्रीमनाः। देवश्रीरि

तिदेवेषु।स्थाः॥स्थामेनाः।ऋतपर्याः॥स्थामेनाऽइति स्थामेनाः॥ऋ
तपर्याऽइति ऋत।पर्याः॥परिगत्य देवाः॥परिगत्येति परि।गत्य॥दे
देवा यज्ञम्॥यज्ञमायन्नु॥आयन्देवाः॥देवा देवेभ्यः॥देवेभ्योऽअ
ध्वर्यन्तः॥अध्वर्यन्तोऽअस्थुः॥अस्थुरित्यस्थुः॥८२॥वीत॥
हविः॥हविः शमितम्॥शमितं शमिता॥शमिता यजध्यै॥यज
ध्यै तुरीयः॥तुरीयो यज्ञः॥यज्ञो यत्र॥यत्र हव्यम्॥हव्यमेति॥एति
त्येति॥ततो वाकाः॥वाकाऽआशिषः॥आशिषो नः॥आशिषऽ
इत्याशिषः॥नो जुषन्ताम्॥जुषन्तामिति जुषन्ताम्॥८३॥सूर्य

श्री०३७

॥२६७॥ रश्मिर्हरिकेशः। सूर्यरश्मिरिति सूर्यऽरश्मिः। हरिकेशः पुरस्ता
त्। हरिकेश इति हरिऽकेशः। पुरस्तात्सविता। सविता ज्योतिः। ज्यो
त्राउ तिरुदयान्। अयान्॥८ अजस्रम्। अजस्रमित्यजस्रम्। तस्य पूषा।
पूषा प्रसवे। प्रसवे याति। प्रसव इति प्रऽसवे। याति विद्वान्। वि
द्वान्त्सम्पश्यन्। सम्पश्यन्विश्वा। सम्पश्यन्निति सम्ऽपश्य
न्। विश्वा भुवनानि। भुवनानि गोपाः। गोपा इति गोऽपाः॥५८॥ वि
मानः एषः। विमान इति विऽमानः। एष दिवः। दिवो मध्ये। मध्यऽ ॥२६७॥
आस्ते। आस्तऽआपप्रिवान्। आपप्रिवान्रोदसी। आपप्रिवानि

त्यो पत्निवान्।रोदसीऽअन्तरिक्षम्।रोदसीऽइतिरोदसी।अन्तरि
क्षमित्यन्तरिक्षम्।सध्रिस्याचीः।ध्रिस्याचीरभि।अभिचष्टे।चष्टेघृ
ताचीः।घृताचीरन्तरा।अन्तरापूर्वम्।पूर्वमपरम्।अपरञ्च।चके
तुम्।केतुमितिकेतुम्॥५५॥उक्षासमुद्रः।समुद्रोऽअरुणः।अरु
णःसुपर्णः।सुपर्णःपूर्वस्य।सुपर्णऽइतिसुऽपर्णः।पूर्वस्ययोनिम्।
योनिम्पितुः।पितुरा।विवेश।आविवेश।विवेशेतिविवेश।मध्येदि
वः।दिवोनिहितः।निहितः पृश्निम निहितऽइतिनिऽहितः।पृ
श्निरश्मा।अश्मावि।विचक्रमे।चक्रमेरजसः।रजसस्पासेति।

क०३७

॥२६८॥ पात्यन्तौ। अन्तावित्यन्तौ॥ ५६॥ देवहूर्यज्ञः। देवहूरिति देवऽहूः। यज्ञः
आच। आच। चवक्षत्। वक्षत्सुम्नहूः। सुम्नहूर्यज्ञः। सुम्नहूरि
तिसुम्नऽहूः। यज्ञऽआच। आच। चवक्षत्। वक्षदितिवक्षत्। यक्षद ञ२
ग्निः। अग्निर्देवः। देवोदेवान्। देवाँ२ऽआच। आच। चवक्षत्। व
ञ५ क्षदितिवक्षत्॥ ५७॥ वाजस्यमा। माप्रसवः। प्रसवऽउद्ग्राभेण। प्र
सवइतिप्रऽसवः। उद्ग्राभेणोत्। उद्ग्राभेणेत्युत्ऽग्राभेण। उदग्र
ग२ भीत्। अग्रभीदित्यग्रभीत्। अधसपत्नान्। सपत्नानिन्द्रः। सप
त्नानिसपत्नान्। इन्द्रोमे। मेनिग्राभेण। निग्राभेणाधरान्। नि ॥२६९॥

ग्राभेणेति निऽग्राभेण । अधरां२ऽअक्रत । अक्रतेत्यक्रत ।५१। उ
द्ग्राभं च । उद्ग्राभमित्युत्ऽग्राभम् । च निग्राभम् । निग्राभं च । नि
ग्राभमिति निऽग्राभम् । च ब्रह्म । ब्रह्म देवाः । देवाऽअवीवृधन् ।
अवीवृधन्नित्यवीवृधन् । अधा सपत्नान् । सपत्नानिन्द्राग्नी ।
सपत्नानिति सऽपत्नान् । इन्द्राग्नी मे । इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी । मे वि
षूचीनान् । विषूचीनान्वि । व्यस्यताम् । अस्यतामित्यस्यताम् ।५२। स्मर
क्रमध्वमग्निना । अग्निना नाकम् । नाकमुख्यम् । उख्यं हस्ते
षु । हस्तेषु बिभ्रतः । बिभ्रतऽइति बिभ्रतः । दिवस्पृष्ठम् । पृष्ठं.

क्रं०३६

॥२६९॥ स्वःस्वर्गत्वा।गत्वाग्निश्रां।अग्निश्रा देवेभिः।देवेभिराहुतम्।आहुतमिति स्वाऽहु

तम्॥६०॥प्राचीमनु।अनुप्रदिशम्।प्रदिशम्प्र।प्रदिशमिति प्रऽदिश

म्।प्रेहि।इहि विद्वान्।विद्वानग्नेः।अग्नेरग्ने।अग्ने पुरोऽअग्निः।पु

रोऽअग्निर्भव।पुरोऽअग्निरिति पुरःऽअग्निः।भवेह।इहेतीह।वि

श्वाऽआशाः।आशा दीद्यानः।दीद्यानो वि।विभाहि।भाह्यूर्जम्।ऊर्

जन्नः।नो धेहि।धेहि द्विपदे।द्विपदे चतुष्पदे।द्विपदऽइति द्विप

दे।चतुष्पदऽइति चतुःपदे॥६१॥पृथिव्याऽअहम्।अहमुत्।उद ॥२६९॥

न्तरिक्षम्।अन्तरिक्षमारुहम्।आरुहम्।अरुहम न्त

रिक्षम्।अन्तरिक्षात्।दिवम्।दिवमारुहम्।आरुहम्।अरुहमित्या
रुहम्।दिवोनाकस्य।नाकस्यपृष्ठात्।पृष्ठात्स्वः।स्वर्ज्योतिः।ज्यो
तिरगाम्।अगामहम्।अहमि सुहम्।६७।स्वर्यन्तः।यन्तोना।ना
पा।अपेक्षन्त।ईक्षन्तऽआद्याम्।आद्याम्।द्या॰रोहन्ति।रोह
न्ति रोदसी।रोदसीऽइति रोदसी।यज्ञंये।येविश्वतोधारम्।
विश्वतोधारम्।सुविद्वा॰सः।विश्वतोधारमितिविश्वतःऽ
धारम्।सुविद्वा॰सोवितेनिरे।सुविद्वा॰सऽइतिसु।विद्वा॰
सः।वितेनिरऽइतिवि।तेनिरे।६८।अग्नेप्र।प्रेहि।प्रथमः।

ऋ० १६

॥२७॥ प्रथमो दैवयतानाम् । देवयतानाम्वसुं देवयतानामिति देव । यतानाम् ।
च । सु । दैवानाम् । देवानाम् । उत । मर्त्यानाम् । मर्त्यानामिति मर्त्यानाम् ।
यक्षमाणा भृगुभिः । भृगुभिः सजोषाः । भृगुभिरिति भृगु ।
भिः । सजोषाः स्वः सजोषा इति स । जोषाः । स्वर्यन्तु । यन्तु यज
मानाः । यजमानाः स्वस्ति । स्वस्तीति स्वस्ति ॥ ९४ ॥ अग्ने सहस्रा
क्ष । सहस्राक्ष शतमूर्द्धन् । सहस्राक्षेति सहस्र । अक्ष । शतमूर्द्धन्
न्छतम् । शतमूर्द्धन्निति शत । मूर्द्धन् । शतं ते । ते प्राणाः । प्राणाः सह ॥२७॥
स्रम् । सहस्रं व्यानाः । व्याना इति वि । आनाः । त्वं० सहस्रस्य ।

साहस्रस्य रायः। रायऽईशिषे। ईशिषे तस्मै। तस्मै ते। ते विधेम।
विधेम वाजाय। वाजाय स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ६५॥ पृष्ठे पृथि
व्याः। पृथिव्याः सीद। सीदेति सीद। भासान्तरिक्षम्। अन्तरिक्ष
मापृण। आपृण। पृण ज्योतिषा। ज्योतिषा दिवम्। दिवमुत्तभान। उत्त
भान। स्तभान तेजसा। तेजसा दिशः। दिशऽउत्। उत् दृंह। दृंह
इति दृंह॥ ६६॥ आजुह्वानः सुप्रतीकः। आजुह्वानऽइत्या
जुह्वानः। सुप्रतीकः पुरस्तात्। सुप्रतीकऽइति सु। प्रतीकः। पु
रस्तादग्ने। अग्ने स्वम्। स्वं योनिम्। योनिमासीद। आसीद। सी

का० १७

॥२७३॥ दुसाधुया।साधुयेति साधुऽया॥६७॥ताछंसवितुः।सवितुर्व
रेण्यस्य।वरेण्यस्य चित्राम्।चित्रामाहम्।आहम्।हंअवृणे।वृणे
सुमतिम्।सुमतिं विश्वजन्याम्।सुमतिमिति सुऽमतिम्।वि
श्वजन्यामिति विश्वऽजन्याम्।यामस्य।अस्य कण्वः।कण्वो
ऽअदुहत्।अदुहत्प्रपीनाम्।प्रपीना।९०सहस्रधाराम्।प्र
पीनामिति प्रऽपीनाम्।सहस्रधाराम्पयसा।सहस्रधारा
मिति सहस्रऽधाराम्।पयसा महीम्।महीङ्गाम्।गामिति गा ॥२७३॥
म्॥६८॥विधेमते।तेपरमे।परमेजन्मन्।जन्मन्नग्ने।अग्ने

विधेम। विधेम स्तोमैः। स्तोमैरवैरे। अवैरे सधस्थे। सधस्थऽ
इति सधऽस्थे। यस्माद्योनेः। योनेरुदारिथ। उदारिथ यजे। उदा
रिथेत्युत्ऽआरिथ। यजेतम्। तम्प्र। प्रत्वे। त्वेहवीꣳषि। त्वेऽइ
ति त्वे। हवीꣳषि जुहुरे। जुहुरे समिद्धे। समिद्धऽइति सम्ऽइद्धे।
॥६९॥ प्रेद्धोऽअग्ने। प्रेद्धऽइति प्रऽइद्धः। अग्ने दीदिहि। दीदिहि
पुरः। पुरो नः। नोऽजस्रया। अजस्रया सूर्म्या। सूर्म्या यविष्ठ।
यविष्ठेति यविष्ठ। त्वाꣳ शश्वन्तः। शश्वन्तऽउप। उप यन्ति। य
न्ति वाजाः। वाजाऽइति वाजाः॥७०॥ चित्तिं जुहोमि। जुहोमि

ऋ० ९७

॥२७२॥ मनेसा। मनेसा। हुतेन। हुतेन यथा। यथा देवाः। देवाऽइह। इह

गमन्। आगमन्। वीतिहोत्राः। आगमन्नित्या। गमन्। वीतिहोत्रा

ऽऋतावृधः। वीतिहोत्राऽइति वीतिऽहोत्राः। ऋतवृधऽइत्यृ

तऽवृधः। पत्युः। विश्वस्य। विश्वस्य मन्मनः। मन्मनो जुहोमि। जुहोमि

५ म होमि। विश्वकर्मणे। विश्वकर्मणे विश्वाहा। विश्वकर्मणऽइति

विश्व। कर्मणे। विश्वाहा दाभ्यम्। अदाभ्यं हविः। हविरिति

हविः॥७॥ सम्। ते। तेऽअग्ने। अग्ने समिधः। समिधौ जिह्वाः।

समिधऽइति सम्। इधः। जिह्वाऽऋषयः। ऋषयो धाम। धा ॥२७२॥

संप्रियाणि। प्रियाणीति प्रियाणि। होत्राः सप्तधा। सप्तधातो। सप्त
यजन्ति। यजन्ति योनीः। योनीरा ईणस्वा। आ ईणस्वा। पृणस्व
घृतेन। घृतेन स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७२॥ शुक्रज्योतिश्च।
शुक्रज्योतिरिति शुक्र ज्योतिः। चित्रज्योतिः। चित्रज्योतिः।
सत्यज्योतिः। चित्रज्योतिरिति चित्र ज्योतिः। सत्यज्योतिर्ज्योति
ष्मान्। सत्यज्योतिरिति सत्य ज्योतिः। ज्योतिष्मानिति ज्योतिष्मा
न्। शुक्रऽ ऋतपाः। ऋतपाऽ अत्यंऽहाः। ऋतपाऽइत्यृत।
पाः। अत्यंऽहाः इत्यति। अंऽहाः॥ ७३॥ इन्द्रऽ उन्नाह्यु। अन्ना

अ०१७ प्रति।

॥२७३॥ दृङ्च दृङ्। सदृङ्ङिति सदृङ्। सदृङ्ङिति स। दृङ् प्रतिसदृङ्ङिति सदृ
ङ्मितः साम्मितः। सम्मितश्च सभराः। सम्मितऽइति सम्ऽमितः।
सभराऽइति सऽभराः॥७४॥ ऋतः सत्यः। सत्यो ध्रुवः। ध्रुवो धरु
णश्च धरुणऽइति धरुणश्च धर्ता विधर्ता। विधर्ता विधारयः।
विधर्तेति विऽधर्ता। विधारयऽइति विऽधारयः॥७५॥ ऋतजि
त्सत्यजित्। ऋतजिदित्यृतऽजित्। सत्यजित्सेनजित्। सत्यजि
दिति सत्यऽजित्। सेनजित्सुषेणश्च सेनजिदिति सेनऽजित्। सुषे ॥२७३॥
णऽइति सुसेनश्च अन्तिमित्रो दूरेऽअमित्रः। अन्तिमित्रऽइत

त्विं॑मित्रः। दूरेऽअमित्रोगुणः। दूरेऽअमित्रुऽइतिदूरे। अमित्रःगु
गुणःऽइतिगुणः॥७६॥ उदुहक्षोसऽएता हक्षोसः। एताहक्षोसस्तु
तुणमृडंऽहस्रौ। सुनेमत्तुं सहक्षोसः। सहक्षोसुः प्रतिसहक्षासः॥
सहक्षासुऽइतिसु। हक्षोसः। प्रतिसहक्षासुऽएतेन। प्रतिसह
क्षासुऽइतिप्रति। सहक्षासः। एतेन। उतनेनीतना। मितासुः
सम्मितासः। सम्मितासोनः। सम्मितासुऽइतिसम्। मितासः
नोऽअद्य। अद्यसभरसः। सभरसोमरुतः। सभरसुऽइतिस।
भरसः। मरुतोमते। भुतेऽअस्मिन्। अस्मिन्निसुस्मिन्॥७८॥

क्रा०१८

॥२८४॥ स्वतेवान्नप्रघासी। स्वतेवानिति स्वऽतेवान्। प्रघासी सान्तपनः।
प्रघासीति प्रऽघासी। सान्तपनो गृहमेधी। सान्तपन इति साम्ऽ
तपनः। गृहमेधीति गृहऽमेधी। क्रीडी च शाकी। शाकी उज्जेषी। उत्
जेषीत्युत्ऽजेषी॥८६॥ इन्द्रं दैवीः। दैवीर्विशः। विशो मरुतः। मरुत
तोऽनुवर्त्मानः। अनुवर्त्मानो भवन्। अनुव र्त्मानित्यनुऽव
र्त्मानः। अभवन्यथा। यथाभवन्। अभवन्निसवैमे
न्। एवमिमम्। इमं यजमानम्। यजमानं दैवीः। दैवीश्च। च विशः।
विशो मानुषीः। मानुषीश्च। चानुवर्त्मानः। अनुवर्त्मानो भवे ॥२८५॥

न्तु। अनु वर्त्मानुऽइत्यनु। वर्त्मानः। भवन्त्विति भवन्तु॥ ८६॥
इमᳫं स्तनम्। स्तनमूर्ज्जस्वन्तम्। ऊर्ज्जस्वन्तन्धय। धयापाम्।
अपाम्प्रपीनम्। प्रपी॰ नमग्ने। प्रपीनमिति प्रपीनम्। अग्ने स
रिरस्य। सरिरस्य मध्ये। मध्यऽइति मध्ये। उत्सं ज्जुषस्व। जुषस्व म
धुमन्तम्। मधुमन्तमर्वन्। मधुमन्तमिति मधुमन्तम्। अर्वन्त्स
मुद्रियम्। समुद्रियꣳ सदनम्। सदनमा। विशस्व। आविशस्व। वि
शस्वेति वि शस्व॥ ८७॥ घृतम्मिमिक्षे। मिमिक्षे घृतम्। घृतम
स्य। अस्य योनिः। योनिर्घृते। घृते श्रितः। श्रितो घृतम्। घृतम्व

श्री०३७

॥२७५॥ स्याऽऊँ३ इत्स्यैं। अस्य। धाम॑। धामेति। धाम॑। अनु। स्वधम्। आ। वह। अनुस्व
धमित्यनुऽस्वधम्। आ। वह ः। वह। मादयस्व। मादयस्व। स्वाहाकृतम्।
स्वाहाकृतं वृषभ। स्वाहाकृतमिति स्वाहाऽकृतम्। वृषभ। वक्षि। व
क्षि हव्यम्। हव्यमिति हव्यम्॥ ८॥ १॥ समुद्रात्। ऊर्मिः। ऊर्मिर्मधुमा
न्। मधुमान्। ऽउत्। मधुमानिति मधुऽमान्। उत्। आरत्। आरदुपां
उपांऽशुना। अंशुना। सम्। सममृतत्वम्। अमृतत्वमानट्। अमृ
तत्वमित्यमृतऽत्वम्। आनट्। घृतस्य। नाम। नाम गु
ह्यम्। गुह्यं यत्। यदस्ति। अस्ति जिह्वा। जिह्वा देवानाम्। देवाना ॥२७५॥

मृतस्य। अमृतस्य नाभिम्। नाभिमिति नाभिम्॥२॥ वयन्नाम।
नाम प्र। प्र ब्रवाम। ब्रवाम घृतस्य। घृतस्यास्मिन्। अस्मिन्यज्ञे।
यज्ञे धारयाम। धारयाम नमोभिः। नमोभिरिति नमःऽभिः। उप
ब्रह्मा। ब्रह्मा शृणवत्। शृणवच्छस्यमानम्। शस्यमानञ्चतुः
शृङ्गः। चतुःशृङ्गोऽवमीत्। चतुःशृङ्ग इति चतुःऽशृङ्गः। अव
मीद्गौरः। गौर एतत्। एतदित्येतत्॥३॥ चत्वारि शृङ्गा।
शृङ्गा त्रयः। त्रयोऽस्य। अस्य पादाः। पादा द्वे। द्वे शीर्षे। द्वे इ
ति द्वे। शीर्षे सप्त। शीर्षे इति शीर्षे। सप्त हस्तासः। हस्तासो

क्र० १७

॥२७६॥ ऽअस्य। अस्येत्यस्य। त्रिधा बद्धः। बद्धो वृषभः। वृषभो रोरवीति। रो
रवीति महः। महो देवः। देवो मर्त्यान्। मर्त्याँ आविवेश। आविवेश
। विवेशेति विवेश॥३॥ त्रिधा हितम्। हितम्पणिभिः। पणिभिर्गु
ह्यमानम्। पणिभिरिति पणिऽभिः। गुह्यमानं गवि। गवि देवासः
देवासो घृतम्। घृतमनु। अन्वविन्दन्। अविन्दन्नित्यविन्द
न्। इन्द्रःऽएकम्। एकं सूर्यः। सूर्यःऽएकम्। एकं जजान। जजा
न वेनात्। वेनादेकम्। एकं स्वधया। स्वधया निः। निष्टत ॥२७६॥
क्षुः। ततक्षुरिति ततक्षुः॥४॥ एताऽअर्षन्ति। अर्षन्ति हृद्या

त्। हृद्यात्समुद्रात्। समुद्राच्छतव्रजाः। शतव्रजा रिपुणा। शत
व्रजाऽइति शत। व्रजाः। रिपुणा न। नाव चक्षे। अवचक्षऽइत्यव। च
क्षे। मध्यऽआसाम्। आसामिति सासाम्॥ ५॥ एतेऽअर्षन्ति।
अर्ष न्त्यूर्म्मयः। ऊर्म्मयो घृतस्य। घृतस्य मृगाऽइव। मृगाऽ
इव क्षिपुणोः। मृगाऽइवेति मृगाः। इव। क्षिपुणोरीषमाणाः।
ईषमाणाऽइतीषमाणाः॥ ६॥ सिन्धोरिव प्राध्वने। सिन्धोरि
वेति सिन्धोः। इव। प्राध्वने शूघनासः। प्राध्वनऽइति प्र। अध्व
ने। शूघनासो वातप्रमियः। वातप्रमियः पतयन्ति। बा

क्रा० ३७

॥२७७॥ तेऽममियुऽइति वा तोऽममियः। पूतद्युतिघृतस्नाः। घृतस्नाऽइति घृतऽस्नाः।
अरुषो न। न वाजी। वाजी काष्ठाः। काष्ठा भिन्दन्। भिन्दन्नूर्मिभिः।
ऊर्मिभिः पिन्वमानः। ऊर्मिभिरित्यूर्मिऽभिः। पिन्वमानऽइति
पिन्वमानः॥ ८१॥ अभि प्रवन्त। प्रवन्त समनेव। समनेव योषाः।
समनेवेति समनाऽइव। योषाः कल्याण्यः। कल्याण्यः स्मय
मानासः। स्मयमानासो अग्निम्। अग्निमित्यग्निम्। समि
धो नसन्त। समिधऽइति सम्ऽइधः। नसन्त ताः। ता जुषा ॥२७७॥
णः। जुषाणो हर्यति। हर्यति जातवेदाः। जातवेदाऽइति जा

ता।वैद्राः॥८१॥कन्याऽइववहतुम्।कन्याऽइवेतिकन्याःऽइव।वहु
हतुमेतवै।एतवाऽउँ।अञ्जि।ऊँऽइत्यूँ।अञ्ज्यञ्जानाः।अञ्जा
नाऽअभि।अभिचाकशीमि।चाकशीमीतिचाकशीमि।यत्र
सोमः।सोमःसूयते।सूयतेयत्र।यत्रयज्ञः।यज्ञोभि।अभितत्।
तत्पवन्ते।पवन्तऽइतिपवन्ते॥१०॥अभ्य [illegible] र्षत।अर्षतसु
ष्टुतिम्।सुष्टुतिङ्गव्यम्।सुस्तुतिमितिसु।स्तुतिम्।गव्यमा
जिम्।आजिमस्मासु।अस्मासुभद्रा।भद्राद्रविणानि।द्रविणा
निधत्त।धत्तेतिधत्त।इमंयज्ञम्।यज्ञन्नयत।नयतदेवता।

का॰ १७॥

॥२७८॥ देवता नः। नो मधुमत्। मधुमत्सवन्ते। मधुमदिति मधुऽमत्। प
वन्तु इति पवन्तु॥ [illegible]॥ धामन्ते। ते विश्वम्। विश्वं भुवनम्। भु
वनमधि। अधि श्रितम्। श्रितमन्तः। अन्तः समुद्रे। अन्तरि
त्यन्तः। समुद्रे हृदि। हृद्यन्तः। अन्तरायुषि। आयुषीत्यायुषि।
अपामनीके। अनीके समिथे। समिथे यः। समिथ इति सम्ऽ
त इथे। य आभृतः। आभृतस्तम्। आभृत इत्याऽभृतः। तमश्या
म। अश्याम मधुमन्तम्। मधुमन्तं ते। मधुमन्तमिति मधुऽम ॥२७९॥
न्तम्। त ऊर्मिम्। ऊर्मिमित्यूर्मिम्॥ ९९॥ इति कामसमद्रो

ध्यायः॥३७॥ ॥वाजश्च। चमे। मे प्रसवः। प्रसवश्च। प्रसवः प्रयतिः। प्रस
व इति प्रऽसवः। चमे प्रयतिः। प्रसितिः। प्रयतिरिति प्रऽयतिः। मे प्रसितिः। प्रसि
तिश्च। तिमे प्रसितिरिति प्रऽसितिः। मे धीतिः। धीतिः क्रतुश्च। क्रतुः स्वरश्च
स्वरः श्लोकश्च। श्लोकः श्रवश्च। श्रवः श्रुतिश्च। श्रुतिः ज्योतिश्च। ज्यो
तिः स्वश्च। स्वश्च। स्वरिति स्वः। चमे। मे यज्ञेन। यज्ञेन कल्पन्ता
म्। कल्पन्तामिति कल्पन्ताम्। प्राणश्च। प्राणः। अपानो व्या
आ नश्च। अपान इत्यपऽआनः। व्यानः। व्यान इति विऽआनः। अ
सुश्च। चित्तम्। चित्तमाधीतम्। आधीतं वाक्। आधी तमि

क्र०१९

॥२७९॥ स्वाधीतम्। घा० अनेन मनु॰ श्च क्षुश्च चक्षुः। श्रोत्रम्। श्रोत्रं च दृशिमंद
श्रो बलम्। बलं प्रतिबलम्॥ २॥ अजन्म सह॰ मह॰ आत्मा। आत्मा
तन्नु॰ भतनु॰ रामः। रामश्च वर्म। वर्मा। जानि। आज्ञा नमस्सो। अस्यो नि३
वि निपरु॰ विपरु॰ शारीराणि। शारीराण्या युष्मे आयुष्मत्र राजरे
तिजरा॥ ३॥ ऐश्वर्य माधिपत्यम्। आधिपत्यं मनुष्य॰ आधिपत्य
मिस्राधिपत्यम्। मनुष्ट्राभि॰ अमो जे॰ अमो भः। अंभौ जेमा।
जेमा। महिमा। महिमा। वरिमा। वरिमा। प्रथिमा। प्रथिमा। वर्षिमा। वर्षि
मा। द्राघिमा। द्राघिमा। वृद्धम्। वृद्धं वर्द्धिमच वृद्धिरिति वर्द्धिमा॥ ७॥ स

सऽंशुद्धा।शुद्धाजगेनु।जगुद्धानेमू।ध नुंवि श्वमू।विश्वमाहेम
महेस्कीउ।कीउमोहेमोहेजातमू।जातजोतिरव्यमोमू।
जतिरव्यमोसा६०सूक्तमू।सूक्त६०सुहुतमू।सु कमितसु
उक्तमू।सुकृतमितिसु।हुतमू।[illegible] कृनमस्तेमू।अस्तं
मयक्ष्ममू।अयक्ष्ममनोमयतू।अनोमयज्जीवातुम्।जीवा
तुर्दीर्घायुत्वमू।दीर्घायुत्वंत्वमू।दीर्घायुत्वमितिदी
र्घायुत्वमू।अनुमितमनेयमू।अमेय६०सुखमू।सुख६०
शयनमू।सुखमितिसु।खमू।शयन६०सुषा।सुषास्सुहृदे

क०९९

॥२९०॥ मूासुषाऽइतिसुानुषाभेसुदिनमितिसुादिनेमू।ई॥ उत्ता।धृत्ती।
धत्तोक्षेमे:॥ मोधृतिभधृतिर्विप्रवेमू।विश्वमहंअमहं संवि
त।संविज्ञात्रमू।संविदितिसमू।वित।ज्ञात्र८:सूभेसूप्रसूभे
प्रसूसारमू।प्रसूरितिप्रासूभेसारल्लपेभलप्रऽइतिल।पे
॥७॥ ग्रामयेमयेप्रियमू।प्रियमेनुकामे।अनुकामः।का
मेभअनुकामऽइत्यनु।कामः।कामभसोमनसभसौमनसो
भगेभभगोद्रविणमू।द्रविणमू।द्रमू।भेद्र ॐ श्रे पेभ श्रे योव
सीयभवसीयोभजें।।भ्राऽइतिपर्वे॥८॥इकृत्तेनतोसु
ज्री

न्तापर्यंमपयोरसंमरसौ घृतम् । घृतम्मधु । मधुसर्पिः ।
सर्पिः सर्पीतिसर्पीतिः हविः सर्पीतिरितिसर्पीतिः
हविर्वृद्धिं । हविर्जैत्रम् । जैत्रमौद्भिद्यम् । औद्भिद्यमित्यौ
त्भिद्यम् ॥ १४ ॥ रयीरायंमरायम्पुष्टम् । पुष्टम्पुष्टिम् । पुष्टि
र्विभुम् । विभुं प्रभुम् । विभुमितिविभुम् । प्रभुं पूर्णम् । प्रभुमितिप्रभुम् ।
पूर्णं पूर्णतरम् । पूर्णतरं कुयवम् । पूर्णतरमितिपूर्णतरम् ।
कुयवमक्षितम् । अक्षितमलम् । अलमक्षुतम् । अक्षुतमि
त्यक्षुतम् ॥ १० ॥ वित्तंवेद्यम् । वेद्यम्भूतम् । भूतमविरल्यतुं । म

क्र० ३८

॥२९३॥ त्रिरव्यस्तु गम् । सुगः । सुपथ्यम् । सुगमिति । सु । गम् । सु । पथ्यम्
र्थम् । सुपथ्यमिति । सु । पथ्यम् । ऋद्धम् । ऋद्धं । कृतम् । कृत
कृतमिति । कृतम् । सुमतिः । सुमतिः । सुमतिरिति । सु । मतिः ॥३४॥
व्रीहयो यवाश्च वा माषाः । माषास्तिलाः । तिलाः मुद्गाः । मुद्गाः
खल्वाः । खल्वाः । प्रियङ्गवः । प्रियङ्गवः । अणवः । अणवः । श्यामा
काः । श्यामाकाः नीवाराः । नीवाराः गोधूमाः । गोधूमाः मसूराः
मसूरा इति मसूराः ॥३५॥ अश्मा मृत्तिका । मृत्तिका गिरयः । गिरयः ॥२९३॥
पर्वताः । पर्वताः सिकताः । सिकताः वनस्पतयः । वनस्पतयो हि रण्य

म्।हिरूप्पमयं। अयं। रुप्पामम्। रूप्पामन्त्रो हं मूलं लोहं ६। सीसम्।
सीसं त्रपु। त्रपु वि तित्ति त्रपु।१३। अग्नि रायेम आपोवो धे। वीर
धुऽ ७७ वंधे। ७७ बंध यः हत्थपृच्छा। हत्थपृच्छाऽ अहत्थ
पृच्छा। हत्थपृच्छाऽ इति हत्थपृच्छा। अहत्थपृच्छा। गु
म्म्या। अहत्थपृच्छाऽ इसे हत्थ। पृच्छा। गुम्म्याः पुत्र। वें। पु
त्रवेंऽ आरण्यां। आरण्या। वित्तमू। वित्तं वित्ति। वित्ति मुत्तमू
मुत्त मुत्ति। मुत्ति रित्ति मुत्ति।१५। आवसु वसति। वसति। कर्म्मी
कर्म्मि ग्रान्तिं। ग्रान्ति रथैः। अर्थैःऽ एमे। एमेऽ इत्था। इत्था गतिं।

क्रा०१९

॥२६२॥ गतिरिति गतिः ॥१५॥ अग्निरिन्द्रः इन्द्रः सोमः । सोमः सविता । स
विता सरस्वती । सरस्वती पूषा । पूषा बृहस्पतिः बृहस्पतिरिति
बृहस्पतिः ॥१६॥ मित्रो वरुणः । वरुणो धाता । धाता त्वष्टा । त्वष्टा
मरुतः मरुतो विश्वे । विश्वे देवाः देवा इति देवाः ॥१७॥ पृथिव्य
न्तरिक्षम् । अन्तरिक्षं द्यौः । द्यौः समाः । समा नक्षत्राणि । नक्ष
त्राणि दिशः । दिश इति दिशः ॥१८॥ अहःस्तुद्विमः । स्तुद्विमद्वीरे
भ्यः अहोभ्योधिपतिः अधिपतिरुपांशुः अधिपतिरिति स ॥२६२॥
धिपतिः । उपांशुरन्तर्यामः । उपांशुरित्युपांशुः । अहःस्तुः

प्र

अन्तर्यामः ऐन्द्रवायवः। अन्तर्यामऽइत्यन्तःऽयामः। ऐन्द्रवा
यवो मैत्रावरुणः। मैत्रावरुणऽआश्विनः। आश्विनः प्रतिप्र
स्थानः। प्रतिप्रस्थानः शुक्रः। प्रतिप्रस्थानऽइति प्रतिऽप्र
स्थानः। शुक्रो मन्थी। मन्थीति मन्थी। ३॥ आग्रयणो वैश्वदे
वः। वैश्वदेवो ध्रुवः। वैश्वदेवऽइति वैश्वऽदेवः। ध्रुवो वैश्वानरः।
वैश्वानरऽऐन्द्राग्नः। ऐन्द्राग्नो महावैश्वदेवः। महावैश्वदेवो
मरुत्वतीयः। महावैश्वदेवऽइति महाऽवैश्वदेवः। मरुत्वतीया
निष्केवल्यः। निष्केवल्यः सावित्रः। निःकेवल्यऽइति निः।

क०१९

॥२१॥ केवक्ष्म। सावित्रः। सोरस्वतः। सारस्वतः। पात्नीवतः। पात्नीव
तो हारियोजनः। पात्नीवतऽइति पात्नीवतः। हारियोजनऽ
इति हारियोजनः॥२०॥ स्रुचः स्रुचः। चमसाः। चमसा वायव्यानि।
वायव्यानि द्रोणकलशः। द्रोणकलशो ग्रावाणः। द्रोणकलशऽ
इति द्रोणकलशः। ग्रावाणो अधिषवणे। अधिषवणे पूतभृत्
त्। अधिषवणेऽइत्यधिषवणे। पूतभृत् आधवनीयः। पूतभृ
दिति पूतभृत्। आधवनीयो वेदिः। आधवनीयऽइत्याधवनीयः॥२१॥
धवनीयः। वेदिर्बर्हिः। बर्हिरवभृथः। अवभृथः स्वगाः।

कारः । अवभृथ ऽ इत्यव ऽ भृथः । स्वगाकार ऽ इति स्वगा ऽ का
रः ॥ २३ ॥ अग्निर्गृहपतिर्मय घर्मो ऽ र्कः । अर्कः सूर्यो ऽ श्वः स्त र्मः प्राणः ।
प्राणो ऽ श्वमेधः । अश्वमेधः पृथिवी । अश्वमेध ऽ इत्यश्व ऽ मे
धः । पृथिव्यदितिः । अदितिर्दितिः । दितिर्द्यौः । द्यौरङ्गुलयः
अङ्गुलयः शक्वरयः । शक्वरयो दिशः । दिश ऽ इति दिशः ॥
॥ २४ ॥ व्रतमृतवः । ऋतवस्तपः । तपः संवत्सरः । संवत्सरो
ऽहोरात्रे । अहोरात्रे ऽ ऊर्वष्ठीवे । अहोरात्रे ऽ इत्यहोरात्रे । ऊ
र्वष्ठीवे बृहद्रथन्तरे । ऊर्वष्ठीवे ऽ इत्यूर्वष्ठीवे । बृहद्रथन्तरे

ॐ०३९

॥२८४॥ रेऽइति वृद्धत्वात् षत्वं रे ॥२३॥ एकान्त्रिंशत् अत्रिंशः पञ्चा। पञ्चाश स
प्ता। सप्त नवा। नवैकादश। एकादश त्रयोदश। त्रयोदश। पञ्चदश॥
त्रयोदशेति त्रयो दश। पञ्चदश। सप्तदश। पञ्चदशेति पञ्चाद
श। सप्तदश। नवदश। सप्तदशेति सप्त। दश। नवदशैकविंः
शतिः। नवदशेति नव। दश। एकविंशतिः त्रयोविंशतिः।
एकविंशतिरिति एक। विंशतिः। त्रयोविंशतिः। पञ्चवि
ंशतिः। त्रयोविंशतिरिति त्रयः। विंशतिः। पञ्चविंशतिः ॥२८५॥
शतिः। सप्तविंशतिः। पञ्चविंशतिरिति पञ्च। विंशतिः॥

ऽ सप्तविंऽशतिर्नवविंऽशतिः । सप्तविंऽशतिरिति सप्त । विंऽ
शतिः । नवविंऽशतिरेकत्रिंऽशत् । नवविंऽशतिरिति नव ।
विंऽशतिः । एकत्रिंऽशत्त्रयस्त्रिंऽशत् । एकत्रिंऽशदित्येक ।
त्रिंऽशत् । त्रयस्त्रिंऽशदिति त्रयः । त्रिंऽशत् ॥ २७ ॥ चतस्रो
ऽष्टौ । अष्टौ द्वादश । द्वादश षोडश । षोडश विंऽशतिः । विंऽशति
श्चतुर्विंऽशतिः । चतुर्विंऽशतिरष्टाविंऽशतिः । चतु
र्विंऽशतिरिति चतुः । विंऽशतिः । अष्टाविंऽशतिर्द्वात्रिंऽशत् ।
अष्टाविंऽशतिरित्यष्टा । विंऽशतिः । द्वात्रिंऽशत्षट्त्रिंऽश

ऋ०३८

॥२८५॥ तृ। षट्त्रिं॑ऽशञ्च॒त्वारिं॑ऽशत्। षट्त्रिं॑ऽशदिति॑ षट्। त्रिंऽशत्। च॒त्वा
रिं॑ऽशच्च॒तु॒श्च॒त्वारिं॑ऽशत्। च॒तु॒श्च॒त्वारिं॑ऽशद॒ष्टाच॑त्वारि
ऽशत्। च॒तु॒श्च॒त्वारिं॑ऽशदिति॒ च॒तुः॒ऽच॒त्वारिं॑ऽशत्। अ॒ष्टा
च॑त्वारिंऽशत्। अ॒ष्टाच॑त्वारिंऽशत्॥२५॥ अवि॑क्षु॒र्वी॥
अवि॑रिति॒ त्रि॒ऽअ॒विः। अ॒वीर्दि॑त्य॒वा॒ट्। अ॒वीति॑ त्रि॒ऽअ॒वी॥
दि॒त्य॒वा॒ड्दि॑त्यौ॒ही। दि॒त्य॒वाडिति॑ दित्य॒ऽवाट्। दि॒त्यौ॒ही प॒
ञ्चा॑विः। प॒ञ्चा॑विः प॒ञ्चा॒वी। प॒ञ्चा॑विरिति॑ प॒ञ्च॑ऽअ॒विः॥ ॥२८६॥
प॒ञ्चा॒वी त्रि॑व॒त्सः। प॒ञ्चा॒वीति॑ प॒ञ्च॒ऽअ॒वी। त्रि॒व॒त्सस्त्रि॑व॒

त्सा। त्रिवत्स ऽइति त्रि। वत्सः॥ त्रिवत्सा तुर्यवाट्। त्रिवत्सेति त्रि। व
त्सा। तुर्यवाट् तुर्यौही। तुर्यवाडिति तुर्य। वाट्। तुर्यौहीति तु
र्यौही॥ २६॥ पष्ठवाट् पष्ठौही। पष्ठवाडिति पष्ठ। वाट्। पष्ठौह्यु
क्षा। उक्षा वशा। वशा ऋषभः॥ ऋषभो वेहत्। वेहदनड्वान्।
अनड्वान् धेनुः॥ धेनुरिति धेनुः॥ २७॥ वाजाय स्वाहा। स्वा
हा प्रसवाय। प्रसवाय प्रजापतये। प्रसवायेति प्र। सवाय।
प्रजापतये ऽइति प्रजा। पतये। इयन्ते॥ ते राट्। राण्मित्राय।
मित्राय यन्ता। यन्तासि। असि यमनः। यमन ऊर्जे। ऊर्जे त्वा॥

क०१८

॥२८ह्रीं॥ त्वावृष्यौ हृष्यौ प्रजानाम् । प्रजानामाधिपत्याय । प्रजानामिति
प्रजानाम् । आधिपत्यायेत्याधिपत्याय ॥२८॥ वाक्प्राणेऽसमनेऽ
आत्मा । आत्मा ब्रह्म । ब्रह्म ज्योतिः । ज्योतिः स्वः । स्वः स्तोमेऽस्तो
मो यजुः । यजुर्ऋक् । ऋक्साम । साम बृहत् । बृहद्रथन्तरम् । रथ
न्तरे वै हा । रथन्तरमिति रथम्ऽतरम् । वेद्या हो । स्वाहेति स्वाहा
॥२९॥ विश्वेऽअद्य । अद्य मरुतः । मरुतो विश्वे । विश्वऽऊती । ऊती
विश्वे । विश्वे भवन्तु । भवन्त्वग्नयः । अग्नयः समिद्धाः । समिद्धाऽ ॥२८ह्रीं॥
इति समिद्धाः । विश्वे नः । नो देवाः । देवाऽ अवसा । अवसा गमन्तु । आ

मेपन्तु। गमन्तु विश्वम्। वि-श्वमस्तु। अस्तु द्रविणम्। द्रविणं वाजेऽ। वाजोऽ
अस्मे। अस्मेऽ इत्यस्मे॥३०॥ वाजो नः। नः सप्त। सप्त प्रदिशः। प्र
दिशश्चतस्रः। प्रदिश इति प्रऽदिशः। चतस्रो वा। वा परावतः। प
रावत इति पराऽवतः। वाजो नः। नो विश्वैः। विश्वैर्देवैः। देवैर्धनसा
तौ। धनसाताविह। धनसाताविति धनऽसातौ। इहावतु। अव
त्वित्यवतु॥३१॥ वाजो नः। नोऽ अद्य। अद्य प्र। प्र सुवाति। सुवाति
दानम्। दानं वाजः। वाजो देवान्। देवाँ ऋतुभिः। ऋतुभिः क
ल्पयाति। ऋतुभिरित्यृतुऽभिः। कल्पयातीति कल्पयाति। वाजो

श्री०३६

॥२९७॥ हि॥हिमो॥मा॥सर्वं वीरम्॥सर्वं वीरञ्जजाना॥सर्वं वीरमिति सर्वं वी
रम्॥ञ्जजानद्विष्वा॥द्विष्वाऽ आ३ऱों३॥ आ३॥वाजेपतिः॥वाजेप
य तिर्ज्जयेम्॥वाजेपतिरिति वाजे॥पतिः॥जयेयमिति जयेयम्॥
॥३२॥वाजेम्पुरस्तात्॥पुरस्तादुताउत मध्यतः॥मध्यतो नअनो
वाजेअ वाजो देवान्॥देवान्ह विषा॥हविषा वर्द्धयाति॥वर्द्धयाती
ति वर्द्धयाति॥वाजो॥हि॥हिमो॥मा॥सर्व्ववीरम्॥सर्व्ववीर चकारास
र्व्ववीरमिति सर्व्ववीरम्॥चकार सर्व्व॥अ सर्व्वाऽ आ३ऱों३ आ३ ॥२९७॥
वाजेपतिः॥वाजेपतिर्ने वेयम्॥वाजेपतिरिति वाजे॥पतिः॥नवं

पुमितिमवेयम्॥ ३५॥ सम्मा। मा सृजामि। सृजामि पयसा। पयसा
पृथिव्याः। पृथिव्याः सम्। सम्मा। मा सृजामि। सृजाम्यद्भिः। अद्भि
रोषधीभिः। अद्भिरित्यत्ऽभिः। ओषधीभिरित्योषधिऽभिः। सो
ऽहम्। अहं वाजम्। वाजंऽ सनेयम्। सनेयमग्ने। अग्नऽइत्यग्ने
॥ ३६॥ पयः पृथिव्याम्। पृथिव्याम्पयः। पयऽओषधीषु। ओष
धीषु पयः। पयो दिवि। दिव्यन्तरिक्षे। अन्तरिक्षे पयः। पयो धाः
। धाऽइति धाः। पयस्वतीः प्रदिशः। प्रदिशः सन्तु। प्रदिशऽइ
ति प्रऽदिशः। सन्तु मह्यम्। मह्यमिति मह्यम्। यन्त्रेणाग्नेः। अ

ऋ०३९

॥२९८॥ ग्नेरित्यग्नेः॥ ३५॥ ऋताषाडृतधामा। ऋतधामाग्निः। ऋत
धामेत्यृत॰धामा। अग्निर्गन्धर्वः। गन्धर्वस्तस्य। तस्यौषधयः
। ओषधयोऽप्सरसः। अप्सरसो मुदः। मुदो नाम। नामेति नाम
। स नः। न इदम्। इदं ब्रह्म। ब्रह्म क्षत्रम्। क्षत्रं पातु। पातु त
स्मै। तस्मै स्वाहा। स्वाहा वाट्। वाडिति वाट्। ताभ्यः स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा॥ ३६॥ संहितो विश्वसामा। सं॰हित इति सम्॰हितः। ॥२९९॥
विश्वसामा सूर्यः। विश्वसामेति विश्व॰सामा। सूर्यो मरीचयः
मरीचयः आयुवः। आयुव इत्यायुवः॥ ३७॥ सुषुम्णः सू

रश्मयः॥ सुषुम्नऽइति सुऽम्नः॥ सुषु॥ सूर्यरश्मि श्चन्द्रमाः॥ सूर्य
रश्मिरिति सूर्यऽरश्मिः॥ चन्द्रमा नक्षत्राणि॥ नक्षत्राणि भेकु
रयः॥ भेकुरयऽइति भेकुऽरयः॥ ३८॥ इषिरो विश्वव्यचाः॥ वि
श्वव्यचा वातः॥ विश्वव्यचाऽइति विश्वऽव्यचाः॥ वातऽआपः॥
आपऽऊर्जः॥ ऊर्जऽइत्यूर्जः॥ ३९॥ भुज्युः सुपर्णः॥ सुपर्णो य
ज्ञः॥ सुपर्णऽइति सुऽपर्णः॥ यज्ञो दक्षिणाः॥ दक्षिणा स्तावाः॥ स्ता
वाऽइति स्तावाः॥ ४०॥ प्रजापति विश्वकर्म्मा॥ प्रजापतिरिति प्र
जाऽपतिः॥ विश्वकर्म्मा मनः॥ विश्वकर्म्मेति विश्वऽकर्म्मा॥ मनः॥ मनऽ

क्रौ० ३९

॥२९७॥ ऋक्सामानि । ऋक्सामान्येष्टयः । ऋक्सामानीत्यृक्ऽसामानि । सामानि
। एष्टयः । इत्या । इष्टयः ॥ ४३ ॥ स नः । नो भुवनस्य । भुवनस्य पते ।
पते प्रजापते । प्रजापते यस्य । प्रजापत इति प्रजाऽपते । य
स्य ते । तऽउपरि । उपरि गृहा । गृहा यस्य । यस्य वा । वेह । इहेति
ह । अस्मै ब्रह्मणे । ब्रह्मणे क्षत्राय । क्षत्राय महि । महि शर्म
। शर्म यच्छ । यच्छ स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्रोसि । अ
सि नभस्वान् । नभस्वानार्द्रदानुः । आर्द्रदानुः शम्भूः । आर्द्र ॥२९६॥
दानुरित्यार्द्रऽदानुः । शम्भूर्मयोभूः । शम्भूरिति शम्ऽभूः । मयो

भूरसि। मयोभूः। मयोभूरिति मयःऽभूः। अभि मा। मा ह्वाहि। ह्वाहि स्वाहा
। स्वाहा मारुतः। मारुतो मरुतां। मरुतां गणः। गणो वस्यूः।
अवस्यू हुवे स्वान्। हुवे स्वानिति हुवे स्वान्॥५३॥ रुचं नः। नो
धेहि। धेहि ब्राह्मणेषु। ब्राह्मणेषु रुचं। राजसु नः। राज
स्विति राजऽसु। नः कृधि। कृधीति कृधि। विश्येषु शूद्रेषु।
शूद्रेषु मयि। मयि धेहि। धेहि रुचा। रुचा रुचम्। रुचमिति रु
चम्॥५४॥ तत्त्वा। त्वा यामि। यामि ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वन्दमा
नः। वन्दमानस्तत्। तदा शास्ते। आ शास्ते। शास्ते यजमानः

कां०१८

॥२६०॥ यजेमानो हविर्भिः अहविर्भिरिति हविःऽभिः । अहैउ मानो घृरुणा ।
वृरूपेहा इह बोधि । बोध्यसुरेऽइर्दः सा । ऊरेऽइर्दः समा । ऊरेऽइर्दः सेतु
रुा इर्दःसा । मानेमनूऽ औरसुं आयुः प्र । प्रमोषीः । मोषीरिति मा
षीः । ७५ । स्वर्णा नघुर्मः घर्मः स्वाहा । स्वाहा कृ । अर्के स्युः
। स्युर्को ज्योतिः । ज्योतिः स्तु र्य स्तुर्युः इति स्तुर्या । ७६ । अग्निं तु
नाज्मा । सुनुस्मि श्रवसा । श्रवसा हूते नो । हूतेने द्विरम् । द्विरद्ःसु
पूर्णम् । सुपर्णं वयसा । सुपर्णमिति सुऽपूर्णम् । वयसा बृहन्तम् ॥२७०॥
बृहन्तमिति बृहन्तम् । तेन वयम् । वयङ्गमेमा । गमेम ब्रध्नस्य ।

बुद्धस्स विहूपंपडू। विहूपमिति विहूपंपडू॥ ६७॥ इमो नै। तेपस्सौ।
पुस्सावुजरो। अजरो पत्तुत्तिणो। पत्तुत्तिणो णामो सा। णामेलंर
स्सो ऽसिर स्सो ऽस्यपह ऽसि। अपह ऽस्य स्सेव। अपहऽसीय
पाहऽसि। अणुऽऽ सगेना। तासंपतेम। पुतेमसुकतोम। सुक
तोमुल्लोकम। सुकतामितिसु। कतोम। कुऽइस। लोकं। पत्तो। म
नुऽऋषंपः। ऋषंपो। जगुः। जगुपंथमजाः। मंपमजा। पुरा
णानेमथमजाऽइतिभ्रमः। जामे। पुराणाऽइति पुराणाः॥ ६८॥ उ
तुर्ईस्सिमदस्सेऽस्येपनः। स्येपनऽ ऋतावी। ऋतावाहिरण्यपदस्स

क०३९

॥२९३॥ ऋतवेस्तु ता। वा। हिरण्यपक्षं। शकुनमे। हिरण्यपक्षमिति हिरण्य।
पक्षं। शकुनो भुरण्युं। भुरण्युमिति भुरण्युं। महान्तं। सधस्थे। सध
स्थे। ध्रुवं। सधस्थ इति सधऽस्थे। ध्रुवं। आ। निषत्तं। आ। निष
त्तं। निसत्तमिति निऽसत्तं। ८। नमः। दिवो मूर्द्धा। मूर्द्धासि। अस्ति। पृथि
व्याः। पृथिव्या नाभिः। नाभिरूर्क्। ऊर्ग् अपां। अपामोषधीनाम्।
ओषधीनामित्योषधीनाम्। विश्वायुः शर्म्म। विश्वायुरिति विश्व।
आयुः। शर्म्म सप्रथाः। सप्रथा नमः। सप्रथा इति सऽप्रथाः। नमः ॥२९४॥
पथे। पथ इति पथे। ५०। विश्वस्य मूर्द्धन्। मूर्द्धन्नधि। अधि। ति

ष्टसि। त्रिष्टुस्सि ष्ठितः॥ श्रितः॥ आस्तुत॥ आस्तुरपशः॥ अपोहन्ता। इन्तो इधि
म॥ उइ इधिख्रित्ता। उड्ढाधि मित्सु इधिमू॥ भिन्नेति भिन्ना। हिवसन्मोता प पत्र २
ज्जन्मा। इन्ननिस्पात्॥ अन्नारीसात्र श्रिस्यागे। इश्रिव्यास्तनैमततौनवं
नोव स्था। हू स्थाव। अवेसव॥॥ ५२॥ इ हो इ ऊर्यो इ ओमरसुमिसमरसु
मिरासी। इमेमरसु मेरितु मरसुमिः॥ आ ओ। इह वसुमिः॥ आसुमी इः
रसो ओ॥ इमे वसु मिरितिवसु भिसतस्यनः॥ नु इ उ इस्या॥ इ इ स्वी
तस्या ग्रीतस्य इविणा। इविणहा॥ इहागमेः॥ आगमेः॥ गमेरितिगमेः॥
॥ ५३॥ इ शे अग्निसे अग्निराहुतेः॥ आहुतेः पिपत्तु। आहुत इसो॥

क०३९

॥२९२॥ हुतमे पिप्रतुं निरं। तुं ऽइदम्। इदं हविः। हविर्मे। हाविः। इति हविः। स्वगेदम्। स्व
गेति स्वगा। इदं देवेभ्यः। देवेभ्यो नमः। नमः ऽइति नमः॥५३॥ यद्याकू
तात्। आकूतात् समसुस्रोत्। आकूतादित्याकूतात्। समसुस्रो
द्धृदो वा। समसुस्रोदिति सम्। असुस्रोत्। हृदो वा। वा मनसे सं। मनसे सा
त५ ॥ वा संभृतम्। संभृतं चक्षुषः। संभृतमिति सम्। भृतम्। चक्षुषो वा। वे
ति वा। तदनु प्रेत। अनु प्रेतेत्यनु। प्रेत॥५४॥ एतं सधस्था। सधस्था
परि। सधस्थेति सधस्था। परि ते। ते ददामि। ददामि यम्। यमावहात्।
आवहाच्छेवधिम्। आवहादित्या। वहात्। शेवधिं जातवेदाः। शेवधिमिति ॥२९४

तिं शेवधिम् । जातवेदाः । जातवेदा इति जात । वेदाः । अन्वागन्ता यज्ञपतिः । अ
न्वागन्तेत्यनु । आ गन्ता । यज्ञपतिर्वः । यज्ञपतिरिति यज्ञ । पतिः । वो
ऽ अत्र । अत्र तम् । तं स्म । स्म जानीत । जानीत परमे । परमे व्योमं
न् । व्योमन्निति वि । ओमन् ॥ ५९ ॥ एतं जानाथ । जानाथ परमे । प
रमे व्योमन् । व्योमन् देवाः । व्योमन्निति वि । ओमन् । देवाः सधस्थाः ।
सधस्था विद । सधस्था इति सध । स्थाः । विद रूपम् । रूपमस्य । अ
स्येसेस्य । यदागछात् । आगछात् पथिभिः । आगछादित्या । गछा
त् । पथिभिर्देवयानैः । पथिभिरिति पथि । भिः । देवयानैरिष्टापूर्ते ।

ऋ०१९
॥२९२ हेधयानैरितिहेवा। भानैः। इष्मानुतैं ह्लणवापा। इष्मनुतैंऽइतीष्मा प्र
तैं। ह्लणवाथा। वि। आविरस्मै। अस्माऽइत्यस्मै॥ ५५॥ प्रस्तरेण परि
धिना। प्रस्तरेणेति प्रऽस्तरेण। परिधिना स्रुचा। परिधिनेति परि
ऽधिना। स्रुचा। वेद्या। वेद्या च। च बर्हिषा। बर्हिषेति बर्हिषा। ऋचेम
म्। इममितीमम्॥ ५६॥ यद्य हनं यतु। यत्स्व राहानेम्। परा
हानं यतु। पराहानमितिपरा। हानेम्। यस्तु नेम्। पूर्वं मा। सा
। च दक्षिणाः। दक्षिणाऽइति दक्षिणाः। हनेन्त्रिः। अग्निर्वै स्वकर्मणः।
वैस्व कर्मणः स्वेन वैस्वकर्मणऽइति वैस्वाकर्मणः। स्वैर्देवेभ्यो देवे ॥२९३॥

पुनः। नोइ द्युतत्। द्युतदिति द्युतत्॥ ५८॥ व्रनु धारोम पाराऽ अनेपेता ह।
अनेपे नाम धीम अनेपेताऽइ सनेपाऽइता। मध्यौ र्षेत स्वा। छतसे
चा। चेभोः। भाऽ इति भाः॥ ५९॥ अग्निरस्मि। अस्मि जन्मना। जन्म
ना जातवेदाः। जातवेदा घृतम्। जातवेदाऽ इति जात। वेदाः। घृत
म्मे। मे चक्षुः। चक्षुरमृतम्। अमृतम्मे। मे आसन्। आसन्निति आ
सन्। अर्कस्त्रिधातुः। त्रिधातू रजसः। त्रिधातुरिति त्रि। धातुः। र
जसो विमानः। विमानो अजस्रः। विमानऽ इति विमानः। अजस्रो घर्मः
। घर्मो हविः। हविरस्मि। अस्मि नाम। नामेति नाम॥ ६०॥ अग्नि चा

ऋ०१९

पि

॥२९४॥ जूंषि । यजूंषि सामानि । सामानीति सामानि । येऽग्नये अग्न
यः पाञ्चजन्याः । पाञ्चजन्या अस्याम् । पाञ्चजन्या इति पा
ञ्चऽजन्याः । अस्यां पृथिव्याम् । पृथिव्यामधि । अधीत्यधि । तेषा
मसि । असि त्वम् । त्वमुत्तम । उत्तम इत्युत्ऽतमः । प्रनः
प्रनेम नो जीवातवे । जीवातवे सुव । सुवेति सुव ॥६३॥ वात्रंहसा
पुत्रा वसे । वात्रंहसाय । येति वात्रंहसाय । रायसे रतनाषा लो
५ यात्रतनाषालौ च । रतनाषा लायेति रतनषा । सहो या चेति
चाइ देला । लावर्तयामसि । आवर्तयामसीत्यावर्तयामसीति ॥२९४॥

वर्त्तयामसि॥ १४॥ सहस्तानुष्टुरुहूत। सहस्तानुमितिसह। स्तानुम्
पुरुहूत क्षिपस्तेमम्। पुरुहूतेति पुरो हूत॥ क्षिपस्तेमहस्तम्। मह
स्तमिन्द्र। इन्द्र सम्। सम्पिणक्। पिणक् कुणारुम्। कुणारुमितिकु
णारुम्। अभिवृत्रम्। वृत्रं वर्द्धमानम्। वर्द्धमानम्पियारुम्। पियो
रुमपादम्। अपादमिन्द्र। इन्द्र तवसा। तवसोज घन्थ। जघन्थ
तिज घन्थ॥ १५॥ परावत ऽआ। आजगन्थ। परावत ऽइति परा। वतः।
आजगन्थ। जगन्थ परस्याः। परस्या ऽइति परस्याः। स्वर्कोऽ सद्यः शर्
यो। सद्यः शर्मपविम्। सद्यः शर्मयेति सम्। शर्मया। पविमिन्द्र। इन्द्रेति

ऋ०३९

॥२९५॥ ग्मसू। तिग्मंबि। विराजेनू। राजेनूत्ता। द्विता। द्विवि। विरुद्धेमस्वधौनु
हस्वानुहस्वेतिनुहस्व॥६७॥ वैश्वानरोनेः। नस्तुतयोकृतय ऽआ
ग्ना। आग्ना। प्रयोतु। यातु। परावतेः। परावतऽइतिपरा। वृतेः अग्नि
न्नेभ नेः सुष्टुतीः। सुष्टुतीऽउप। सुस्तुतीऽइति सु। स्तुतीः। उपसुप।
॥६८॥ पृष्टोदिवि। दिविपृष्टः। पृष्टोऽअग्निः। अग्निः पृथिव्या
म्। पृथिव्यामृष्टः। पृष्टोविश्वाः। विश्वाऽओषधीः। ओषधीरा
विवेश। आविवेश। विवेशेतिविवेश। वैश्वानरः। सहसा। सहसा ॥२९५॥
पृष्टः। पृष्टोऽअग्निः। अग्निः सः। सनेः। नोदिवा। दिवासः। सरिषः।

त्रिषस्पातु। पातुनक्तम्। नक्तमितिनक्तम्॥ ६॥ अश्यामतम्।
तंकामम्। कामंमग्ने। अग्नेतव। तवोती। ऊतीऽअश्याम। अ-
श्यामरयिम्। रयिंरयिवः। रयिवःसुवीरम्। रयिवइतिरयि-
ऽवः। सुवीरमितिसुऽवीरम्। अश्याम वाजम्। वाजमभि। अभि
पं४ वाजयन्तः। वाजयन्तोऽश्याम। अश्यामद्युम्नम्। द्युम्नमजर। अ-
जराजरम्। अजरंते। तऽइतिते॥ ७॥ वृषयन्तोते। तेऽअघा। अघ
रीरिमा। रीरिमाहि। हिकामम्। काममुत्तानहस्ताः। उत्तानहस्ता
नमसा। उत्तानहस्ताऽइत्युत्तानऽहस्ताः। नमसोपसद्य। उप

क्र०१८

॥२९६॥ सप्तेस्तुपा सधां। जिह्वेन मंसा। मनसा। यक्षि। यक्षि। देवान्। देवानस्रे
धता। अस्रेधता। मन्मना। मन्मना। बि। प्रेण। बिप्रेः ऽऽ अग्ने। अग्नुऽइत
गे॥६८॥ धामछद्। हुग्निः। धामछदिति धाम। छत्। अग्निरिन्द्रे। इ
न्द्रो ब्रह्मा। ब्रह्मा देवः। देवो बृहस्पतिः। बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः
। सचेतसो विश्वे। सचेतस ऽइति स। चेतसः। विश्वे देवाः। देवा यज्ञ
म्। यज्ञम्। प्राऽवन्तु। अवन्तु। नः। नः। शुभे। शुभ ऽइति शुभे॥६९॥ ॥
इति वाजसनेहि संतायां क्रम अऽ ए दृशो मोध्यायः॥१८॥ ॥ ॥॥२९६॥
स्वाद्वीन्त्वा। त्वा स्वादुना। स्वादुना तीव्राम्। तीव्रां तीव्रेण। तीव्रेणा

स्तोमम् । अस्तोमुस्तैन । अस्तेनेसुस्तैन । मधुमती म्मधुमता ।
मधुमतीमितिमधु । मतीम् । मधुमतासृजामि । मधुमतेतिमधु । म
तासृजामिसम् । सं६ सोमैन । सोमेनेतिसोमैन । सोमौसि । असीस
सि ॥ ३ ॥ परीतः । इतोषिञ्चत । सिञ्चता सुतम् । सुतं६ सोमं सोमो
यः । यउ तुमम् । उत्तमं६ हविः । उत्तमामिसुतमित्युत्तमम् । हविरितिहविः
। दधन्वा यः । योन र्यो न र्यो ऽअप्सु । अप्स्वन्तः । अप्स्वित्यप्सु । अ
न्तरा सुषाव । आसुषाव । सुषाव सोमम् । सुषावेतिसु । साव । सोममद्रि
भिः । अद्रिभिरित्यद्रि । भिः । वायोरतिद्रुतः । अतिद्रुत २२ सप्ताद्रु

ऋ॰ ५

॥२९७॥ तः। मा। इन्द्रोमेन्द्र। सोमुः इति सोमेः॥२॥ पुनाति ते। ते पुरिस्रुतेनम्। पुरि
सं स्रुतुम्। सोमम्। पुरिस्रुतमितिपरिऽस्रुतम्। सोमम्। स्रुस्या। स्रुस्य
दुहिता। दुहितेति दुहिता। वारेण। शश्वता। शश्वता। तना॥ तनेति त
ना॥३॥ ब्रह्मेस्त्रम्। सत्रम्। वर्त्तो। पवता। तेजेम। तेजेःइन्द्रियम्।
इन्द्रियम्। सुरया। सुरया। सोमेः। सोमेःसुतः। सुतः। आसुतः। आसु
तो मदाय। आसुत इत्याऽसुतः। मदाय। शुक्रेण देव। देवता। देवता
वताः। देवताः। पिपृग्धि। पिपृग्धि। रसेन। रसेन। अन्नम्। यजमा ॥२९७॥
नाय। यजमानाय धेहि। धेहीति धेहि। तेजेसे त्वा। त्वा। वीर्याय। वी

ष्ठ्याय बलाय । बलायेति बलाय ॥ ४ ॥ नाना हि । हि वाम् । वां देवहि
तम् । देवहितं सदः । देवहितमिति देवऽहितम् । सदस्कृतम् । सदस्कृ
तम्मा । मा सम् । सं सृक्षाथाम् । सृक्षाथां परमे । परमे व्योमन् ।
व्योमन्निति विऽओमन् । सुरा त्वम् । त्वमसि । असि शुष्मिणी । शु
ष्मिणी सोमः । सोम एषः । एष मा । मा मा । मा हिंसीः । हिंसीः
स्वाम् । स्वां योनिम् । योनिमाविशन्ती । आविशन्तीत्याऽविशन्ती
॥ ५ ॥ आश्विनं तेजः । तेजः सारस्वतम् । सारस्वतं वीर्यम् । वी
र्यमैन्द्रम् । ऐन्द्रं बलम् । बलमिति बलम् । मोदाय त्वा । त्वानन्द

कां०१९॥

यं। आन्हौने पुमहसे। आनु हाये सौनु हाये। महसऽइति महसे।

॥२९७॥ ॥धातेजोसि। असितेजेम तेजो मयि। मयि धेहि। धेहि वीर्य्यमू।

वीर्य्यु बलमू। बलमोजः। ओजो मन्युः। मन्युम्मन्युमू। मन्युः स

हेऽसह। सहऽइति सहः॥९॥ याव्याघ्रमू। व्याघ्रं विषूचिका। विषूचि

को भौ। उभौ वृकमू। वृकं च। च रक्षति। रक्षतीति रक्षति। श्ये

पे नम्पतत्रिणमू। पतत्रिणं सिंहम्। सिंहं सा। सेममू। इम

म्पात्वंहसः। अंहसऽइत्यंहसः॥१०॥ यदापिपेष। ॥२९८॥

आपिपेषमातरमू। आपिपेषेत्यापिपेष। मातरम्पुत्रः। पुत्रः प्रमु

दितः। प्रमुदितो धयन्। प्रमुदित ऽइति प्रऽमुदितः। धयन्निति धयन्।
एतत्तत्। तदग्ने। अग्ने ऽअनृणः। अनृणो भवामि। भवाम्यहतौ।
अहतौ पितरौ। पितरौ मया। मयेति मया। सम्पृचः स्थ। सम्पृच ऽइति
सम्ऽपृचः। स्थ सम्। सम्मा। मा भद्रेण। भद्रेण पृङ्क्त। पृङ्क्त विपृचः। वि
पृचः स्थ। विपृच ऽइति विऽपृचः। स्थ वि। वि मा। मा पाप्मना।
पाप्मना पृङ्क्त। पृङ्क्तेति पृङ्क्त॥११॥ देवा यज्ञम्। यज्ञमतन्वत। अतन्व
त भेषजम्। भेषजं भिषजा। भिषजाश्विना। अश्विनेत्यश्विना। वा
चा सरस्वती। सरस्वती भिषक्। भिषगिन्द्राय। इन्द्रायेन्द्रियाणि। इन्द्रि

श्री०३१

॥२९१॥ याणि इधंतः। इध्यंते इति इधंतः॥३०॥ हीरुयायैरूपम्। रूपं६ःश

थाःणि। शरथाणि श्रायुणीयेस्य। श्रायुणीयेस्यतोक्यानि। श्रायुनी

युस्यति श्रा। अयुनीयेस्यातोकसानीति। तोक्यानि। रूप स्यैरूपम्।

रूपं६ःसोमस्य। सोमस्य लाजाः। लाजाःसोमाः। ऊँ शावेभ सोमा ऊँ

शावोमधु। सोमाः ऊँ शावु इति सोमा। अ६ः शावेभमद्धितिमधु॥३३॥

आतिथ्य रूपम्। मासेरम। आतिथ्यरूपमित्यातिथ्य। रूपम्। मा

सेरम्। महावीरस्य। महावीरस्य नग्न हुंभम्। महावीरस्येति महा। वीर

ग्न स्यनग्नहुरितिनं हुंभ। रूपं६ः। उपसदां। उपसहामितन। उपसहामि॥२९१॥

तुषा। सहोम्। एतन्त्रिस्यः। त्रिष्योराज्ञी॥ राज्ञीःस्तुरो। सुरासुता। आ
सुतेस्तासुता॥ ४१॥ सोमेसप्रकृपम्। कृपन्नीतस्य। क्रीतस्यपरिस्तु
तो। परिस्तुतारी। परिस्तुदितिपरि॥स्तुत्। परिषिच्यते। स्त्रिपन्तुऽद्द
तिसिच्यते। अग्निष्टोमतुग्यम्। आग्निष्टोमिकल्षि। ष्टोमनृहुग्य
श्रैषजम्। शेषजग्निशोपाइच्छेदम्। ऐऽ८ सरःस्वस्ता। सरःस्तुले
तिसरःस्वसा॥ ४३॥ आसङ्गीकृपम्। आसङ्गीसा। सङ्गीकृपः
राजासन्धे। राजासन्ध्येवे। राजासन्ध्याऽङ्गतिराज। आसन्ते। वे
धैकुम्भी। कुम्भीसुराधानी। सुराधानीतिसुराधानी। अन्तरऽन्त

कौ०३९

॥४३०॥ रवेघाः। उत् नु रवेघाः रूपम्। उत् नु वैदृघाः इत्युत्तरा। धोबुः। रूपकृऽरोत
रः। कारोतरो भिषक्। भिषगिति भिषक्॥ ३४॥ वेघावे दिः। वेदिः। स
मूसमोपते। आप्यते नु बर्हिषा। बर्हिषेत्याहिः। बर्हिरिन्द्रियम्। इ
४न् न्द्रियाणि नीन्द्रियम्। नृपैः नृपेन नृपैः आप्यते। आप्युत प्रणीतः।
प्रणीतोऽग्निः। प्रनीतः इति प्रनीतः। अग्निरग्निना। अग्नि
नेत्यग्निना॥ ३५॥ हविर्धानं यत्। हविर्धानमिति हविःऽधानम्।
यद्दश्विना। अश्विना गीध्रम्। आग्नीध्रं यत्। यत्सरस्वती। सरस्व
तीति सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रम्। ऐन्द्रं सदः। सदः मदः स्कृतम्। स्कृतमसे ॥३००

लीशालम्। पत्नीशालं गार्हपत्यः। पत्नीशालमिति पत्नी। शा
प लम्। गार्हपत्य इति गार्हऽपत्यः॥१८॥ प्रैषेभिः प्रैषान्। प्रैषेभिरि
ति प्रऽएषेभिः। प्रैषानाप्नोति। प्रैषानिति प्रऽएषान्। आप्नोत्याप्री
भिः। आप्रीभिराप्रीः। आप्रीभिरित्याप्रीऽभिः। आप्रीर्यज्ञस्य।
आप्रीरित्याऽप्रीः। यज्ञस्येति यज्ञस्य। प्रयाजेभिरनुयाजान्। प्र
याजेभिरिति प्रयाजेऽभिः। अनुयाजान्वषट्कारेभिः। अनुयाजा
नित्यनु। याजान्। वषट्कारेभिराहुतीः। वषट्कारेभिरिति वषट्
ऽकारेभिः। आहुतीरित्याऽहुतीः॥१९॥ पशुभिः पशून्। पशुभि

कं० ९१

५६३॥ रितिं पशुऽभिः। पशूनाप्नोति। आप्नोति पुरोडाशैः। पुरोडाशैर्हवी
ꣳषि। हवीꣳष्या। एत्या। छन्दोभिः सामिधेनीः। छन्दोभिरिति छन्दः
ऽभिः। सामिधेनीर्याज्याभिः। सामिधेनीरिति साम्ऽइधेनीः। याज्या
भिर्वषट्कारान्। वषट्कारानिति वषट्ऽकारान्॥२०॥ धानाः करम्भः। क
रम्भः सक्तवः। सक्तवः परीवापः। परीवापः पयः। परीवाप इति
परिऽवापः। पयो दधि। दधीति दधि। सोमस्य रूपम्। रूपꣳहवि
षः हविष आमिक्षा। आमिक्षा वाजिनम्। वाजिनं मधु। मध्विति
मधु॥२१॥ धानानाꣳरूपम्। रूपं कुवलम्। कुवलं परीवापस्य॥ ३०१॥

परीवापस्य गोधूमाः। परिवापस्येति परि। वापस्य। गोधूमाः ऽ इति
गोधूमाः॥ सक्तुनाऽ८ कूपमू। कूपम्बदरम्। बदरमुपवाकं उपवा
कोः। केरसस्य। उपवाकाः ऽ इत्सुप। वाकोः। केरसस्येति कसेरस्य॥ २०॥
पपेसो कूपमू। कूपं मता। मघवोह जवोह धेः। हृधो कूपमू। कूप
ऊर्के धूनि। कर्के धूनीति कर्के धूनि। सोमस्य कूपमू। कूपं वाजि
नेमू। वाजिनि ६ सोमस्य स्य। सोमस्य स्य कूपमू। कूपमामिक्षो। आमि
क्षे सामिक्षो॥ २१॥ आश्वेव पा। श्याव मेति। इति स्तोत्रियाः। स्तोत्रि
याः। प्रसाश्यावः। प्रसाश्यावोऽनुकूपः। प्रसाश्याव इति प्रती।

ऋ०११

॥३०२॥ आश्चावेः। अनुरूप इत्यनु। रूपः। व्रजेति। इति धा। धा। रूपम्। धा। धा

रूपमेवेगाथाः। धा। धा। रूपमिति धा। धा। रूपम्। प्रगाथा वै यज्ञाम

हाः। प्रगाथा इति प्र। गाथाः। वै यज्ञामहा इति य। ज्ञौ वै महाः।

॥२२॥ अर्हे ऋचे वै ऋकानाम्। अर्हः ऋचे वै रिति सर्व। ऋचे। उक्था

नां छन्दः रूपम्। रूपमहे। पृहेरोमोति। आ मोति। निविदे। निविद

इति नि। विदं व्रणवैः शस्त्राणाम्। प्रनुवै रिति प्र। नवैः। शस्त्रा

णां छं रूपम्। रूपम्पयसा। पयसा सोमः सोमः आप्यते। आ ॥३०२॥

प्यतं इति सोम्यते॥२३॥ अग्निर्ब्राह्मणः सवनम्। अग्नि मा

मिसुश्चि। स्योमम्। प्रातःसवनमिन्द्रैण। प्रातःसवनमिति प्रातःस्सव
नम्। इन्द्रैणैन्द्रम्। ऐन्द्रम्माध्यन्दिनम्। माध्यन्दिनमिति माध्यन्दिनम्
। वैश्वदेवꣳसरस्वत्या। वैश्वदेवमिति वैश्व। देवम्। सरस्वत्या तृती
यम्। तृतीयमाप्तम्। आप्तꣳसवनम्। सवनमिति सवनम्॥ २४॥
वायव्यैर्वायव्यानि। वायव्यान्याप्नोति। आप्नोति सतेन। सतेन द्रो
णकलशम्। द्रोणकलशमिति द्रोण। कलशम्। कुम्भीभ्यामम्भृणौ
। अम्भृणौ सुते। सुते स्थालीभिः स्थालीभिस्स्थालीः। स्थालीराप्नोति
। आप्नोतीत्याप्नोति॥ २५॥ यजुर्भिराप्यन्ते। यजुर्भिरिति यजुःऽभिः

ऋ०३९

॥३०३॥ आघ्नुन्ते॒ग्म होऽ॥ गऽहा॒गहैं॥ ग्ङ्है स्तो मो॥ स्तो मो ष्वा च्चा॒वि ऽतीः
वि॒स्तु॒ता॒रि॒ति॒वि॒॥ स्तु॒ती॥ हं॥ च्चौ॥ मि॒कृष्या॒ ह्रु॒स्या॒णि॥ छ्र च्चौ॥ मि॒ति॒
घ्र॒ हे॒अ॒मि॒॥ उ॒ च्चा॒ ह्रु॒स्या॒ति॒ सा॒ म्म्ला॥ उ॒ च्चु॒ ह्रा॒स्या॒णी॥ स्तु॒ च्चा॒ ह्रु॒
स्या॒णि॥ सा॒ म्म्ला॒ वं॒ त्य॒थ॒॥ अ॒ वु॒ न्त॒ थ॒ऽ ओ॒ प्यु॒ तो॒ अ॒ तु॒ हंऽ इ॒त्री॒
वा॒ त्र॒ थ॒॥ आ॒ प्यु॒ त॒ऽ इ॒ स्तो॒ प्य॒ते॥ १ँ॥ इऽ ओ॒ मि॒ त्रि॒ स्वा॒ न्वा॒॥ तु॒ स्ता॒ नो
मो॒ति॒॥ आ॒ स्तो॒ति॒ स्तु॒ त्र॒ वा॒ के॒ नो॒॥ स्तु॒ त्र॒ वा॒ के॒ ना॒॥ शि॒ षं॒ स्तु॒ त्र॒ वा॒ के
ने॒ति॒ स्त॒ त्र॒॥ वा॒ के॒ नें॒॥ आ॒ शि॒ प॒ऽ इ॒ स्ता॒॥ शि॒ षं॒ नों॒ प्यु॒ नो॒ प॒ त्नी॒ सं॒ प्या
जा॒ न्वा॒ शं॒ प्यु॒ ने॒ ति॒ ह्रा॒ म॒ह्र॒ तु॒ नो॒ प॒त्नी॒ सं॒ प्या॒ जा॒ त्र॒ मि॒ ऽ प॒ तु॒ गा ॥३०३॥

पत्नीसंयाजानितिपत्नी।संयाजान्।समिष्टयजुषा।संस्था
म्।समिष्टयजुषेतिसमिष्ट।यजुषा।संस्थामितिसम्।स्थाम्।
॥२९॥ व्रतेनदीक्षाम्।दीक्षामाप्नोति।आप्नोतिदीक्षया।दीक्ष
याप्नोति।आप्नोतिदक्षिणाम्।दक्षिणामितिदक्षिणाम्।दक्षिणा
श्रद्धाम्।श्रद्धामाप्नोति।आप्नोतिश्रद्धया।श्रद्धयासत्यम्।सत्य
माप्यते।आप्यतइत्याप्यते॥३०॥ एतावद्रूपम्।रूपंयज्ञस्य।
यज्ञस्ययत्।यद्देवैः।देवैर्ब्रह्मणा।ब्रह्मणाकृतम्।कृतमितिकृत
म्।तदेतत्।एतत्सर्वम्।सर्वमाप्नोति।आप्नोतियज्ञे।यज्ञेसौत्रा

ॐ० ११
मणीं । सोत्राणीं । सुऽते । सुतऽइति सुऽते ॥ २९ ॥ सुरावन्तम् । बर्हिऽसदम् ।
॥ ३०५ ॥ सुरावन्तमिति सुराऽवन्तम् । बर्हिऽसदम् । बर्हिसदमिति ब
र्हिऽसदम् । सुऽवीरम् । यज्ञम् । सुवीरमिति सुऽवीरम् । यज्ञम् । हिन्वन्ति ।
हिन्वन्ति । महिषाः । महिषा नमोभिः । नमोभिरिति नमःऽभिः । दधा
नाः । सोमम् । सोमे दिवि । दिवि देवता । सुदेवतेति सुऽदेवता । मदेम । इन्द्रम्
इन्द्रं यजमानाः । यजमानाः स्वर्काः । स्वर्का इति सुऽअर्काः ॥ ३० ॥
२ सं यस्मिन्ते रसः सधस्थे । तत् । सधस्थे तु ओषधीषु । सधस्थ इति सधऽस्थे । तं ॥ ३०५ ॥
। ओषधीषु । सोमस्य । सोमस्य सुष्मः । सुरया । सुरया सुतस्य ।

सुतस्येतिसुतस्य।तेनतेजिन्व।जिन्वयजमानम्।यजमानंदेवैःस्वनाम
२ दैव्यंसरस्वतीम्।सरस्वतीमश्विनौ।अश्विनाविन्द्रम्।इन्द्रमग्निम्।अ
ग्निमितिसुगग्निम्॥३४॥यमश्विना।अश्विनानमुचेः।नमुचेरासुरात्।
आसुरादधि।अधिसरस्वती।सरस्वत्यसुनोत्।असुनोदिन्द्रियाय।
इन्द्रियायेतीन्द्रियाय।इमम्।इमन्तम्।तंशुक्रम्।शुक्रंमधुमत्तमम्।मधु
मत्तममितिमधुमत्ऽतमम्।इन्दुम्।इन्दुंसोमम्।सोमंरा
जानम्।राजानमिह।इहभक्षयामि।भक्षयामीतिभक्षयामि॥३५॥
यदत्र।अत्ररिप्तम्।रिप्तंरसिनः।रसिनःसुतस्य।सुतस्ययत्।य

ऋ०३५॥

॥२०५॥ दिन्द्रः इन्द्रोऽअपिबत्।अपिबच्छचीभिः।शचीभिरिति शचीभिः
॥अहन्तत्।तदस्य।अस्यमनसा।मनसाशिवेन।शिवेनेतिशि
वेन॥३५॥पितृभ्यः स्वधायिभ्यः।पितृभ्यऽइति पितृभ्यः।स्वधा
यिभ्यःस्वधा।स्वधायिभ्यऽइति स्वधायिभ्यः।स्वधानमः।न
मःपितामहेभ्यः।पितामहेभ्यःप्रपितामहेभ्यः।प्रपितामहेभ्य
ऽइति प्रपितामहेभ्यः।अक्षन्पितरः।पितरोमीमदन्त।अमी
मदन्तातीतृपन्त।अतीतृपन्तपितरः।पितरःपितरः।पितरःशु॥ ॥३०५॥
शुन्धध्वम्।शुन्धध्वमिति शुन्धध्वम्॥३६॥पुनन्तुमा।मापितरः

पितरः सोम्यासः सोम्यासः पितामहाः। पितामहाः प्रपिताम
हाः। प्रपितामहाऽ इति प्रऽपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। शता
युषेति शतऽआयुषा। आयुषा विश्वम्। विश्वमायुः। आयुर्व्यश्नवै। व्यश्नवाऽ इ
ति विऽअश्नवै ॥३६॥ अग्नऽ आयूंषि। आयूंषि पवसे। पवसऽ आ। आ सुव।
आ सुव। सुवोर्जम्। ऊर्जमिषम्। इषं च। च नः। नऽ इति नः। आरे बा
धस्व। बाधस्व दुच्छुनाम्। दुच्छुनामिति दुःऽशुनाम् ॥३७॥ देवजना म
नसा। देवजनाऽ इति देवऽजनाः। मनसा धियः। धियऽ इति धियः
। विश्वा भूतानि। भूतानि जातवेदः। जातवेदः पुनीहि। जातवेदः

क०३१

॥३०६॥ इति जातऽवेदः। पुनीहि मा। मेति मा॥ २७॥ पवित्रेण पुनीहि। पुनीहि

मा। मा शुक्रेण। शुक्रेण देव। देव दीद्यत्। दीद्यदिति दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा

। क्रत्वा क्रतून्। क्रतूँरनु। अन्वित्यनु॥ २८॥ यत्ते। ते पवित्रम्। प

वित्रमर्चिषि। अर्चिष्यग्ने। अग्ने विततम्। विततमन्तः। अन्तरा। विततमि

ति विऽततम्। अन्तरित्यन्तः। आ। ब्रह्म तेन। तेन पुनातु। पुनातु मा।

मेति मा॥ २९॥ पवमानः सः। सो अद्य। अद्य नः। नः पवित्रेण। पवित्रेण वि

चर्षणिः। विचर्षणिरिति विऽचर्षणिः। यः पोता। पोता सः। स

पुनातु। पुनातु मा। मेति मा॥ ३०॥ उभाभ्यां देव। देव सवितः। सवि ॥३०६॥

तः पवित्रेण । सवितुरिति सवितः । पवित्रेण सवेन । सवेन च । च मां ।
मां पुनीहि । पुनीहि विश्वतः । विश्वत इति विश्वतः ॥ ४३ ॥ वैश्वदेवी
पुनती । वैश्वदेवीति वैश्वऽदेवी । पुनती देवी । देव्यागात् । आगात् । अ
गाद्यस्याम् । यस्यामिमाः । इमा बह्व्यः । बह्व्यस्तन्वः । तन्वो वीत
पृष्ठाः । वीतपृष्ठा इति वीतऽपृष्ठाः । तया मदन्तः । मदन्तः सध
मादेषु । सधमादेष्विति सधऽमादेषु ॥ ४४ ॥ ये समानाः । समानाः
समनसः । समनसः पितरः । समनस इति सऽमनसः । पितरो यम
राज्ये । यमराज्य इति यमऽराज्ये । तेषां लोकः । लोकः स्वधा । स्वधा

कै०३१

॥३०७॥ नमः॥ नमो भृतः। भृतो देवेषु। देवेषु कल्पयताम्। कल्पयतामिति कल्प
ताम्॥४३॥ जी वाजी वेषु। जी वेषु नामु। काः। मामकाऽइति मामकाः
श्वा मी यि। मयि कल्पयताम्। कल्पयताम् अस्मिन्। अस्मिन्लोके।
लोके श्रुतम्। श्रुतं नः। समनाः। समनाऽइति सऽमनाः॥४४॥ द्वे स्रुती। द्वे
ऽइति द्वे। स्रुतीऽअशृणवम्। स्रुतीऽइति स्रुती। अशृणवम् पि
तॄणाम्। पितॄणामहम्। अहं देवानाम्। देवानामुत। उत मर्त्या
नाम्। मर्त्यानामिति मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदम्। इदं विश्वम्। वि ॥३०७॥
श्वमेजत्। एजत्सम्। समेति। एति यत्। यदन्तरा। अन्तरा पितरं

म्। पितरम्मातरम्। मातरञ्च। चेति च॥ ४५॥ ३॥ इदꣳ हविः। हविः
प्रजननम्। प्रजननम्मे। प्रजननमिति प्र। जननम्। मे। अस्तु।
अस्तु दशवीरम्। दशवीरꣳ सर्वगणम्। दशवीरमिति दश। वी
रम्। सर्वगणꣳ स्वस्तये। सर्वगणमिति सर्व। गणम्। स्वस्तये
ऽइति स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। आत्मसनीत्यात्म। स
नि। प्रजासनि पशुसनि। प्रजासनीति प्रजा। सनि। पशुसनि
लोकसनि। पशुसनीति पशु। सनि। लोकसन्यभयसनि। लो
कसनीति लोक। सनि। अभयसनीत्यभय। सनि। अग्निः प्रजा
प

श्री०३१

॥३०८॥ मा॥ प्रजाम्बहुलाम्। प्रजामिति प्र। जाम्। बहुलाम्मे। मेक्र रोतु। करोत्वंनम्
अन्नम्पयः। पयोरेतः। रेतोऽस्मासु। अस्मासु धत्त। धत्तेति धत्त॥४५॥
उदीरताम्। ईरतामवरे। अवरउत्। उत्परासः। परासउत्। उन्मध्य
त माः। मध्यमाः पितरः। पितरः सोम्यासः। सोम्यासऽइति सोम्यासः। अ
सुंयऽईयुः। ईयुरवृकाः। अवृकाऽऋतज्ञाः। ऋतज्ञास्ते। ऋतज्ञाऽइ
तिऋतज्ञाः। तेनः। नोवन्तु। अवन्तुपितरः। पितरोहवेषु। हवेष्विति हवेषु
॥४७॥ अङ्गिरसोनः। नःपितरः। पितरोनवग्वाः। नवग्वाऽअथर्वाणः।
नवग्वाऽइति नवऽग्वाः। अथर्वाणोभृगवः। भृगवः सोम्यासः। सोम्या

सः ऽइति सोम्यासः। तेषां। वयम्। वयम्ऽ। सुमतौ। सुमतौ यज्ञियानाम्। सुम
ताविति सुमतौ। यज्ञियानामपि। अपि भद्रे। भद्रे सौमनसे। सौमनसे स्या
म। स्यामेति स्याम॥४८॥ येन। नः। पूर्वे। पूर्वे पितरः। पितरः सोम्यासः।
सोम्यासोऽनूहिरे। अनूहिरे सोमपीथम्। अनूहिरऽइत्यनुऽऊहिरे। सो
१म मपीथं वसिष्ठाः। सोमपीथमिति सोमऽपीथम्। वसिष्ठाऽइति वसिष्ठाः। ते
भिः। यमः। संरराणः। संरराणो हवींषि। संरराणऽइति सम्
ऽररराणः। हवींषि। उशन्। उशन्नुशद्भिः। उशद्भिः प्रतिकामम्। उश
द्भिरित्युशत्ऽभिः। प्रतिकाममत्तु। प्रतिकाममिति प्रतिऽकामम्।

ऋ०३१

॥३०१॥ अतिसन्तु॥७९॥त्वं॰सोम।सोम प्र।प्र चिकितः।चिकितो मनीषा।म
नीषा त्वं।त्वं॰रजिष्ठम्।रजिष्ठमनु।अनु नेषि।नेषि पन्थाम्।पन्था
मिति पन्थाम्।तव प्रणीती।प्रणीती पितरः।प्रणीतीतिप्रऽनीती॥
पितरो नः।न इन्दो।इन्दो देवेषु।इन्दो इति।देवेषु रत्नम्।रत्न
मभजन्त।अभजन्त धीराः।धीरा इति धीराः॥८०॥त्वया हि।हि नः
नः पितरः।पितरः सोम।सोम पूर्वे।पूर्वे कर्माणि।कर्माणि चक्रुः
चक्रुः पवमान।पवमान धीराः।धीरा इति धीराः।वन्वन्नवातः
अवातः परिधीन्।परिधीँरप।अप परिधीनिति परिऽधीन्।अप॥३०१॥

र्पूर्व्यु वीरेभिः। वीरेभिरश्वैः। अश्वैर्मघवा। मघवा भव। भवा मघ
वेति मघ। वा। भवा नः। नऽइति नः॥५१॥ त्वं सोम। सोम पितृभिः। पितृभिः
पितृभिः संविदानः। पितृभिरिति पितृऽभिः। संविदानो नु। संविदान
ऽइति सम्ऽविदानः। अनु द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवीऽआ। आ तत
न्थ। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। आ ततन्थ। ततन्थेति तत
न्थ। तस्मै ते। तऽइन्दो। इन्दो हविषा। इन्दोऽइतीन्दो। हविषा विधे
म। विधेमेति विधेम॥५२॥ बर्हिषदः पितरः। बर्हिसदऽइति बर्हि
सदः। पितरऽऊती। ऊत्यर्वाक्। अर्वागिमा। इमा वः। वो हव्या। हव्या

ऋ० १९

॥३७॥ चेकृतम। चकृतम्। जुष्ष्वम्। जुषष्वमितिजुषष्वम्। ततः। आगत। आ

गत। गतावसा। अवसा। त्रानेमे। त्रानेमे। नाथ। त्रानेमेनेतित्राम्। ते

मेन। आध्यानः। नः। त्राम्। त्रां नोः। मोरपः। अरपः। दधात। दधात ६३

तिदधात॥५॥ आहम्। अहमिति। त्वन्। पित्वः। सुविदत्रान। सु

विदत्रान्। अविति। सुविदत्रानिति। सुविदत्रान। अविविनपा

तम्। नपातम्। च। विक्रमेणम्। विक्रमेणम्। विक्रमेणमिति। वि

क्रमेणम्। च। विष्णोः। विष्णोरिति। विष्णोः। बर्हिषदे। ब ॥३८॥

र्हिषद्। इति बर्हिऽसद। स्वधया। स्वधया। सुतस्य। सुतस्य। म

जेन्त। मऽजेन्त। पितृवः। पितृवन्तो। तः। इह। हौ इ गमिष्ठाः। आगमिष्ठाऽ
गत्या। गमिष्ठाः॥ ५४॥ उपहूताः। पितरः। उपहूताऽ इत्युपऽहूताः।
पितरः। सोम्यासः। सोम्यासो बर्हिष्येषु। बर्हिष्येषु निधिषु। निधि
षु प्रियेषु। निधिष्विति निऽधिषु। प्रियेषु। तऽ आगम
न्तु। आगमन्तु। गमन्त्विति। तः। इह। इह श्रुवन्तु। श्रुवन्त्वधि। अधि
ब्रुवन्तु। ब्रुवन्तु ते। ते अवन्तु। अवन्त्वस्मान्। अस्मानित्यस्मान्॥ ५५॥
आयन्तु। नः। नः पितरः। पितरः सोम्यासः। सोम्यासो ऽग्नि
ष्वात्ताः। अग्निष्वात्ताः पृथिभिः। अग्निस्वात्ता इत्यग्नि। स्वात्ताः।

कं०३१

॥३३॥ पृथिवीं देवयानैः। पृथिवीमिति पृथिवीं। देवयानैरिति देवऽया-
नैः। अस्मिन्यज्ञे। यज्ञे स्वधया। स्वधया मदन्तः। मदन्तऽइति
मदन्तः। ९॥ अग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्ताऽइत्यग्नि-
स्वात्ताः। पितरः एह। एह। इह गच्छत। गच्छत सदःसदः। सदःस-
दः सदत। सदःसदऽइति सदःसदः। सदत सुप्रणीतयः। सुप्र-
णीतयऽइति सुप्रनीतयः। अत्ता हवींषि। हवींषि प्र-
यतानि। प्रयतानि बर्हिषि। बर्हिष्यथ। अथा रयिं। रयिं ॥३३॥
ऽसर्ववीरं। सर्ववीरं दधातन। सर्ववीरमिति सर्वऽवीरं।

प्रयतानीति प्रऽयतानि। २

दधातनेति दधातन ॥ ५७ ॥ ये ऽअग्निष्वात्ताः । अग्निष्वात्ता ये ।
अग्निष्वात्ता ऽइत्यग्नि । स्वात्ताः । ये ऽअँग्निष्वात्ताः । अग्निनैष्वात्ता ने
ने मध्ये । अनग्निष्वात्ता ऽइत्यग्नि । स्वात्ताः । मध्ये दिवः । दिवः स्वध
या । स्वधया मादयन्ते । मादयन्त ऽइति मादयन्ते । तेभ्यः स्वराट् ।
स्वराडसुनीतिम् । स्वराडिति स्वऽराट् । असुनीतिमेताम् । असु
नीतिमित्यसु । नीतिम् । एतां यथावशम् । यथावशं तन्वम् ।
यथावशमिति यथाऽवशम् । तन्वं कल्पयाति । कल्पयाती
ति कल्पयाति ॥ ५९ ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतः । अग्निष्वात्ता

क०३१

॥३१२॥ निसग्निष्वात्तान्। ऋतुमतो हवामहे। ऋतुमत इत्यृतुऽमतः। हवा
महे नाराशंसे। नाराशंसे सोमपीथम्। सोमपीथं ये। सोमपी
थमिति सोमऽपीथम्। ये आशुः। आशुरित्याऽशुः। ते नः। नो विप्रा
सः। विप्रासः सुहवाः। सुहवा भवन्तु। सुहवा इति सुऽहवाः। भव
न्त्विति भवन्तु ॥५२॥ आच्या जानु। आच्येत्याऽअच्य। जानु द
क्षिणतः। दक्षिणतो निषद्य। निषद्येमम्। निषद्येति निऽसद्य।
इमं यज्ञम्। यज्ञमभि। अभि गृणीत। गृणीत विश्वे। विश्वे ऽइ ॥३५२॥
ति विश्वे। मा हिंसिष्ट। हिंसिष्ट पितरः। पितरः केन। केन चि

नः । चिन्नः । नो यत् । यद्वो वः । व आगः । आगः पुरुषता । पुरुषता क
राम । करामेति कराम ॥ ६ ॥ आसीनासो अरुणीनाम् । अरुणी
नामुपस्थे । उपस्थे रयिम् । उपस्थ इत्युप । स्थे । रयिं धत्त । धत्त दा
शुषे । दाशुषे मर्त्याय । मर्त्यायेति मर्त्याय । पुत्रेभ्यः पितरः । पितर
स्तस्य । तस्य वस्वः । वस्वः प्र । प्र यच्छत । यच्छत ते । त इह । इहोर्जम् ।
ऊर्जं दधात । दधातेति दधात ॥ ७ ॥ त्वमग्ने । अग्ने कव्यवाहन ।
२ वा कव्यवाहन त्वम् । कव्यवाहनेति कव्य । वाहन । त्वं चित् । चिन्मन्यसे ।
मन्यसे रयिम् । रयिमिति रयिम् । तं नः । नो गीर्भिः । गीर्भिः श्रवा

क०१९
मृगी। अग्निरितिगीः। गिरः। स्ववा देवता। देवत्रा पनया। देवत्रेति
॥३१३॥ देवा। त्रा। पनया। भुजेम। भुजमिति भुजेम्या। त्या। वोऽग्निः। अग्निः
कव्यवाहनः। कव्यवाहनः। पितॄन्। कव्यवाहनऽइति कव्य। वाह
नः। पितॄन्यक्षत्। यक्षि। हता। वृधः। ऋतवृधऽइत्यृत। वृधः। प्रे
दुं। इदु। हव्यानि। ऊं। इति। हव्यानि। वोचति। वोचतीति देवेभ्यः। देवे
भ्यश्च। च। पितृभ्यः। पितृभ्यऽआ। पितृभ्यऽइति पितृ। भ्यः। ए
सा। ॥१॥ त्वम्। अग्ने। अग्नऽईडितः। ईडितः। कव्यवाहन। कव्य ॥३१३॥
वाहनेति। वोढ्। कव्यवाहनेति कव्य। वाहन। अवोढ्। हव्यानि। हव्या

नि। सुरभीणि। सुरभीणि कृत्वी। कृत्वीति कृत्वी। प्रादाः। अदाः पितृ
भ्यः। पितृभ्यः स्वधया। स्वधया ते। ते ऽक्षन्। अक्षन्नद्धि। अ
द्धि त्वम्। त्वं देव। देव प्रयता। प्रयता हवीꣳषि। प्रयतेति प्र
यता। हवीꣳषीति हवीꣳषि॥ १४॥ ये च। चेह। इह पितरः। पि
तरो ये। ये च। च न। नेह। इह यान्। यांश्च। च विद्म। विद्म यान्। यानु
२। याँ ऽउ च। ऊँ इत्यूँ। च न। न प्रविद्म। प्रविद्मेति प्र। विद्म। त्वं वे
त्थ। वेत्थ यति। यति ते। ते जातवेदः। जातवेदः स्वधाभिः। जातवे
द इति जात। वेदः। स्वधाभिर्यज्ञम्। यज्ञꣳ सुकृतम्। सुकृत

मं०१९

॥३३७॥ सुपस्त्वा।सुह्वेनमिति सुऽह्वेनम्।उपस्थेत्युपस्थ॥६५॥इदम्पितृभ्यः।
पितृभ्यो नमः।पितृभ्यऽइतिपितृऽभ्यः।नमोऽअस्तु।अस्त्वद्य।अद्य
ये।येपूर्वासः।पूर्वासोये।यऽउपरासः।उपरासऽईयुः।ईयुरिती
युः।येपार्थिवे।पार्थिवेरजसि।रजस्यानिषत्ताः।निषत्तायेनिस
त्ताऽइतिनिसत्ताः।येवा।वान्नम्।नूनं।सुवृजनासु।सुवृजना
सुविक्षु।सुवृजनास्विति सुऽवृजनासु।विक्ष्विति विक्षु॥६६॥अ
धायथा।यथानः।नःपितरः।पितरःपरासः।परासःप्रत्नासः॥३३८॥
प्रत्नासोऽअग्ने।अग्नऽऋतम्।ऋतमाशुषाणाः।आशुषाणा

ऽइत्था। गृणानाः। स्तुवीत। इदं यन्। अप्सु द्या धितिम्। दीधितिमुक्थ
शासः। उक्थशासः। क्षामा। उक्थशासः इत्युक्थ। शासः। क्षामा। मिद
न्तः। मिदन्तः। अरुणीः। अरुणीरपः। अपवृन्। वृण्वन्तिति वृन्। ॥६७॥
उशन्तं त्वा। त्वा नि। निधीमहि। धीमहुशन्तः। उशन्तः सम्। स
मिधीमहि। इधीमही नीधीमहि। उशन्नुशतः। उशतऽआ
वह। आ वह। वह पितॄन्। पितॄन् हविषे। हविषेऽअत्तवे। अत्तवे
ऽइत्यत्तवे॥६८॥ अपां फेनेन। फेनेन नमुचेः। नमुचेः। शिरः। शि
रऽइन्द्र। इन्द्रोत्। उदवर्तयः। अवर्तयऽइत्यवर्तयः। विश्वा यत्।

अ० ३१

॥३३४॥ बृहज्जयः। अजयस्पृधः। स्पृधऽइति स्पृधः॥६९॥ सोमो राजा॥

२अ राजामृतम्। मृतेऽसुतः। सुतऽऋजीषेण। ऋजीषेणाजहात्।

अजहान्मृत्युम्। मृत्युमिति मृत्युम्। ऋतेन सत्यम्। सत्यमिन्द्रि-

यम्। इन्द्रियं विपानम्। विपानꣳ शुक्रम्। विपानमिति विपा-

नम्। शुक्रमन्धसः। अन्धसऽइन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इन्द्रियमि-

दम्। इदम्पयः। पयोऽमृतम्। अमृतम्मधु। मध्विति मधु॥७०॥

अद्भ्यः क्षीरम्। अद्भ्यऽइत्यत्ऽभ्यः। क्षीरं वि। अपिबत्। अपि- ॥३३५॥

बत्क्रुङ्। क्रुङाङ्गिरसः। आङ्गिरसो धिया। धियेति धिया॥७१॥

सोममस्य। अद्भ्यो वि। अद्भ्य ऽ इत्यप्ऽभ्यः। व्यपिबत्। अपिबद्

च्छन्दसा। छन्दसा हंसः। हंसः शुचिषत्। शुचिषदिति शुचि।

सत्॥७२॥ अन्नात्परिस्रुतः। परिस्रुतो रसम्। परिस्रुत ऽ इति प

रिऽस्रुतः। रसं ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वि। व्यपिबत्। अपिबत्क्षत्रम्।

क्षत्रं पयः। पयः सोमम्। सोमं प्रजापतिः। प्रजापतिरिति प्रजा।

ऽपतिः॥७३॥ रेतो मूत्रम्। मूत्रं वि। वि जहाति। जहाति योनिम्। योनिं

प्रविशत्। प्रविशदिन्द्रियम्। प्रविशदिति प्रऽविशत्। गर्भो ज

रायुणा। जरायुणावृतः। आवृत ऽ उल्बम्। आवृत ऽ इत्या। वृ

इन्द्रियमितीन्द्रियम्।

कां०३७
॥३१६॥

नः। उल्बं जहाति। जहाति जन्मना। जन्मनेति जन्मना॥७४॥
दृष्ट्वा रूपे। रूपे वि। रूपे इति रूपे। व्याकरोत्। आ अकरोत्। अकरो
त्सत्यानृते। सत्यानृते प्रजापतिः। सत्यानृते इति सत्यानृते।
प्रजापतिरिति प्रजा। पतिः। अश्रद्धामनृते। अनृते दधात्। अ
दधाच्छ्रद्धां। श्रद्धां सत्ये। सत्ये प्रजापतिः। प्रजापतिरिति प्र
जापतिः॥७५॥ वेदेन रूपे। रूपे वि। रूपे इति रूपे। अपिबत्।
अपिबत्सुतासुतौ। सुतासुतौ प्रजापतिः। प्रजापतिरिति प्रजा।
पतिः॥७६॥ दृष्ट्वा परिस्रुतः। परिस्रुतो रसं। परिस्रुत इति प

ऽ३

शि। स्रुतंऽमरसहः शुक्रेण। शुक्रेण शुक्रम्। शुक्रमिति शुक्रम्॥७७॥
सीसेन तन्त्रम्। तन्त्रं मनसा। मनसा मनीषिणः। मनीषिण ऊ-
र्णासूत्रेण। ऊर्णासूत्रेण कवयः। ऊर्णासूत्रेणेत्यूर्णाऽसूत्रेण। कव-
यो वयन्ति। वयन्तीति वयन्ति। अश्विना यज्ञम्। यज्ञं सविता।
सविता सरस्वती। सरस्वतीन्द्रस्य। इन्द्रस्य रूपम्। रूपं वरुणः। वरु-
णो भिषज्यन्। भिषज्यन्निति भिषज्यन्॥७८॥ तदस्य। अस्य रूप-
म्। रूपममृतम्। अमृतं शचीभिः। शचीभिस्तिस्रः। तिस्रो दधुः।
दधुर्देवताः। देवताः संरराणाः। संरराणा इति सम्ऽरराणाः।

कां०११

॥३१७॥ लोमानि प्रयातिः । प्रयातिर्बृहद्धा । बृहद्धाना । नतोकर्मभिः । तोकर्मभि
स्त्वक् । तोकर्मभिरिति तोकर्म । भिः । त्वगस्य । अस्य मांऽसम् । समू
मांऽसमभवन्न । अभवन्न लाजाः । लाजाऽइति लाजाः ॥
॥७१॥ तदश्विना । अश्विनाभिषजा । भिषजारुद्रवर्त्तनी । रु
द्रवर्त्तनीसरस्वती । रुद्रवर्त्तनीतिरुद्र । वर्त्तनी । सरस्वतीव
यति । वयतिपेशः । पेशोऽअन्तरम् । अन्तरमित्यन्तरम् । अ
स्थिमज्जानम् । मज्जानम्मासरैः । मासरैः कारोतरेण । कारो ॥३१७॥
तरेण दधतः । दधतो गवाम् । गवान्त्वचि । त्वचीति त्वचि ॥७२॥

सरस्वती मनसा । मनसा पेशलम् । पेशलं वसु । वसु नासत्या
ना भ्याम् । सत्याभ्यां वयति । वयति दर्शतम् । दर्शतं वपुः । वपु
रिति वपुः । रसं परिस्रुता । परिस्रुता न । परिस्रुतेति परि । स्रुता
न रोहितम् । रोहितं नग्नहुः । नग्नहुर्धीरः । धीरस्तसरम् । तसर
न्न वेम । वेमेति वेम ॥ ८३ ॥ पयसा शुक्रम् । शुक्रममृतम् ।
अमृतं जनित्रम् । जनित्रं सुरया । सुरया मूत्रात् । मूत्राज्ज
नयन्त । जनयन्त रेतः । रेत इति रेतः । अपामतिम् । अमतिं दु
र्मतिम् । दुर्मतिं बाधमानाः । दुर्मतिमिति दुः । मतिम् । बाध

क ११

॥३३८॥ मानाऽऊवध्यम्।ऊवध्यंवातेन।वातेने॰ सब्धुम्।सब्धुन्तत्।नहारात्।
आराद्धिस्यारात्॥८४॥इन्द्र॰ सुत्रामा।सुत्रामाहृदये।येन।सुत्रामेति
सुत्रामा।हृदयेयेनसत्यम्।सत्यम्पुरोडाशेन।पुरोडाशेनेसविता।
सविताजजान।जजानेतिजजान।यकृत्क्लोमानम्।क्लोमानंव
रुणः।वरुणोभिषज्यन्।भिषज्यन्मतस्ने।मतस्नेवायव्यैः।मत
स्नेऽइतिमतस्ने।वायव्यैर्न।नमिनाति।मिनातिपित्तम्।पित्त
मितिपित्तम्॥८५॥आन्त्राणिस्थालीः।स्थालीर्म्मधु।मधुपि ॥३३८॥
न्वमानाः।पिन्वमानागुदाः।गुदाःपात्राणि।पात्राणिसुदुघा।

सुदुघा न।सुदुघेति सु।दुघा।न।धेनुः।धेनुरिति धेनुः।श्येनस्य पत्रे
म्।पत्रेन।न।प्लीहा।प्लीहा।शचीभिः।शचीभिरिति शचीभिः।आसन्दी।आसन्दीना
भिः।आसन्दी सांसन्दी।नाभिः।उदरम्।उदरम्।न माता।मातेति मा
ता।।८४।।कुम्भो वनिष्ठुः।वनिष्ठुः।जनिता।जनिता।शचीभिः।शची
भिः।अस्मिन्।अस्मिन्नन्तः।अग्रे।प्रोष्यामुः।प्रोष्याऽऽमुः।अग्रे।श्रौः
अन्तः।अन्तरित्यन्तः।प्लाशिः।व्यक्तः।व्यक्तः।शतधारः।व्यक्तःऽइति
वि।अक्तः।शतधारः।ऽउत्सः।शतधारःऽइति शत।धारः।उत्सः।दु
हे।दुहे।न।न।कुम्भी।कुम्भी।स्वधाम्।स्वधाम्।पितृभ्यः।पितृभ्यऽइ

कां० १९

॥३३९॥ तिं प्रिति। स्वेभार्इप॥ सुखवः सतू। सहस्य। अस्य शिरः। शिरः दतू।
दक्षतेन। सतेन जिह्वा। जिह्वा पवित्रम्। पवित्रमश्विना। अश्वि
नासन्। आसन्त्सरस्वती। सरस्वती तिसरस्वती। चपुन्न। नपा
युः। पायुर्भिषक्। भिषगस्य। अस्य वालो। वालो वृत्तिः। वृत्तिर्जो
नन्नो पं भरो। पो हरसा। हरसा तरस्वी। तरस्वी तितरस्वी॥ ९६॥
अश्विभ्यां चक्षुः। अश्विभ्यामित्यश्वि। भ्याम्। चक्षुरमृतम्। अ
मृतं ग्रहैः। भ्याम्। ग्रहैः भ्याम्। छागेन। छागेनतेजः। तेजो हवि ॥३४०॥
षा। हविषा शृतेन। शृतेनेति शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः। गोधू

मेऽकुवेल्ले । अकुवेल्ले कृतानि । उतानि पेशः । पेशो न । न शुक्रम् । शु
क्रमसितम् । असितं वसाते । वसातेऽइति वसाते ॥ ८८ ॥ अवि
र्न । न मेषः । मेषो नसि । नसि वीर्याय । वीर्याय प्राणस्य । प्राण
स्य पन्थाः । पन्था अमृतः । अमृतो ग्रहाभ्याम् । ग्रहाभ्यामिति
ग्रहाभ्याम् ॥ सरस्वत्युपवाकैः । उपवाकैर्व्यानम् । उपवाकैरित्यु
पऽवाकैः । व्यानन्नस्यानि । व्यानमिति विऽआनम् । नस्यानि ब
र्हिः । बर्हिर्बदरैः । बदरैर्जजान । जजानेति जजान ॥ ८९ ॥ इन्द्र
स्य रूपम् । रूपमृषभः । ऋषभो बलाय । बलाय कर्णाभ्याम् ।

श्रौ० ३९

हौ

॥३२०॥ कर्णीभ्यां ॥ उं श्रोत्रेभ्यः । श्रोत्रेभ्यस्तनम् । अभ्यस्तनुं भ्याम् । भ्यो हौमि
तिभ्यहां भ्याम् । भ्यवान । नबुहिः । बुहिर्भ्युविभ्यु केसराणि । केसरा १२
णिकर्कंधु । कर्कंधुभ्यु जज्ञे । जज्ञे मधु । मधुसारु घम् । सारघम्भ्युरवा
त्मु रवादितिमुखात् ॥ ९ ॥ आल्मन्तु पस्थो । उपस्थेन । उपस्थ
स्तु पास्थे । न हृकेस्य । हृकेस्य लोम । लोमभ्युखे । मुखे श्मश्रूणि ।
श्मश्रुणि । न आघ्र लोन । आघ्रमे लोति आघ्र । लोम । के
शान । न शीर्षन् । शीर्षन्म्य शो से । शो से श्रिये । श्रिये शिरवा ॥ ३२० ॥
त्विषीसिंह हस्ये । हस्य लोम । लोमत्विषिः । त्विषिः श्रियाणि ।
रवां

इन्द्रियाणीतीन्द्रियाणि॥९०॥ अङ्गान्यात्मन्। आत्मन्भिषजा।
भिषजा तत्। तदश्विना। अश्विनात्मानम्। आत्मानमङ्गैः।
अङ्गैः सम्। समधात्। अधात्सरस्वती। सरस्वतीति सरस्व
ती। इन्द्रस्य रूपम्। रूपं शतमानम्। शतमानमायुः। श
तमानमिति शत। मानम्। आयुश्चन्द्रेण। चन्द्रेण ज्योतिः।
ज्योतिरमृतम्। अमृतं दधानाः। दधानाऽइति दधानाः॥९१॥
सरस्वती योन्याम्। योन्यां गर्भम्। गर्भमन्तः। अन्तरश्वि
भ्याम्। अश्विभ्यां पत्नी। अश्विभ्यामित्यश्विभ्याम्। पत्नी सु

अ० १९

॥३२१॥ हलन्तम्। सुहलन्तम्बिभर्ति। सुहलन्तमितिस्तु। हलन्तम्। बिभर्तीति वि
भर्ति। अपा॰ रसेन। सौरेनु ब्रह्मणः। ब्रह्मणोन्नानसाम्नां। सा
म्नेन्द्रेम्। इन्द्र॰ त्रिपे। त्रिपेज नयेन्नू। जनयेन्नस्तु। अस्तु
राजा। अस्त्रितु पूस्तु। राजेति राजा॥१२॥ तेजः पक्षुनाम्। प्र
स्नुना॰ हविः। हविरिन्द्रियावेतु। इन्द्रियावेत्परिस्नुतो। इन्द्रि
यावद्वितीन्द्रियावेतु। परिस्नुता पयसा। परिस्नुतेति परि। स्नु
तो। पयसा। सारघम्। सारघम्मधु। मद्वितिमधु। अम्बिभ्यो ॥३२१॥
न्तुघम्। अम्बिभ्यामित्यम्बि। भ्याम्। दुग्धत्रिपजो। त्रिपक्षा

सरस्वत्या। सरस्वत्या सुतात्। सुतात् भीमम्। सुतात् सुतात् भीमम् स्तनः।
अमृत्तुं सोमम्। सोमम् इन्दुः। इन्दुरितीन्दुः॥९५॥ इति वाजस
नेयसंहितापदक्रमएकोनविंशोध्यायः॥१९॥ क्षत्रस्य योनिः। यो
निरसि। असि क्षत्रस्य। क्षत्रस्य नाभिः। नाभिरसि। असीस
सि। मा त्वा। त्वा हिंसीत्। हिंसीन्मा। मा मा। मा हिंसीः। हिंसी
रिति हिंसीः। मृत्योः पाहि। पाहि विद्योत्। विद्योत् पाहि। वि
द्योदिति वि। द्योत्। पाहीति पाहि॥२॥ अश्विनोर्भैषज्येन। भै
षज्येन तेजसे। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय। ब्रह्मवर्चसायाभि।

कां० १०

॥ ३२२ ॥ ब्रह्मवर्चसायेति ब्रह्म । वर्चसाय । अभि षिञ्चामि । सिञ्चामि स
रस्वत्यै । सरस्वत्यै भैषज्येन । भैषज्येन वीर्याय । वीर्यायान्ना
द्याय । अन्नाद्यायेन्द्रस्य । अन्नाद्यायेत्यन्न । अद्याय । इन्द्र
स्येन्द्रियेण । इन्द्रियेण बलाय । बलाय श्रियै । श्रियै यशसे । य
शस इति यशसे ॥ [illegible] ॥ कस्मै त्वा । त्वा काय । काय त्वा । त्वेति त्वा ।
सुश्लोका सुमङ्गला । सु [illegible] लेति सु । मङ्ग [illegible] श्लोकेति सु । श्लो
का । सुमङ्गला सत्यराजन् । सुमङ्गलेति सु । मङ्गला । सत्यराजन्निति
ति सत्य । राजन् ॥ [illegible] ॥ शिरो मे । मे श्रीः । श्री[illegible]शः । यशो मुखम् ॥ ३२२ ॥

म । मुखुन्त्विचिंभ । विचिंभ्के शो ॥ वैशा ष्वा च । रसमस्तूणि । रसमस्तुणी
तिरसमस्तूणि । राजी मे । मे माणने माणो ॥ अमृते मू । अमृते ॥ सं
क्ता हू । सुक्ता स्त्र हुंअ सक्ताडि ति सु मु । राहू । च स्तु विं राहू ।
विराहू ओ नेमू । विराडि ति वि । राहू । ओनुमिति ओ ने मू ॥६४॥ जि
मने ब्हो मे । मे नहमू । मेहं घाकू । घात्य हेअ मनो मुन्तु मे मुन्तु ॥ खु
राहू । खुराड्रा मेंअ खुराडि ति खु । राहू । भा मु ॥ इति भा मे भमो
दो ॥ भमु दा मे भ मो दा ॥ अ नु लीः । भमो दा ॥ इति भ । मो दाः । अनु
ली रजो नि । अजोनि मिन मू । मिनम्मो । मुहें से अ सहु ॥ इति सहे ॥८५॥

स्रौ० २०

॥३२३॥ बाहुभ्यां। बाहु इति बाहु। मे बलम्। बलमिन्द्रियम्। इन्द्रियं हस्तौ।
हस्तौ मे। मे कर्म। कर्म वीर्यम्। वीर्यमिति वीर्यम्। आत्मा क्षत्र
म्। क्षत्रमुरः। उरो मम। मम तिमम ॥६॥ पृष्ठीर्मे। मे राष्ट्रम्। रा
ष्ट्रमुदरम्। उदरमंसौ। अंसौ ग्रीवाः। ग्रीवाः श्रोणी।
श्रोणी इति श्रोणी। ऊरू अरत्नी। ऊरू इत्यूरू। अरत्नी जा
नुनी। अरत्नी इत्यरत्नी। जानुनी विशः। जानुनी इति जा
नुनी। विशो मे। मेऽङ्गानि। अङ्गानि सर्वतः। सर्वत इति सर्वतः ॥३२३॥
नमो७ ॥ नाभिर्मे। मे चित्तम्। चित्तं विज्ञानम्। विज्ञानं पायुः।

ध्रिज्ञानमिति। ध्रि। ज्ञाने मू। पापुर्मी। मेपेचितिः। अपचिति मेस
सत्। अपेचितिरिसपे। चितिः। मेसदिति मेसत्। आनद्
नुद्धोवाप्रो। आर्ज्जेमै। मेमगेन मगः। सो भोग्यम्। सो भोग्य
मसे। पस। इति पस मज़्घ्या। ध्यामपुड्याम्। पुड्याध्यर्मेः। पुड्या
मितिपत्। ध्याम्। धर्म्मोस्मि। अस्मि ध्रिहि। ध्रिहिराजो। राजा मति
ष्ठितः। मूति स्थितु इति मति। स्थितः। ८। मति हुत्रे। हुत्रे मती।
मति छौतिमि। तिछामिराहे। राहे स्वेषु। अस्वेषु गोषु। गो ध्रितु
गोषु। अङ्गैः घासैन। आसन्मोणे षु। माणेषु पुहे। पुहे घावा दथि

को० २०

॥२२४॥ व्योः। द्यावापृथिव्योः सुधिते। सुधितेऽइति सुधिते॥१०॥ त्रया देवाः। देवाऽए
कादश। एकादश त्रयस्त्रिंशाः। त्रयस्त्रिंशाः सुराधसः। त्र
यस्त्रिंशाऽइति त्रयःऽत्रिंशाः। सुराधसः। सुराधसऽइति सुराधसः।
बृहस्पतिपुरोहिता देवस्य। बृहस्पतिपुरोहिताऽइति बृहस्पति
पुरोहिताः। देवस्य सवितुः। सवितुः सवे। सवऽइति सवे। देवा देवैः।
देवैरवन्तु। अवन्तु मा। मेति मा॥११॥ प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयैर्द्वि
तीयाः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयैस्तृतीयाः। तृतीयाः सत्येन।
सत्येन सत्यम्। सत्यं यज्ञेन। यज्ञेन यज्ञः। यज्ञो यजुर्भिः। यजूं ॥२२४॥

भिर्यजूंषि। यजुर्भिरिति यजुः भिः। यजूंषि सामभिः। सामभिः
सामानि। सामभिरिति साम भिः। सामान्यृग्भिः। ऋग्भिर्ऋचः। ऋ
ग्भिरित्यृक् भिः। ऋचः पुरोनुवाक्याभिः। पुरोनुवाक्याभिः पुरोनुवा
क्याः। पुरोनुवाक्याभिरिति पुरः। अनुवाक्याभिः। पुरोनुवाक्या या
ज्याभिः। पुरोनुवाक्या इति पुरः। अनुवाक्याः। याज्याभिर्याज्याः
याज्या वषट्कारैः। वषट्कारैर्वषट्कारान्। वषट्कारैरिति वषट् का
१२ रैः। वषट्कारानाहुतिभिः। वषट्कारा इति वषट् कारान्। आहुति
भिर्हुतं यत्। आहुतिभिरित्याहुति भिः। आहुतं यो मे। आहुतं यु

श्री०२०

॥३२५॥ इस्या । हुतऽयः । मे । कामान् । कामान् । सम् । सम् । अर्द्धयन्तु । अर्द्धयन्तु । भूः ।
भूः । स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ११ ॥ लोमानि । प्रयतिः । प्रयतिर्मम ।
प्रयतिरिति प्र । यतिः । मम । त्वक् । त्वक् । मे । आनतिः । आनतिरित्या ।
नतिः । आनतिरित्या । नतिः । आगतिरित्या । गतिः । मांसं सम् । मे ।
उपनतिः । उपनतिर्वसु उपनतिरित्युप । नतिः । वसु । अस्थि । अस्थि ।
मज्जा । मज्जा । मे । मे । आनतिः । आनतिरित्या । नतिः ॥ १२ ॥ यत् । देवाः ।
२ न नं देवा देवहेडनम् । देवहेडं देवासः । देवहेडनमिति देव । हेडनम् ॥ ३२५ ॥
देवासः । चकृम । चकृम । अवयम् । वयमिति वयम् । अग्निः । मा । मात

स्मात्। तस्मादेनसः। एनसो विश्वात्। विश्वान्मुञ्चतु। मुञ्चत्वर्ऽहे

सः। अर्ऽहंसऽइत्यर्ऽहंसः॥७३॥ यद्दिदिवा। दिवायदि। यदिनक्तं

मू। नक्तमेनांसि। एनांसि चकृम। चकृमावयम्। वयमिति

वयम्। यदि। युञ्जाग्रत्। जाग्रत्स्वप्ने। स्वप्ने सूर्यः। सूर्यः स्वप्ने

द्वेऽधि। अर्यऽएकस्या। एकस्याधि। अधिधर्मणि। धर्मणीतस्मात्।

प ६ स्मादवयजनम्। अवयजनमसि। अवयजनमित्यवऽयजनम्। असी

त्यसि। आपोयक्षि। अयक्ष्मात्यक्षि॥७४॥ द्रुपदादिवमुमुचानः। द्रु

पदादिवेति द्रुपदात्ऽइव। मुमुचानः स्विन्नः। स्विन्नः स्नातः। स्नातो

अ०२०

॥३२६॥ मलादिव । मलादिवेति मलात्ऽइव । पूतम्पवित्रेणेव । पवित्रेणेवा
ज्यम् । पवित्रेणेवेति पवित्रेणऽइव । आज्यमापः । आपः शुन्ध
न्तु । शुन्धन्तु मा । मैनसः । एनस इत्येनसः ॥३५॥ उद्वयम् । वयन्त
मसः । तमसस्परि । परि स्वः । स्वः पश्यन्तः । स्वरिति स्वः । पश्यन्तऽउ
त्तरम् । उत्तरमित्युत्ऽतरम् । देवन्देवत्रा । देवत्रा सूर्य्यम् । देवत्रेति
देवऽत्रा । सूर्य्यमगन्म । अगन्म ज्योतिः । ज्योतिरुत्तमम् । उत्तममि
त्युत्ऽतमम् ॥३६॥ अपोऽअद्य । अद्यानु । अन्वचारिषम् । अचा ॥३२६॥
रिषं रसेन । रसेन सम् । समसृक्ष्महि । असृक्ष्महीत्यसृक्ष्महि ।

पयस्वानग्ने। अग्नऽआगमम्। आगमम्। अगमन्तम्। तन्मा। मा
सम्। सऽसृज। सृजवर्चसा। वर्चसाप्रजया। प्रजयाच। प्रजयेतिप्र
।जया। चधनेन। धनेनच। चेतिच॥ ३७॥ एधोसि। अस्येधिषीमहि
एधिषीमहिसमित्। समिदसि। समिदितिसमित्। इत्। असितेजः। ते
जोसि। असितेजः। तेजोमयि। मयिधेहि। धेहीतिधेहि। समाववर्त्ति
पृथिवी। समाववर्त्तीतिसम्। आववर्त्ति। पृथिवीसम्। समुषाः। उ
षाःसम्। समुसूर्यः। सूर्यउ। उइत्। सूर्यःउ। इतिसूर्यः। समुविश्वम्। उ
दस्तौ। विश्वमिदम्। इदञ्जगत्। जगदितिजगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूया

क्रं० २०

॥३२७॥ सम् । वैश्वानरज्योतिरितिवैश्वानर ऽज्योतिः । भूयासम् । विभून्नृति वि
भून् । कामान् । विभूनितिविभून् । कामान् । व्यश्नवै । भूः । स्वा ॥९६॥
हा । स्वाहेतिस्वाहा ॥२३॥ अभ्या दधामि । आदधामि । दधामिस
मिधम् । समिधमग्ने । समिमिधेतिसम् ऽइधम् । अग्ने व्रतपते ।
व्रतपतेति व्रतपते । व्रतपतऽइति व्रत ऽपते । त्वयीति त्वयि । व्रतञ्च । श्र
द्धाम् । श्रद्धाञ्च । चोप । उपैमि । एमीन्धे । इन्धेत्वा । त्वादीक्षितः ।
दीक्षितोऽहम् । अहमित्यहम् ॥२४॥ यत्र ब्रह्म । ब्रह्मञ्च । चक्षत्र
त्रम् । क्षत्रञ्च । च सम्यञ्चौ । सम्यञ्चौ चरतः । चरतं सह ॥३२७॥८

सहेति सह। तल्लोकम्। लोकम्पुण्यम्। पुण्यम्प्र। प्रज्ञेषम्। प्रज्ञेषं
यत्र। यत्र देवाः। देवाः सह। सहाग्निना। अग्निनेत्यग्निनाऽइन्द्रो
वायुः। वायुरिति वायुः। सेदिर्न। न विद्यते। विद्यतऽइति विद्यते
॥२७॥ अंशुना ते। तेऽअंशुः। अंशुः पृच्यताम्। पृच्यताम्प
रुषा। परुषा परुः। परुरिति परुः। गन्धस्ते। ते सोमम्। सोमम वतु
अवतु मदाय। मदाय रसः। रसोऽअच्युतः। अच्युतऽइत्यच्युतः॥
॥२८॥ सिञ्चन्ति परि। परि षिञ्चन्ति। सिञ्चन्त्युत्। उत्सिञ्चन्ति।
सिञ्चन्ति पुनन्ति। पुनन्ति च। चेति च। सुरायै बभ्र्वै। बभ्र्वै मदे।

ऋ० २०
॥३२९

मदैः क्रिविन्त्वः। क्रिविन्त्वो वंहति। वंहति क्रिविन्त्वः। क्रिविन्त्व इति क्रिविन्त्वः॥२२॥
धानावन्तं करम्भिणम्। धानावन्तमिति धानाऽवन्तम्। करम्भि
णमपूपवन्तम्। अपूपवन्तमुक्थिनम्। अपूपवन्तमित्यपूप
ऽवन्तम्। उक्थिनमित्युक्थिनम्। इन्द्र प्रातः। प्रातर्जुषस्व। जुषस्व
नः। न इति नः॥२३॥ बृहदिन्द्राय। इन्द्राय गायत। गायत मरुतः।
मरुतो वृत्रहन्तमम्। वृत्रहन्तममिति वृत्रहन्ऽतमम्। येन ज्यो
तिः। ज्योतिरजनयन्। अजनयन्नृतावृधः। ऋतावृधो देवम्॥३२९॥
ऋतावृध इत्यृतऽवृधः। देवं देवाय। देवाय जागृवि। जागृवी

तिजागृवि॥२४॥अद्भ्यो॥ऽअद्भिर्भिः।अद्भ्यो॥ऽद्भस्त्वद्भ्यो॥अद्भि
र्भिःस्तुतम्।अद्भिर्भिरित्यद्भिः।भिः।स्तुतऽ॥सोमेम्।सोमेमम्वित्रैः।पुवि
त्रैः॥आनेय।आनेय।नयेतिनय।पुनाहीन्द्रीय।इन्द्रायपातवे।पा
तवऽइतिपातवे॥२५॥योभूतानाम्।भूतानामधिपतिः।अधि
पतिर्यस्मिन्।अधिपतिरित्यधिपतिः।यस्मिन्लोकाः।लोका
ऽअधि।अधिश्रिताः।श्रिताऽइतिश्रिताः॥यऽईशेऽइशेमहतः।
महतोमहान्।महान्नितेन।तेनगृह्णामि।गृह्णामित्वाम्।त्वामु
हम्।अहम्मयि।मयिगृह्णामि।गृह्णामित्वाम्।त्वामहम्।अह

ॐ०२०   ५।२

॥३२९॥ मित्रुहम् ॥२६॥ प्राणपा मे । प्राणपा ऽ इति प्राण । पाः । मे । अ
पानपाः । अपानपाश्चक्षुष्पाः । अपान ऽ इत्यपान । पाः । चक्षु
ष्पाः । श्रोत्रपाः । चक्षुष्पा ऽ इति चक्षुः । पाः । श्रोत्रपाः । श्रोत्रपा ऽ
इति श्रोत्र । पाः । चक्षुः । मे । इति मे । वाचः । मे । मे । विश्वभेषजः । विश्व
भेषजः । मनसः । विश्वभेषज ऽ इति विश्व । भेषजः । मनसः । असि ।
असि । विलायकः । विलायक ऽ इति वि । लायकः ॥२७॥ अग्नि
नेर. नेहतस्य । अग्निहतस्य । अग्नि । हतस्य । सरस्वति । ॥३२९॥
तस्य । सरस्वति । हतस्य । इन्द्रेण । सरस्वति । हतस्येति सरस्वति ।

हुतस्य । इन्द्रेण सुत्राम्णा । सुत्राम्णा हुतस्य । सुत्राम्णेति
सुऽत्राम्णा । हुतस्येति हुतस्य । उपहूतस्य उपहूतस्य । उपहूतस्ये
इत्युपऽहूतः । उपहूतस्य भक्षयामि । उपहूतस्ये त्युपऽहूत हु २
स्य । भक्षयामीति भक्षयामि ॥ २९ ॥ समिद्ध इन्द्रः । समिद्ध
इति सम्ऽइद्धः । इन्द्र उषसाम् । उषसामनीके । अनीके पु
रोरुचा । पुरोरुचा पूर्वकृत् । पूर्वकृद्वावृधानः । पूर्वकृदि
ति पूर्वऽकृत् । वावृधान इति वावृधानः । त्रिभिर्देवैः । त्रिभि
रिति त्रिऽभिः । देवैस्त्रिंशता । त्रिंशता वज्रबाहुः । वज्रबा

कौ०२०

॥३३०॥ हुर्ज्जघान। वज्रबाहुरिति वज्र। बाहुः। जघान। वृत्रम्। हत्वं। वि। श्वि
ऊर्म्म। ड्डुरो ववारा। ववारेति वऽवार ॥२९॥ न। रा। श। २६। सं। प्रति।
प्रति। प्रूस्मिं। प्रूरो मिमानः। मिमानस्तनूनपात्। तनूनपात्प्रति।
तनूनपादिति तनू। नपात्। प्रति। गृहस्य। गृहस्य धाम। धामे
ति धाम। गोभिः। वपावान्। वपावान्मधुना। वपावानिति वपा।
वान्। मधुना। समञ्जन्। समञ्जन्हिरण्यैः। समञ्जन्निति सम्।
अञ्जन्। हिरण्यैः। स्वन्द्री। चन्द्री। यजति। यजति प्रचेताः। प्रचेता ॥३३०॥
इति प्रचेताः ॥३०॥ इडितः। देवैः। देवैर्हरिवान्। हरिवा २०६ अभि

ष्टिः। हरिवानिति हरिऽवान्। आ नू। अभिष्टिरा जुह्वानः। आजुह्वानो हविषा।
आजुह्वानऽइत्याऽजुह्वानः। हविषा शर्द्धमानः। शर्द्धमानऽइति शर्द्ध
२ मानः। पुरन्दरो गोत्रभित्। पुरन्दरऽइति पुरम्ऽदरः। गोत्रभिद्वज्रबाहुः।
गोत्रभिदिति गोत्रऽभित्। वज्रबाहुरा यातु। वज्रबाहुरिति वज्रऽबा
हुः। आ यातु। यातु यज्ञम्। यज्ञमुप। उप नः। नो जुषाणः। जुषाणऽ
इति जुषाणः॥ ३४॥ जुषाणो बर्हिः। नं पाणौ। बर्हि हरिवान्। हरिवान्नः।
हरिवानिति हरिऽवान्। नऽइन्द्र। इन्द्र प्राचीनम्। प्राचीनं सीदत्। सी
दत्प्रदिशः। प्रदिशः पृथिव्याः। प्रदिश इति प्रऽदिशः। पृथिव्याऽइति पृथि

ॐ०२०

॥२२३॥ ज्ञा॥ तुरुम्रथा॥ म्रपमानम्॥ उरुम्रथाः॥ इत्युक्ता ग्रथान॥ प्रथमान॥

स्तोत्रम्॥ स्तोत्र मादिस्ये॥ आदित्यैरुक्तम्॥ अग्नं इदस्तुभिर वसुभिः

सजोषाः॥ वसुभिरिति वसुभिः॥ सजोषाः॥ इति सजोषाः॥ २२॥

इत्युक्ते॥ रुद्रैः॥ रुद्रैरुक्तमुक्तम् धावमानाः॥ धावमाना वृषा

णम्॥ वृषाणं तु॥ तु उत्तमं जनेयु॥ सुप्रतीः॥ सुप्रतीरिति

सु॥ प्रतीः॥ दारो देवा॥ गर्भस्तुभिः तेज अभितो विविशु यन्तान्॥ शि

यन्ताः॥ सुवीराः॥ सुवीरा इति सुवीराः॥ वीर प्रथमाना॥ प्र ॥२२४॥

थमाना महो मिह महोभिरिति महःऽभिः॥ २॥ उपासान क्तोब

॥ सुवीराः वीरः॥ २

११ बृहती इति बृहती । ५

हती। उपसानके सुपसानका। बृहती बृहन्तेमौ बृहन्तु प्यपयस
ती। पयस्वती सुदुघे। पयस्वती इति पयस्वती। सुदुघे अस्म।
सुदुघे इति सुदुघे। अस्मभ्यम् इर्दम्। इक्षमिती इषम्। तन्तुम् ततम्। त
तमपेशसा। पेशसा संवयन्ती। संवयन्ती देवानाम्। संवयन्तीतिसं ६४
सम्। वयन्ती। देवानां देवम्। देवं [illegible] जतरा। यजतः। सुरुक्मे। सुरुक्मे
इति सुरुक्मे॥ ७॥ देव्या मिमाना। मिमाना मनुषः। पुरुत्रा।
पुरुत्राहो तारौ। पुरुत्रेति पुरु। त्रा। होताराविदम्। इदं सधमा।
सधमा सुवाचा। सुवाचेति सु। वाचा। मूर्धन्न यज्ञस्य। यज्ञस्य मधुना।

क०२०

॥३३२॥ मधुनादधाना। दधानाप्राचीम्। प्राचीञ्ज्योतिः। ज्योतिर्हविषा।
हविषावृधातः। हविषेतिवृधातः॥२५॥ तिस्रोदेवीः। देवी
र्हविषा। हविषावर्द्धमानाः। वर्द्धमाना ऽइन्द्रम्। इन्द्रञ्जुषाणाः। जु
षाणाजनयः। जनयोग्नाः। ग्नाः पत्नीः। पत्नीरितिपत्नीः। अच्छिन्नन्त
न्तु न्तुम्। तन्तुम्पयसा। पयसासरस्वती। सरस्वतीडा। इडादेवी। दे
वीभारती। भारतीविश्वतूर्तिः। विश्वतूर्तिरितिविश्वतूर्तिः।
॥२६॥ त्वष्टादधत्। दधच्छुष्मम्। शुष्ममिन्द्राय। इन्द्रायवृष्णे। ॥३३२॥
वृष्णेऽपाकः। अपाकोऽचिष्टुः। अचिष्टुर्यशसे। यशसेपुरु

णी। वृष्णी इति वृष्णी। वृष्णो जैवनम्। वजुन्वषंणम्। वृषंणमरि
रेता। भरि रेता मृहीनूं। भरीरेता ऽइति भरि। रेतः। मृहीन्मसमा।
पुरुस्पृसम्। समीनंकु। अनकु देवान्। देवानिति देवान्॥ २७॥
वनस्पतिरव सृजेरा। अवसृजोन। अवसृज इत्यव। सृजा रा
रसनपाशे। पाशेरस्मन्या। स्मन्यासमञ्जन्। समञ्जन्त्वं मि
ता। समञ्जन्निति सम्। अञ्जन्। शमिता नान। नदेव मदेव ऽइति
देवम्। देवस्य हव्यैः। हव्यैर्जठरम्। जठरं मरुणान्। मरुणानः
स्वहेति। स्वहेति पुरुम्। पुरु मधुना। मधुना घृतेन। घृतेने

क्र० २०

॥३३३॥ त्रिघुतेन ॥ २९ ॥ स्तोकानामिन्दुमू इन्दुमती । प्रतिष्मरं ॥ ष्मर
इन्द्रेभइन्द्रौ वृषायमाणरा । वृषायमाणो वृषभस्य ॥ वृषयमाणु
इति वृषायमाणः । वृषम स्तुरापाट् । तुराषाडिति तुराषा
ट् घृतस्नुषा मनेसा । घृतस्नुषेति घृतस्नुषा । मनेसा मोद
मानि ॥ मोदमाना ॥ स्वाहा । स्वाहा देवा ॥ देवा ऽअमृता मादयन्ता
मादयन्ताम् । मादयन्तामिति मादयन्ताम् ॥ ३० ॥ आयन्तु
नास्विन्द्र ॥ इन्द्रो वसो ऽअवसः । उप ऽउपनः ॥ नः इह । इह स्तु
तः ॥ स्तुतं सधमात् । सधमाद स्तु । सधमादिति सधमा । मात् । ॥३३३॥

अस्तु स्मरं नस्मरऽ इति स्मरं न बाहुधानस्त्वं वि पीं वं बहुधानऽ इति
बहुधान मत विशी ... स्या स्थापृथुवीं पृथुवरिष्ठौ। ष्ठौन्नेन शत्रु
म्रा क्षत्रमुमिमृति। अपि मेतिपुष्यात्। अपि मन्नीसुमिं। मे
ति। पुष्याद्दिति पुष्यात्॥४०॥ आनेमनु ऽ इदं मेंऽग्ने द्रुतात्।
हुराहानम आनेमनु ऽ आसात्। आसादे भिष्पि हुतू। अभि
ष्पि हुद्वसे। अभि ष्पि लदिस भिष्पि लतू। अ वसे वासतू।
पासुद्य्नः। ऊग्र ऽ इत्युग्र। जोऽस्ति छे मिन्द्रपाति मन्तपाति वज्र
बाहुं यन्तपातिरिति नापतिम वज्रबाहुं सजु। वज्रबाहुरिति

॥क्र०२०॥

॥३३७॥ वज्री । बाहुः । सुऽऊं । समत्सु । सुऽऊऽ इति सुऽमू । गे । समत्सु । अनु । वर्षिम स
मत्स्विति सत्ऽसु । तु । वैर्णि: । एतन्यून् । एतन्यूनिति ए तन्यु
हरि३ नू ॥४३॥ हरिऽभिः । यातु । हरिभिरिति हरिऽभिः । आ । वक्षु । अर्वाची
नः । अर्वाचीनो वसो । अवसे । राधसे । राधसे । च । चेतिः । तिष्ठा
ति । वज्री । वृत्रहा । मघवा । मघवा विरप्शी मघवेति मघ । वा । विरप्शी
ममृ । वीरप्शीति वि । रप्शी । इमम् । यज्ञम् । अनु । अनुनः । नो । वा
जसातौ । वाजसाताविति वाज । सातौ ॥४२॥ त्रातारम् । इन्द्रम् । इन्द्रम्
मवितारम् । अवितारम् । इन्द्रम् । हवेऽहवे । हवेहव इति हवेऽहवे । सुऽहवम् । ॥३३७॥

हवेहव ऽ इति हवेऽहवे । सुहवं शूरम् । सुहवमिति सु । हवम् । शूर
मिन्द्रम् । इन्द्रमितीन्द्रम् । ह्वयामि शक्रम् । शक्रं पुरुहूतम् । पु
रुहूतमिन्द्रम् । पुरुहूतमिति पुरु । हूतम् । इन्द्रं स्वस्ति । स्वस्ति
१वे नो नो मघवा । मघवा धातु । मघवेति मघ । वा । धात्विन्द्रः । इ
न्द्र ऽ इतीन्द्रः ॥ ४८ ॥ इन्द्रः सुत्रामा । सुत्रामा स्ववान् । सुत्रामे
ति सुत्रामा । स्ववाँ ऽ अवोभिः । स्ववानिति स्व । वान् । अवो
भिः सुमृडीकः । अवोभिरित्यवः । भिः । सुमृडीको भवतु । सु
मृडीक ऽ इति सु । मृडीकः । भवतु विश्ववेदाः । विश्ववेदा ऽ इ

क०२०

॥३२५॥ ति त्विष्व। वैदाशः बाधेताद्वेषः द्वेषोऽभयम्। अभयङ्करो
नु। ह्मणो तु सुवी स्या। सुवा स्य पतेयः। सुवी स्येति सुवी
स्यपतेय। स्याम। स्यामेति स्याम॥४६॥ तस्य तु यमः। ब्रुवद्
सुमतो। सुमतो तु ज्ञियस्य। सुमनाविति सुमतो। सुज्ञिय
स्येति यज्ञियेस्य। स सुत्रामो। सुत्रामा स्ववो तु। सुत्रामेति
सुत्रामो। स्ववारं। इन्द्रे स्ववानिति स्व। वान्। इन्द्रोऽअ
स्मे। अस्मेऽआरात्। अस्मेऽइत्यस्मे। आरान्वितु। चिद्वेषः ॥३२५॥
द्वेषः सनुतः। सनुते युयोत्। युयोविति युयोतु॥४५॥ आ

मन्द्रैः । मन्द्रैरिन्द्र । इन्द्र हरीभिः । हरीभिर्याहि । हरीभिरिति हरी ।
भिः । याहि मयूररोमभिः । मयूररोमभिरिति मयूररोम । भिः ।
मा त्वा । त्वा के । के चित् । चिन्नि । नि यमन् । यमन्विम् । विन्न । न पाशि
नः । पाशिनोऽति । अति धन्वेव । धन्वेव तान् । धन्वेवेति धन्व । इव ।
तां२ऽ इहि । इहीतीहि ॥ ६ ॥ एवेत् । इदिन्द्रम् । इन्द्रं वृषणम् । वृष
णं वज्रबाहुम् । वज्रबाहुं वसिष्ठासः । वज्रबाहुमिति वज्र ।
बाहुम् । वसिष्ठासोऽअभि । अभ्यर्चन्ति । अर्चन्त्यर्कैः । अर्कैरि
त्यर्कैः । स नः । नः स्तुतः । स्तुतो वीरवत् । वीरवद्धातु । वीरवदिति वी

क० २०

॥३३६॥ रावेतु। धातु गोमंतू। गोमंतु यम्। गोमद्दितिगोमंतू। यस्मो ता

तस्वस्तिभिः स्वस्तिभिः सहो। स्वस्तिभिरिति स्वस्ति। भिः सर्वन्तु।

नेऽइतिनः॥७॥ समिद्धोऽअग्निः। समिद्ध इति सम्। इद्धः। अग्नि

रश्विना। अश्विनात मः। तमो घर्म्मः। घर्म्मो विराट्। विराट् सुतः। वि

राडिति वि। राट्। सुतऽइति सुतः। दुहे धेनुः। धेनुः सरस्वती। सर

स्वती सोमम्। सोमं शुक्रम्। शुक्रमिह। इहेन्द्रियम्। इन्द्रियमि

तीन्द्रियम्॥४८॥ तनूपा भिषजा। तनूपेति तनूपा। भिषजा सुते। ॥३३६॥

सुतेऽश्विना। अश्विनोभा। उभा सरस्वती। सरस्वतीति सरस्वती

मधु। रजांसि। रजांसि। इन्द्रियम्। इन्द्रियमिन्द्राय। इन्द्राय पथिभि
पथि। पथिर्वहान्। पथिभिरिति पथिऽभिः। वहानितिवहान्॥५९॥ इन्द्राय
दुहे। दुहऽइ· सरस्वती। सरस्वती नराशऽ· सेन। नराशऽ सेन नग्न
हुम्। नग्नहुमिति नग्नऽहुम्। अधत्ताम्। अश्विना। अश्विना मधु। मधु
भेषजम्। भेषजं भिषजा। भिषजा सुते। सुतऽइति सुते॥६०॥ आजु
ह्वाना। सरस्वती। आजुह्वानेऽ याऽजुह्वाना। सरस्वतीन्द्राय। इ
न्द्रायेन्द्रियाणि। इन्द्रियाणि वीर्यम्। वीर्यमिति। वीर्यम्। इडाभि
रश्विनौ। अश्विनाविषम्। इषऽ· सम्। समूर्जम्। ऊर्जऽ· सम्। सं॰

क० २०　　　वि

॥ ३३७ ॥ रयिम्। इन्द्रे। दधुः। इन्द्रे। दधुरितीन्द्रे। दधुः॥ ५९॥ अश्विना। नमुचेः। नमुचेः। सुत
म्। सुतम्। सोमम्। सोमम्। शुक्रम्। शुक्रम्। परिस्रुता। परिस्रुतेतिपरि।
३२ स्रुता। सरस्वती। तम्। तम्। आ। भरत्। आ। भरत्। अथ। बर्हिषा। बर्हि १३
षेन्द्राय। इन्द्राय। पातवे। पातवऽइतिपातवे॥ ६०॥ कवष्यः। न। व्य
चस्वतीः। व्यचस्वतीरश्वि　भ्याम्। अश्विभ्याम्न। अश्विभ्यामित्य
श्वि। भ्याम्। न। दुरः। दुरो। दिशः। दिशः। इतिदिशः॥ इन्द्रो। न। रोद
सी। रोदसीऽउभे। रोदसीऽइतिरोदसी। उभे। दुहे। उभेऽइत्युभे। दुहे
कामान्। कामान्त्सरस्वती। सरस्वतीतिसरस्वती॥ ६१॥ उषसा ॥ ३३७ ॥

न॰ मू॰ ।७५।७ से सुषसा । नक्तमश्विना । अश्विना दिवा । दिवेन्द्रम् ।
इन्द्रꣳ सायम् । सायमिन्द्रियैः । इन्द्रियैरितीन्द्रियैः । सञ्जानाने सु
पेशसा । सञ्जानाने इति सम् । जानाने । सुपेशसा सम् । सुपेशसेति
सुऽपेशसा । समञ्जाते । अञ्जाते सरस्वत्या । अञ्जातऽइत्यञ्जा
ते । सरस्वत्येति सरस्वत्या ॥ ५४ ॥ पातन्नः । नोऽअश्विना । अश्वि
ना दिवा । दिवा पाहि । पाहि नक्तम् । नक्तꣳ सरस्वति । सरस्वतीति स
रस्वति दैव्या होतारा । होतारा भिषजा । भिषजा पातम् । पातमि
न्द्रम् । इन्द्रꣳ सचा । सचा सुते । सुतऽइति सुते ॥ ५५ ॥ तिस्रस्त्रेधा ।

क०२०

॥३२८॥ त्रेधा सरस्वती । सरस्वत्यश्विना । अश्विना भारती । भारतीळा । इळे
तीळा । तीव्रम्परिस्रुता । परिस्रुता सोमम् । परिस्रुतेति परिऽस्रुता ।
सोममिन्द्राय । इन्द्राय सुषुवुः । सुषुवुर्मदम् । सुषुवुरिति सुसुवुः ।
मदमिति मदम् ॥ ५६ ॥ अश्विना भेषजम् । भेषजम्मधु । मधु भे
षजम् । भेषजन्नः । नः सरस्वती । सरस्वतीति सरस्वती । इन्द्रे त्वष्टा ।
त्वष्टा यशः । यशः श्रियम् । श्रियꣳ रूपꣳरूपम् । रूपꣳरूपमधुः ।
रूपꣳरूपमिति रूपम्ऽरूपम् । अधुः सुते । सुत इति सुते ॥ ५७ ॥
ऋतुथेन्द्रः । ऋतुथेति ऋतुऽथा । इन्द्रो वनस्पतिः । वनस्पतिः शशमाना ॥३२९॥

नः। शुक्रामानः। परिस्रुतो। परिस्रुतेति परिऽस्रुतो। कीलालमश्विभ्या
म्। अश्विभ्याम्मधु। अश्विभ्यामित्यश्विऽभ्याम्। मधु। दुहे। दुहे धेनुः।
धेनुः सरस्वती। सरस्वतीति सरस्वती॥ ५८॥ गोभिर्न॥ न सोमम्।
सोममश्विना। अश्विनामासरेण। मासरेण परिस्रुता। परिस्रुतेति प
रिऽस्रुता। समधातम्। अधातम् सरस्वत्या। सरस्वत्याहौस्वा। स्वाहे
न्द्रे। इन्द्रे सुतम्। सुतम्मधु। मधु इति मधु॥ ५९॥ अश्विना हविः। ह
विरिन्द्रियम्। इन्द्रियं नमुचेः। नमुचेर्धिया। धिया सरस्वती। सरस्व
तीति सरस्वती। आशुक्रम्। शुक्रमासुरात्। आसुराद्वसु। वसु मघ

क्रा० २०

॥३३९॥ स्मामु यामि त्स्रो या इत्स्रो यः । ज त्रिरे । ज त्रिर इति जत्रिरे ॥ ६० ॥ अ
श्विना । अश्विना सरस्वती । सरस्वती हविषा । हविषेन्द्रम् । इन्द्र
मवर्धयन् । अवर्धयन्निति सवर्धयन् । स बिभेद । बिभेद बल
मा बलमस्य पन् । म यन्न सुचौ । नसुचावासुरे । आसुरे सचा ।
सचेति सचा ॥ ६१ ॥ तमिन्द्रम् । इन्द्रं पशवः । पशवः सचा । सचा
श्विना । अश्विनोभा । उभा सरस्वती । सरस्वतीति सरस्वती । द
धाना ऽ अभि । अभ्यनूषत । अनूषत हविषा । हविषा यज्ञे । यज्ञ
ऽ इन्द्रियैः । इन्द्रियैरितीन्द्रियैः ॥ ६२ ॥ य ऽ इन्द्रे । इन्द्रे ऽ इन्द्रियम् । ॥३३९॥

इन्द्रियन्दधुः। दधुः सविता। सविता वरुणः। वरुणो भगः। भग
इति भगः। भगस्सुत्रामा। सुत्रामा हविष्पतिः। सुत्रामेति सु। त्रामा।
हविष्पतिर्यजमानाय। हविष्पतिरिति हविः। पतिः। यजमा
नाय सश्चत। सश्चतेति सश्चता। ७३। सविता वरुणः। वरुणो
दधत्। दधद्यजमानाय। यजमानाय दाशुषे। दाशुष इति
दाशुषे। आदत्त। आदत्त नमुचेः। नमुचेर्वसु। वसु सुत्रामा। सुत्रा
मा बलम्। सुत्रामेति सु। त्रामा। बलमिन्द्रियम्। इन्द्रियमितीन्द्रि
यम्॥ ७४॥ वरुणः क्षत्रम्। क्षत्रमिन्द्रियम्। इन्द्रियं भगेन। भगे[illegible]

क्र०२०

॥३५०॥ विता। सविता। स्त्रियेम्। स्त्रियमिति स्त्रियेम्। सुत्रामा। यज्ञोसाः। सु
त्रामेति सुत्रामा। यज्ञोतावलेम्। बलऽइधोनः। इधोनाय। नुमे।
यनुमोशीत। आशातेयोशात॥ ६९॥ अश्विनागोभिम्। गोभिरिति
इन्द्रियम्। इन्द्रियमश्वैभिः। अश्वैभिर्वीर्य्यम्। वीर्य्यम्बलेम्।
बलमिति बलेम्। हविषेन्द्रम्। इन्द्रऽसरस्वती। सरस्वती यजेमा
नम्। यजेमानवर्द्धयन्। अवर्द्धयन्नित्यवर्द्धयन्॥ ७०॥ तानानु
सेसा। नासेसा सुपेशोसा। सुपेशोसाहिरण्यवर्त्तनी। सुपेशसेति
सुपेशोसा। हिरण्यवर्त्तनी नरो। हिरण्यवर्त्तनी इति हिरण्य। व

त्नी।नेर इति नर्ते।सरस्वती हविष्मती।हविष्मतीन्द्र ।इन्द्र कर्मसु।कर्म
सु नः।कर्म्मस्विति कर्म्मऽसु।नोवृता।अवृतेत्येवृत॥६७॥ताभिषजा।
भिषजा सुकर्म्मणा।सुकर्म्मणासा।सुकर्म्मणेति सुऽकर्म्मणा।सासुदु
घा।सुदुघा सरस्वती।सुदुघेति सुऽदुघा।सरस्वतीति सरस्वती।स
वृत्रहा।वृत्रहा शतक्रतुः।वृत्रहेति वृत्रऽहा।शतक्रतुरिन्द्राय।शत
क्रतुरिति शतऽक्रतुः।इन्द्राय दधुः।दधुरिन्द्रियम्।इन्द्रियमिती
न्द्रियम्।विपिपानाः सरस्वती।विपिपानाऽइति विऽपिपानाः।स
रस्वतीत्येम्।इन्द्र कर्म्मसु।कर्म्मस्वावता।कर्म्मस्विति कर्म्मऽसु।सुजां॥

क्र०२०

॥३५१॥ ते सोऽवत ॥ १४ ॥ यस्मिन्न श्वासः । अश्वासऽऋषभासः । ऋषभासऽउ-
क्षणः । उक्षणो वशाः । वशा मेषाः । मेषाऽअवसृष्टासः । अवसृष्टा-
सऽआहुताः । अवसृष्टासऽइत्यवऽसृष्टासः । आहुताऽइत्याहु-
ताः । कीलालपे सोमपृष्ठाय । कीलालपऽइति कीलालऽपे । सोमपृ-
ष्ठाय वेधसे । सोमपृष्ठायेति सोमऽपृष्ठाय । वेधसे हृदा । हृदा
मतिम् । मतिं जनये । जनये चारुम् । चारुमग्नये । अग्नयऽइत्य-
ग्नये ॥ १४ ॥ अहाव्यग्ने । अग्ने हविः । हविरास्ये । आस्ये ते । ते स्रुचीव ।
स्रुचीव घृतम् । स्रुचीवेति स्रुचिऽइव । घृतं चम्वीव । चम्वीव सोमः ॥३५२॥

मेऽमं चेमस्वी वेति चुम्स्व । इव । सोम इति सोमः । वाजसनिं । रयि
वाजसनिमिति वाज । सनिम् । रयिमस्मे । अस्मे सुवीरम् । अस्मे
इत्यस्मे । सुवीरम्प्रशस्तम् । सुवीरमिति सु । वीरम् । प्रशस्तन्धेहि ।
प्रशस्तमिति प्र । शस्तम् । धेहि यशसम् । यशसम्बृहन्तम् । बृह
न्तमिति बृहन्तम् ॥ ७० ॥ अश्विना तेजसा । तेजसा चक्षुः । चक्षुः प्रा
णेन । प्राणेन सरस्वती । सरस्वती वीर्यम् । वीर्यमिति वीर्यम् । वा
चेन्द्रः । इन्द्रो बलेन । बलेनेन्द्राय । इन्द्राय दधुः । दधुरिन्द्रियम् । इ
न्द्रियमितीन्द्रियम् ॥ ७१ ॥ गोमदु षु णासत्या । गोमदिति गो । मत् । उ

क०२०

॥३४२॥ इत्थैःस्तुनोसत्या । नासत्याभ्यावृतू । अश्वावद्यातम् । अश्ववदित्यश्वऽ
त् । यातमश्विना । अश्विनेसश्विना । वृतद्रस्त्रा । रुद्रान्नृपा ॥ मून्नृपा
मामितिनृपा म्मू ॥ ७ ॥ नयत् । वत्सरः । परीनानान्तरः । अन्तेरऽ
आदधर्षति । आदधर्षद्वृष एवसु । आदधर्षदितिलो । दधर्षति । वृष
एवसुः इति वृषणोवसुः । दुःशाः । सोमर्यै । मदुःशाः । सऽ इति दुः शाः
सः । मर्यौ । दिपुः । दिपुरितिदिपुः ॥ ७ ॥ तानानै ॥ नऽ आवोढम् । आवो
ढम् । वोढमश्विना । अश्विनारयिम् । रयिम्स्पृशाजे । सहस्राम् । पिशा
जे । सहस्रामितिपिशाजे । सहस्राम् । धिष्ण्या वरिवो विदम् । वरिवो ॥३४२॥

विद्दमितिवरिवृत्। विद्दम्॥७४॥ पावका नः। नः सरस्वती। सरस्वती वा
जेभिः। वाजेभि र्वाजिनीवती। वाजिनीवतीति वाजिनीऽवती। यज्ञं वष्टु।
वष्टु धियावसुः। धियावसुरिति धियाऽवसुः॥७५॥ चोदयित्री सूनृ
तानाम्। सूनृतानां चेतन्ती। चेतन्ती सुमतीनाम्। सुमतीनामिति
सुऽमतीनाम्। यज्ञं दधे। दधे सरस्वती। सरस्वतीति सरस्वती॥७६॥
महो अर्णः। अर्णः सरस्वती। सरस्वती प्र। प्र चेतयति। चेतयति के
तुना। केतुनेति केतुना। धियो विश्वाः। विश्वा वि। वि राजति। राजती
ति राजति॥७७॥ इन्द्रा याहि। आ याहि। याहि चित्रभानो। चित्रभानो

श्री०२०

॥३४३॥ सुताः चित्रभानोऽइति चित्र। भानो। सुताऽइमे। इमे त्वायवः। त्वायवऽ
इति त्वा। यवः। अण्वीभिस्तना। तना पूतासः। पूतासऽइति पूतासः॥
॥७८॥ धियेषितः। इषितो विप्रजूतः। विप्रजूतः सुतावतः। विप्रजू
तऽइति विप्र। जूतः। सुतावतः। सुतावतऽइति सुत। वतः। उप ब्रह्माणि। ब्रह्मा
णि वाघतः। वाघतऽइति वाघतः॥७९॥ तूतुजानऽउप। उप ब्रह्मा
णि। ब्रह्माणि हरिवः। हरिवऽइति हरि। वः। सुते दधिष्व। दधिष्व नश्च
नः। नश्चनः। चनऽइति चनः॥८०॥ अश्विना पिबतम्। पिबतं मधु। ॥३४३॥
मधु सरस्वता। सरस्वता सजोषसा। सजोषसेति स। जोषसा। इ

सुत्रामा॥ सुत्रामा वृत्रहा। सुत्रामेति सु त्रामा। वृत्रहा जुषन्ताम्। वृ
त्रहेति वृत्र हा। जुषन्तां। सोम्यम्। सोम्यम्मधु। मध्विति मधु॥
॥८९॥ इति वाजसनेयसंहितायां क्रमविंशतिमोध्यायः॥२०॥
॥इस्मम्मैं॥ शाके १७१२॥ साधारणनाम संवत्सरे ज्येष्ठमासे शुक्लप
क्षे सप्तम्यां मंगलवासरे॥ तद्दिने समाप्तम्॥ शुभं भवतु॥ श्री॥

ISBN 81-208-2540-3